

VIGILIA

1936

LISIEUXI SZENT TERÉZ ÜNNEPE

III. KÖTET

TARTALOM:

SIK SÁNDOR: Máglyafüst
PAUL CLAUDEL: Váróterem
MÉCS LÁSZLÓ: Versek
POSSONYI LÁSZLÓ: A sztahanovka
VIDA IMRE: Guardini szabadságtana
HANS HARTVIG SEEDORFF PEDERSEN: Leprás
PAUL BAZAN: A leprások apostola
LÁBÁN ANTAL: Aki nem gyógyult meg
 Lourdesban
JUST BÉLA: Bernard atya halála
BÁLINT SÁNDOR: Magyar vallásos néprajz
NAGY MÉDA: Könyörög az erdő
DÉNES TIBOR: A tragikus életszemlélet
RÓNAY GYÖRGY: Magány
HANS NUCHTERN: Mezőn

THURZÓ GÁBOR: Hajnal előtt
ERIK AXEL KARFELDT: Őszi zsoltár
GABRIEL MARCE: Hit és hitetlenség
MESZLÉNYI ANTAL: Az angol jezsuita
 vértanuk
HIMNUSZ MARIA ÜNNEPÉRE
PAULA PRERADOVIC: Ki a tengerre
MILO URBAN: Árverés előtt
MÖSSMER JÓZSEF: A háromszáz éves
 Pazmaneum
HANS BOEGLIN: Versek
THEODOR HAECKER: Isten „igazolása”
RÓNAY GYÖRGY: Őszi hold
P. RAOUL PLUS S. J.: „Consummata”
LOUIS LE CARDONNEL: Biblikus éjszaka
BENKŐ ISTVÁN: Egy világbéketerv
 margóijára

SZERKESZTIK:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

Felelős szerkesztő:

BALLA BORISZ

Szerkesztik:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik évente négyszer 640 oldal terjedelemben.

Előfizetési ára egy évre belföldön 6 pengő, Romániában 250 lei, Csehszlovákiában 42 ck, egyéb külföldön 7 pengő. — Egyes szám ára 2 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 30. szám.

Telefonszám: 1-374-46.

Csekk számla száma: 20.668.

A VIGILIA következő száma 1936 Karácsony ünnepének vigiliájára jelenik meg.

A VIGILIA kapható minden nagyobb könyvesboltban. Főbizományosok a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT könyvesboltjai: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2. — Szeged, Kárász-utca 10. — Pécs, Széchenyi-tér 18. — Debrecen, Szent Anna-utca 10—12. — Győr, Deák Ferenc-utca 2. — Cegléd, Rákóczi-út 2. — Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22. szám.

U J K O R

K A T O L I K U S P O L I T I K A I H E T I L A P

Szerkesztik:

ARADI ZSOLT, BÉRY LÁSZLÓ, GRÓF BATTHYÁNY JÓZSEF

Megjelenik minden csütörtökön.

Előfizetési ár: Egy évre 8 pengő, félévre 4 pengő, negyedévre 2 pengő.

Külföldre egy évre 10 pengő. Belföldre egy szám ára 20 fillér.

Postatakarékcsekk számla: 20.668.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Szentkirályi-utca 30.

Telefonszám: 1-374-46.

Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal.

Mindenütt kapható.

Együttes előfizetés a Vigiliával.

VIGILIA

II. évfolyamának 3-ik kötete fekszik az olvasó asztalán. Egy új állomás, hogy lelkiismeretvizsgálatot tartunk, egy új kilométerkö, mely az előrehaladást jelzi. Ma már nem kétséges, hogy a magyar szellemi elit megértette azt a szándékot, mely ezeket a köteteket egymásután az asztalára tette és szeretetébe fogadta azt a munkát, mely az első perctől kezdve nem irányult másra, minthogy az örök igazságot szolgálja. Jólesik ezt nekünk, dicsekvés nélkül megállapítani, mert biztatás ez, hogy amit végeztünk, nem volt hiába. Szerény eszközei akartunk lenni annak a nagy szellemi kiáradásnak, melynek forrása a kereszt s amely elborítja az országokat, az embereket különbség nélkül. Tudjuk, hogy az, amit negyedévenként itt egy-egy kötetnek hasábjaira összegyűjtünk, sokaknak szolgál lelki öröme és lépcsőül a magasságok felé, de érezzük, hogy ez a munka a mi számunkra legalább olyan erőforrás, mint azok részére, akiknek nyújtjuk.

A bizonytalanság nyomasztó érzése üli meg a lelkeket. Senki nem tudja, mit hoz a holnap, hogy mire ébredünk. Az Egyházra megint egyszer elérkezett a megpróbáltatás ideje, martirok vére festi pirosra a történelem egymásután forduló lapjait. Kereshet-e ilyenkor vigasztalást, erősítést másutt, mint a kereszt lábainál az, aki tudja, hogy ezek a szenvedések, ez a bizonytalanság, a tagadás szellemének e minduntalan megújuló támadásai az örök kapuk ellen, velejárói az eredeti bűntől megrontott világnak és vele együtt el is fognak múlni. Mi tudjuk, hogy nem jöhet olyan támadás, nem jöhet olyan megpróbáltatás, melynek ezek a kapuk ellent ne tudnának állni s ezért a mindennapi élet zajos forgatagában nem szűnünk meg a magunk és a mások szemeit az örök horizontok felé irányítani.

Testvérlapunkat, az Új Kort az élet szükségszerű előrehaladása új posztra állította. Új hivatása látszólag talán még távolabb esik a Vigilia küldetésétől. Akik azonban mélyebbre néznek, jól tudják, hogy az élet, amely változik, megköveteli a változtatást azoktól is, akik sorsdöntően bele akarnak az irányításába szólni. De az őrhely, amelyen a Vigilia áll, időfölötti, a szellem, ame-

lyet hirdet, örök s a harcot követelő életben biztató erőforrás mindazoknak, akiknek harcolniuk kell.

A Vigilia-est, amely az 1936. évi Katolikus Nagygyűlésnek befejező aktusa, csak azt mutatja, hogy a Vigilia ma már több mint folyóirat, több mint néhány botladozó embernek kezdeményezése. A Vigilia mozgalommá nőtte ki magát, a szellem mozgalmává és láthatatlan kapoccsal fűzi össze azokat az embereket, akiknek szeme minden kísértésen, szenvedésen és megpróbáltatáson át is állandóan az örökkévalóságon pihen.

A Vigilia októberi kötetéből technikai okok miatt kimaradt két folytatás közleményünknek: **P. Elisée de la Nativité: „Természetfeletti-e Ibn Arabi misztikája?”** és **P. Takács Ince O. F. M.: „Szent Bonaventura misztikai szelleme”** című tanulmányának folytatása. Mindkét mű befejező közleményét karácsonyi számunkban fogjuk adni.

Vágja ki ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és küldje be egy borítékban a VIGILIA kiadóhivatalának címére.

Megrendelőlap

Ezennel megrendelem a VIGILIÁ-t: egy évre 6 P-ért (külföldre 7 P). Megrendelem a VIGILIÁ-t és az UJ KOR-t évi 12, félévi 6, negyedévi 3 P-ért. (Külföldre évi 16 P-ért.) Megrendelem a VIGILIÁ-t és az ÉLET-et évi 16, félévi 8, negyedévi 4 P-ért. A pénzt csekkklapon beküldöttem, kérek csekkbefizetési-lapot. (Nem kívánt törlendő.)

Név:

Cím:

Foglalkozás:

V I G I L I A

LISIEUXI SZENT TERÉZ ÜNNEPE

1936

III. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
SIK SÁNDOR: Máglyafüst	3—6
PAUL CLAUDEL: Váróterem	7—9
MÉCS LÁSZLÓ: A vadászkutya példája	10
POSSONYI LÁSZLÓ: A sztahanovka (Drámarészlet)	11—20
MÉCS LÁSZLÓ: Valami nagy csend kellene!	21—22
VIDA IMRE: Guardini szabadság-tana	23—30
HANS HARTVIG SEEDORFF PEDERSEN: Leprás	31—32
PAUL BAZAN: A leprások apostola	33—40
LÁBÁN ANTAL: Aki nem gyógyult meg Lourdes-ban	41—42
JUST BÉLA: Bernard atya halála	43—51
BÁLINT SÁNDOR: A magyar vallásos néprajz problémái	52—57
NAGY MÉDA: Könyörög az erdő s vele az asszony	58
DÉNES TIBOR: A tragikus életszemlélet	59—68
RÓNAY GYÖRGY: Magány	69—73
HANS NÜCHTERN: Mezőn	74
THURZÓ GÁBOR: Hajnal előtt	75—82
ERIK AXEL KARFELDT: Őszi zsoltár	83—84
GABRIEL MARCEL: Hit és hitetlenség	85—94
MESZLÉNYI ANTAL: Az angol jezsuita vértanúk	95—102
MÁRIA ÜNNEPEIN EGÉSZ ÁT A VECSEKNYÉRE (VII. v. VIII. sz.)	103
PAULA PRERADOVIC: Ki a tengerre	104
MILO URBAN: Árverés előtt	105—109
MÖSSMER JÓZSEF: A háromszáz éves Pazmaneum	110—121
HANS BOEGLIN: Uram csak egy szót. — Mi lesz velünk? (versek)	122
THEODOR HAECKER: Isten „igazolása“	123—142
RÓNAY GYÖRGY: Őszi hold	143
P. RAOUL PLUS S. J.: „Consummata“	144—151
LOUIS LE CARDONNEL: Biblikus éjszaka	152—153
BENKŐ ISTVÁN: Egy világbéketerv margójára	154—160

MÁGLYAFÜST

IRTA: SIK SÁNDOR

Egy jajnyira villámlanak fejedtől
A vérebarcú mongol szárnyai,
A máglyafüst az égre hányja szennyét,
Hajtóvadászat hajráz véreidre,
S Istennek tetszöt cselekedni vélnek,
Akik köveznek és rostélyra vonnak.
A mécset, melynek olajához adtad
Kis életed soványka csöppjeit,
Egy fél világ esküdt eloltani.
A tűzokádó antikrisztusok
Világtusáján, elzárt otthonodnak
Ziháltatóra ritkult légkörében
Mi vár reád, én ember-árva énem?
A Káinok kifent baltái közt,
Homlokodon az Ábelek jegyével:
Mi lesz veled, te máshonnan-való?

Világölelő ifjú napjaidban
Hányszor álmodtál bizonyágtevő
Mártírhálálról! Most eljött az óra,
A gyilkos Néró már elnyújtja karját
A lángtengerbe roskadó világon
S még kormos újja téged ád halálnak.
Készülj, a liktor már ajtódban áll!

Ó gyönyörű is volna a halál
A megfeszített Isten jobbja mellett!
Kiáltani még egyszer, hangosan
A küldetés szavát, mit életemmel
Nehézkesen csak eldadogni tudtam!

De így, de most!
Azok szegény kezétől hullni el, akikért
Hogy kenyerük és Krisztusuk legyen,
Mindennap kétszer adnád életed!

Bűnhődni bűnökért, amelyeket
Mások követtek el, amelyekért
Fanyar volt eddig is a falatod !
Elhullani eszmékért, amelyek
Nem a tiéid, nem az Istenéi !
De hogy mehess velük, a dómokat
Porló kövekké visszadöntögetni
S az életet a darabban-maradtak
Emberalázó egyszintjére nyesni !
És hogy szegülhetsz szívvel ellenük
A káromlóknak, ha a feszület
Tövébe rejtik el a vámosok
Izzadt arannyal hízott zsákjukat
S a Cézár önnön istenszobrai !

Rettentő sors : Az egyik fél világ
Fölfalni készül, a fél másikat :
Testvéreid egyformán mindaketten,
És egykép ellenük kell mondanod,
Mert a Krisztust feszítik mindaketten,
Te mindakét pogánynak idegen !

Parányi vagy, picinyke fénybogár
A vaksötétben, mégis ama Lángból
Pattant ki szikrád, mely jelül vagyon,
Jelül, melynek ellene mondatik.
Hát ellened is hogyne mondanának,
Ki tűznek is csak félig vagy tüzes,
S égő igéid kormos füstuszályán
Bénán szállongnak pernye tetteid !

Ez jönne hát, egy félig-vértanúság ?
Amit szomjazzál teljes életedben,
A színig-telt, a vér-egész *igent*
Ki ne kiálthasd a kereszt alatt sem ?
Meg se lobbantsa véglehelleted
A Lélek húnzó paraszát ?
Még véreddel se ázzék nemesebbre
Az ember-csúfja föld ? !

Te balga szív, mit oktalankodol ?
Bűnbánat illet : bűnös szolga vagy,
Felét sem érte langy szolgálato
A munkának, mely tellett volna tőled.
Csak verd a melled ! Kényes puhaságod,
A tenger jó, amit mohó gyerek
Módjára gondolatlan elfogadtál,
S a tengerebb jó, amit adni, tenni
Kényelmes voltál : egy-egy fáklya mind
A gyújtogatók végzetes kezében.
Vállald a bűnt és vállald sorsodat !
Nem egy-e minden *honnán* és *hová* ?
Hát van-e több egyetlen Akaratnál ?
Ki mondja meg : a máglya merre lobban
S mivé szivárog a bárdverte vér ?
Nem tudod-e, hogy aki életét
Érette veszti, megtalálja azt ?
Ha Isten úgy akarja, életet
Talál a szomorú gyilkosnak is !

A nagy Krisztus-keresztnek rádeső
Részecskéjét, az élő Passiónak
Most teljesülő rejtelmes darabját
Vállalni szívvel : ennyi a tiéd !
Ha élet : élet ! — gyenge vállaidra
Nem rak nagyobb az atyai végzet,
Mint amit elbírsz ! Jobban tudja nálad,
Milyen kicsiny vagy, milyen elpuhult,
A koszorúra milyen gyáva-hitvány !
Ha meg halál : majd ad hozzá erőt,
Ki hőssé tette a bimbócska Ágnest
És hitvallóvá kétszívű Tamást.

Nem, kishitű, ne bánd a holnapot :
A rendelés a forró mába küldött ;
A rőt aszálytól pattogzik a föld,
Tátong feléd a lelkek szomjúsága,
Tőled esengnek élő harmatot :
A munka ég : rabló lennél, ha most
Az izzó percet kis magadra szánád !
Egyetlenegy a szükséges : szeress !

És tégy, amint az Isten adta tenned:
Mindenkié vagy, mert mindenkihez
Küldött szeretni, aki a szerelmes
Keresztről a világot átölelte.
Egy szó tied csak, áldott életednek
Értelme, célja, foglalatja: *Testvér!*
Ezt, ezt az egyet, ezt mondd, ezt imádkozd,
Életeddel és haláloddal.

A többit hagyd az Úristen kezére!

VÁRÓTEREM

PAUL CLAUDEL PARABOLÁJA

Mikor végre sikerült bejutnom a váróterembe, diadalmaskodván egy meggémberedett vasutas rosszindulatán, ki csak hosszas vizsgálgatás után fogadta el jegyemet, azt a jóleső felszabadulást éreztem, mely rendszerint hosszú éjszakai lovaglás után áll be, mikor kiérünk nyomasztó sötétség s vilámló morajlások aggasztó váltakozásából. Csak annyit tudtam, hogy semmi áron sem szabad a vonatot elszalasztanom, bár fogalmam se volt róla, így menetrend nélkül, mikor indul. Az a felvilágosítás, amit az imént a pénztárablak mögül kaptam, se nagyon igazított útba, mert nehezen hallok. Most végre mégis itt vagyok s nem marad más hátra, mint türelmesnek lenni.

A fülledt melegtől eltekintve, nem igen lehet mondani, hogy az a családdiasan mocskos helyiség, ahová végre annyi bolyongás után eljutottam, valami barátságosan fogadott. A fal minden dísze maga az idő volt, órákra és percekre osztva és szétterülve mogorva hirdetmények halott papírjain, érthetetlen felsorolások tömkelegében. Nem tudom, hogy felejtődött itt egy olyan régimódi kétkarú lámpa, festett pléh-ernyővel, mely a termet még komorabbá, még kietlenebbé tette. De mégis jobban tetszett ez, mint ha engedek egy felőtlő gondolatnak és kinyitatom az örökké zárt elsőosztályú várótermet. Az a kis fekete s bizonyára fagyosan hideg helyiség, a kandalló sírboltszerű bronzdíszítésével és kilobbant tűzével, határozottan gyászosnak tetszett, s a tulsó ajtón benéző táj rideg vonalai sem enyhítették e szomorúságot. Igaz, hogy itt is csak meg kellett dörzsölnöm kesztyűm ujjával a párás ablaküveget s máris ott volt ugyanaz a nagy folyam, hármás kőpartjával, az éjből szikrázón besurranó vonalaival, melyek túlfelől semmi láthatóhoz nem csatlakoztak s előtttem ezzel a roppant üres peronnal, melyre oly könnyű volt vissza-képzelní a vágóhídra induló ezredeket.

Fizikai benyomások rohantak rá az emberre, mihelyt belépett ebbe a nagy, tisztátalan dobozba, melyből épp az imént özönlött ki a zsúfolt emberáradat, hátrahagyva szagával s némileg szellemi zsi bongásának emlékeivel, tekintélyes tömegű hulladékot, piszkos újságokat, gyümölcshéjat, üres üvegeket, egy sarokbadobott kis gyermekfököttöt s odalenn a padlón minden utak és utcák piszkát és sarát. Odakünn egyébként hordárok dübörögtek vissza kékikocsijukkal s ott messze mintha rémlenék a reménytelenül novemberi éjszakában egy elmenő vonat távoli zaja . . . Kész az első transzport !

A jelzőharang mind sebesebben szól. Hajnali kettő. Micsoda magány !

Igyekezünk hát megtudni, hol vagyunk s ahelyett, hogy kitennök magunkat annak a megalázó balsikernek, mely idegenek és süketek mindennapi kenyere, próbáljunk magunk kiigazodni a rendelkezésünkre álló eszközökkel.

Annyi név van ezen a táblán, hogy igazán szerencsétlen lennék, ha nem tudnám kibogozni belőle az én útitervemet. De vajjon szűktávlatú kis jövőről van-e szó, vagy arról, hogy jövőendő történésekhez fűzzem az eddig bejárt utat, furcsa városok zilált tömegét, melyeknek véletlen sora alkotta földi életemet? Vajjon miben tér el, tehetném hozzá, ez a Váróterem az összes többitől, — melyeket folyósók, hajóhidak, sínek és tengerjárók kibogozhatatlan labirintusa kapcsol össze, s melyeknek elvonulása méri éveimet és hónapjaimat, — ha nem abban, hogy ez az utolsó? Ezek a legkülönbébb partokon többé-kevésbbé elnyúló állomások, a maguk teljes érdektelenségében, mik voltak, ha nem kibővített és kényelmesebbé tett várótermek, büffével, több mozgási szabadsággal, ahol lehetett újságokat kapni és családommal levelezni, miközben fülemben szüntelen ott zibongott a perron jelzőharangja? Használjuk hát ki legalább az eddigi tapasztalatokat s próbáljuk megtalálni a rossz világítás és gyöngye szemeim ellenére is, a sok mellékeláció között a megfelelő rovatot, ahol annyi gondos fel- és lefeléolvasás, annyi számolgatás eredményét egy váratlanul előbukkanó megjegyzés nem teszi egészen tönkre.

Mikor nagyot sóhajtván s teljesen eredménytelenül végre sikerült levenni szemem erről a bűvös erejű papírlapról, észrevettem, hogy már nem vagyok egyedül. Valóban, a váróterem megtelt és percről-percre jöttek friss csapatok, míg odakünn egyre hallatszott a közeledő lépések zaja. Mi volna ebben meglepő, hiszen ez a magányos pályaudvar háromszoros vagy négyszeres kereszteződés csomópontja, mely egy egész fontos vidék forgalmát vezeti le? Ezért ennyire változatosak ezek a különböző társadalmi és népi osztályhoz tartozó emberpéldányok, kik most az alvás idejéből elrabolt legédesebb órában a terem körbefutó padjainak hivatalos jellegű kényelmére fanyalodtak, nem is szólva a sok poggyász és cókók tarka összevisszaságáról. Itt volt mindenekelőtt az elkerülhetetlen gyászos hölgy, kisírt szemével: ő az, ki a keresztény országokban nyilvános alkalmakkor mindig első helyen jelenik meg. Aztán a falusiak, férfiak is, nők is, kiknek fekete ruha az ünneplőjük. Rikítónyakkendő garázskezelő, néhány sovány, iszákos munkás. Egy pillanatra el kellett szenvednünk egy csapat fiatal katona berontását, de az ő gyermekes zajosságuk is rögtön belehullt ennek a zsúfolt heringeshozzával álmos, elégedetlen légkörébe, hol a nagy lámpa szabályos himbálózása már a vasúti kocsi álmosító ringását keverte az idő érzetébe. Aztán fiatal papok, hátukon az előírással batyúval, kik egy-egy misszionáriust kísérték. És persze gyerekek, az egyik bebugyolálva, a másik ott bóbiskolva anyjának vagy nénjének ölében. Ha a vidéki irodákban száradó tintatartók mélyéből, amint sokan állítják, csakugyan valami furcsa népség sarjad, éppen úgy, ahogy az ólomból készült lefolyócsövek kedveznek a svábbogarak légióinak, akkor ez a megyei hivatalnok, ki törvénytudókhöz illő kérlelhetetlenséggel szorítva össze állkapcsát, ott turkált fekete körmével piszkos papírjai között, melyeket gumiszalaggal átkötött zsíros oldaltárcájába készült visszatenni, — bizonyára a tintafajzatoknak ehhez az ékes osztá-

lyához tartozott. Az a kövér nő pedig, amott a sarokban, mikor fejezi már be gyóntatószékhez illő suttogását ahhoz a sovány leányhoz, kinek feje olyan, mint egy virágvázából előmeredő koponya? És egyszerre, végre! mint a vad-szamar iázása vagy mint a végtelen sivatagban Allahot idéző müezzin kiáltása, kitör, amire mindnyájan vártunk, a mi közös törődöttségünk méltó megnyilatkozása, a hajnali háromnak megfelelő horkolás, az alvó ember előbb bizonytalan és akadozó hangja, melyből lassan mégis valami panaszos líraiság ritmusa és komor méltósága alakul ki, mely egyszerre hasonlít a haldokló hörgéséhez s a nyomorult kórágyról Teremtőjét vádló Jób siralmaihoz!

Még néhány elkésett utas, ki futva érkezik, nedvesen az éjszaka könnyeitől s most félénk, komoran fogadott mosolyt küld felénk. Most minden rendben, teljes a létszám, már senki sem hiányzik. Kész a társaság. Születésünk napja óta a csillagok arra szemeltek ki, a legkülönbözőbb hívások a legfurcsább úton-módon arra biztattak, hogy végre együtt töltsük ezt az éjszakát s hogy így összeforrvá, közösen alkossuk néhány léleknek sorsa által különösképen összeválogatott csoportját, melyet most íme ez a közömbös szerelvénny készül befogadni. Mindenki érzi, már nem kell sokáig várakozni. Már közeleg a vonat. Biztosan most ér az utolsó fordulóhoz. Az alvók felébredtek. Mindenki számlál és csomagjait szedegeti. A mamák megigazítják gyermekeik kabátját, kalapját. Ott a sarokban katonaköpenyegek, a rendőrsapkák és vastag kék lábikrák zavaros tömege is végre alakot öltött. A papok becsukták a breviáriumot s az öreg misszionárius keményen megragadja botját. Ó, most hiába próbálnának visszatartani, hiába beszélnének családkunkról, ismerőseinkről, hazánkról! Szemünk csak arra az ajtóra tapad, mely íme azonnal kitérül. Szívünket egészen betölti az az érzés, melyet a latin költő írt le, mikor a végzet partjain bolyongó árnyakról beszél, kik tétován tárják karjukat a túlpárt homályos vonala felé:

Tendebantque manus ripae ulterioris amore.

Még pár pillanat, pár pillanat még s máris megcsikordul a zár, ezen az ajtón, amelyet durván megráz a vasuti altiszt, hogy némi ellenállás után csakugyan kinyílják! De mindez nem igazolja azt a hisztérikus sikolyt, mely látom, ott lappang már annak a szegény leánynak megkínzott mellében. Se ennek a kerekarcú öregasszonynak táguló szemeit, réveteg mosolyát, remegő kezét, mellyel megakadni készülő szívét keresgéli. Se ezeket az egymással váltott pillantásokat, mintha büntársak lennénk, kiknek mindjárt kiderül egész multjuk!

De végeredményben miről van szó? Minden valószínűség szerint sohasem térünk ide vissza. De ha ez a Váróterem a fenti körülmények következtében nem jutott volna ily különös jelentőséghez, akkor az a gondolat, hogy ide többé a lábamat be nem teszem, be kell vallanom, elviselhető lenne.

Gáldi László fordítása.

A VADÁSZKUTYA PÉLDÁJA

IRTA: MÉCS LÁSZLÓ

Ó holt idény ! Mindenre tilalom van.
Kert lett tanyánk ! Ellustult a kutyám.
Nyárspolgár lett a lanyha nyugalomban.
Morogva kapkod a legyek után,
vagy bolhát üldöz bőrén, jó veresre
harapja s hősként pislogat reám,
ha egy macskát felhajt a házereszre.

Nevetnem kell a pocakos puhányon.
De nézd meg majd, ha célt adok neki :
sorsot nyomozni, merre ment a lábnyom
a nád között ! A cél hogy élteti !
Lelőtt kacsáért hogy megy tóba nyáron
s egész belsőjét hőssé zengeti
egy felvert fácán, mely szép, mint az álom.

Kutyánál több lett akkor : cimborám lett,
ki él és villanyozza szívemet,
nem úgy, mint ama száz-kérdésű Hamlet,
ki az Életnek nem mond csak Nemet.
Ó hájas népek, nyárspolgári lelkek,
kik, míg nagy mágnes-célok zengenek,
csókkal, kenyérrel, vagy Nemmel feleltek !

A nyárspolgár elszörnyülködve kérdi,
hogy mért folyt vér egy „í” betű miatt,
de az Isten vadásza szívvel érti,
miről volt szó : hogy egyszerű, riadt
zsidó bölcs volt-e Krisztus, vagy egeknek
parancsoló örök Istenfiat
jelentsen-é a sár-szült embereknek.

Megértem a keresztes háborúkat
és Dzsingisz kánt meg sáska-népeit,
Napóleont s mindenkit, akit úntat
a lelki háj, nagy eszmék éltetik
s vadászni mennek a csodaszarvasra,
vagy délibábra, mindegy az nekik :
csak szárnyaljon fel szívük jó magasra.

Vigyétek ki a népeket vadászni,
kik sültgalambot várnak, semmijük
nem lévén, — hogy ne kelljen csúszni-mászni-
s bolhás bajokkal bíbelődniük,
nyomozzák az Időnek erdejében
Istent, bár nem lehet elérniük,
de megszépülnek szent vágyak tüzésében !

A SZTAHANOVKA

(DRÁMARÉSZLET)

IRTA: POSSONYI LÁSZLÓ

Pierre és Lyda két különböző világ gyermekei. Pierre nyugateurópai individualista, aki diplomatának készül. Lyda jóformán nem látott mást az életből, mint a szovjetet, amelyben tizennégy éves kora óta él. Lyda versenymunkásnő (sztahanovka), csak a munkásság sorsa érdekli, gyárkonyhákat szervezett nekik és most egy gázvédelmi könyvön dolgozik, miután egy olcsó gázálarcot talált fel. A szerelem a Néva egyik szigetén mégis összehozza ezt a két lelket. Az itt közölt részlet a dráma első felvonásának harmadik képe. Szergej, akiről szó van, Pierre orosz nagybátyja, aki fehér tiszt volt. Miközben Szergej a tizennégyéves Lydát részeg katonáktól megmentette, a vöröskökhöz kellett szöknie és ott is maradt. Mint volt fehér tisztet leleplezték és nyomorékká verték. Lyda ezzel a magatehetetlen, beteg emberrel élt eddig. Pierre átutazóban van Leningrádon.

A Jelagin-sziget a Néva torkolatában ugyanaznap estefelé. Bokrokkal sűrűn benőtt, elvadult parkrészlet, melynek háttérében két fa közt a távolból egy hajdani nyári palota sziluettje látszik. A fű itt egészen magas és letaposatlanul friss. A kis tisztás egy emelkedés szélén van, erre ül le Pierre és Lyda. Bár erősen alkonyodik, egészen este nem lesz, hanem kékes-fehér, átlátszó fény váltja fel az esthomályt.

PIERRE :

Anyám sokat mesélt ezekről a szigetekről. Itt töltötte el a fiatalságát, szegény. De én egészen másnak képzeltem ezt a helyet . . .

LYDA :

Szebbnek, úgy-e ?

PIERRE :

Álomszerűbbnek.

LYDA :

Mi most nem érünk rá parkokat, meg palotákat rendben tartani. Különben sem sokat látsz már belőle, mindjárt este lesz.

PIERRE :

Talán a homályban többet érzek meg belőle.

LYDA :

Te mindig érezni akarsz.

PIERRE :

(Álmodozva.) Villákkal, zenével, víg emberekkel volt itt tele anyám szerint minden. És sok virággal . . .

LYDA :

(Letép a magas fű közül egy mezei virágot.) Most csak ilyen virág van . . . Ezzel kell megelégedned.

PIERRE :

(Átveszi, szétmorzsolja kezében a virágot.) Itt minden elvadult és összeomlott azóta. Anyámnak nem fogom megmondani, hogy itt jártam . . .

LYDA :

Az anyád világa is összeomlott.

PIERRE :

(*Megáll és megfogja a Lyda karját.*) De nézd, most, hogy a nap egészen lement, ebben a különös esti fényben újra megszépül minden.

LYDA :

Sok minden nem látszik most . . .

PIERRE :

Az anyám meséi mégsem hazudtak. Ez a szépség és álmodozás szigete.

LYDA :

Különös vagy megint Pierre. Sokszor nem értem, mit akarsz.

PIERRE :

Nézd a Jelagin palotát. Azt hiszem, hogy ez az. Hogy elmúlt belőle a di-csőség és a fény. Lehunyta összes szemeit és alszik. Omladozik. Így mulik el minden ezen a világon. (*Lydához, aki közben tovább akart menni.*) Várj, ne menj még tovább. Nézd, milyen csendes itt minden, mintha csak a lelkek suhannának át régi lakhelyeik felett. Olyan, mint egy temető . . .

LYDA :

Ti mindig ráértetek a multon álmodozni.

PIERRE :

Most te is ráérsz.

LYDA :

Mi inkább el akarjuk felejteni, mert csak szenvedést jelentett számunkra.

PIERRE :

És most nem szenvedtek ?

LYDA :

Most a jövőért dolgozunk és nincs időnk elmúlt dolgokon álmodozni.

PIERRE :

Mert nincs is multatok.

LYDA :

A mi multunk nyomorult viskókban, meg bűzös proletárnegyedekben van. Ott nem keres senki szép emlékeket.

PIERRE :

Otthon, a faluban a ti életetek is szép lehetett.

LYDA :

Az én falumat kétszáz éve alapították és a parasztok belefultak a mocsárba, mikor a várat építették. Az én őseim is köztük voltak. Ez az én multam.

PIERRE :

Sokat szenvedtetek ?

LYDA :

Sebes volt a testünk és pókhálót, meg trágyát raktak rá orvosságul. Igaz, szép szavakat is durozsoltak hozzá. Mint ma neked az anyám.

PIERRE :

Hát nem volt kedves ott az anyádnál, az öreg nénikék közt ?

LYDA :

Te egy romantikus félórát töltöttél ott és nem mentél be az anyám szobájába, hol bűz, nyomor és betegség lakik. Te a rongyok festőiségét láttad. Én, sajnos, ismerem mögöttük a beteg, elhasznált testeket.

PIERRE :

Amerre csak vittél, mindenütt beteg, kimerült embereket láttam. Ez itt az élet.

LYDA :

Mert hagytuk eddig, hogy így legyen. Sőt te ma is gyönyörködsz benne.

PIERRE :

Gonosz vagy, Lyda. Nem gyönyörködtem.

LYDA :

Az ilyen házakból kerülnek az utcára a lányok, mert nem bírják a verést, meg az éhezést. Itt isszák le magukat bérfizetéskor az emberek és megvert asszonyok sikoltozásától hangos az udvar. Csakhogy te ezt mind nem vetted észre. Sőt, „jó“ is voltál. Láttam, amint pénzt adtál az anyámnak. Milyen hamar megértette egymást az úr és a szolgál.

PIERRE :

Hát ezért futottál úgy el ?

LYDA :

Nem láttad, hogy anyám tízannyi pénzért akár el is adott volna, ha ma is hatalmában volnék.

PIERRE :

Ugyan.

LYDA :

Szerencsémre a magam lábán állok és túl öreg vagyok már ehhez.

PIERRE :

Ugyan hányéves vagy, hogy ilyen büszke vagy rá ?

LYDA :

(Őszintén.) Szeptemberben leszek huszonhat.

PIERRE :

(Megfogja a Lyda mindkét kezét s mintha gyerekhez szólana.) Látod, ha nem is sokkal, én vagyok az idősebb. (A földre ül, mindig fogva a Lyda kezét és vonja maga felé ötmagát is.) Gyere ülj ide mellém, te gondolt gyötört kislány.

LYDA :

(*Kissé visszatartja magát, aztán két térdére esik és így áll szemben Pierrrel.*) Ezt nem lehet összehasonlítani, az én életemet, meg a tiédet.

PIERRE :

Miért ne lehetne.

LYDA :

Én legalább tíz évvel vagyok idősebb, mert azóta naponta tizenhat órát dolgozom.

PIERRE :

Csakhogy erre is rájöttél. (*Lyda fel akar kelni.*) Most itt vagy és nem engedlek. (*Egészen maga mellé vonja és leülteti az emelkedésre.*) Most szabadnapos vagy, ráérsz.

LYDA :

(*Csendesen a fejét ingatja.*)

PIERRE :

Téged talán mindig megverték, ha nem rohantál eléggé ?

LYDA :

(*Keserűen vágja rá.*) Igenis vertek. Csak most nem vernek már, hogy mindenkinél gyorsabban megyek.

PIERRE :

Nem úgy nézel ki, mint akit verni lehet. (*Kötekedve.*) Te, élmunkásnő.

LYDA :

Ha tudnád, mennyi minden kellett, amíg idejutottam, nem csúfolnál. Ma akkor vagyok nyugodt, ha egész nap dolgozhatom és nem kell semmi másra gondolnom. Más ember lettem közben . . .

PIERRE :

Másra is gondolhatnál néha.

LYDA :

Nem szeretem, ha így álmodoznak mellettem, mint te . . . ez idegessé tesz.

PIERRE :

(*A Lyda vállára teszi a kezét, hizelegve.*) Hát nem tudsz semmit elfelejteni ? . . . Mért kellett téged verni ?

LYDA :

Mikor Szergej megmentett, falusi gyerek voltam. Rugtam és csíptem, ha hozzám értek.

PIERRE :

Most csak szavakkal teszed ezt.

LYDA :

Az más volt. A pap a fehérekkel cimborált és éjjel nekem kellett titokban ennivalót vinni nekik az erdőbe. Valami korcsmát verhettek fel aznap, mind

részek voltak. Pfüj. Szergej úgy tépett ki a kezükből . . . Jött velem Leningrádba.

PIERRE :

Szergejtől mégis szép volt, hogy megmentett.

LYDA :

De én tőle is mindig félttem. Ha hozzám ért, rúgtam és haraptam. Akkor kezdett verni.

PIERRE :

Lovagiasság némi foltocskákkal. Remélem, hamarosan abbahagyta idomításodat.

LYDA :

Azután is mindig megvert, ha nem dolgoztam, vagy tanultam eleget. Buta parasztlány voltam akkor, alig végeztem néhány iskolát. Tulajdonképen hálnak kellett volna lennem.

PIERRE :

Milyen jó vagy, hogy így kitartottál mellette.

LYDA :

Tanulni akartam, ha nem is olyan sokat és oly rendszeresen, mint Szergej megkövetelte. Minden este kikérdezett a feladott leckéből és megvert, ha nem tudtam a számtant vagy a csillagászatot. Ma sem szeretek az égre nézni, mert mindig ez jut az eszembe.

PIERRE :

Furcsa összefüggés. De Szergej legalább feltalálót csinált belőled.

LYDA :

Azt nem Szergej csinálta. Ő letagadta a gyárban, hogy fehér volt. Társai kisütötték, azt hitték, hogy kém és összevissza verték. Azt hittem, sohasem jön vissza a börtönből.

PIERRE :

És visszajött . . .

LYDA :

Egyszer csak ott találtam a szobámban nyomorékon. Akkoriban sokat ittam.

PIERRE :

Egyre szebb lesz. Mit ittál, te szerencsétlen?

LYDA :

A legerősebb vodkát. Csak ezt lehetett kapni, se kenyér, se krumpli nem volt Leningrádban. Egésznap dolgoznom kellett, éjjel Szergejt ápoltam. Kellott valami, ami fenntartsa, hisz akkor is vert . . .

PIERRE :

Nyomorékon már nem tudhatott verni.

LYDA :

Egymás mellett volt az ágyunk és az ő botja ott volt az ágy mellett. Éjjel mélyen aludtam, nem hallottam, ha szólt. De a botjával elért, mert kicsi volt a szoba és nem tehettem messzebbre az ágyat. Szerencse, hogy inni tudtam . . .

PIERRE :

(*Magához szorítja*). Szegény, szegény Lidocska.

LYDA :

(*Elhúzódik.*) Nem azért mondtam, hogy sajnálj, hanem mert utálok a tudatlanságodat. Azt a gyanutlan, bámuló szemeket, amivel idejöttek csodálkozni rajtunk, mint egy állatkerten.

PIERRE :

Ugyan, Lidocska.

LYDA :

De talán az állatokról is többet tudtok, mint rólunk. Erre nem értek rá, mert számon kell tartanotok az összes régi palotákat, bálákat és mulatóságokat.

PIERRE :

Milyen szerencsétlen vagy. Hogy tudsz gyűlölni, mikor úgy tudsz szeretni is . . .

LYDA :

Nem vagyok szerencsétlen. Én átvágtam magam. Megmentett a párt.

PIERRE :

A párt?

LYDA :

Igen, a párt. Előbb csak a magam nyomorát éreztem és ittam. De lassan megismertem a munkásság életét és beálltam a sorba, hogy mindent megváltoztassunk. Akkor lettem öntudatos. Akkor lettem ember.

PIERRE :

Mikor még jobban kezdtél gyűlölni minket.

LYDA :

Akkor már nem törődtem mással, csak a magaméival. Leszoktam az ivásról, mert a pártmunka célt adott az életemnek. Ekkor volt a nagy éhség, a munkások szédültek a gyárban a munkapad mellett. Ezért csináltuk meg a gyárkonyhát. (*Keserűen.*) Hisz gyerekkoromban a fehéréket is nekem kellett táplálni. Csak folytattam, ahol elkezdtem.

PIERRE :

Milyen elfogult vagy. Ha a vörösek akkor megcsípnek, még rosszabbul bántak volna veled.

LYDA :

Tudom, részeg férfi mind egyforma. Ezért tartottam ki Szergej mellett, mikor nyomorék lett. (*Gúnyyal.*) Volt egy férjem, egy vörös párttag. Szergejt magam irattam be. Így legalább biztonságban voltam a férfiaktól. Dolgozhattam.

PIERRE :

Szeretnél és gyűlölnél. Azt hitted, a munka egyensúlyba hozhatja ezt a két érzést.

LYDA :

Dolgoztam értük. Enni adtam nekik és akkor már én sem voltam éhes. Könyveket írtam nekik. Könyvtárakat szerveztünk.

PIERRE :

Jó sok propagandával, hogy még jobban gyűlöljenek.

LYDA :

Azzal, ami nekik kellett, hogy öntudatra ébredjenek és dolgozzanak. És most majd az életüket is megmentjük, ha le akartok tiporni minket.

PIERRE :

Olyan vagy mellettem, mint egy kis dühös, folyton berregő gép, amelyet megindítottak és nem tud megállni. Volt diákkoromban egy kis gyöngyházba foglalt vekkerórám, foszforeszkáló számlappal. Ez figyelmeztetett mindig : felkelni, dolgozni. Pedig nagyon szerettem aludni. Csak azért nem dobtam ki, mert a gyöngyház szép, tompafényű lapokban borította be. Ehhez hasonlítász te is. A bőröd megfogja a szememet ... a szemed világít itt a sötétben is ... de úgy berregsz ...

LYDA :

Hogy szeretnél kidobni az ablakon.

PIERRE :

Az égre nem tudsz nézni, mert a verések jutnak eszedbe és mindennel így vagy. Hát téged sohase szeretett senki, hogy elereszthetted volna egy kicsikét magad?

LYDA :

(*Mohón.*) Mindenki szeret a pártban. Csupa jóbarát ...

PIERRE :

Nem úgy ... szerelemmel ...

LYDA :

Polgári romantika. A szerelmet csak ti beszélitek be magatoknak, mert sok időtök van hozzá.

PIERRE :

És mégis, sohase vágytál többre, mint amit a munka adhat? Elveszni egy érzésben ...

LYDA :

(Sokára felel.) Nem tudom...

PIERRE :

Sohasem oldódtál fel úgy az örömben, hogy eltűnt volna előled a megszokott világ és mindennek más képe, más jelentése támadt volna? Hogy szép lett, megfiatalodott volna veled a világ?

LYDA :

Szégyellenem kell magamat, de az előbb egy pillanatra, mikor az éveinkről beszéltünk, szinte irigyeltelek téged...

PIERRE :

Engem?

LYDA :

Irigyeltelek a felelőtlenségedért és a fiatalságodért.

PIERRE :

Mikor te vagy a fiatalabb.

LYDA :

Ez nem igaz. Nagyon öreg lettem közben. Felelős lettem a gyárért, az Ossoavjachimért, a pártért, a találmányomért, a könyvemért, hogy időre meglegyen... Felelős vagyok Szergejért, aki nagyon szeret a maga módján, szegény nyomorult... Felelős vagyok az anyámért és felelős voltam itt teérted is, most hogy itt voltál... *(sóhajt.)* Jó, hogy már elmész...

PIERRE :

(Szemrehányóan, de egy kis bocsánatkéréssel.) Nagyon a terhedre voltam?

LYDA :

(A Pierre karjára teszi a kezét) Nem voltál terhemre, csak azt éreztem, hogy megzavarsz. Megfertőzől a gyermekességeddel és a felelőtlenségeddel. Félek, hogy ez ragadás...

PIERRE :

Csacsikám, hogy ragadhatna ez rád?

LYDA :

Máris sokat mulasztottam. A könyvemmel most kell elkészülnöm, mert augusztusra a gyárban versenyre hívtam ki az összes élmunkásokat.

PIERRE :

Még ez is. Miféle komédia ez ; te sztahanovka?

LYDA :

Nem komédia. November hetedikére egymillió gázálarcnak kell elkészülnie és hogy meglegyen, nekem magamnak kell megadnom a munka tempóját.

PIERRE :

Gyönyörű feladat.

LYDA :

Napi tizennégy órát fogok dolgozni, mert az Ossoavjachim díját akarom. Te pedig anyád mulatságairól, érzésekről beszélsz nekem. Nem jó nekünk együtt lenni, Pierre...

PIERRE :

(Elgondolkozva simogatja a kezét). Akkor még sápadtabb lesz az arcod... Még fáradtabban fogod vonszolni magad estefelé a sivár leningrádi utcákon. És én sem leszek itt, hogy egy kis könnyelműségre csábítsalak.

LYDA :

Ne sajnálj! Sohasem bírtam, hogy sajnáljanak.

PIERRE :

Mert ostoba módon gőgös vagy.

LYDA :

Arra gondolt inkább, milyen jó lesz nekem, ha már nem leszel itt. Minden megy majd a régiben.

PIERRE :

Sohasem megy minden úgy, mint azelőtt. Minden mindig változik.

LYDA :

Csak a munkámra fogok gondolni és semmi másra. Este, mint egy fadarab fogok ágyamba hullani... mintha megint ittam volna. És akkor nyugodtan fogok aludni... nem lesznek gondolataim, Pierre...

PIERRE :

Nem lesznek gondolataid, úgy hiszed?

LYDA :

(Sóhajtt és lehunyt szemekkel hátradől a fűvön, mereven, mint egy fadarab.) Dolgozni és aludni fogok...

Egy ideig csend. Lydia lehunyt szemekkel fekszik, mintha elaludt volna. Fehér fény esik arcára és megvilágítja az egész elgyötört, fáradt alakját. Pierre nézi, egyre közelebb hajol hozzája. A csendben távolról egy hajótűlök szól hosszasan és vontatottan, azután az is elhallgat, csak a bogarak ciripelése hallatszik. Aztán szél suhan át a fákön és néhány egészen elmosódott harmonikaszófoszlányt hajt keresztül a fák között.

PIERRE :

(Lyda mellé dől, megcsókolja az arcát és átöleli.) Most így próbálj egyszer aludni, te kis fáradt gép.

LYDA :

(Mintha villanyütés érte volna, egész testében megrázkódik, de Pierre újból egészen gyöngéden megcsókolja és erre visszahull előbbi mozdulatlanságába.)

PIERRE :

Most ne gondoldj semmire, csak hagyd, hogy kényeztesselek. Most csak te magad vagy és nem a munkától megszállott Lyda... Milyen szép vagy így a holdfényben, hogy nem agitálsz, nem mozogsz és nincsenek örökös véleményeid... Csak aludj, engedd el magad és pihend ki azt, hogy mindig védekezned, karmolnod és harapnod kellett. Hogy mindig résen álltál... Most én vigyázok rád és nem vagy ellenfél... nem vagy proletár, csak egy szegény kis elgyötört lélek. Most én őrizlek... csak mi vagyunk itt ketten és a csillagok, meg a végtelen... *(Egészen átölelve tartja és csókolja előbb a hajánál a homlokát, aztán végig le az arcát és a száját. Csend, hajótűlök, végül ismét a szél egy egészen elhaló harmonikaszó fozslánnnyal).*

LYDA :

(Lassan bontakozik ki, de a Pierre karjaiban marad és csak kis időre nyitja ki a szemét. Felnéz az égre, arca egy pillanatra álmodozó és átszellemült lesz, de abban a pillanatban el is mosolyodik.) Te se csinálj most propagandát a csillagoknak... *(Karjával átöleli a Pierre nyakát és visszadől előbbi helyére.)*

FÜGGÖNY.

VALAMI NAGY CSEND KELLENE!

IRTA: MÉCS LÁSZLÓ

Hiába zárom ablakom
a lélek kristálykápolnáján,
az élet csupa zene zaj :
áttör a gyémántfalakon,
betör a millió kacaj,
csók, átok, hejehujja, jaj,
a lét gyötrelme s kelleme,
— pedig már nagy csend kellene !

Még sok-sok minden fáj nekem !
csupa vulkán ma Európa
— s szívem földrengés-mutató
műszer : fáj ! Szenved nemzetem
— s agyam igazság-kutató
műszer : fáj ! Ciklon-dúlta tó
az álmok kék tengerszeme,
— pedig nagy-nagy csend kellene !

Csend ! mint a fán csüngő dió
ölében él, mit dupla zár véd :
kint zöld burok, bent barna csont ;
vihar jön, vad ribillió,
kegyetlenül a fára ront,
a felleg sír, a lomb jajong
— s a dióban csend szelleme
nevet. Ilyen csend kellene.

És jön az ősz, a kis diót
a földhöz csapja, mint a semmit,
zöld burka széthull, mint a rongy,
— de bent a legszebb földi jót
(a csendet) védi még a csont,
a csend meg Istent. Köd borong,
dér hull s diónk nincs ellene :
ilyen nagy-nagy csend kellene !

S jönnek a téli viharok,
betemetik avarral, hóval,
de ő nem érzi odabent,
hogy fent réquiem kavarog,
mert benne mosolyog a csend,
a csendben csírák álma zeng
s nem bőszi bús jelene.
Ilyen nagy-nagy csend kellene !

Jön a tavasz, a csont-burok,
szétmálik, nagy fény-dáridó van,
a csend csírázva ébredsz,
hívják az égi azurok,
a magvas csendből plánta lesz
s a végtelenbe fényjelez
a rügyek csöpp angyal-szeme
Ily teremő csend kellene !

GUARDINI SZABADSÁG-TANA

IRTA: VIDA IMRE

1. Bevezető.

A „szabadság” kérdése évszázadokon át a bölcséleti vizsgálódások központi jelentőségű tárgya volt s a ráadott feleletek iskolákat, világnézeteket tudományos és nem utolsó sorban hitbeli harcokban való hovatarthatóságot szabtak meg. Mondhatjuk, az egyéni jellem és gondolkodás egész alkata, valamint megannyi tulajdonsága: a magabizás, a hinnitűdség, a merés felette sok mozzanata világlik ki a „szabadság”-ról vallott felfogás tükréből. Egészskultúrtörténetet lehetne írnia a róla vallott elvek alapján. Az aristotelizmus tomizmus, szenzualizmus, német kritikai idealizmus, pozitivizmus felfogásai a szabadságról mintegy egész gondolatrendszerük kicsinybeni összevonását képezi. A mai modern katolikus látás és felfogásmódnak is bizonyos kicsinyített egészét találjuk. Korunk katolikus gondolkodóinak a szabadságról vallott tanaiban, *Marechal*, *Przywara*, *Geyser*, *Steinbüchel*, *Söhngen* tanai a szabadságról a modern katolikus szellemi irányzatok egész rendszerét mutatják meg.

A vizsgálódásunk tárgyául vett Guardini-féle tanok talán éppen különös figyelmet érdemelnek. Bölcselőnk a mai katolikus szellemi élet lüktetésében fokozottan benn él, a má-t mély emberi bölcsességgel megérteni tudó és benne megnyugvó ember, ki szabadságról szóló tana eszmemenetében a középkor bölcséleti tradícióinak figyelembevételével, ám a saját erejéből „teljes újrakezdéssel” kívánja felépíteni a korszerű katolikus gondolkodás mikrokozmoszát. Természetesen nem következik abból a körülményből, hogy e szabadságtan a korszerű katolikus gondolkodásra nézve annyira jellemző, hogy rajta át, a korszerű katolikus gondolkodás maga, mint a német mondja: „schlechthin” élénktárul; a korszerű katolikus gondolkodás csak azok számára válhatik e tan nyomán kiérezhetővé és megfoghatóvá, akik azt már különben is messzemenően, behatóan ismerik, kiknél róla egy egységes kép már kialakult.

Romano *Guardini* 1885-ben született Veronában. A boroszlói és berlini egyetem tanára, világi pap. Nagyon ráillik a saját maga által formált és más vonatkozásban *Kierkegaard*-ra alkalmazott szava „Tiefensucher”.

Tekintete a közvetlen adódónak végső összefüggéseire irányul. Általában valahogy az élet közvetlen szem előtt levő hétköznapi problémái kevéssé képezik bölcséleti vizsgálódásoknak tárgyait, mert a bölcselő elsősorban a Végső és Örök felé tekint. *Guardini* azonban minden írásában kihangsúlyozva a ma hétköznapijából indul ki, a legegyszerűbb kérdéseken áthatol tárgyaihoz s nagy óvatossággal állítja össze fejtegetéseinek egy egységes rendszerre utaló szerkezetét.

2. A szabadságtan előkérdései.

A kereszténység *szeretet* principuma — bölcselőnk fejtegetései szerint — a világ és a létező szeretetét jelenti. A szeretet ugyanis evilágbeli kötelesség és feladat, márpedig nem szerethetünk krisztusi értelemben e világon, ha nem szeretjük és nem igeneljük e világot. A szeretet és a világ-igenlés egy állandó készenlétet, „megnyíltságot“ kell hogy jelentsen a világ értékeinek való odaadáshoz. A szerető világ-igenlés értékét azonban a világtól való elvonatkoztatás lehetősége adja meg. Úgy kell szeretnünk tudni a világot, hogy ne legyünk rabjai, ne az érzelmünk szenvedélyéből, hanem, mert szabad erkölcsi mérlegeléssel és ezzel összhangban álló érzelmekkel a világot szeretni vágyjuk és arra érdemesnek ítéljük. A „Freiheit von der Welt“ és „Weltbejahung“ összhangba hozni tudása nagy kérdés, melyre feleletet kell adni minden egyes keresztény embernek az élet vizsgáján. A világot valójában csak akkor szerethetjük, ha előzőleg le tudjuk győzni. A világlegyőzés, a világtól való szabadság az ára a magasabbrendű keresztényi világ-igenlő érzelemnek, melynél a szeretés önző vágya helyében a szeretet testvéries önfeláldozó készenléte rejlik. E két mozzanat egyúttal az alapja az emelkedett, a kellő távlattal látó keresztényi világszemléletnek.

E világszemléletnek ugyanúgy, mint minden világszemléletnek alapuló művelésnek, emberi továbbjutásnak etikai tengelye a „szabadság“. Mennyiben és miért, e kérdésekre akkor kapjuk meg a feleletet, ha már a szabadság „fokozatait“ szemügyre vettük. Ennek megtörténtehez azonban még szükséges, hogy néhány hozzávehető gondolatot ismertessünk. Az emberi szellem, megismerés, egyéni jellem irányítják, formálják az eseményeket, melyek egyszeri lefolyásuk, *ténnyé* merevedésük után visszahozhatatlanul meg nem változtathatóak.

Az emberi cselekedet tulajdonképeni értékét a kultúra szolgálata adja meg. Ez alatt értendő mindaz a tudatos magatartás és tett, mely az emberi haladást, a többé, jobbbá, értékesebbé léte céljait szolgálja. Az ember értékes művelő cselekvésének ethosza a *visszahozhatatlan történetben* való értékelhelyezés. Az emberi pillanat erkölcsi imperativussa: az adott lehetőségek szerint való értékkel-telítés.

A folyton élénk meredő értékkel-telítő művelő és használó erkölcsi cselekvés kötelessége úgy is felfogható, mint a már Aristotelesnél kifejezett emberi célon való munkálás; ez a bizonyos emberi cél a tökéletesedés: képességeink, értékeink kibontakoztatása s későbbi skolasztikus értelemben, — közeledés a legtökéletesebb felé.

Az értékes tethez az első követelmény a dolgok és törvények helyes ismerete s ehhez a helyes ismeret akarata szükséges, azaz: készenlét a *helyes* megragadásához. Az ember általában hajlamos arra, hogy a dolgokat ne úgy fogja fel, amint azok valójában vannak, hanem, amint azok felfogása

számára a legkedvezőbbek s csak annyiban kívánja a dolgokat való mivoltukban megismerni, amennyiben a való megismerés a főérdek számára. „A mi önigenlésünk úgy akarja, hogy a dolgok olyanok legyenek, hogy magunkat bennük igazolva, elhelyezve, víve és segítve érezzük. Így vággyuk mindegyre a világot a mi különleges mivoltunk szerint átformálni. Mert minden a dolgokat valójában nézni és megragadni kívánó szándék bizonyos fokig nehezíti dolgainkat“.

Már most röviden az emberi egyéni szabadság attól függ bölcselők szerint, hogy az egyén be tud-e helyezkedni erkölcsiségével, megismerő szándékával, cselekvése irányával és lelki erejével a ráváró feladatokba. Aki az emberi lét méltóságától és értékétől elválaszthatatlan erkölcsi megismerés és tett kötelmeit maga is akarja és vágyja, annak számára ezek a kötelmek nem kötések, hanem felszabadulások a legsajátabb értékekhez.

Mindaz, amit a fentiekben elmondottunk, már utalás a szabadság természetének szerkezetére. A szabadság elérése különböző fokozatokon át jut a megvalósulásig. A fokozatok haladásával a szabadságok mind teljesebb értékemélyülést és kiteljesedést nyernek, mígnem a vallásos szabadságfokozat távlatain át a teljes, lehetséges szabadság részeseivé lehetünk.

3. A szabadság első négy fokozata.

A szabadságnak különböző megnyilatkozási formáit és fokozatait vesszük elő a továbbiakban. Ha meggondoljuk, hogy kötöttséget jelent a betegség, s a biológiai fogyatékoság, megértjük, hogy testi, szervezeti épségünk már önmagában szabadságot képvisel. Amint kötöttséget jelent, ha a használatunkra lévő tárgyakat, dolgokat rendeltetésük szerint nem tudjuk használni, épp úgy szabadságot jelent, a szerszámainkkal, eszközeinkel való bánni tudás. „Minden dolog és dologi viszonylat hatáslehetőségeket hordoz magában“. Ezen hatás lehetőségek megnyilatkoztatni, kifejtetni tudása adja az emberi szabadság legalacsonyabb fokú és jelentőségű területét a dologi szabadságét. A dolgokon a tárgyi világ különböző adottságain való fölényünket, emberi föléberendeltségünket érvényesítve, a dologi szabadságunkat mondhatni kiterjesztjük és hatólehetőségünkkel mintegy életünket, létünk bőségét, gazdagságát fokozzuk. A dologi és biológiai hatáslehetőség szabadsága az, melyen át a külvilág az emberi cselekedet távlatai számára rendezett egésszé, kozmoszá válik.

A dologi szabadság a legelemibb, legalapibb, de egyúttal a legalacsonyabb fokú szabadság. Egy további magasabb fokot képez az érték szabadsága. Nem elég a dolgok használati módjáról tudnunk s biológiai és kinetikai lehetőségek szerint a dolgokat használni, a megfelelő alkalmazáshoz szükséges az értékek szerint való különbségtézés képessége is. Az értékek szerinti elrendezés szabadsága alkotja az érték-kozmoszt, az érték-világrendet. Ennek

nyomán akaratum, lelkiismeretünk, szeretetünk s lelkünk minden megnyilatkozása egy magasabb jelleget és megnyilatkozási szabadságot nyer.

A harmadik szabadság-fokozat a *személyiség* szabadsága. Nem elég az, hogy a külvilág tárgyi dolgainak használatában és értékük megítélésében az egyes ember szabad. Az egyesnek a maga „egyes“ voltát és sajátos vonatkozásait és kötelmeit is kell éreznie, viszonylatát a *mi*-vel (*Wir*) megérteni és alkalmazni, valamint az emberi közösséghez a szükséges kapcsolatokat megtalálni. Az emberi közösséghez és a magunk közösségi „egyediség“-éhez szükséges szemlélet és különbségtéves hiánya kötöttséget jelent; s a közösség és önönmagunk kapcsolatának felfogása és alkalmazása *személyi szabadságot*. A személyi szabadsággal kapcsolatban fejtegeti *Guardini*, hogy a te-hez való szabadság nemcsak a barátságot és közelállást, hanem a jól felfogott és tisztázott szembenállás mérését is magában foglalja. Az emberi természethez tartozik, hogy nemcsak egyetérteni és összetartozni képes embertársaival, hanem gyakorta köteletségévé lesz a szembenállás és küzdés is. A személyi szabadság kötetlensége nyilatkozik meg az egyénnek az eszményeiért és céljaiért való küzdeni merésében. (Ahhoz, hogy a küzdés és szembenállás ne távolítson el bennünket a keresztény eszméktől, szükséges, hogy harcaink nyomán szembenállásunk alkalmával az ellenfelet is szeretni tudjuk. Gyűlölni csak a bűnöket szabad, de nem a bűnök alanyait. A gyűlölő mindig rab, a szerető, a kicsinységek felé emelkedett lélek azonban mindig szabad.)

Az egyéni szabadságot nemcsak a *te*-n át, az emberekhez való közelebbkerülésben találhatjuk meg, hanem az *én*-ben, a saját magunkban való elmélyülő befelé tekintésben is. Az egyedüllét mélyre vezet. Bizonyos fokig magunkat ezzel a világunk közepévé tudjuk tenni és ezen középen át az egyéniségünk erkölcsi láthatárát szélesítjük ki. Az idő és tér vonatkozásai belsőbbé válnak s a magunk helye és kötelezései világosabbakká. Minél nagyobb fokban történik ez a felszabadulásunk, annál ténylegebb az elért egyéni szabadság.

Az én *személyi szabadságán* visz át az út az *erkölcsiség szabadságához*. Ez a negyedik szabadság fokozat, mely által az előbbi három nemesebb értelmet s jelentőséget nyer. Az erkölcsi feladat megragadni tudásával és magunkévá tételével jutunk el ide. Az az ember, aki csak az erkölcs megtanulása, vagy az erkölcsiség szükségének spekulatív belátása nyomán erkölcsös, az az erkölcsöt tehernek és bilincsnek fogja tekinteni. Aki eleve benső meggyőződéssel az erkölcsiség alapján áll, annak számára az erkölcsiség a helyes és nemes erkölcsi szabadságát jelenti.

Az erkölcsi köteletség megragadásához szükséges tudni, hogy voltaképpen mi az ember erkölcsi feladata. A jó! A jó a széppel, a jogossal, igazzal nem egysorban, mint hasonló érték szerepel, hanem rajtuk át nyilatkozik meg. A valóban jogos, a valóban igaz, a valóban értékes, a valóban szép egyúttal a jó erkölcsi posztulátumait is magában rejt. Szent Tamás szavai-

val : jó az, ami az észokok alapján javasolt s az adott helyzetben és viszonylatban a legmegfelelőbb. Így a megismerésben az igazság a jó ; a művészetben a szép és arányos a jó ; a társadalmi szervezetben pedig a helyes fegyelemzett rend a jó és így tovább. A megismerésnél erkölcsi kötelesség az igaz, a művészetben a szép stb. Az erkölcsös helyes tett a tisztult emberiesség öröméhez vezet ; s a tisztult emberi pedig az ember magasztos „önmagára lelésének“ és az önönmaga rendeltetése szerinti cselekvésnek szabadságához visz. Mert más szabadság az, melyet mint magasabbrendű egyéniség él át az ember s megint más, melyet pusztán csak mint érzékeinek birtoklója. Az utóbbi esetben az anyagi alacsony korlátai, bilincsei által meghagyott póráz-távolságon belül vagyunk csak szabadok, az előbbi esetében pedig emberi mivoltunk majd legkorlátlanabb megnyilatkozásában.

Amint az ember az erkölcsöst cselekszi, az anyagiasság az alacsonyabbrendűség korlátai alól felszabadultnak, felébe emelkedettnek érzi magát. Az ember erkölcsi alapadottsága megköttőnek, szorongatónak, fájónak mutat minden erköcstelent. Ha tudatosan valami bűnt követünk el, a lelkiismeretünk emlékeztet az erkölcsileg magasabbértékű alaphajlamainkra. Erkölcsileg szabadnak, — mintegy tágasabb, frissebb területen érezzük magunkat, ha az igaz melletti kitartás miatt mégoly kínzó, kellemetlen helyzetbe kerülünk is, és az erkölcsös melletti kitartásból keletkezett hátrányt a jó és helyes út erkölcsi örömével s a magasabb szabadság tudatával éljük át.

Az igaz és erkölcsös cselekvésében a legtulajdonképpenibb, legszebb értelemben tekintett, legigazibb ember lesz ura önmagának.

A kellőség (Seinsollen) rendjébe helyezettség a szabadság erkölcsi tudatának lélektágító és nemesítő örömét adja. Egy felsőbb új kozmoszt teremt ez az ember számára, a helyes mértékkel tekintett, világos összefüggések és kapcsolatok szerint rendezett etikai világrendet.

Nem mindenki rendelkezik tulajdonképpeni értelemben vett etikai világszemlélettel csak az erkölcsiség tisztult szempontjai szerint a világot tekinteni tudó és akaró szabad egyéniség. Egy más ember, ki kellő erkölcsi beállítottság nélkül értékel, szemlélődik, cselekszik, soha az etikai világszemlélet szabadságát belső ujjongást adó örömét meg nem ismerheti.

Az erkölcsi szabadságnak annál több jelentősége van, minél nagyobb és nehezebb akadályokkal kell meg küzdenie, hogy győzelemhez jusson.

Az erkölcsi világot kialakított ember számára nem egy-egy, esetről-esetre történő jó és tiszta cselekedet az erkölcsiség, hanem állandó magatartás, jellemi és egyéniségi vonás. Az állandó erkölcsi beállítottság teremti meg az erényes embert. Minél inkább önmagát adja s minél nagyobb nehézségek árán is kész az ember a maga erkölcsi világa mellett való kitartáshoz : annál szabadabb, függetlenebb, annál inkább a kellő (Seinsollen) tökéletes átéléséhez közelít. A közelítés azonban regulatív ideát jelent. A teljes elérés a bűnözni nem tudás (non posse peccare) e világban gyarló képességeink mellett nem lehetséges.

4. A vallási szabadság fokozata.

A legmagasabb fokú szabadságot a vallás adja *Guardini* rendszerében. „Az ember legmélyebb lényegét alkotja, hogy feltételektől függő véges és mulandó, ám az abszolút, végtelent, örököt vágyja. Ezen teljességet, végtelent örököt, azonban önmagában nem találhatja meg. Az Istennel való találkozásban azonban reá akad. A helyesen végbemenő vallásos aktus egy viszonylatot jelent az Istennel, melyben az Isten az illető embernek élő tartalmává lesz. Az egyes vallásos aktusok bármiben is álljanak: imádat, hála, könyörgés, bánat, félelem, vágyakozás mindég tartalmazza azt, ami által az ember valamiképpen az Istenhez jut, Istenben részesül. Ha pedig nem ténylegesen, úgy a vallási aktus benső, értelmi irányzatottságánál fogva.“

Az ember emberlétének végtelen törvények közé helyezett függő voltában rejlő feszültségét feloldja az Istenhez való közelíteni tudás. Az ember felsőbb törvények alárendeltje. S az öntudatos ember lehetetlen, hogy lépten-nyomon ne érezze alárendeltségének, megszabottságának, korlátaitól való menekülni képtelenségének „szabadságnélküliségét“. Minden erkölcsi megérzés és megragadnitudás dacára, az ember a maga létét, adottságait, melyek felsőbb törvényszerűségek jármába kényszerítik, nem érezheti szabadságnak a vallási szabadság mozzanata nélkül. A vallási szabadságban a felsőbb törvényszerűségeknek való alárendeltségét feloldja a teremtető és gondviselő Istenben való hálatali megbékélés. Ez a megbékélés, mint lelki alapérzelem a Teremtő numinózus nagyságában, vele mélyebb eltörölhetetlen közösséget ad. Így, míg egyrészről a végtelen tökély hatalmától függés szükségét érezzük, másrészről magunk is részesévé leszünk annak a hatalomnak, melynek alárendeltjéül tudjuk magunkat. Így bizonyos fokig felszabadulunk. Vallásos érzelmeink az Istenben való megnyugvó feloldást hozzák: az Isten teremtető akarata szerint óhajtatást, a minden rendeléssel összhangban álló legfelsőbb szabadságot. „Az ember végtelen, örökérvényű élettartalmat nyer, anélkül, hogy megszűnne az maradni, ami: ember“.

A vallás által Isten végtelenségébe való olvadás szabadsága, bármennyire is értelmi kapcsok fűznek megértéséhez, utolsó fokon mégis csak misztérium marad. Az „Isten képmására teremtettség“-nek az egybeolvadáshoz, a megértéshez segítése, ugyanúgy, mint a „capacitas Dei“-nek az értelmi átlátástól való függetlensége, mind arra mutatnak, hogy a vallás kegyelmének maradéktalan elemzése és felfogása lehetetlen számunkra. A vallásosság a maga misztérikus útjain át mégis Isten végtelenségéből részesít. A hozzávezető közelítés kiszélesedést, beteljesedést, a megnyugvás emberi lehetőségek szerint való legmesszebbmenő szabadságát adja.

Persze a végtelen- és az Isten-részség nem úgy foghatók fel, mint azt kvantitatív anyagi világunkban folyton láthatjuk. Nem szabad anyagi érte-

lemben vett részeségre gondolnunk, hanem Isten nagyságából átfénylő, átható, az örök és végtelen jegyeit éreztető vallásos átélés misztikusan megértő örömének magasabbrendű valóságát kell figyelembe vennünk. Az Isten annak, aki hívő lélekkel hozzá közelít, a legmagasabb kvalitású beteljesedést adja.

Az Istennel kapcsolatba kerülő vallásos élmény betetőzését a kereszténység jelenti. *Guardini* szerint az újtestamentum egyik legvégsőbb és legnagyobb horderejű szava : az Isten gyermekeinek szabadsága. Ez a szabadság pedig a kereszténységgel újjászületett szeretet helyes megértésében lakozik. „Az Atya az isteni élet részesévé szüli azt, aki jóakarattal van a keresztség szívet-átformálásában, gyermekévé teszi és mint legbensőbb életerőt adja az új lét-hez, azon erőt, mely a saját életének is titka : a szeretet erejét.” Itt szeretet alatt egész más valami értendő, mint ami közhasználatú, „az a sajátos értelem jön itt figyelembe, melyre az evangéliumokban találunk, hol Jézus a szeretetről szól”. „Ez a szeretet isteni felfogás és kegyelmében adja azt az Isten a gyermekeinek” — írja *Guardini*. A keresztényi értelmű legmagasabb etikai értékű szeretet adja az ember etikai szabadságának teljességét. Hiszen minden teremtetett lény a maga létében „megszabás, rendelés, parancs.” Egész életünk törvényeknek van alávetve, természetes adottságoktól egész az ész sajátos kvalitású legmagasabb törvényeiig. Ezek a törvények természetesen kötnek, megszabnak, korlátoznak s minden kötöttség, korlátozás szembenáll a szabadsággal. Lévéen azonban a törvények tartalma Istentől eredő, az Ő művét és akaratát jelentik. Az ember Szent Pál apostol szavaival szolgál, azonban amint érzelmi helyzettség és elsősorban a keresztség kegyelme folytán valójában Isten gyermekévé lesz, s mint ilyen, egész beállítottságában szereti Istent s vele s rajta át az embereket és a dolgokat : „Isten oldala mellé áll és merít belőle életével.” Azt akarja tőle, amit Ő rendel és a törvényeket, melyek az Ő létét s akaratát tükrözik. Így azután a törvény megszűnik pusztán csak törvénné lenni, hanem tartalma s alakja lesz a magunk akaratának. Isten akaratát az ember akaratává lévéen, az ember szabaddá válik s akaratát teljesedése folytán „úr”-rá. Ez az Isten gyermekeinek szabadsága. Ez a szabadság nem a törvények feloldása, hanem a törvények akarása és betöltése által történik. S értéke annál inkább nagy, mert a legteljesebb tökély, az isteni rendelés munkatársaivá válnunk, gyermeki megértésünk folytán ; s nem a lényegi mivoltunknál fogva eleve, hanem az Isten kegyelme által.

Az Isten gyermekeinek szabadsága is egy világot, egy kozmoszt épít fel. A keresztényi szeretet világot átformáló benső rendjét. Ez a szeretetnek és az isteni törvény rendjének kozmosza. Isten országa önön vallásosságunkban. Ez az a csodálatos akarati kozmosz, amelyben az Isten akaratát történik, épügy a földön, amiképpen fenn a mennyben. Az Isten akaratával és jóságával való teljes egybeolvadás oly emberi igyekezet, mely teljesüléshez a földön el nem juthat. Akaratunknak Isten akaratával való teljes egybeolvadása egy, az ember által a földön el nem érhető határérték.

Keresztényi vallásos élet azonban mindenkor annyit jelent, mint útban lenni Isten s vele Isten szabadsága felé. Ez az út vezet el és teljesíti be egyúttal az ember célját : a tökéletesedést Isten felé.

5. Befejezés.

A szabadság különböző területei annak egységes jellegére és értelmére utalnak. A különböző régiókban egy és ugyanazon alapkvalitás nyilatkozik meg : a cselekvő ember akarata irányának és cselekvése kellőségének egybeesése. A szabadság önmagunkkálételt jelent. A szabad ember negatív, valamint pozitív értelemben önönmaga adottságaival, belátásával, képességeivel és a teendő szükségképiségeivel összhangot tartva önön erejéből és felelősségével cselekszik.

Ám a szabad tett tendenciájának mindenkor egybehangzónak kell lenni az emberi cél irányával : az Istenhez közelítéssel, azaz ami ezzel gyakorlatilag egyértelmű, az önön és embertársaink képességeinek, javainak kiteljesítésével és tökéletesítésével. Ha valamely tettben nem is volna lehetséges az Istenhez-közelítés szolgálata, semmiesetre sem szabad annak ezen céllal szembenállnia. Mivel a kiteljesítéshez és tökélyhez vezető emberi út egyúttal a művelődést jelenti ; a művelődés, tudás, kultúra, amennyiben tényleges, azaz az emberi tökéletesedést valóban szolgálja, egyúttal a szabadság teljesebbbétélenének útja is. A kultúra szolgálata ilyenmódon egyúttal emberi szabadságot és az Istenhez-közelítést is jelenti. A keresztény-katolikus szempontú világfelfogás ilyenmódon a legalapvetőbb értékének és mozgatóeszközének ismeri el a megfelelő értékmozgatóerő alapján való tényleges emberi haladást és művelődést. Az egyén helyes haladásában pedig egyúttal közvetett szociális értéket lát, mely az összesség haladásának lehetőségét nyitja meg.

Bírálatot mondani a *Guardini*-féle gondolatok felett nem célunk, pusztán ismertetni kívántunk vele egy különösen jellegzetes katolikus rendszert, melyben alapvető kérdésekre kétségtelenül figyelemreméltó választ kapunk. Egyébként a katolikus bölcséleti és vallásos irodalomban jártasak, az általunk vázolt gondolatmenetben megelégedéssel láthatják, különböző idők katolikus irányzatai és a modern bölcselőnké közötti közeli harmóniát, melyből a katolikus bölcséleti eszmék életelevensége s értékeinek változatlan jelentősége és legkülönbözőbb idők melletti korszerűsége állapítható meg.

LEPRÁS

IRTA: HANS HARTVIG SEEDORFF PEDERSEN

Az égre hörgöm gyászom,
de az nevet a vázon.
Elnyútt kereplőm rázom —
a lepra mérge rág.
Dühömnnek nincsen ökle :
rádőlök minden dögre.
Ni, bütykönkint török le,
akár a száraz ág.

Isten rámhúzta törét.
Zordul taszít előrébb —
ezerszer is ledölnék
tisztább raja előtt.
S míg sorsom ocsmány bújá
föl-fölviharzik újra
falánk legyekkel túrja
e néhány csöpp velőt.

Kiszikkadt nyelvem éget.
Fölhabzsolom a léget.
Egy eb gyötrése végett
eldobtam ujjamat.
Testem bokától állig
forró agyagként mállik,
hogy arcomról királyibb
pecsétek hulljanak.

Sebeim — szörnyű szégyen ! —
osztóznak a sok légyen.
Mily jótétlélek védjen
a vad roham elül ?
Kereplőm zúgva károg,
míg nem takar egy árok,
ahonnan föl-följárok
undok halál-jelül.

Te, kit egy boldog korban
vasizmokkal karoltam,
nézd, hőköd már taroltan
mocskolja be a port.
A legkajánabb átok
sírásától nem látok.
Orrom helyén lyuk tátog,
szám vércsomóvá forrt.

Bár kínom egyre mélyebb,
még ráznak a torz kéjek ;
akármily láncon éljek,
egy ösztönöm örök !
E ronccsa tépett testből
a vonzás mérge pezsdül,
míg lelkemen keresztül
a borzalom dörög.

Csak már tömném be dermedt
hullámmal azt a vermet,
amely nyugtomnak termett,
a penésztől varast !
Ma ebek elé vágott
redves koncok közt rágok. —
Ó, édes uraságok,
hadd kérjek egy garast !

Dánból : *Hajdu Henrik.*

* A Leprások apostoláról szóló cikk előtt leközöljük a dán irodalom eme híres kis alkotását, amely azonban nem katolikus szellemből fakadt. Érdekes kontrasztot nyújt ez a vers az utána következő Paul Bazan tanulmányhoz és még jobban megvilágítja Damján atya hősiességét és irgalmát, azt a vágyat hogy a leprások pokoli kínjait Krisztus szeretetével enyhítse meg. A verset egy versszak elhagyásával közöljük e lapokon.

A LEPRÁSOK APOSTOLA

IRTA: PAUL BAZAN

Woods doktor, az amerikai orvos, a következőket beszéli el:

„1886 októberének egyik estéjén szálltam partra Kalaupapa kikötőhelyén, amely a sziget északi részének a legfontosabb kikötője. Egész sereg leprás — majd valamenynyien lóháton — jött elibém, Kagsdale kormányzó, ki szintén leprás volt és Damján atya vezetésével. Ez utóbbi rendkívüli benyomást keltett bennem. Körülbelül harminchatéves volt ez az életerős és teljesen egészséges pap; megjelenése kedves, arca nagyon szép, szeretetteljesen mosolyog: szép fejét kissé elhanyagolt fekete haj fűdi.

„Ime ezt alkottam én itt, mondta. Előbb vagy utóbb én is leprabeteg leszek, de arra kérem az Istent, hogy csak az után, mikor már mindent megtettem ezen szegény beteg gyermekeim érdekében, ami tőlem telik. Nemcsak arra vállalkoztam, hogy erkölcsileg és anyagilag segítem őket, hanem hogy minden emberi erővel testi sebeik gyógyításán fáradozzam...”

A lepra ragályos, de az isteni szeretet még ragályosabb. Damján atya hősiessége az egész világon járványszerűvé tette az áldozatkészséget. A molokai lepratelep az érdeklődés középpontjába került. Maguk a protestánsok is versenyezni kezdtek a katolikusokkal. A világ mind az öt részéről tekintélyes adományok érkeztek Molokaiba. Damján atya utazásai alkalmával a leprások számára koldult. Ajtóról ajtóra járt és gyűjtött adományokat szerzett leprásai számára. Két hónap alatt annyit gyűjtött, hogy háromszáz embert fel tudott ruházni belőle.

A sajtóban elhelyezett cikkei felkeltették a nagylelkűséget. A honolulu Szent-Szív hölgyek nagyon értékes munkatársai lettek. Mivel nagy befolyásuk volt a hawaii lakosság körében, sok hasznos dolgot szereztek a lepratelep és sok enyhülést a betegek számára.

Franciaország egyes részeiben Damján atya történetét a hitoktatás alatt olvasták és prédikáltak róla. Az amerikai ujságok az Egyesült Államok egész területén „Molokai feltűnő aktualitásáról” írtak. Az új világ bankárjai nagy alapítványokat tettek.

Ezek révén Damján atya neve népszerű lett.

Damján atyának azonban fájt a sok dicséret: fájdalmasabban érintették mint száműzetése. Szüleinek, kik egyik belga ujságban közzé tették egyik levelét, ezt írta: „Egyszer és mindenkorra vegyék tudomásul, hogy nem szeretem az ilyesmit. Ismeretlen akarok maradni a világ előtt.”

Hírneve azonban állandóan növekedett.

A honolulu kormány részéről kicsinyes ellenségeskedésnek volt kitéve. A nagy érdeklődés miatt, ami a leprások sorsa felé fordult, gyanússá lett. Ő azonban a legnagyobb nyugalommal és szokott lemondásával tűrte mindent, ami végül is lefegyverezte az irigykedőket.

Egy németországi protestáns a következőket írta egyik berlini ujságba óceániai utazása után :

„Csak egy katolikus pap hatolt be a leprások ezen poklába. E haldoklók, e kétségbeesettek között lakik, hogy az örök élettel vigasztalja őket...”

Charles Wanen Stoddard viszont a következőket beszéli el az *Indiáná*-ban, mikor a gyászos partokon végzett utazásáról beszámol :

„Az út szélén, a falu végén, mely amazt a tengertől elválasztja, van egy kis kápolna. A temetőből kimagasló keresztje már sejteti, hogy szegény lakói nem élnek magukra-hagyatva.

A temető kis rácsos kapuját — melyen keresztül lehet csak a kápolnához jutni — vidám gyermekesereg nyitja ki előttünk, miközben kalaplevéve köszönt.

Csak most vettem észre, hogy a gyermekek arcát eltorzították a sebek és sebhelyek ; hogy soknak a lába alaktalan és véres volt. Egyszóval többé-kevésbbé valamennyien leprások voltak, ezt láttuk a többi lakosoknál is, kik, mikor a falu utcáján végimentünk, köszöntöttek minket. A tenger partján, a szikla tövében elterülő két falu lakói kevés kivétellel mind leprások. Mivel ritkán láthatnak idegent Kala Waoban, hamarosan nagy tömeg vett körül minket és kíváncsian néztek bennünket. De nem jöttek egész közel hozzánk, hanem illedelmesen kitértek előlünk, hogy szabadon járkálhassunk. Ahogy többen és többen lettek és újabb arcokat pillanthattunk meg, azt kellett gondolnunk, hogy mindig rémesebb és rémesebb alakokkal találkozunk, míg végre az a meggyőződésem támadt, hogy már jobban nem indulhatnak oszlásnak élő lények és hogy az emberi testet nem érheti ennél nagyobb gyalázat, mielőtt a sírba kerülne.

Ily környezetben haladtunk előre, a tömeg azonban nem kényszerített erre, mert felszólítás nélkül bizonyos távolságban maradt tőlünk. A kápolnához értünk, amikor ajtaja kinyílt és a lépcsőn megjelent egy fiatal pap, ki üdvözlésünkre sietett. Reverendája kopott volt ; haja kissé gondozatlan, kezeit megbarnította a munka. Arcán azonban jóság, fiatalos egészség ragyogott ; vonásain energia és egyben kedvesség csillogott. Kedves nevetése, az egyszerű de szívélyes fogadtatás, melyben részesített, elárulta, hogy oly ember előtt állunk, ki a legnehezebb feladatok elvégzésére is tud vállalkozni. Ő volt az az ember, ki a legnehezebb és legnemesebb feladatra vállalkozott. Damján atya, ki önkéntes száműzetésbe ment, volt a leprások között az egyedüli fehér ember, ki nem kapta meg a leprát.”

A Sandwich szigetek uralkodónője 1881 szeptember 15-én látogatta meg a lepratelepet. Látogatása nagy ünnep volt. A leprások uralkodónőjüket meleg és megható fogadtatásban részesítették.

Néhány nappal az uralkodónő látogatása után Mgr. Olba, Maigret püspök segédpüspöke, hozta el a régensnő megbízásából, Damján atyának a Kalakauna rend parancsnoki keresztjét.

Damján atya levélben köszönte meg a kitüntetést és mint a Kalakauna rend lovagja, becsületszóval ígérte meg, hogy minden erejét a szegény leprások lelki és testi javának az előmozdítására fogja szentelni.

Amint mondják, Damján atya nem szívesen hordta a kitüntetést, mert, mint mondani szokta, nem akarta megszégyeníteni régi, foltozott reverendáját.

Damján atya áldozatánál leginkább az lep meg, hogy beleegyezett a halálba. „Az életért teszem,” jelentette ki, de mikor ezt mondotta, a halált

elfogadta : meghalt önmagának, családjának, testvéreinek és mindenki más számára. Az által, hogy leprás lett a leprásokkal, velük együtt lépett a sírba.

Damján atya csak egy hazát ismert : a mennyet. Mikor arra vállalkozott, hogy a Molokai temetőjében éljen, a száműzetés helyének határára állott, a boldog örökkévalóság partjára, hazájának, a mi igazi hazánk, kapujához lépett.

„Néha, írja, megirígylem szegény keresztényeimet, mikor az utolsó szentségekkel látom el, vagy eltemetem őket.“ Teljesen a természetfölötti világban élt ; legalább is belső tevékenysége irányult egészen arra ; lelke állandóan abban fürdött.

Mikor édesanyja hírül adta neki nővére halálát, ezt válaszolta : „Azt írta, hogy Paula az égbe költözött. Mily boldog, az én kedves nővérem ! Bár csak rövidesen ott találkozhatnánk vele ! Addig is küldjünk annyi lelket az égbe, amennyit csak tudunk !“

A lepratelepen azt mondta Damján atya : Állapotomat csak úgy tudom elviselni, hogy Istenhez teljesen hű vagyok.“

Ismerjük ezt az állapotot. A gonoszság és átok túltengéseire az erény és hűség túlhajtásával kellett válaszolnia. Ezzel a fegyverrel harcolt az ispotály élvezethajhászó és bálványimádó lakói ellen ; ez volt ereje ; Istenbe vetett bizalma magyarázta meg annak a közvetlen hatásnak a titkát, melyet a leprásokra gyakorolt. Egyik levelében ki is mondja : „Az Oltáriszentség nélkül az enyémhez hasonló helyzetet elviselni nem lehetne.“

Naplójába a következőket írta : „Ha az isteni Mester nem lenne állandóan jelen szegényes kápolnámban, nem tudnék kitartani és sorsomat nem tudnám a molokai leprások sorsához kötni.“

Állandóan Istenre tekintett, erősen hitte, hogy még legnehezebb feladataiban is állandóan segíti. Bizalma rendíthetetlen volt :

„Ami engem illet, írja, a lepratelepre való megérkezésem első pillanatától kezdve Jézus Krisztus, a Szent Szűz és Szent József kezébe helyeztem egészségemet. Ők oltalmazhatnak meg ettől a rettenetes betegségtől, amit ezideig meg is tettek.“ Hogy ily bizalommal támaszkodott Istenre onnét magyarázható, hogy hosszasan társalgott Urával.

A napot imával kezdte a feszület előtt ; szinte azt mondhatjuk, hogy egész estig imádkozott. Olvasója mindig vele volt, az imádság volt a lélekzetele. Számára Isten mindenütt jelen volt. „A temető és a haldoklók kunyhói a legszebb elmélkedési könyvek számomra“, mondotta.

Ha meggondoljuk, hogy 1885-ig már ezernyolcszáz embert látott meghalni, elképzelhetjük, mit jelentettek számára a temetői séták. Mindezeket a halottakat ismerte, ápolta, meggyóntatta, mellettük volt agóniájukban, imádkozott értük. Ismerte valamennyiüket, imádságaiból sohasem hiányoztak. Nem volt név ezeken a keresztteken, melyet ne ismert volna. Leprás testvérei, gyermekei voltak ezek !

Hú volt Istenhez, de alázatos is maradt: „Jézus Krisztus és Egyháza minden. Nekem el kell tűnnöm,” mondá. Keresztes szent János szavai ezek: „Uram! megvetett akarok lenni szereteted miatt!”

„Mindent Istenért tett — tanúsítja a leprás Welmington — a legkisebb jelét sem adta annak, hogy valamit is emberi dícséretért tett volna! Bár az egész világon ismerték, mégis mintha ismeretlen lett volna előtte hírneve és csak az egy gondja volt, hogy segítse ezeket a szegényeket. Sohasem beszélt nekünk önmagáról.”

Nem tudott önmagáról beszélni, mert eltűnt Krisztus előtt. „A jó Isten megoltalmaz a hiúságtól, ami eltölthetne a jó miatt, mit az Ő kegyelmével művelek”, írta egy alkalommal. Azt is mondotta, hogy a lepratelepnek csodatevő emberre, ha nem is tudósra, legalább szentire lenne szüksége, és hogy csak kevés jót tehetett, a megneemtértek megátalkodottságának tulajdonította. „Vannak bűnösök, mondá, kiket csak úgy lehet megtéríteni, hogy bűnbánatot tart értük az ember.”

Egy szóval tovább folytatta az Isteni Hithirdető, Jézus Krisztus munkáját, ki eljött dögvészes földünkre és pestisünkben halt meg a keresztfán. Jézus megsokasodott apostolaiban, az apostolok azon seregében, kik az utakat járják, akiket a sok fájdalmas útkereszteződésnél találunk, akik folytatják, saját eszközeikkel, a Megváltó áldozatát. Ezt az áldozatot állandóan meg kell újítaniok; a legköznapiabb tevékenységek között vállalkra kell venniök ezt a keresztet, nemcsak a dicsőséges keresztet, mely mint a nap megvilágítja a világot, nemcsak a fényes keresztet, hanem a szenvedés keresztjét is, a keresztet, melyben benn van a három nagy szeg, melyre felfeszítettett szétmarcangolt testünk, azt a keresztet, melynek *győtrelem* a neve.

Tizenkét éven át hordozta Damján atya ezt a keresztet. Rá kellett feküdnie rá kellett szegeztetnie. Az első kalapácsütéseket 1885-ben érezte, mikor felfedezte testén a lepra első nyomait.

„Leprás vagyok! Áldassék érte az Isten!” — kiáltott föl. — „Jézus kiválasztott engem, mikor megengedte, hogy megkapjam a leprát. Örökké hálás leszek Istennek ezért a kitüntetésért.”

A kereszt kegyelem. Damján atya, mikor leprás lett, a tökéletes kegyelem állapotában érezte magát. Nemcsak Isteni Mesteréhez lett hasonlónak, hanem testvéreihez, a leprásokhoz is. Mikor leprabeteg lett, véglegesen Molokaihoz kapcsolódott. Molokai lett igazi áldozati köve. Kétségtelen, hogy sokkal több örömet szerzett az égnek az ezernyi keresztséggel és a megtérésekkel, miknek az előmozdítója volt, semhogy megtagadták volna tőle ezeket a stig mákat, ezt az örömet.

Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy ez a beleegyezés, ez a nyugodt magarávallalás, ez az önkéntes lemondás egyáltalán nem vezethető vissza rajongásra. Damján atya ép ellentéte volt a rajongóknak. Paraszt volt, parasztnak a fia, lelki egyensúlya kétségbevonhatatlan volt, értelme az egyszerű és világos fogalmakat kedvelte. Szavaiban alig találunk érzelmi elemeket.

Damján atya teljesen nyugodt, hidegvérű : ép ez teszi naggyá. Ezt a nagy gyereket, ezt a kedves herkulest, aki oly sokszor végzett nehéz munkát, ezt a kápolnaépítőt, ki gyakran mászkált kezében kalapáccsal a háztetőkön, ezt a kőművest, építőmestert, ezt a gazdaszt, ezt a kórházigazgatót, ápolót, papot, röviden azt, aki oly megfelelő és egyszerű szavakkal tudta vigasztalni híveit, ki minden szónoki pompa és dagály nélkül prédikált, ezt a realistát, igen ezt a szó legszorosabb értelmében vett realistát, mégcsak meg sem lehet gyanúsítani, hogy szavaival túlzott, vagy hogy gondolatai kisiklottak volna. A lepra első jeleit, ezeket a csalhatatlan jeleket, ép oly természetességgel fogadta, mint a papi kenetet, ugyanazzal az engedelmességgel, őszinte és gyermeki örömmel.

Mikor még a nagy Hawai szigeten lakott, Molokaiba való költözése előtt, egyik hithirdetői útja alkalmával, szabadon járó leprással találkozott. Ekkor szinte kinyilatkoztatás adta tudtára, hogy egy napon nemcsak a leprások apostola, hanem maga is leprás lesz. Már az ispotályban tartott első beszédében e kijelentést használta :

Mi leprások.

Mikor megkapta a leprát, arra gondoltak, hogy esetleg kigyógyíttatják azáltal, hogy levegőváltozást ajánlanak neki. „Nem, nem akarok meggyógyulni, ha ennek az lenne az ára, hogy el kellene hagynom a szigetet és abba kellene hagynom munkámat“, jelentette ki. Amikor pedig a lepra egyik fülét kezdte ki, ezeket írta egyik barátjának : „Megelégedett vagyok ! Állapotom ma már nem kétséges. Leprás vagyok !“

Tevékenységét akkor sem lassította meg, amikor kimondhatatlan fájdalmakat okozott egyik lába, melyet a lepra már roncsá tett. Ezeket a sokatmondó sorokat írta egyik levelében : „Mivel beteg vagyok és rengeteg a munkám, tönkreteszem szemeimet, mert legszükségesebb levelezésemet és breviáriumomat éjjel végzem el.“

A betegség jelei mindjobban jelentkeznek nála : arca földuzzad, füleit a lepra rágja, szemei vörösek, hangja rekedt. Mégis ép úgy dolgozott, mintha jól érezte volna magát, tovább végezte a kézimunkáját, meglátogatta a betegeket, hivatásbeli kötelességeinek teljesítésében nem árulta el gyengélkedését. 1886 januárjában kelt levelében maga beszéli el, mikép használja ki az időt :

„Ezelőtt hat hónappal tehetetlen és gyenge voltam, nagy nehezen tudtam csak a szentmisét elvégezni . . . Ma, Isten és a Boldogságos Szűz kegyelméből, bár még mindig leprás vagyok, nagyon erősnek érzem magamat, amire a következőkből is következtethetnek :

Mult pénteken, karácsony előnapján, reggel öt órakor az előirt fürdőt vettem, hat órakor pedig a mérföldnyi távolságban fekvő szomszéd községbe mentem. A szentmise és tanítás után egész féltizenkettőig a gyóntatószékben ültem, pedig még nem ettem aznap semmitsem. Azután visszajöttem, elég jó étvágygal ettem és egész hét óráig újból a gyóntatószékben ültem. Miután egy csésze kávé ittam, elmondtam a breviáriumot, kilenc órakor pedig az ifjúság a templomban várt. Megtartottam velük a katekizmus-vizsgát, ami féltizenkettőig tartott. Éjfélkor a nagymisét tartottam és

félórától prédikáltam. Négy órákor reggel érkeztem sekrestyéssel, Józseffel, másik templomba, ahol öt órákor kezdtem meg a második ünnepélyes szentmisét, utána pedig egy más tárgyról prédikáltam. A mise után néhány katekumént megkereszteltem és kilenc órákor elmondtam harmadik misémet itt, KalaWaóban. Ez alkalommal azonban jó katekistával prédikáltattam. Ezzel elvégeztem mindent, csak a *Christmas* nem készült még el...

Mindazt, amibe belefogott, tovább végezte.

Ismeretes, hogy a túlfeszített munka, a fáradtság, az álmatlanság következtében a lepra romboló munkája csak növekedik és a fájdalmak még kínosabbak lesznek. Nagyszombaton bevallotta, hogy szerdán és szombaton, mikor a gyóntatószékből kilépett, már teljesen kimerült volt. Nagyon is jelentőség-teljes ez a vallomás az ilyfajta embereknek.

Halála előtti napon ceruzával e pár szót írt a papírlapra : „*Bár egészen leprások vagyunk*, most már tizenöt éve, hogy éjjeli szentségimádást végzünk !“

A leprával járó egyetlen testi fájdalom sem kímélte meg. Minden baj a lehető legrémesebb alakban jelentkezett nála. Mikor a lepra teljesen elcsúfította és tehetetlenné tette, *egészen* vállálnia kellett a leprások sorsát. Újból (és az alkalommal még fájóbban, mert előljárói részéről érte a megpróbáltatás) megtiltották neki, hogy bármi ürügy alatt is elhagyhassa az ispotályt. Hogy egyáltalán nem érintkezhetett paptársaival, még kínosabban érintette, mint maga a lepra. *Egyedül* volt, mint leprás a leprások között. Alig tudjuk elképzelni, mily lelki kínokat állott ki. Miközben gyóntatóra várt, időközönként az Oltáriszentség előtt végezte el gyónását. Egy napon, nem tudván tovább tűrni állapotát, a tilalom ellenére ellillant és Honoluluba hajózott, ahol végre elvégezhetette gyónását.

Legszegényebb lett a szegények között, csak a megvetés volt még számára hátra. Dr. Hyde gyalázatos rágalmat terjesztett róla ; el kellett viselnie ezt a fájdalmat is, sőt a kormányzat részéről is igazságtalan megrovásban részesült. Váratlan üldözésben volt része, hogy Krisztus szenvedése benne még teljesebb legyen. „Ha megvetik az embert, örüljön neki“, írta naplójába, és ez után is azt állította, hogy a legboldogabb hithirdető a világon. Ez a hithirdető csak egy vágyat ismert, hogy beteljesedjék Isten akarat.

Isten akarat be is teljesedett. Damján atya lett a szemtanuk állítása szerint a legcsunyább leprás az egész lepratelepen. A betegség megtámadta inyét, száját, gégejét és torkát ; teste a hastól egész a vállakig telve volt tuberkulotikus daganatokkal, combjai megdagadtak, arcán, orrán, fülein a bőr megfeszült, homloka aránytalanul megnövekedett. Joseph de Veuster, Damján atya már csak összeomlott épület volt.

Csak tenyerei maradtak épek ; a szent olaj, mellyel örökre pappá kenték, megállította a terjedő betegséget és a jó atya, míg kimerülten halálos ágyára nem esett, naponként az oltárhoz tudta vonszolni szétrongyolódott testét. Naponként bemutatta a szent áldozatot és csodálatosképpen épen maradt tiszta

kezeiben tarthatta a Szent Ostyát, pedig a lepra a többi betegeknel először is a kezeket pusztítja el.

1888 vége felé szemgyulladás akadályozta meg Damján atyát abban, hogy misézhesen; 1889-ben történt, hogy papszentelése óta az első ízben nem mondhatta el a breviáriumot.

De még volt annyi ereje, hogy legyőzze fájdalmait és egy újabb kápolna építésével foglalkozzék. Halálának közeledtét érezvén, arra törekedett, hogy bevégezze munkáját és nagy örömeire szolgált, hogy betegápoló nővérek érkeztek a lepratelepre, akiket már oly régóta kért. Az árvaház, melyet alapított, a kórház és a felebaráti szeretet egyéb intézményei fennmaradását odaadó kezek biztosították halála után. Két évvel előbb egy teljesen egészséges ember, az amerikai B. Dutton, érkezett Molokaiba, közvetlen a katolikus hitre való megtérése után. Először trappista akart lenni; majd hirtelen arra határozta magát, hogy Damján atya társául szegődik és hogy vele együtt bezárkózik a leprások közé. Anélkül, hogy viszontlátta volna barátait, családját, felajánlotta szolgálatait Damján atyának. Ő támogatta az utolsó három évben a hithirdető munkájának elvégzésében; olyan volt, mint valami „együttérző testvér”; ő is az Oltáriszentségből merítette erejét. Nem volt pap. Mégis nagyon értékes segítője lett Damján atyának: sokféle munkát — még a legvisszataszítóbbakat is — elvállalta és pótolta az elgyengülő hithirdető fogyó erejét. A hősiesség újabb hősiességet szült.¹⁾

Damján atya betegsége súlyosabb lett, megtámadta belső szerveit, testén újabb sebek támadtak. 1889 március 9-én már nem tudott az oltárhoz menni. Tenyerei még érintetlenek voltak, ujjizületeit azonban már megtámadta a betegség.

Március 28. óta már nem hagyhatta el szobáját. Rendbeszedte iratait. Mindenét, könyveit és családi emlékeit a püspöknek hagyományozta. „Most, — mondotta — már egészen szegényen halok meg. Nincs semmim.”

Szerény paplakában, melyet saját kezeivel épített, a szalmán fekve szenvedte el a leprával járó legkínosabb fájdalmakat Damján atya. Róla, ki oly sokat tett a leprásokért, ki annyi adományt gyűjtött részükre, teljesen megfeledkeztek. Még ágya és váltani való ruhája sem volt. Fekhelyével szemben, a válaszfalon Assisi szent Ferenc képe függött: a Poverello ragyogó stigmáival nézte ezt a haldokló másik szegényt, kit annyira elrútitottak a lepra stigmái.

Március 30-án kezdett a halálra készülni. Általános gyónását a Szent-Szív kongregációjához tartozó Vendel atyánál végezte, ki P. Conrardyval együtt eljött betegágyához. Annak a kezeibe tette le újlag szerzetesi fogadalmát. Másnap a viatikumot vette magához.

¹ Damján atya eme odaadó barátját csak „József testvérnek” hívták. Jakab is ilyen nemleprás volt, kit szintén Damján atya példája vonzott oda. József testvér 1931 márciusában halt meg a molokai lepratelepen, melyet 1886 óta nem hagyott el.

Sebei behegedtek, helyüket fekete kéreg, a halál jele, foglalta el. „Hív az Isten — mondá — hogy vele együtt ünnepeljem a husvétot.“

A lepra látszólag eltűnt, de csak azért, hogy belül annál rémesebb pusztítást végezzen : elpusztította gyomrát, tüdejét és torkát. A lélekzés kinná lett számára, enni alig tudott valamit.

Éjjel háromnegyed tizenkettőkor, beszéli el Jakab testvér, hívtam Conrardy atyát, ki a templomba ment az Oltáriszentségért. Lámpával a kezemben mentem előtte egészen a fekvőhelyig. Az áldozáskor olyan volt, mint egy szeráf.

Április másodikán Conrardy atya feladta neki az utolsó kenetet.

Mily jó az Isten, suttogta, hogy megtartott engem, míg két pap jöhetett hozzám, hogy mellettem legyenek utolsó óráimban, mivel pedig tudom, hogy a lepratelepen vannak a jó Ferences-nővérek, elmondhatom én is a *Nunc dimittis*-emet. A leprások sorsa biztos kezekbe került ; nincs már rám szükség.

Mikor P. Vendel arra kérte, hogy köpenyét órá hagyja, hogy így „nagy szívét is elnyerhesse“, ezt felelte : „mire használhatná, hisz tele van leprával !“

Mintha az Ég kedves fénnel árasztotta volna el ezt a haldoklót ; szinte utolsó pillanatáig eszméletnél maradt.

— Atyám, — fordult ismét P. Vendelhez — ön képviseli itt számomra a kongregációt. Mondjuk el közösen a kongregáció imáit. Mily boldog tudat, hogy az ember mint a Szent-Szív fia halhat meg !

Az egész telepet szomorúság töltötte be. A leprások nemsokára elveszítik szeretett atyjukat, *Makua Kamianójukat*.

Április tizenharmadikán érezte magát legrosszabbul. Utoljára még egyszer magához vette az Oltáriszentséget, kevéssel éjfél után. Még volt annyi ereje, hogy elbúcsúzzék látogatóitól, de többször elájult. Itt volt a vég. Április tizenötödikén beállott az agónia. Arcáról nagy lelki öröm ragyogott le, nyelve azonban már egyetlen szót sem tudott kimondani. Lelke lassankint elváltott leprás testétől. Csendesen, mintha álomra szenderülne, halt meg . . .

Damján atya 49 éves volt.

Damján testvér, De Veuster Joseph, közvetlen halála előtt, hódolattal beszélt a Picpus atyák kongregációjáról, amelyben nevelkedett és tanult ; annak a segítségével lett tökéletes hithirdető és a felebaráti szeretet nemcsak példaadó hőse, hanem a szeretet vértanuja is. A Szent-Szív atyáinak kongregációját örökké áldani fogják, mert ilyen szerzetest nevelt. A Szent-Szív ezen gyermeke átadta üzenetét a későbbi nemzedékeknek, azt az üzenetet, melyet átvesznek ma és holnap azok a hithirdetők, kik Krisztusért dolgoznak Kínában, Óceániában, Amerikában és Afrikában. Mikor az utas a föld négy sarkán találkozik velük, önkénytelenül Damján atyára gondol : mindegyikükben van valami belőle, mindegyikükben új életre kell kelnie a „leprások apostola“ hitének, önmegtagadásának, türelmének és hősiességének ; mintha ez lenne az Isten akarata.

Fordította : Michel Károly.

AKI NEM GYÓGYULT MEG LOURDESBAN

IRTA: LÁBÁN ANTAL

Van hát olyan is, aki nem gyógyult meg? Igen, sőt sokan vannak. De ha van ilyen, akkor mi mondani valója van lehet az ilyen szegény betegnek maradt csalódottnak? Van mondanivalója, sőt több, mint a meggyógyultnak, mert ez csak elismételheti azt, amit ma már mindenki tud s kénytelen elhinni, mert tény és való: a meggyógyult csak egy újabb „eset”. A nem meggyógyult az nem eset s amit ő látott, átélt és átértzett, az bizonyosan többet nyom a latban, mert nem „hazabeszél”. Úgy érzi azonban az, aki mint ilyen nem hazabeszélő írja e sorokat, hogy sokkal nehezebb leírni mindazt, amit látott, átélt és átértzett, mint előszóval elmondani! Körülbelül úgy van vele, mint az a középkori kódex-író illetve másoló barát, aki a kódexlapok margóira ráír egy-egy szót, rövid mondatot, legszemélyesebb megnyilatkozásként, mint például: álmos vagyok, vagy ez igen szép történet, vagy máskor egy Ávé-t kér az olvasótól. Ebben az ave-kérésben benne van az a tudat, hogy megértéssel fogják majd olvasni a kódex sorait s együttéreznek a baráttal, aki igazat mond és ír. Így van e sorok írója is, aki szavakkal szeretné kifejezni azt, ami szóval alig fejezhető ki s ezért ő is csupán a margóra ír néhány mondatot vagy szót. E sorok írójának Svájce kiváló és tudós püspöke, Besson adott ösztönzést e széljegyzetek megírására, amikor egyik munkája dedikációjában ezt írta nékem, többek közt: Ön, tanár úr, eddig az egyetem katedrájáról teljesített missziós munkálkodást, most pedig a kereszt az ön katedrája; folytassa innen is apostolkodását, a felfeszített Krisztus példájaként. A kereszt katedrája! ez az első margóra írt széljegyzetem. Ebben a pár szóban benne van az érzelmek, gondolatok, a misztika és az elmélkedés egész skálája. Hisz a kereszt katedrájára juthatni a legnehezebb habilitáció. De boldog a habilitált, mert lelkébe a sok testi szenvedés, a sok lelki gyötrődés, igaztalan szégyenvallás után teljes lelki megbékéltség, edzettség, a kereszt hirdetésének öröme és dicsősége költözött. Az a lourdesi kis molnárgyermek, Szent Bernadette fejezte ki minden ékes-szólásnál ékebben a keresztnek, mint a gyötrő szenvedés szimbólumának fenséges misztikus voltát, mikor azt mondta: a kereszt mindenért kárpótolhatja az embert, de a keresztet nem pótolhatja semmisen.

Margóra írt néhány sor, de mérhetetlen mélységét és magasságát csak az fogja fel legigazabban s legáthatóbban, aki nem gyógyult meg Lourdesban.

A második széljegyzet, csupán csak egy szó: „ima”. Mert imádkozni Lourdesban tanulhat meg az ember igazán. S ebben is talán épp a beteg

maradt jár legjobban. A lourdesi ima nem kunyerálás, kérés, hanem átszellemült konferálás Istennel, misztikus elmélyedés. Átéltése a sokat imádkozott rózsafűzér minden egyes titkának, minden szavának s az imádkozó lelke felfelé száll s szinte átérzi ízelítőként milyen lehet az angyali karok dicsőítő imádatának lelki gyönyörűsége. Lourdesban nem egyes számban imádkoznak, hanem minden betegért, a közösség javáért, a középkor hatalmas univerzalisztikus, tömjénfüstként ég felé gomolygó, közös imájához hasonló ez az imádkozás. A kódex-író barát Ave-kérése itt lesz valósággá s válik bizalom meg hit erősödéssé. És a meg nem gyógyult hazaviszi Lourdesből ezt az imádságos lelkületet s ez marad vele, körülötte, valahányszor felhangzik ajkán az Ave Maria.

A harmadik margóra írt széljegyzet pedig a felebaráti szeretetről szól, melynek magasztos aktivitását épp a betegek tapasztalják legjobban, amikor előkelő úri dámák és urak teljesen egyformán, különbséget nem ismerve tolják a betegek kis kocsiját a kórházakból a jelenés barlangjához, vagy a templomba vagy a folyóhoz és segítségükre vannak, amikor a csodásan fakasztott forrás vizébe belemerítik a betegeket és a bénákat is; és ezek a jószágos, önfeláldozó lelkek törődnek a betegekkel, a legönzetlenebbül bátorítják őket, értük áldozzák fel fárasztó munkájukat. A legendák bizalma hangzik fel, mely a csodát is természetes valaminek érzi és látja, valahányszor visszagondolok arra a kedves jelenetre Lourdesban, mikor az egyik ilyen önkéntes kedves betegsegítő, egy svájci úr, aki többször volt a fürdőben segítségemre, meglátott az utcán, épp elutazása előtt. Hozzám sietett s így szólt: Uram, bízzék csak s imádkozzék odahaza is s mondja csak mindig szeretett lourdesi asszonyunknak: meg kell segítened engem, Mária! S én, a meg nem gyógyult beteg ezzel a legendák atmoszférájából és a misztikus mélységéből fakadó hittel tértem haza, betegen és bizakodva s megbékülten. Sokan voltak ottlétemkor, akik meggyógyultak. E természetfeletti gyógyulásokat ma már nem tagadhatja senki, hisz a lourdesi betegség-megállapító hivatal főorvosa minden orvost, akár hívő, akár hitetlen, arra kér csupán, hogy jöjjön és győződjék meg személyesen a valóságról. S akkor ott majd meggyőződhetik arról is, hogy mily sokat kapnak azok Lourdesban, akik testi egészségüket nem kapják ott ugyan vissza, de habilitált példák lesznek hirdetve az élet két fókuszaként s a felelősségérzet és az isteni kegyelem fontosságát s e két fókuszra támaszkodva átélük a kegyelem misztikus fenségét, ha nem is gyógyultak meg Lourdesban.

BERNARD ATYA HALÁLA

IRTA: JUST BÉLA

Ha kinyitotta szemét és emberfeletti erőfeszítéssel az ablak felé fordította fejét, tekintete a fenyőfák során pihent meg, és nem riasztotta a gondolat, hogy néhány lépéssel távolabb a kolostor temetője fekszik. Csak a behatoló fény bántotta, s ezért szívesebben nézte a mennyezet sötétbarna gerendáit, a pókkal, mely szünet nélkül fonta hálóját a felső sarokban, vagy lecsukta szemét és mozdulatlanul feküdt órákig. Nem gondolt semmire s még az agyában kavargó képek sem jutottak el tudatáig, mintha valaki máshoz tartoztak volna ; csak azon csodálkozott, milyen súlytalan a teste : az volt az érzése, hogy lebeg az ágy felett s valami hűvös anyag csavarodik dereka köré. Ha az a fájdalmas szűrés, amely szabályos időközökben jelentkezett, nem rántotta volna vissza az életbe, minden érintkezése megszűnnék a külvilággal. De amikor valami agyába hasított kíméletlen vadsággal, megszűnt a kellemes lebegés, féltetén ólomdarabok súlyosodtak és még a bénult rész is megnehezült. Alig bírt lélekzeni, mintha valaki rátérdelt volna sovány, horpadt mellére. Ilyenkor mindig tudta, hol van, ki ül ágya mellett s hogy a betegszoba világossága a reggel szürkés derengése-e vagy az éjszakai lámpa fénye. És ha hangokat hallott maga körül, fájdalmas mosoly torzította el borostás, sápadt arcát, mert eszébe jutottak a többiek : Dom Alexis, öreg szerzetestársai és a fiatalok, akiknek ő a magisztere. „Nemsokára felkelhet Bernard atya, néhány nap még és megint köztünk lesz“, mondta tegnapelőtt egy kis novicius, mikor mestere kérdőleg nézett rá. „Néhány nap még, és örökké közöttük maradok . . .“ Tudta, hogy nincs sok ideje hátra, de nem érzett semmi nyugtalan-ságot, és ha bízatták, úgy nézett, mintha elhinné szavukat. Azt hitték, sikerül áztatni az öreget, s ő volt az, aki a többieket áltatta.

Tíz nappal azelőtt a kolostor melletti erdőben rőzsét gyűjtött. A napi ötórás testi munka mindenkire kötelező s maga az apát jár elő jó példával, de az öregeket többnyire felmenti alóla, vagy ha mégis dolgozni akarnak, valami könnyű foglalkozást ad nekik : gazt gyomlálnak a belső kertben, a vendégek celláit takarítják, vizet hoznak vagy rőzsét szednek az erdőben. Bernard atyának az utóbbit parancsolta és a noviciusok öreg mestere örömmel engedelmeskedett. Napok óta érzett valami nyomást a fejében, mintha acél-atroncsot viselne, de mert a dolog máskor is előfordult és nem volt nagyon kellemetlen, tűrte, anélkül, hogy szólt volna valakinek. Délben a szerzetesek sextára gyűltek össze a templomban s amikor az apát észrevette, hogy Bernard atya hiányzik, azonnal két fiatalot küldött keresésére s nyugtalanul maga is utánuk sietett. Nagy halom rőzse mellett találták eszméletlenül, felcipeltek a

betegszobába és az egyik novicius Guerrie atyáért szaladt, aki valamikor orvos volt. A beteg közben magához tért, néhány értelmetlen szót motyogott és balkezét jobb halántékához emelte, mintha jelezni akarná, hogy ott a baj. Guerrie atya pillanatok alatt megállapította, hogy agyhűdés történt, azonnal eret vágott a betegen és jégért küldött. Dom Alexis rendeletére küldönc ment a faverges-i orvosért. „Addig is Guerrie atya mellette marad és kétóránként más és más fiatal áll rendelkezésére. Ha nincs közvetlen veszély, nem adjuk fel neki az utolsó kenetet. Most pedig menjünk vissza a templomba — fordult a többiek felé — és mondjuk el az officiumot.” A kolostorban nem félnek a halál árnyékától, egész életük szüntelen előkészület a végső percre ; a toronyóra jelmondta : *Ultima latet*, a végső óra rejtve van, minden ütésnél eszükbe jut és nyugtalanság nélkül várják azt a végsőt.

Estefelé Bernard atya jobban lett és a jeges tömlő alól mosolyogva nézett látogatóira. „Ha nem jön közbe semmi, néhány hét alatt rendbejön, — mondta a faverges-i orvos — s őszre tovább gondozhatja noviciusait.” És amikor a beteghez fordulva néhány biztató szót mondott, az könyörgő tekintetet vetett rá és akadozva csak ennyit válaszolt :

— Doktor, belebetegszem, ha meggyógyít.

Nagyszerű, fenséges szó, egy nemes lélek ragyogó megnyilatkozása és intő visszhang a haldoklók kétségbeesett, gyáva, állati, nyomorult segélykiáltásaira : „Doktor úr, könyörgöm, mentsen meg. Doktor úr, nem akarok meghalni. Doktor úr, félek a haláltól !” Ezt kiáltja kórházi ágyán a szegény, míg összetett kézzel fordul egy érzéketlen arc felé, ezt suttogja polgári szobák félhomályában a fiatal leány és tekintete rémületet tükröz, ezt hörghi selymes ágyán a milliomos és duzzadt tárcáját nyújtja könyörgően híres professzoroknak. És százezrek suttogását, hörgését, kiáltását túlharsogja egy szelíd, dadogó hang : „Doktor, belebetegszem, ha meggyógyít . . .”

Az Isten meghallgatja, ha szeretettel kérnek tőle valamit. Néhány nappal az első ütés után Bernard atya jobboldala is megbénult és most már csak a száját tudta mozgatni, anélkül, hogy hang hagyta volna el ajkát. Az öreg, elnyűtt test felmondta a szolgálatot, és a valamikor rugalmas ér, mely szívének nemes vérét szállította, elmeszesedett. Negyven évig dolgozott megállás nélkül, minden gondolata Istené és az apátságé volt, az anya nem vigyázhat feltőbb gonddal gyermekére, mint ő a rábízott báránycákra : mindegyiket számontartotta, augusztus 17-én misét mondott Roland testvérért, aki a háborúban esett el, november 9-én Hugues testvér emlékére vette magára a fekete ruhát, mert ezen a napon halt az meg tüdőbajban. Igen, ott feküdt a sarokban és nem használtak az oxigéntömlők, sem az imák. Tudta, mi lett azokból, akik nem bírták ki a kolostor nélkülözéseit s visszatértek a világba : az a vékony szőke fiatalember, akit itt Marie testvérnek hívtak, most plébános valahol délen, a lányosarcú egykori Bonaventure testvér minden évben meglátogatja s néhány napot tölt Tamiében, míg felesége La Baule-ban nyaral,

Georges testvérből ismert író lett, minden munkája ott van a könyvtárban. Elszakíthatatlan szálak kötötték össze volt noviciusaival, ha háborús híreket hallott, értük rettegett és megérezte, ha valamelyiket baj érte.

A nyár meleg hullámai beömlöttek a betegszobába, szerelmesen körül-vették a faágyat, melyben érzéketlen teste pihent, a fenyvesek nehéz szagát hozták és távoli mezők illatát, de Bernard atya nem törődött semmivel, nézte a gerendákat és a pókot, mely szőtte hálóját a homályos sarokban. Az ágy mellett idősebb novicius ült, az olvasót mormolta gépiesen s egy pillanatra sem vette le szemét a betegről; de az öreg nem nézett rá, mintha észre sem vette volna, és ha megúnta a pók játékát, tekintete az ablak felé fordult, anélkül, hogy megpihenne ápolóján. Néha nesztelenül kinyílt az ajtó s valaki bedugta tonzurás fejét, majd a novicius intésére visszahúzódott. A templomóra egyhangúan ütötte az időt, de Bernard atya ezt sem hallotta: érzékei számára megszűnt minden külső élet, a drótokat elvágta a külvilágtól s bent bomlott összevisszaságban kavargtak a képek, anélkül, hogy bántották volna vagy különösebben kifárasztanák. Ha a hasogatás megszűnt, minden végtelen távolinak tetszett számára, mintha valamikor régen, gyerekkorában történtek volna a dolgok és most sápadtan, erőtlenül visszatérnének emlékezetébe. A gerendázat lassan forogni kezd s amikor megáll, már emberi arcra emlékeztet, melynek egyik fele árnyékban van; olyan ismerősen néz le ez az arc, már látta valahol, régen, talán a dijoni szenespincében, ahol apja reggeltől estig dolgozott s néha ő is segített neki. Tisztán hallja, amint valaki fát hasogat: igen, Pierre az, szeretne szólni neki. De hiszen Pierre már meghalt, biztosan tudja ezt; vagy talán azt gondolja, hogy meghalt és a halotti értesítés *tévedés* volt. Legjobb lenne rögtön írni egy levelet, de ha tudná, hova tette tegnap a tollat. Jaj, hiszen az az arc a második baloldali mellékoltár Bernátképe: húsz év óta misézik minden nap s máris elfelejtette. Talán segíthetne Pierre-nek fát vágni, csak ne lenne olyan nehéz odáig vándorolni s a kezéből is kihull a balta. Már tudja, hol a toll: elrejtette a tanterem egyik asztalfiókjában, nehogy a többiek elvegyék. Szólni kellene a báránycáknak, nyissák ki az ablakot, mert megfullad.

Este hét óra felé Guerric atya behozza a mandulatejet, felülteti a beteget, aki szelíden engedelmeskedik és kanalankint tölti szájába a táplálékot, vigyázva nehogy a tüdejére menjen valami. Két nap óta nem fogad el mást s nem is tudna keményebb ételt megenni. Ajka csúnyán felrepedt, ha megtörik, vércsepp marad a szalvétán és eltorzuló vonásai mutatják, hogy nagyon szenved. Azután fásultan néz etetőjére, az értelemnek lángja erőtlenül pislákol szemében, szeretné megköszönni társai gondosságát, de hangszálai megbénultak. Dom Alexis mosolyogni próbál és szótagolva kérdezi: „Hogy érzi magát?” A beteg ránéz s tekintetében egy másodpercig megvillan a fogyó élet fénye, mintha azt akarná mondani: „Köszönöm, jól vagyok, de nem maradok sokáig köztetek.”

Completorium után behozzák a lámpát s az őrt Róbert atya váltja fel. Évek óta először történt, hogy valami kéressel fordult az apáthoz, aki megengedte, hogy az egész éjjelt Bernard atya mellett töltsse. Szomorú félhomály borul a szobára, a fenyőfák elkezdik sejtelmes éjszakai suttogásukat, időnkint hűvös szél támad és megtáncoltatja a petróleumlámpa erőtlen lángját. Róbert atya felkel, lábujjhegyen az ablakhoz megy és becsukja; azután az ágy szélére ül, mint anyja, amikor ő difteritiszben feküdt, elnézi a beteget, aki a noviciátusi év alatt minden lépését irányította s most itt fekszik tehetetlenül. Szeretne találkozni a tekintetével, hogy átadja fiatalságának életerejét és éreztesse azt a szeretetet, mely a haldoklót a kolostor minden tagjával összekapcsolja. S mintha az megérezné a fiatal szerzetes gondolatát, lassan ráemeli tekintetét, csak egy pillanatra, mert jobban érdekli a pók megnyúlt árnyéka a szögletben. De a másik nem engedi el, olyan mereven, csaknem vadul nézi, mintha az élete függne attól a titoktól, mely a fáradt, könnyben úszó öreg szem mögött rejtőzik. A küzdelem rövid ideig tart és Bernard atya kifáradva megadja magát: olyan engedelmesen és szelíden tekint őrzőjére, mint a vadászeb pihenés közben gazdájára, aki sült szalonnát eszik a tűz mellett s időnkint odavet egy szeletet. Ha ez a tekintet beszélni tudna, ezt mondaná Róbert atyának: „Fiacskám, kimondhatatlanul jól érzem magam, mintha valami hatalmas folyó hullámain ringanék súlytalanul, míg a ködbevesző távoli partokról aratók dalát hozza a szél és az égen lomha felhők úsznak nyugat felé...” De Róbert atya csak mérhetetlen fáradtságot olvas ki a tekintetből, egy elcsigázott, kihasznált, megtört aggastyán utolsó kérését, hogy oltsák ki a lámpát, hagyják magára, majd csendesen elalszik és álmából nem kelti fel többé senki. Tudta, hogy minden erőfeszítés tilos és mégis, nem bírta megállni, hogy ne szóljon a beteghez. Föléje hajolt s tekintetét egy pillanatra se véve le a szemekről, majdnem parancsolólag kérdezte:

— Bernard atya, azt akarom tudni, megismer-e. Ha igen, intsen a szemével.

Az embert néha valami megmagyarázhatatlan kényszer arra indítja, hogy megkínózza azt, akit a legjobban szeret: nem törődik a másik szenvedésével és szinte szadista kíváncsiságból tapogatni kezdi a zúzódást, mert tudni akarja, mit érez a másik és fáj-e az ütés helye. A szeretet olykor önzőbb és kegyetlenebb a gyűlöletnél is.

A beteg arca megvonaglott, mintha hátába szúrtak volna egy kést, kinyitotta száját és suttogva megszólalt:

— Robert... atya... meg... is... me... rem...

A hang nem torkából jött és inkább sejteni lehetett, mint hallani. A fiatal ember még a félhomályban is észrevette, hogy Bernard atya mosolyogni próbál, de az izmok csak félig engedelmeskedtek és az arc olyan kétségbeesett, vigasztalan képet tükrözött, hogy Róbert szemébe könny tódult. Hosszú csend következett, melybe a lámpa sercegése ijesztően vágott be, azután az öreg megint megszólalt:

— Adja ide . . . a . . . ke . . . zét.

Feljebb ült és engedelmesen rátette kezét az aszott, viaszsárga, béna kézre, mely mindig csak áldott és dolgozott. A betegség alatt hosszúranőtt, repedezett körmök alatt még ott volt a föld nyoma ; az ujjak hegyén és a tenyéren megkeményedett a bőr negyven év mindennapi munkájától és a csukló felett Róbert atya tisztán érezte egy régi seb nyomát. „Ha öreg leszek, ilyen lesz az én kezem is és ágyam mellett egy fiatal szerzetes ügyel majd rám.” Mit érezne, ha tudná, hogy két hónap múlva Bernard atya mellett fog nyugodni ?

Némán ül a haldokló mellett és imádkozni szeretne. Az éjszaka fekete hullámai mindent elborítanak, az ablak előtti fák elsüllyednek a sötétben és zúgásuk mintha végtelen távrolról jönne. Mit csinálhat most anyja és Malou ? És mit csinálhatnak barátai ? A városokban most kezdődik az élet, a mozik, színházak, mulatók ajtaja szünet nélkül nyílik és ő egy haldokló béna kezét tartva, imádkozni akar a homályban. Az elmúlás ünnepélyes némasága megérinti, a könyörgés szavai elszorulnak torkában s ha nem érezné az elhasznált kéz ütőerének fáradt dobogását, úgy merülne az álomba, mint az örvényben megszédült ember a zúgó mélységbe. Határtalanul meglepődik, amikor az aggastyán újból megszólal :

— Ha majd . . . nem . . . é . . . lek . . . , imád . . . kozzék . . . ér . . . tem.

Róbert atya elzékenyülve szorítja meg kezét, majd arra gondol, hogy talán nem is érzi a beteg ezt a választ, és halkán feleli, mintha attól félne, hogy valaki más is meghallhatná :

— Bernard atya, sohasem felejttem el.

Igy fogadott örök barátságot két lélek a júliusi néma éjszakában, egy kézzel faragott barna fakereszt alatt. A hajnal még messze volt, csak a Belle Étoile csúcsán derengett valami szürkés-kék fény és az égen magányos csillag küzködött a fellegekkel.

Arra ébredt fel, hogy valaki mereven nézi. Keze még most is a betegén pihent s a másikkal az ágy fejéhez támaszkodott. Kedvesen Bernard atyára tekintett, szívének minden szeretetét ebbe a tekintetbe sűrítette, de az öreg olyan érzéketlenül nézte, mintha idegen lenne. Kinyitotta az ablakot, hogy a hűvös levegő kissé felüdítse arcát és kihajtsa a betegszoba kellemetlen szagát. amikor a matutinum jólismert hangjai ütötték meg fülét. „Hát már elmúlt volna kettő ? Mennyi ideig aludhattam?” Lelkiismeretfurdalást érzett, hogy könnyelműen magára hagyta a haldoklót s engedte, hogy az virrasszon felette. „Még halálos ágyán is példát nyújt az egészséges fiatalnak.”

Eloltotta a lámpát s egy távolabbi székre ülve hol a beteget nézte, aki már nem törődött vele és elmerült a gerendák rajzába, hol az ablak előtt sejtelmesen megvilágított fenyőfákon pihent meg a szeme. Az officium hangja néha teljesen elhalkult, mintha egy kéz a magasba emelte volna a templomot

a harminc imádkozó szeretettel együtt, azután minden átmenet nélkül annyira felerősödött, hogy Róbert atya tisztán megkülönböztethette az egyes hangokat. Mit érzett a beteg, amikor a szinte vérévé vált dallamot meghallotta? Vagy talán annyira lefoglalta a legyekre váró pók látványa, hogy semmi más nem létezett számára.

Kora reggel Dom Alexis meglátogatta Guerric atyával, aki hosszasan vizsgálta szemreflexét, majd hátrahúzza az apátot, így szól:

— A bénulás lassan terjed s félek, hogy nemsokára a szemeket is eléri, ami szörnyű látvány lenne. Legfeljebb két napja van hátra.

Felültette a beteget, nehogy a napok óta tartó mozdulatlan fekvés tüdőgyulladást okozzon. Egy pillanatig átfutott agyán a gondolat, hogy ha Isten könyörületes akarna lenni öreg szolgája iránt, nem tagadná meg a jótékony tüdőgyulladást, mely szörnyű agóniától kímélné meg, — de elkergette magától ezt a gondolatot, mert méltatlannak találta önmagához. A hideg mandulatej gyorsan elfogyott s Bernard atya nem törődve a jelenlevőkkel, megint elmerült az érdekes látványba.

A folyosón Guerric atya megállította az apátot:

— Azt hiszem, meg kellene tiltani, hogy a fiatalok örködjenek ágya mellett, mert ha a bénulás eléri az arcot, minden emberi vonás eltűnik róla és borzasztóan eltorzul. Jobb lenne, ha a régi arc emlékét őriznék meg, mi talán elviseljük ezt a látványt is.

— Igaza van. Ossza be az öregeket s engem se felejtessen ki. Délután lefektetjük a földre és feladjuk neki az utolsó kenetet.

Az egykori orvos nem tévedett: dél felé Louis atya, aki a beteg mellett tartózkodott, elsörnyűködve látta, hogy arca megváltozik s mintha valami ördögi szobrász a régi ember ijesztő torzképét kezdené kiformálni. Álla, ez a kemény, öntudatos áll, mely a látszólag szelíd szerzetes akaraterejét jelezte, most élettelenül leesett, megnyújtotta az egész arcot és valami bamba kifejezést nyomott rá; a nyál először megtöltötte az alsó fogsor és az ajak közti üreget, majd lassan kicsordult s végigfolyt nyakán, míg a gyapjúing be nem itta, vagy Louis atya le nem törölte. Az izmok munkája elakadt és a megállás pillanatában kuszáltan hagyta az arcvonásokat: a felső ajak széthúzódott, mintha az öreg nevetett volna, de ez a nevetés arcára fagyott és a kilátszó sárga fogak még ijesztőbbé tették. De a megbomlott arcon elsősorban a szemek rémítettek. A noviciusok mesterének szép gesztenyebarna szeme volt, mely a máskülönben mindennapi arcnak megnyerő kifejezést adott. Ha Róbert atya erről a szemről beszélt szüleinek, André de Chevron tréfásan „gyorsforralót” emlegetett, amivel azt akarta mondani, hogy Bernard atya a tekintetével hódítja meg a gondjaira bízott fiatalok szívét. A szemizmok megbénultak, és az egykor öntudatos tekintet, melyből a jóság gazdagon sugárzott mindenkire, most olyan ijesztő lett, hogy amikor Louis atya először találkozott vele, elfordította fejét: a bal szem egészen kifordult és a pupilla helyén eres fehér-

ség fénylett, a jobb pedig szánalmasan bandzsított. Az egész arc ijesztő volt, csak a homlok maradt a régi és még ráncai is kisimultak : de az ellentét a megkínzott, bamba arc és a büszke homlok között még fokozta a megdöbbentő hatást.

Kora délután a kolostor felszentelt tagjai bevonultak a betegszobába és a szertartás megkezdődött. Régi trappista szokás szerint az apát keresztalakban hamut hintett a földre, szalmát szórt rá, és az egészet lefödte gyapjútakaróval. Bernard atyát már előzőleg felöltöztették rendi öltönyébe, melyet negyven év óta csak a betegség kezdetén vetett le és ráhelyezték kemény fekvőhelyére. A gyakori böjttől és hiányos táplálkozástól lesóványodott test, melyet a betegség még jobban lefogyasztott, olyan könnyű volt, mintha valami gyermek teste lenne. Az öreg tehetetlenül engedte, hogy letegyék a földre, homályos öntudata mélyén talán sejtette, mi történik körülötte, de új fekvőhelyének keménységét épúgy nem érezte, mint az ágy kellemes puhaságát. A szerzetesek úgy helyezkedtek el, akár officiumok alatt a templomban, és a két szemben álló sor között feküdt a haldokló. Az apát magára veszi a lila stólát, meghinti szenteltvízzel Bernard atyát s míg a szerzetesek elmondják az *Asperges me* kezdetű könyörgést, a haldokló ajkához érinti a keresztet, majd szemei elé helyezi, úgy, hogy a Krisztus alulra kerül. A szegény, kifordult szemek már nem látják Urukát, mert lassankint az a kimondhatatlan látvány tárul eléjük, melyet az üdvözültek örökké szemlélnek. Béna kezébe égő gyertyát helyez, Gueric atya letérdel melléje és átfogja a tehetetlen ujjakat. Azután mindenki térdreborul és kezdetét veszi a litánia :

Sancta Maria	Ora pro eo
Omnes Sancti Martyres	Orate pro eo
Sancte Benedicte	Ora pro eo
Sancte Bernarde	Ora pro eo
Sancta Lucia	Ora pro eo
Propitius esto	Parce ei, Domine
Propitius esto	Libera eum Domine
Ab ira tua	Libera eum Domine
A potestate diaboli	Libera eum Domine
Peccatores	Te rogamus
Ut ei parcas	Te rogamus
Kyrie eleyson. Christe eleyson. Kyrie eleyson.	

A gyertya lángja kétségbeesetten küzd a beáradó fénnel, mely körülveszi a mozdulatlan testet és a szerzetesek meghajlott vonalát. Az apát hosszú imája következik, kissé fátyolozott hangját időnkint megszakítja a kórus *Amen*-je ; az arcok nem tükröznek semmi érzelmet, mert a halál közvetlen közelsége megszokott dolog a kolostorban. Minden szerzetes éjjel-nappal

készen áll arra, hogy legfelsőbb parancsra átlépje a mesgyét, mely az életet az Élettől elválasztja. *Quotidie morior*, naponként meghalok.

Az imák után Bernard atya gyóntatója, a vele csaknem egykorú Benoit atya feláll és megadja a végső feloldozást: „Ego te absolvo et tibi, in confidentia Divinae misericordiae . . .“ Közben már elkészítették az utolsó kenet-hez szükséges olajat, kenyeret, vizet s vattát, a szerzetesek felállnak és a szertartás elkezdődik.

Utána mindenki eltávozik, csak két öreg fráter marad a haldokló mellett, akinek most a feje fölött ég a gyertya. Lassankint este lesz, a csendben csak Bernard atya nehéz, sípoló lélekzete hallatszik, mintha a föld alól jönne. A pók fent a magasban szakértően fojtogatja a hálójába tévedt legyet, és amikor a templomóra elüti a nyolcat, a haldokló lélekzete örökre megakad. Az egyik testvér felkel, nesztelenül, mintha nem akarná az öreg álmát zavarni, lecsukja a két fáradt szemet és int társának, hogy szólaltassa meg a kereplőt.

Még aznap este megmosták arcát és lábát, fejére húzták a fehér csuklyát és a halottak officiuma mellett lekísérték a templomba. Ezerszer és ezerszer megjárta ezt az utat, a homályos folyósón keresztül, olyan közel a falhoz, hogy lebegő öltönye mindig súrolta a boltív hajlását, s most őt vitte négy társa. Az éjszakát két szerzetestársával az örökmécs alatt töltötte, két gyertya világánál s hajnalban nesztelenül lejöttek testvérei, hogy jelenlétében mondják el a matutinumot.

A hulla egy napot és két éjszakát töltött a templomban a csupasz katalakon: lába az oltár felé fordult, fejéről lehúzták a csuklyát, hogy jobban hallja a gyász egyhangú dallamát és a halotti zsoltárokat. A könnyöretes halál kisimította eltorzult vonásait s amikor volt noviciusai körülállták mesterüket, az felkötött állával olyan volt, mint egy elkényeztetett gyerek, aki vacsora közben elaludt és kisasszonya nyakában hagyta szalvétáját, hogy fel ne keltse. „Megfigyeltem, — mesélte néhány nappal később Róbert atya az idegennek — hogy a hosszas agónia és a harmincórás halál dacára nem lehetett érezni közelében semmi szagot, ami nem csoda, mert csak csont és bőr volt rajta.“

Dom Alexis táviratban értesítette az elhunyt egyetlen világi hozzátartozóját, unokaöccsét, aki a temetés reggelén meg is érkezett Tamiéba. Léon testvér még előző délután parancsot kapott, hogy ássa meg a sorrendben következő sírt és helyezze mellé a régóta készenálló kőkeresztek egyikét. A trappisták szertartása pontosan előírja a sír méreteit: hat láb hosszú, két láb széles, négy láb mély legyen, és hozzáteszi: *Caveantque Fossores ne in eo loco recens alterum cadaver sepultum sit*, a sírásók ügyeljenek, nehogy ugyanazon a helyen más nemrégien elföldelt test legyen. A requiem után a gyászmenet megindult a templom mellett meghúzódó temetőbe, az *In exitu Israel de Aegypto* zsoltár hangjaira: a kiszabadulás hálaéneke ez, melyet a trappisták a fájdalom zsol-

tárai helyett énekelnek s ezzel is jelzik, hogy számukra a halál szabadulást jelent a test börtönéből. Dom Alexis fekete köpenyben haladt a menet közepén, pásztorbotja minden lépésnél koppant egyet, amíg a kőlapokkal burkolt folyósón haladtak, majd tompán kongott a temetőkertbe vezető úton, melyet ribizkebokrok szegélyeznek. A temető három sor keresztből áll, mely a templom hossza s a kolostort övező fal között fekszik : a keskeny, lapos sírokat benőtte a gaz, némelyiken eper piroslott, de semmi nem mutatta, hogy a halottak emlékét külsőleg is ápolnák. A kőkeresztre kis fenyőlapot illesztenek be, mely egy keresztnevet, a sacerdos vagy monachus szócskát és három évszámot őriz :

NONNUS BERNARDUS

sacerdos

1872 1890 1934

Néhány évtized elteltével ez is eltűnik a föld színéről, a csontok bekerülnek a közös sírba és ott várnak a harsona szavára.

A sírnál leteszik Bernard atyát a földre, arccal kelet felé. Az apát imádkozik, megáldja a sírt és a halottat is meghinti szenteltvízzel. Azok közül, akik az egykori noviciusmester könnyű testét vállukon idáig hozták, az egyik leereszkedik a gödörbe, átveszi a fehér hullát és gondosan lefekteti a kegyes földre, mely magába fogadja. Csuklyáját fejére húzza, kezét elrejtí a bő öltöny alá, azután feljön a többiekhez. Egy pernyi csend következik, mindenki magába mélyed, az arcokon átfut a meghatottság árnyéka. Könnyű méhek szállnak dél felé, a nyári délelőttön minden vidáman zsong és a tehenek csengője idehallik a távoli legelőről. Az apát rögtön dob a fehér foltra, a többiek követik, azután a testvérek lapátolni kezdik a földet, mely lassan megtalálja az arcot és játékosan elborítja. Robert atya érzi, hogy könnyek gyűlnek szemébe, lehajtja fejét, hogy ne lássa senki sírni, és amikor a szertartás végén felpillant, tekintete előtt minden ködbeborul.

Harminc napon át minden szerzetes külön misézik és imádkozik Bernard atyáért, az ebédlőben kereszt őrzí emlékét, úgy szolgálják ki, mintha köztük lenne, majd a szegényeknek adják az érintetlen ételt. És a frissen hantolt sír alatt az ujoncok öreg magisztere tisztán hallja a hajnali csendben a matutinumot és este a Salve Reginát, néha szeretne felkelni és beállni a sorba, de teste nem engedelmeskedik és a föld könnyörtelenül átszorítja.

A MAGYAR VALLÁSOS NÉPRAJZ PROBLÉMÁI*

A *néprajz* tudománya olyan kisebb-nagyobb *emberközösségnek* életét, lelkületét és környezetét ismerteti meg velünk, amely egy nyelvet beszél, ösztönös és azonos hagyományokból táplálkozik, ezzel sajátos kultúrát valósít meg.

Az emberközösség, kollektivitás lehet — mondjuk — az egyetemes magyarság, tekintet nélkül a mindenkori politikai határokra, az állami hovatartozásra (beletartozik tehát nemcsak az elszakított, de a régi határainkon kívül: Moldvában, Bukovinában, Amerikában élő magyarság is). Lehet egy-egy tájnak a népközössége (palócok, kalotaszegiek, göcsejiek, stb.). Lehet egy-egy falunak differenciálatlan paraszti közössége és lehet — mint legkisebb egység — a család közössége. Minél kisebb népegységet veszünk szemügyre és minél összébb szorítjuk a földrajzi kiterjedést, annál homogénabb, jellegzetesebb és határozottabb egyéniségű embercsoportokra akadunk, amelyek nyelvükre (azaz: tájszólásra), felfogásukra, foglalkozásukra nézve mindjobban egyeznek egymással, hiszen ugyanabban a szellemi és földrajzi környezetben élnek.

Az ú. n. *egyszerű ember* lelkivilága lényegesen különbözik az ú. n. műveltektől. A nép a dolgok és jelenségek, továbbá saját maga között sokszor olyan vonatkozásokat és okozati összefüggéseket állapít meg, amelyek a mi racionális felfogásunkkal és tudományos ismereteinkkel ellenkeznek (pl. babonák, ráimádkozások, stb.). A világgal szemben való magatartása elsősorban érzelmi. Gondolkodását — különösen ha még nem fertőzték meg kártékony városi hatások — azért nem lehet alacsonyrendűnek, műveletlennek bélyegezni. Egyszerűen: más, mint a miénk. A maga módján a nép is iparkodik a lét nagy misztériumaira feleletet adni. A világ és az élet az ő számára is izgató rejtély, amelyet a költőkhöz és filozófusokhoz hasonlóan ő is meg akar érteni és magyarázni. Értelmező kísérlete egyszerű, a lényegre kereső, de naivságában is költői. Nem egyoldalú, mint a tudománynak merőben racionalisztikus magyarázata. Bár a nép éles megfigyelő, mégsem merül el a részletekben, mindenütt a nagy összefüggéseket igyekszik megpillantani**. Ezzel

* Szerző készülő könyvéből.

** V.ö. *Katolicizmus és magyar népiség* c. tanulmányommal. *Vigilia*. 1935. Karácsony 117. l. s. kk.

függ össze a népköltészetnek, népművészetnek a stilizációra való hajlandósága is, amely voltaképpen a szemlélet realizmusában gyökerezik. A paraszt „a természet ölen“ a „valóságok“ között él és mégsem naturalista. Felsőbb-séges megfigyelő erejével mindenütt megtalálja a lét titokzatos ritmusát, a formát, amely a dolgok életét adja meg. E stilizáló készség természetesen analízis-ellenes, az ismeret és élmény maximuma, amelyik mindent elhagy, ami a képzetek tisztaságát és mélységét megzavarhatná.

A népnek a világgal szemben való magatartása *szubjektív* jellegű. Az ész rideg spekulációi, körülményes elemzései távol állanak tőle. Felfogása, eszejárása szintetikus. Gondolkodását nem a logika skolasztikus törvényei szabályozzák. Világképét a képzelet, érzelem és egyéb irracionális hajlandóságok alakítják, amelyekből azonban gondolat- és képzetrendszerét éppen olyan szigorú következetességgel, ha nem is teljes tudatossággal építi fel, mint a rendszeralkotó tudomány.

A népléleknek másik jellegzetes vonása, hogy azokat a normákat, amelyeket környezetének hagyományai, apáinak élete és példája szentesítenek: bírálat nélkül is elfogadja, magára nézve is elismeri kötelezőnek és azok szerint él. Ez a *hagyományokhoz* való ragaszkodás egészen a legutóbbi időkig meglátszott magatartásán és érdeklődésén, viseletén és házatáján is. A népet tehát a műveltekkel szemben az egyéniség áldozata és nem állítása jellemzi. A népi társadalom eszerint organikus (szemben a városi ember organizált életével), amelynek minden egyes tagja ugyanazokból a gyökerekből táplálkozik, ugyanazon ideálok felé törekszik és így ugyanazt a kultúra jelleget viseli magán. *A magyar néprajz* következőképpen tehát nem más, mint *a magyar népről és kultúrájáról való összes ismereteinknek elvi egységbe foglalása*.

A magyar néprajz, mint tudomány, egyrészt leírja, megörökíti a jelen állapotokat és jelenségeket (*gyűjtés*), másrészt értelmezni iparkodik őket, ősibb összefüggéseiket megpillantani, a miértjükre emberileg szabatos történeti, vagy lélektani feleletet adni (*feldolgozás*). Igyekszik azt is megállapítani, hogy a magyar népi kultúra egészében mi az egyetemes emberi, mi a magyarságnak sajátos tulajdona, azaz mi az, ami különös arcú nemzetté tesz bennünket. Vizsgálja még továbbá azt is, hogy mi az európai népekkel és kultúrákkal való együttélés kölcsönös hatása.

* * *

Népünk hagyományaiban és hiedelmeiben megdöbbenő régiségek maradtak fenn, amelyeket csak bizonyos részben tudott az európai kultúra, jelesül a kereszténység eltörölni, illetőleg módosítani. Egyelőre azonban még korai és elhamarkodott dolog lenne néphagyományainkból őskultúránk jellegét kihámozni, bár főképpen *Munkácsi Bernát* és *Solymossy Sándor* munká-

lataiban már jelentékeny eredményekkel dicsekedhetünk. A magyar etnológia még számtalan kérdésnek adós a megfejtésével. Finnugor ősnyelvünkre már kimutatták a török, iráni, mongol és egyéb hatásokat, őstörténetünk is viszonylag világosan áll előttünk. Hagyományaink mivoltáról azonban — amelyek pedig bizonyára különböző ázsiai őskultúráknak és kultuszoknak kövületei — még nem tudunk eleget. A primitív sámánizmustól a buddhizmusig, a totemkultusztól a keresztény, zsidó, arab inspirációkat egyesítő izlámig, számtalan kultúrkör hatását sejthetjük a honfoglaláselőtti magyarság lelkületén.

A kereszténységre való áttérés természetesen mindezen képzeteket *survival*-jelenségekké sorvasztotta. A régi vallás, a régi kultusz fölöslegessé vált, de képzetei mint babonák, mondák és mint meseelemek tovább éltek, tehát funkciójuk megváltozott. Egyes fogalmakat maga az Egyház is felhasznált (*Isten, egy(=szent)ház, ünnep, áld, búcsú, Boldogasszony*). Megszenteli a régi hagyományokat, az ősi varázsigéket exorcizmusokkal helyettesíti. Hogy ez a fölszívódás nem volt nagyobb mértékű, annak magyarázata az, hogy amikor a magyarság megkeresztelkedett, az Egyház magatartása, liturgiarendszere, ünnepeinek megszentelése többé-kevésbé már kialakult. Természetes tehát, hogy az alkalmazkodás kötelessége jórészt a magyarságé volt.

Az Egyház nemcsak vallásosságnak, világnézetnek kategorikus irányával lépett föl, de az életet és művészetet is a kultusz szolgálatába állította, megszentelte. Európa középkori élete igazán *opus Dei* volt, nem hiába bencések voltak a tanítómesterei. E hatásnak könnyű a magyarázata: a középkori ember és a mai népfia *primitív*, azaz az elsődleges dolgok ragadják meg, érdeklődését nem forgácsolja szét, hanem az örök értékekre: Istenre, életre és halálra, szerelemre és munkára irányítja. Nem okoskodik, egyetlen magyarázó principiuma: Isten. Isten, aki mindent tud, mindenkire gondot visel, mindenkit érdeme szerint ítél meg, mindig a legjobbat akarja.

A nép a világot és önmagát nem fogalmakkal akarja meghatározni. A megismerésnek és élménynek közvetlensége a világgal szemben való magatartását mintegy költőinek mutatja. Mértéke nem a szűk én, hanem az Istentől megszentelt humánus. A nép kultúra kultikus gyökerekből táplálkozik. És egyéniség önzését hiába keresnők benne, csak áldozatát találjuk meg. Az az áldozat egyetemesen kötelezi a paraszti közösség minden egyes tagját. A nép műveltségi (racionális) áramlatokat, gyakorlati ismereteket a legutóbbi időig, az iskoláztatás elterjedéséig alig tesz magáévá, csak művészeti stílusokat, életformákat. Nem véletlen, hogy ezeket a legújabb időig a katolicizmus közvetítette a számára. Talán ezzel is magyarázható, hogy életének jellegzetes stílusa van.

A nép keresztény humanizmusából következik, hogy nem korlátozzák rendi, társadalmi, sovíniszta elfogultságok, az egyéni önteltség modern kísértéseit nem ismeri. Ezért kockázatos a parasztot kigazda-öntudatra ébresztetni, ezért tévedés a parasztot hazafiatlansággal vádolni. Európa népeit az Anya-

szentegyház nevelte föl, egyebek között innen van a különböző népi kultúrák nagy testvérisége.

A népi vallásosság művészi kompozíció is, sokkal inkább, mint a városi embernél, akit vallásában is inkább az értelmi megfontolások jellemeznek. Ezért olyan fontos a népnél a nagymise drámája, a prédikáció közvetlen hatása, az ének szárnyalása, az ünnepek liturgikus megszentelése. A templom művészi kiképzésében mi már sokszor csak a puszta dekorációt látjuk. A nép azonban még érzi a szimbólikus ábrázolásból áradó jelentést, az ő művészi felfogásával egyezik az egyházi művészet alkalmazottsága. Minden templomi képnek, tárgynak a vallásos gyakorlatban rendeltetése, szerepe van éppen úgy, mint az ő művészi módon kiképzett környezetének. A nép szereti a kollektív ájtatosságokat, szereti a búcsújárást, a vezeklésnek és az elégtételnek ezt a nyilvános módját, amely különben a keresztény életnek, e földi zárándoklásnak is olyan mélységes szimbóluma. A kereszténység tételes tanításait első sorban nem elvont eszmékben, nem is egyoldalú erkölcsi okulásban, hanem főképpen artisztikus képzetekben fogja fel. A jelzett artisztikus képzetek megnyilatkoznak a néplélek vallásos szemléletében, a vallásos népéletnek majdnem minden megnyilatkozásában. A dogmákat a misztériumjátékokban, illetőleg ezeknek töredékeiben és emlékezhagyományaiban érzékeli. A Szentírás és a szentek élete verses, énekelt szövegekben, tehát költői formában válik benne rendesen ismertté. Az egyházi év legtöbb ünnepét, ezeknek jelentőségét, értelmét az énekből ismeri meg. Ezért van, hogy csöndes misére járni nem szeret. Hiányzik ebből az ének, de hiányzik az ünnepélyes hangulat, a kultusz érzékelhetősége is.

Ma már szinte egyedül az egyházi jellegű, tehát kultikus éneklés az, amely hacsak hírmondóul is, de egyedül őrizte meg a régi heroikus korok életstílusát. Ebben az értelmezésben a művészet a szublimált étellel, a kultusszal egyenlő. Kevéssé differenciált ugyan, de sokkal egységesebb, nem gazdag a változatokban, de organikusabb.

A vallásos népélet megnyilatkozásaiban bizonyára vannak kevéssé szabályos hagyományok és hiedelmek is, mint helyi képződményei a hivatalos inspirációnak, esetleg mint ősképzeteknek kövületei. Elismerjük, hogy ezeket a katolicizmus elvi, eszmei alapján álló művelt ember legfeljebb tűrheti, de nem helyeselheti. Nem szabad azonban senkinek sem szem elől tévesztenie, hogy a népi vallásosság nem elvi meggondolások, fogalmi szubtilitások szövedéke, nem a szellemnek elvont gyönyörűsége, nem summázódott rendszer, hanem sokkal inkább élet, amelyben főképpen a szív érzelmei találják kedvüket. E vallási alkat legjellemzőbb vonása a bizonyosság. A művelt ember a maga széleskörű iskolázottságával, elemző hajlandóságával a megértésnek bizonyos liberalizmusával több világnézetet is el tud egymás mellett képzelni. Innen van azután, hogy a világnézeteknek e zűrzavarában nem találja meg az utat és a közömbösség zsákutcáiba téved. A nép számára ellenben a vallásos

világérzés abszolút, az egyetlen mérték és rendszer, a létnek és világnak kizárólagos magyarázata. Szelleme nem nyugtalankodik, szívét-lelkét átjárja hitének bizonyossága.

* * *

Az Egyháznak a magyar néplélekre való hatása fölmérhetetlen. A nép készséges szívvel fogadta be tanításait, úgy érezte, hogy szolgálai által Isten szól hozzája. Az evangélium magvetése nem hullott rossz talajra. Megfogant, gyümölcsöt hozott: életté, világnézetté, költészetté érlelődött. Ennek részletes elemzése a *magyar vallási néprajz* feladata.

Az eddigi néprajzi gyűjtés és kutatás általában mindig téves, vagy legalább is indokolatlan előfeltevésekből indult ki. Vizsgálódásaiban a magyar ősvallás messze délibábjait kergette. Értelmező kísérleteiben — sokszor pozitívista elfogultságból is — csak végső szükségben fordult az egyházi tradícióhoz. Ez a makacs elfogultság magyarázza egyébként azt is, hogy a népelet tárgyait már alaposan felkutatták, de a néplélek vizsgálatától, amely lényege szerint vallásos jellegű — ma is meglehetősen húzódoznak. Így aztán a vallási néprajz még napjainkban is mostoha gyermeke mind a céhbeli etnográfának, mind pedig az egyházi tudományosságnak. Az első felfogás szerint az általános néprajz mindazon kérdésekre feleletet iparkodik adni, amelyek a népleket és a népeletet illetik. Egyebek közt magyarázni kívánja a néplélek vallásos megnyilatkozásait is. Eszerint tehát a néprajz keretein belül további körülhatárolásnak nincsen jogosultsága. Nézetünk szerint azonban a gyakorlati elkülönítésen, tudományos munkamegosztáson túl igenis beszélhetünk a vallási néprajz sajátos igényeiről, autonóm szempontjairól. A néplélek szellemi, érzelmi habitusát ugyanis a tudománynak még oly fejlett módszereivel is bajos megközelíteni. A vallásos néplélek a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyosfokú azonosulást, különben kisíklík a kezünk közül. A vallási néprajzot nem lehet a tudománynak sokszor egyoldalúan racionális módszereivel értelmezni, hiszen itt a néplélek legspontánabb rezdüléseiről van szó, amelyeknek fogalmi meghatározása sokszor szinte lehetetlen. A vallási néprajz különben módszertani szempontból is megállja a helyét. A katolikus hittudomány, erkölcstan, liturgia, művészet, európai kultúrtörténet és az általános néprajz találkozási pontjai, kölcsönös vonatkozásai bizonyára elég gazdagok és gyümölcsözők ahhoz, hogy külön tudományszak a vallási néprajz foglalkozzék velük. Hisszük, hogy e módszertani föltevést munkánk igazolni fogja.

A vallási néprajz, vallási jelenségekkel foglalkozván, beletartozik a kereszténységnek, főképpen pedig a katolicizmusnak rendszerébe is. Feladata annak vizsgálata, hogy a néplélek hogyan reagál a katolikus előírásokra. Nem szabad azonban a vallásos néplélek felé dogmatikus szigorúsággal közeledni, hiszen a megértés és nem az ítékezés a célunk. Az egyházi tudományosság és pasztorális gyakorlat még napjainkban is bizonyos idegenkedéssel, sőt elutasí-

tással nézi a népi vallásosságnak kevésbé szabatos, egyházilag nem approbált, visszaélésnek látszó megnyilatkozásait. Ennek több oka lehetséges. Az egyik a túlzott óvatosság, amely az effélékben együgyűséget, sőt eretnekséget lát. A másik ok a közömbösség. Papnevelésünkben hiányzik sajnos, a népi pasztorációra való speciális kiképzés. A megértés és nagylelkűség fontosságát pedig talán nem is szükséges magyarázni.

A helyi vallásos gyakorlatban, a népies liturgiában, az egyházi év lokális megszentelésében sokszor találkozunk olyan megnyilatkozásokkal, amelyeket hivatalos előírásokban hiába keresünk. A lelkipásztor adott esetben türelmetlenebb lenne, mint egyháza? Ismeretes, hogy az Anyaszentegyház a megkeresztelt népek ősi hagyományait körültekintő okossággal és mértéktartással nem irtotta ki. Nem irtotta ki gyökerestől, hanem átalakította, megszentelte, a régi pogány hiedelmeket jámbor képzetekkel helyettesítette. A régi törvényt nem eltörölni, hanem betölteni, szublimálni jött a kereszténység. Ez igen érdekes és sok tekintetben még tisztázatlan jelenség, az európai, de főképpen a magyar szellem történetében.

Az Egyház tanításait és igényeit tekintve, ugyan időtlen, egyébként azonban az ő életében is érvényesül a történet szelleme: a változás. Ebből és előbb jellemzett magatartásából következik, hogy ami nem lényeges, abban engedékeny. Egyháznak és népnek közös vonása e mellett a tradíciótisztlet, a mit kölcsönösen megbecsülnek egymásnál. A vallási népszokásokban a régi, hivatalosan ma már elavult vallási gyakorlatnak számos formája kövült meg és szűkebb körben még ma is kötelező erővel hat. Ez esetben az Egyház régi előírásait az apák jámbor hagyományai ajánlották és tartották fenn a későbbi nemzedékek körében is. Természetes, hogy az efféle jelenségek csak régi, zárt, azonos gyökerű emberközösségeknél lehetségesek, amelyeknek stílusformáló ereje éppen a hagyományok kultusza. Előfordul az is, hogy minden külső indítástól függetlenül, maga a nép termel ki bizonyos szokásokat. A népnek sokszor igen nagy fájdalmat okoz, ha az új lelkipásztor — nem lévén tisztában a helyi vallási hagyományok összetartó erejével és artistikus szépségével — erőnek erejével tiltani akarja őket.

Majd meglátjuk, hogy a vallás szelleme mennyire átjárja a régi hívek egész életét bölcsőtől a sírig. A gondviselő Isten nem vasárnapi fogalom a számukra, megszenteli életük minden mozzanatát. Igazán ott lebeg az ótestamentomi tűzoszlop módjára és vezeti őket földi útjaikon.

(Szeged-Alsóváros.)

KÖNYÖRÖG AZ ERDŐ S VELE AZ ASSZONY

Mintahogy a kicsi zöldtestű gyík remeg
az életéért a fa sötétre ázott derekán
és fekete szemét kérlelő-ijedten
rádveti, hogy ne bánts! :
s vele könyörög az erdő :
a fű arca megnyúlt és komoly,
nála szemrehányóbb csak
az ág-bogas bokor,
tüskéje szúrón rádmered,
jaj, ne emeld fel a kezéd!
Kiszáradt ágak a fák hegyin

szájadra teszik tiltó ujjaik,
a lapúlevél is szélesen hasal
s mint úton koldus nyöszörög,
ijedt pillangók röpte könyörög,
hozzád sírnak a fényes bogarak,
velük esdenek a buta kis madarak :
— Ember, kitárt kezéd szorosra zárd,
könyörgünk, egyetlen élet ne bánts!

Úgy kérlek én, az asszony,
a legparányibb atomod nevében, Isten!
Szüntesd a készülő harcot,
ne engedd, hogy áradjon a gáz
és ártatlannak osszon roncsoló halált.
Állítsd meg, ahol indulni akar
a szörnyő vérfolyam,
a fekete vasra marjál
rozsdá-aranyat,
ne engedd, hogy rombolják remeked,
szorítsd a forrására áldott tenyered!

Nagy Méda.

A TRAGIKUS ÉLETSZEMLÉLET

IRTA: DÉNES TIBOR

Az emberi meglátás határok közé szorul, bizonyos távolságokon túl elmosódnak a jelenségek körvonalai, majd hamarosan ködbevesznek. Az életfolyamatról — mit újabban helyesen neveznek nyelvünkön is „életdrámának” — csak azt tudjuk némi határozottsággal megállapítani, hogy kezdete van és vége. Kezdődik a születéssel és végződik a halállal. Így záródnék keretek közé az életszemlélet is, az a képesség, emberi erő, mely egyrészt a tárgyak, másrészt érzelmi, értelmi és akarati megnyilvánulások észrebevésével olyan rendet sejt meg, melynek összefüggésben kell lennie valamely másik, láthatatlanságában is kikövetkeztethető, tehát végeredményben látható renddel. Ennek az összefüggésnek a meglátása az életszemlélet, melynek gyökerei a tudatalatti talajába kell hogy kapaszkodjanak. A fiziológiai világ sokszor igazolni tudja a gondolatot. Miért születik az egyik ember ép testtel, a másik meg törötten, bénán? Emberi magyarázat meddő erre, éppen úgy, mint arra, hogy miért lesz szökeahajú szülőknek feketehajú gyerekük és hogy éppen a negyedik vagy az ötödik nemzedéken üt ki például az egyik ősanya vére és azzal egész sajátos egyéniség-struktúrája. Az antik lélek a maga emberformálta istenvilágával Ananké végzetes hatalmában látta volna e fiziológiai „csoda” okát, amint minden megmagyarázhatatlant az emberfeletti és mégis emberi akaratú Végzetnek tulajdonított, aki ellen hiábavalóság a halandó minden küzdelme. Mert lehet-e más a magyarázata a Sors szeszélyes akaratánál annak, hogy Sokratest, a bölcsességnek legtisztább kedvelőjét az érthetetlenül felzaklatott közösség az ifjúság megrontásával vádolva, halálra ítélte?!... S miért Antigone az egyik s Kreon a másik?... S végül hogyan van az, hogy az egyik Marathonnál örök dicsőséget szerez városának, míg a másikat a Taigetosról vetik alá?!... Igen, az antik lélek úgy ahogy meg tudott nyugodni e végzetszerű megoldásban, mely talán éppen azért volt szép, mert amikor megmutatta, mekkora a különbség istenek és emberek között, egyben azt sem tagadta, hogy a nagy és hős isteneknek nagy és hős az ő emberi játékszerük.

De a teremtésnek ma más és igazi eszméjéről tudunk, melyben nincs többé szerepe a végzetnek és sorsnak, annál inkább a kiválasztottságnak, elküldetésnek s ugyanakkor a szabad akaratnak. E teremtésrend kezdetén az Ige van s az Ige az Istennél van. Az Ige pedig maga az Isten. Minden ez Ige-Isten által lesz, — az élet a fény, a világ — az ember is általa nyeri létét, mégpedig úgy, hogy az Ige testté lesz. Minden egyes emberi születéssel megtestesül tehát az Ige, a lélek megihlette szellem. A születés ezért a teremtés valódi csodája, mert vele egyesül a kozmosz két legellentétesebb valósága — az anyag és a lélekszellem, hogy a halállal ismét szétváljanak. Ez Istentől való születettség azonban a teremtés mai rendjében nem az olympusiak játékos kedve már. A teremtésnek célja van s e cél az isteni világ képmásának tökéletes és teljes levetítése a földre. Ezért az isteni tervért születik az ember s így van az, hogy ha tudat előtt is, de ismernie kell már ez anyagi világra jövetele előtt a célját. Így kezdődik az életszemlélet kiformálódása a tudat

előtt és bizonynyal folytatódik még a tudat után is. Ez a meggondolás is igazolnia látszik a teremtés tervszerűségét.

Az isteni terv ime a másik világ képmásának, ideájának kihelyezése erre a mi emberi világunkra. A másik, a transzcendens világ *Az Isten*. Isten tehát önmagát akarja látni ebben a teremtetten, immanens világban, amely így tükre kell hogy legyen az ő világának. Az isteni világ az értékek világa. Isten maga *Az Érték*. Az igaz, a jó, a szép, a szent értékével együtt *Az Isten*, vagyis nem külön igaz, jó, szép és szent, aminthogy az érték kezdete és vége, az értékesedés folyamata sincs meg benne. Ő a teljes egy és oszthatatlan érték. Ez az érték pedig önmagától és önmagában van. Az értéklényeknek azonban éppen az a sajátsága, hogy meg kell mutatkoznia, értékeltenie kell magát. Ezért teremti meg az Érték-Isten az embert és teszi az értékek hordozójává, hogy rajta, benne és általa lássa meg a maga értékét. A teremtetten ember célja tehát az isteni érték-idea megvalósítása a földön. E teleológia alól egyetlen halandó sem kivétel. Ez a tulajdonképpen való kategórikus imperativus, mert minden embernek részt kell vennie a nagy munkában, de szabad akaratától függ, vajjon engedelmeskedik-e a legfőbb parancsoknak és törekszik-e az értékek egyikének, másikának avagy mindegyikének együtt önmagában és maga körül való megvalósítására.

A teremtetten teremtőtől kapja törvényszerűségeit is, Isten ismeri tehát az embert. Tudja jól, mennyire szüksége van az életdráma során példákra, üzenetekre az ő világából, amelyek az ember és a mű mértékéül megállhatnak. Ezért emeli ki Isten az emberek sokaságából az egyeseket, hogy e kiválasztottakat a többiekért elküldje a földre, kik azoknak életükkel és alkotásukkal az értékmegvalósítás tökéletesebb formáját mutassák meg. Ezek az elküldöttek még az Ige testté levése előtt közelebről szemlélhetik az Érték-Istent, ami egyben azt is jelenti, hogy bizonyos határokig bepillantást nyernek a teremtés csodálatos rendjébe. Így lesznek ezek az elküldöttek Isten közvetlen munkatársai, akik az immanens világban lényegében ugyanazt viszik véghez alkotásukkal, amit Isten a transzcendens világban a teremtéssel. Csakhogy az alkotás az anyagban van, a teremtés pedig a lélek-szellemben, az alkotó csak megvalósítója az értéknek, míg a teremtő maga az érték. S mivel az elküldött ember mindkét világképet megláthatta és nemcsak összefüggésüket, de áthidalhatatlan ellentéteiket is megismerte, egyúttal észreveszi ezeket az ellentéteket a maga egzisztenciális létében s minél inkább megközelíti alkotásaival az értéket, annál világosabbá válik előtte, hogy sohasem lehet azonossá vagy akár egyenlővé az értékkel. Ime, ez a fájdalmas megismerés az alkotó-ember tragikus életszemléletének alapja, melynek mindenkor legtalálhatóbb kifejezését talán éppen Sokrates adta, amikor az ismeretszerzés és az igazságkeresés küzdelmes útjának végén mindössze egyetlen igaz ismeretről számolhatott be. Azt tudta, hogy semmit sem tud. Mert valóban semmi az immanens tudás és a ható erő is a transzcendens tudáshoz és ható erőhöz viszonyítva.

Miguel de Unamuno élénk képet rajzol a tragikus életszemlélet érzékeltetésére. *El Niebla* című regényének különös fiatalember a hőse. Helyesebben mi látjuk különösnek, mert akarva, nem akarva, azoknak a törvényeknek kell engedelmeskednie, melyek az író teremtetten — helyesebben csak alkotta — világot szabályozzák. S a bajbakeveredett fiatalember, amikor úgy érzi, hogy nem bírja tovább, salamancai lakásán keresi fel Unamunót, s számonkéri tőle, miért kell neki annyit szenvednie. Szemben ül egymással „teremtő” és „teremtetten”, egészen közel egymáshoz. A teremtő, a regényíró és a teremtetten meg az, akit elgondolt, akiről folyamatban ír. S csatáznak egymással. Unamunó

nem hiszi, hogy segíthet a fiatalemberen, mire az kemény és csúfondáros szavakkal kigúnyolja. Az író megretten, hogy teremtettje fellázadt ellene. Bosszús haragjában halállal fenyegeti meg. S aztán hiába könyörög a fiatal-ember és hiába ócsárolja az író, hogy csak ember, nincs hatalma tehát ahhoz, hogy elpusztítsa, őt a mondott napon, órában, az előre jelzett körülmények között a fiatalember, távol létének okozójától, valóban váratlanul, látszólag minden külső indoklás nélkül — meghal. Így érte el Unamuno a célját, amikor el tudta veszíteni azt, kinek létrehozója és törvényszerzője volt. De mi a regénybeli fiatalember életének befejezése az igazi halálhoz képest?! A regény-élet alkotás és mint ilyen például a szép ideájának bizonyosfokú megvalósítása, — látszat, míg az ember-élet teremtés, az értéknek befelé való teljessége — valóság. Mert az emberi alkotó immanens létében való függőségében alkotásával nem a földi értelemben vett „semmit“, hanem a valamit dolgozza át valamivé, ami már értékes, míg az, aki transzcendens és mindenekfelettvaló, örökkévalóságában — a mi tudásunk szerint — a semmiből hozza létre a valamit.

A tragikus életszemlélet az alkotás és a teremtés divergenciájából bontakozik ki tehát, vagyis abból a tragikum-tudatból, hogy két világ létezik, melyek között a szubordináció viszonya áll fenn, hogy ez a világ csak képe lehet a másiknak és hogy az ember ebben az alárendeltségben csak az isteni tervért van, törvényeit tehát nem maga szabja meg. A tragikus életszemlélet így még felületeiben sem mutat rokonságot a pesszimizmus világnézetével. A látszat talán a közös gyökérszöveg mellett szólna s csak a kibontakozás, a szemlélet, eredmény igazolná az ellentétet, ha nem fejezné ki olyan klasszikusan a pesszimizmus lényegét iskolapéldaként idézett közmondásunk azzal a lemondó megállapítással, hogy nincsen rózsza tövis nélkül. A pesszimizmus kezdeti állásfoglalása az egész kozmosszal szemben a lemondásnak a keserű hangulata, mely nem az értékek megvalósítására vágyik, hanem ellenkezőleg tagadja az Értéket. A pesszimizmus a tagadás attitude-je, míg a tragikus életszemlélet az állításé. Ebben a tagadás-attitudeben a pesszimizmus semmire sem vállalkozik, hiszen úgyszólván hiába minden, mert ha volna is érték ezen a világon s a másikon, már eleve megrontja az a tudat, hogy az csak látszat volna. De egyáltalában beszélhetünk-e értékről, amikor minden csak elképzelés, látszat?! A tragikus életszemlélet nem ujjong az optimizmus gyermekes örömeivel, hogy milyen jó, hogy a tövisek között megterem a rózsza, mert tudja, hogy a tövis szúrása fáj és azt fáradságos munkával kell kikerülnie, vagy levágni, hogy a rózsához juthassunk. A cél-elérés útjának ez a felismerése azonban még lényegében igazán nem volna tragikusnak nevezhető, hiszen az általános emberi tudattartalomhoz tartozik az, hogy ezen a földön és ebben az életben mindennek ára van. Csakhogy a tragikus életszemlélet az elküldött emberét aki a rózsáérték ideájával közeledik feladatához, akinek tehát a legértékesebb rózsát kell szakítania embertársai számára. Olyan szépet, amilyen itt nem volt

még idáig. A mindent tehát, vagy semmit. Hősi lendület ezért a tragikus életszemlélet, mely nem tud megállni az út közepén, nem elégszik meg a mindennapi emberi akaratomegnyilvánulás szerint való valamivel. A minden kell neki, vagy semmi. Ez az életszemlélet látja a rózsát — az értékes és tövis — az értéktelen, amiből soha nem lesz értékes — különbségét, de ez az ellentét-megismerés küldetése szerint nemhogy lemondásra kényszerítené, sőt arra a hősi lendületű tette ösztönzi, hogy „vadócba rózsát ojtson, hogy szebb legyen a föld“, vagyis a rózsá-anyagból a másik világ üzeneteképpen azt az *igazi rózsát* formálja ki. S a tragikus éppen ebben a mindent vagy semmit-karakterben van. Ez ennek az életszemléletnek a hibrisze, mert az alkotás látszatvilágát összetéveszti a valósággal. A vadócból soha nem lesz az az *igazi rózsá*, amint *Michel Angelo* Mózesre sem tud megszólalni soha, hiszen csak kő.

A tragikus életszemlélet egyik legtökéletesebb megnyilatkozása *Tristan*, úgy, ahogy *Wagner* látta meg. Hiába olvasta rá az utolérhetetlen műre a korabeli kritika a *Welt als Wille und Vorstellung* úgyszólván minden egyes tételét. Nem túlságosan jelentékeny, egyszerű érzelemfolyamat az, amivel *Izolda* *Tristan* iránt eleivel viseltetik. A sebesült vitéz ápolása közben támadt rokonszenve, mit hétköznapi értelemben szerelemnek is jelölhetünk, mely családi szomorúságai után gyűlöletté válik és bosszúban kíván magának megtorlást: emberi érzelemfolyamat. De *Tristan* kiválasztott ember s *Izolda* is nemes lélek, érdemes az értékek hordozására, nem vakbosszú tehát az, ami vezeti — egyszerre akar meghalni azzal, aki rá a fájdalokat küldte, hogy biztosan megszabaduljon azoktól. Így lesz *Tristan* és *Izolda* élete példa. A felmagasztosult, már-már emberfeletti szerelem örökérvényű példája. Azé a halhatatlan szerelemé, melyben férfi és nő kiegészül — fölényesen *egész* lesz, példa a lelkeknek ama teljessé tevő összetalálkozására, amelyben az annyira ellentétes, tehát nagyon is közelfekvő két érzet, a gyönyör és a kín már-már egybevág és felperzseli egészen ezt a sokaság fölé emelt nagyszerű emberpárt, hogy szerelmük emléke eszméltessen az érték ideájára. Abból az anyagból gyúrták az embert amelyikből az álmát — ahogy *Shakespeare* kifejezte — s *Wagner* is az ő „*mindent vagy semmit*“ álmait munkálta meg *Tristan*ban, aki a be nem teljesülés gyötrelmes félelmében tépi fel sebét, hogy valósággal tanuja legyen elmúlásának, lássa, mint folyik el az élete, melynek ő okozója nem lehetett, de korai halálát maga készítette elő. Fele úton legalább eléje ment teremőjének, hogy végül is beleszólhasson létének törvényszerűségébe, melyet más állított fel neki. S vajjon *brabanti Elza* nem a mindent vagy semmit-vágyát példázza-e, amikor *Lohengrint* egészen, földöntúli férfititkának ismeretében akarja magáénak tudni?! A *tristáni* attitűd azonban a tragikus életszemléletnek további jellemzőit tárhatja fel előttünk.

A fele úton a teremő eléménés is igazából heroikus elszánás, mi csak újabb bizonyítéka ez életszemlélet tragikus színezetének. *Tristan* szerelme — mint *Wagner* egész műve, a *hamleti* problémában fogható fel: Lenni vagy nem lenni! Az alkotó ember-

nek a teremtés és az alkotás, a valóság és a látszat, az érték és az értékes egzisztenciális eltérésének tudatosulásával el kell jutnia addig a megismerésig, hogy nemcsak két világ van, — az Isten és az ember világa — de két élet is. S ez a mi életünk nem az igazi élet. E megismeréshez azonban az a reveláció, a mű és a földi élet végén támadó rendkívüli megvilágosodás szükséges, mi igazából csak az ember egész lényét megrázó valóságok után köszönthet be. Wagner minden operáját a szenvedélyek orkánjának elcsendesülésével az a szinte végtelen megnyugvás és megbékéltség fejezi be, amit szent csendnek nevezhetünk s ami a fele úton a teremtő elé menést, a Lenni vagy nem lenni-probléma ilyen vagy olyan megoldását jelenti. De a mindent vagy semmit elérni és megvalósítani akaró embernek éppen addig a félútig teljesedik be a tragikuma.

Tragikus életérzésnek nevezi ma a filozófia a *Lenni vagy nem lenni*-problémával való sürgető és beható foglalkozást, mert ezt az életérzést mindenekelőtt a mulandóság gondolata motiválja. Tragikus ez az életérzés, hiszen azon a bizonyos távolságon túl nem tud látni és ezt az életdrámát egyedül tartja életnek. Így van az, hogy a kérdések circulus vitiosusába botlik, melyre nagyon nehéz volna a kielégítő felelet. Az innen lentről és immanenter nézés nem vezet célba, mert az még nem elegendő, hogy tudunk Istenről és elismerjük, mert teremteseiben, Mózes kiváltságával, szemtől-szembe láttuk az isteni arcot, de a nagy tervnek az a krisztusi megértése kell, mely szellem szerint tudja áttekinteni a teremtés-rendet — amint Spinoza is gondolja. Eddig a szellem szerint való megértésig tart tulajdonképpen a kálváriajárás, melyen a mulandóság érzete, a halálfélelem űzi tovább — végeélja felé — az embert. Igen, az ember fél a haláltól. Ezért akar magának ércnél maradandóbb emlékművet állítani és ezért hangoztatja egyre, hogy semmiből nem lesz semmi, miért is a valamiből nem lehet semmi. A megsemmisüléstől fél az ember. Attól, hogy van, él, gondolkodik és alkot — és nem lesz. S a legfájdalmasabb, hogy sem a létét, sem a nem-létét nem maga okozza. Az élet során tehát az ember nem gondol arra, hogy nincs nem-lét, hanem csak lét van, de ennek a létnek fokozatai vannak. Van immanens-lét s abban az értéktelen és az értékes és van transzcendens lét, — az érték. A halállal így az ember nem semmisül meg, csupán az értéktelen és az értékes válik szét benne, hogy az anyag az immanenciában maradjon, a lélek-szellem pedig visszatérjen az igazi, az értékvilágba. A halállal az ember elvégezte küldetését s így ezzel a földi befejezéssel az Érték-Isten az önmagát szemlélés beteljesedéséhez jut. Az ember csupán mértéke önmagának, nem pedig istene, teremtője, tehát csak azt tudja elérni, ami a teremtés rendje szerint megengedett. A teremtés rendje pedig az értékmegvalósítást írja elő. Így lesz az alkotó embernek olyan sokszor szűkreszabott ez az isteni terv szerint megszerkesztett élet, börtön, melyből a szabad akarat erejével alátámasztott mértékvoltánál fogva annyiszor kitörni szeretne. S Isten nem akadályozza meg ezt az emberi akaratmegnyilvánulást, ezt a tragikus vétséget, sőt megbocsátóan elnézi, hogy annál tisztábban láthassa önmagát ebben az immanens, teremtett világban. Az ember tehát vétséget követ el, amely azonban éppen úgy bennefoglaltatik a teremtés rendjében, mint az alkotó

ember egész tragikus életszemlélete. De ez a tragikus vétség — ez az isteni akarattal divirgens emberi állásfoglalás — nemcsak ebben a börtönből való kitörésben mutatkozik meg, hanem amikor már kétségtelenné válik az ember előtt, hogy a mindent sohasem érheti el, értékes alkotásából nem lehet értékteremtés a feléje egyforma ritmusban közeledő földi elmulást ki nem kerülheti, — minden erejével sietteti ezt az elmulást. Túllenni a halálon ! Így megy fele úton teremője elé az értéket hordozó ember és ezzel el is éri a tragikus vétség tetőpontját. Végül mégis csak beleszólt a teremtés rendjébe és minthogy ezt megtehetette, az elmulás gyönyörűséget okoz neki. Tristan és minden tragikus hős a „seb feltépésének“ pillanatától kezdve gyönyörködik az élete elfolyásában. Itt van ugyanis a tragikus ember tragikumának kifejlődése — csak ember volt és nem Isten s van felette valaki, akiért minden történt. Egyetlen tragikus hős sincs, aki ezen a ponton még félne a haláltól és azzal az előbbi görcsös ragaszkodással kapaszkodnék az itteni élet után. A halál félelmét tehát a halál szeretete váltja fel, a szellem-léleknek az a mámoros gyönyöre, hogy elválhatik az anyagtól, mely csak lefelé húzta, s visszatérhet az Érték-Istenbe, melyből vétetett. S az elmulás gyönyörűségét még fokozza az akkor rábocsátott megvilágosodás. Izoldát meghozza hajója s ha nem egyesülhettek ezen a földön, szerelmük felmagasztosul a másik világban. Az alkotó ember jó harcot harcolt és megfutotta a teremtésrendben neki kijelölt pályát. A mindent nem érhetette el, de megvalósított valamit az értékből. Ez a hősi élet tehát nem volt hiábavaló. Csodálatos módon megmenekültem — kiáltott fel élete utolsó perceiben Jacques *Rivière*, mert tudta már, hogy az ő élete sem volt hiábavaló.

A *nem-hiába* motívuma csendül ki egyébként is ebből az életszemléletből, mely Tristán és a tristáni attitűd-öt létrehozta. A nem hiába ugyanis tudattartalom, mely azt jelenti, hogy Tristán előtt tudatos életének, halálának és szerelmének, egész élet-drámájának példázatvolta. Az ő élet-drámája tehát azért játszódik le, hogy az emberekben Isten üzenetévé váljék. S ez a transzcendens világból küldött üzenet az érték felől elhomályosult tudatú emberek sokaságát a szellem-lélek erejével megtisztítja s gazdagabbá, többé teszi. Így Tristán a maga élet-drámájával áldozatot hoz az emberek megtisztulási folyamatáért, katharizáciáért. S ezzel vesz az alkotó-ember életszemlélete újból tragikus színezetet, amikor tudatossá lesz számára, hogy élete és műve áldozat.

Az áldozat egzisztenciájában még nincs tragikum. Az áldozat ugyanis ajándék, melynek iránya lefelé hajló, majd felemelő. S az ajándéknak ezt az irányát a szeretet határozza meg. A szeretet itt e földön is a szellem-lélek megnyilatkozása, transzcendens, mégpedig egyik legtisztább s így legértékesebb megnyilatkozása. A szeretet az Érték-Isten világának — belső strukturális tekintetben — egyetlen törvénye. A szeretet az igazi cselekvés, az *akció* s mivel az élet törvénye a cselekvés — amint ezt az öreg Faust olyan bölcsen megállapította — azért is van az igazi élet a másik világban, az Érték-Isten világában. A szeretet mint cselekvés, azt a transzcendens erőt foglalja magában, melynél fogva az Érték-Istenben minden érték együtt és oszthatatlanul benne van és amiért az Isten *A Jó*. Ez az *A Jó* teremti meg a maga értékeltetésére a látszat világát, hogy a szellem-lélek, az Érték-Isten világának egyrésze az egészről időlegesen kiválva, megnevesítve az értékesség hordozójává tegye az arra érdemes anyagot. S *A Jó* a

szellem-léleknek ezt az egészből való időleges kiválását a szeretet — mint cselekvés — transzcendens hatóerejével teszi meg. Áldozatot hoz tehát, amely azonban ugyancsak benne van a teremtés rendjében, hiszen az áldozat nélkül az Érték-Isten értékeltetése nem jöhetne létre. Csak egyetlenegyszer tekinthetné a felületes szemlélet tragikusnak a teremtés-rendben foglalt áldozathozatalt, amikor a másik világ cselekvés-törvénye, a szeretet elöntötte a mi látszatvilágunkat s egy születéssel az Ige úgy lett testté, hogy maga az Érték-Isten, a Jó egyesült az anyaggal. A krisztusi immanencia kétségtelenül az áldozat legmagasabb foka — s ez egyetlen esetben gondolhatunk fokozatokra az Istennel kapcsolatban, hiszen immanenssé lett — mert Krisztus-Isten a földön az isteni tervért működő szellem-lelkeknek a másik világ s abban az igazi, az örök életet ígérő üzenetet hozta s a bizonyosságnak azt a tudatát, hogy a szellem-lélek megváltódik az anyagtól. A bűnök bocsánatát, az isteni akarattal ellenkező emberi akarat feloldását adta tehát a Megváltás-Isten az embernek. S az ember cserébe keresztre feszítette őt. Immanenter nézve valóban tragikusnak látszik Krisztus áldozata, ez a lefelé hajló és felemelő szeretet-cselekvés, mert erőszakos földi halálában a megnemértés és a hálátlanság tragikuma lehetne. Csakhogy Isten a maga megtestesülésével és „életdrámájával” mást nem akart, mint a megváltás tényét szemléltetni és ez földi szereplésének végén be is következett. Így lett az Istent ölé ember eszköz az isteni terv szolgálatában. Áldozatával szemben nem támadhat hiányérzet, ajándékában nincs meg a lemondás gesztusa, mert szeretet-cselekvése annyira egész és teljes, amennyire teljes és egész érték-léte és lényege. Egy és oszthatatlan az atyaság, a fiúság és a lélek hármasságával. S minthogy ez a szeretet-cselekvés hiánytalan, Istenben lehetetlen a szenvedés érzete, amely nélkül nincs tragikum. Isten léte az öröm, az Érték, a befelé való teljesség öröme.

Annál tragikusabb azonban az áldozat, ha ez a feláldozás tudatával párosul. Mint fáklya, másoknak világított, önmaga pedig elhamvadott — olvassuk *Kemény* Zsigmond sírja felett. S Keményben erősen élt a tristani attitűd. Az emberek megvilágosodásáért tudatosan áldozta fel életét. Azt a folyamatot, mit értékesnek tartott. A szeretet nevében való önfeláldozás természetesen a teremtés rendje szerint való, de talán a legtragikusabb ebben az életszemléletben. Az áldozatban érik ki ugyanis az alkotó ember hős volta, nemcsak azért, mert a távolabbiért odaadja a közelebbit, hanem mert a közelebbi elvesztése fáj, a távolabbiról meg nincs világos ismerete. Ez a távolabbi legtöbbször ködkép az ember lelkében, a szellem talán csak sejti, de bele nem tekinthet. Aztán meg a mulandóság tragikus életérzését idézi a közelebbi feláldozása s ez így okozza a szenvedést. Az öröm — a teljességérzet — poláris ellentéte a szenvedés, — a hiányosságérzet. Az öröm a teremtő Istené, a szenvedés az alkotó emberé. A szellem-lélek számára a születés is szenvedés, mert az anyag zárkájába kell szorulnia. S ezzel a születés-ténnyel magába zárja már az anyag törvényét. Ez a törvény pedig a tagadás, a bűn, — a *Rossz*. *Pauler* remetéje nem tragikus és nem is az anyagba zárt ember, hanem idea, értékmérő reveláció. Mindíg csak azt akarta, amit az Isten akart — ez útmutatás az öröm, az örök derű felé, utalás a másik világra, az igazi életre. De ez nem a földi világ, nem az idevaló élet. Természete szerint immanens léténél fogva ugyanis az ember mindig mást akar, mint amit az Isten. Az alkotó ember akarata

pedig különösen eltér az isteni akarattól, hiszen teremtőnek képzei magát. Immanenciájának végességében törvényeket próbál szabni magának és azok szerint ideig-óráig élni is megkísérli. A „humánus” az értékmegvalósításra rendelt általános emberi háttérbeszorulása az alkotó, az üzenethozatalra elküldött emberi kihangsúlyozásával a saját külön éthosz megalkotására irányuló meddő törekvés is csak a szenvedést előkészítő, immanens akaratnyilvánítást igazolja. Így erősíti aztán egymást eredeti bűn és tragikus vétség, hogy kellő pillanatban tudatosítsa is a szenvedést. Mert bár minden emberi élet szenvedés — hiszen ez az élet a másikkal képest látszat — mégis keveseknek adatik meg, hogy a szenvedésről tudomást szerezzenek. Az alkotó ember életének úgynevezett szerkezeti *kezdeti hibája* az első figyelmeztető, a pascali „szívnek érzékeny” Istenre és azontúl a teremtés-rendből származó egész tragikus életszemléletre. Szenvadás nélkül nincs alkotás és minden jel arra mutat, hogy *Pauler Ákos* nemcsak írta, hanem egészében át is élte a tragikus életszemléletből származó szenvedésfolyamatot. De az alkotás létrejötte, vagyis az értékidea küzdelmes megvalósítása a szenvedésfolyamatnak csak enyhébb szakasza. Összehasonlíthatatlanul fájdalmasabb az, ami ezután következik. A küldetés tulajdonképpen való végrehajtása, amelynek során az ember kiszakítja magából a szellem-lélek erejével magával hozott érték-képet, mert az éppen a transzcendens világ üzenete. Az alkotását kell átadnia az embereknek, amely — ha kész — nem az övé többé. Ezt a közelebbi értékes megvalósulást áldozza fel tehát a távolabbi ígéretéért, hogy egyszer majd újra részese lehet — nem az értékesnek — de az Értéknek. S az áldozatból eredő szenvedés ott érik teljessé, ahol az alkotó ember rádöbben arra, hogy ez az értékmegvalósítás, mit műve jelent, nem fedí az Érték-képet, mely felől a szellem-lélek az üzenetet hozta. Több, szebb, értékesebb volt látomása, mint amivé műve lett. Íme, itt van az áldozat tragikuma, mert nem teljességet, de hiányérzetet, szenvedést támaszt. S valójában nem más az attitűdeje a szenvedések önkéntes vállalásának. Kétségtelen, hogy a szenvedések fokozása az értékmegvalósítás legbiztosabb eszköze, az Érték megközelítése, mert az ember befelé, önmagában alkotja meg az értékes művet és a részértékeket magában foglaló teljes érték, a szent felé törekszik. Isten megpróbálja azokat, akiket szeret — íme a másik oldalról vett, népies megfogalmazása az attitűdenek. A megpróbáltatásoknak való tudatos alávetés, viaskodások, penitenciák, mártíriumvágyak és keresések, röviden az emberi akaratú áldozathozatalok voltaképpen szintén magukban foglalják az anyag börtönéből való kitörés szándékát, az elmulás gyönyörűségét. A „szent” életszemlélete tehát éppenúgy tragikus, mint általában az alkotó emberé, mert amíg a testben van a szellem-lélek, addig nem lehet *szent*, csak vágyik azzá lenni. De éppen ez a vágy teszi azt, hogy benne még az élet folyamán és nem a végén, tudatosul áldozatának értékessége. Az ő műve segítette elő ugyanis leghathatósabban a teremtés-rend isteni tervét. Ezért kapja jutalmul a legnagyobb szenvedés közepette arcán a

mennyei szépség kifejezését, mely arra enged következtetnünk, hogy már-már mintha látná — még immanens létében — a transzcendens Érték-Istent. A „szent“ így életében megtudja, hogy életdrámája példa volt és *nem hiába* hozta szenvedések árán áldozatát. S az a katharzis, mit műve embertársaiban felkelt, egyben őt magát is megtisztítja. S hogy *nem hiába*, azt Tristan is megtudja az életdrámának igazán a végén, amikor már a műve okozta katharzis őt meg nem tisztíthatja. — Tristan megtisztulása nem ezen a földön történik. De van még valami, ami Tristanban és a szentben, külső megnyilatkozásában és kihatásában annyira közös, mégis annyira ellentétes. S ez mindkettőjük magányosság-vágya.

Tristan kapott sebével visszavonul. A szent az élet eseményei elől elvonul. Mind a két attitudeban a külső világtól való elfordulás rejlik. Tristan sem, de a szent sem úgynevezett szociális egyéniség. Mind a kettő az emberekért, a közösségért van, csak-hogy valahogy felettük, de legalábbis kívülállóknak érzik magukat. Tristan emberfeletti ember, a szent meg nem egyszer az ember szolgájának, nála alsóbbrendűnek vallja magát. Értük vannak, de közöttük élni nem tudnak. Az elvonulás tehát éppen-úgy a tragikus életszemlélet következménye, mint a visszavonulás. Szűkek, nem nekik-valók a keretek, melyek közé az élet őket állította. Végső fokon pedig ez az elvágákozásuk az Érték világa felé mutat. A szenté tudatosan, Tristané ösztönösen, helyesebben öntudatlanul, a szellem-lélek felszínre nem került tudatával. Már ezért is mutatja azt a tartalom szerinti különbséget az Alpesek magasságában emelkedő *Grande Chartreuse* és az óceánban *Tristan szigete* a bretagnei Douarnenez mellett. Igen a hegy és a tenger is valahogy kívüljutást jelent az életen, a végtelenséget érzékelteti, de a hegy emberi fogalmaink szerint közelebb emel Istenhez azonkívül, hogy oda nem törhet fel az emberi világ lármája, ott csend van, az a „szent csend“, melyben egyszer talán ki tudja venni a fül az isteni szót és fel tudja fogni az ész annak értelmét. A csoda vágya, a szent magányosság keresése az élet fölő magasodó hegyekben. De a kis szigeten, mit az Óceán körülfolyl, nincs csend. A sebében vérző, lázálmainál gyötört Tristannak nem a csend kell, mely megül az emberen és fojtogatni tudja. Nem a rémeket idéző, fájdalmas csend tehát — amint az emberi beszéd sem — hanem az elemek szava. A tengernek meg nem szűnő moraja, a nagy vizek zenéje, melyben a háborgatott, nyugtalan lélek a transzcendenciák érzelmi kifejezését sejtí meg és amelyben a maga szenvedései is kifejezésre juthatnak, abban szinte feloldódhatnak. Tristan magányba való visszavonulása tehát menekülés. Ezt a menekülést pedig több motívum színezi. Marcel Proust első zajos sikerei közepette rájön arra, hogy „az elvesztett és megtalált időt“ kereső törekvésében jó irányban halad, mert az igazi könyvek nem a fényes nappal és a társalgás gyermekei, hanem a félhomály és a csendé. Ekkor vonul vissza egészen és ha fáj is és szorongó érzéseket okoz is ez az eltávozás, tudja, hogy áldozatot kell hoznia, mert meg kell írnia azt a művet, mely megteremti a világban szétszórt szellemek egységét és békét költöztet a zavart szívekbe. Tragikus életérzése is úzi a magányba, mert ott reméli, hogy felfedezheti a titkot, az időtlen abszolútumban való élés titkát. Ez az a magányosság-vágy, mely abban a bizonyos külső háborítatlanságban hiszi a nagy mű létrejöttét, az értékmegvalósítás lehetőségét. S ebben a beállított-ságában még közelebb áll a tristani attitude a szentnek hegyreköltözéséhez. De azontúl már elválnak útjaik, hogy a szent a Megváltás-Isten ígéretével indítsa meg az őt is megtisztító katharzis-folyamatot, Tristan — az alkotó ember — pedig továbbjuttassa az életdráma utolsó, tragikus felvonását. Mert a sebekkel való visszavonulás a tragikus életszemlélet egyik legmagánvalóbb motívuma és az emberi abszolútum proble-

matikájának is majdnem megoldhatatlan kérdése. Az alkotó ember magánybamenekülése ugyanis legvalóságosabban a szabadság-eszmében értelmezhető és abból vezethető le.

A szabadság-eszme akarati tudattartalom, — az ember *akart* revelációja. A teremtésrendben lévő emberi teleológia és a szabad akarat magyarázata, áthidalása, mert a véges, immanens gondolkodás ellentétet fedezett fel az értékmegvalósítás kategórikus imperativusa és az Érték és Nem-Érték között való választás szabadsága között. Így került felszínre az abszolút és a relatív szabadságfogalom, amely immanens nézésében éppen úgy nem tudja ki-elégíteni a kereső emberi értelmet, mint minden jelenség és fogalom, amit az élet tragikus szemlélete észrevesz és tudatosít. Az alkotó ember szenvedését pedig megsokszorozza ennek a látszat-szabadságnak a tudata. Azért bolyong ezen az életen keresztül, mert hajtja a vágy, hogy megtalálja azt „a kicsi szigetet“, ahol ő teremő lehetne és szabad. A romantikusok szeretlen elvágyszerzése, utazgatásaik, természethez való visszatérésük és egész lázas keresésük vajjon nem a *szabadság-sziget* álmának hajszolása-e? Sehol sem találták helyüket, különös virágot, madarat űztek, csodára vágytak és valami különöset, rendkívülit kívántak egyre, mint előttük és utánuk minden alkotó ember — Tristan — és ennek a gazdagon motivált szabadság-vágynak igazán csak a transzcendens síkon találhatjuk magyarázatát. Miért éppen az a kor — s e fogalomban most ember és idő is benne van — a nyugtalan kereső, amely annyira anyagbázártan, annyira lefeléhúzottan néz felfelé, hogy Istennel találkozhasson! Csak úgy kell lennie, hogy az időlegesen kiszakított szellem-lélek az emberi tudaton kívül már e földön is úgy visszavágyik az Érték-világába, hogy míg vissza nem térhet az ő igazi világába, addig keresi a magányosság szigetét, hogy amikor küldetését elvégezte, mértéke betelvén, feltéphesse végre az emberi sebeket és az elmulás gyönyörűségével siettesse a visszatérést.

Így fonódnak egybe a tragikus életszemlélet szálai, hol keresztezik egymást, hol meg párhuzamosan haladnak, hogy szövetükből a szellem-lélek finom köntöse készüljön, amit az addig hord, míg az alkotó emberben működik. (A gondolat menetében pedig ennek az alkotó-embernek, e tragikus léleknek vizsgálata folytatódik.)

A nap párákba mosódva izzott az erdőshátú hegyek fölött. A tölgyek alatt, a vastag avarban, apró gyíkok neszezték és láthatatlan rovarok percegettek. Az asszony elgondolkozva ült a padon. A tisztás szélén terebélyes platánfa állt, magányosan, ittfelejtve, s fehér törzsén kövér, fekete hangyák mászkáltak. A levelek mozdulatlanok voltak, s az alkonyat előtti mély csöndben hallatszott a csermely kedves csobogása. Messze a völgyben most autó búgott el; az asszony fölfigyelt, kiegyenesedett kissé, aztán újra meghajolt, szinte visszaroskadt a kényelmetlen, támla nélküli fapadon: a berregő hang elhalt a távolban, s az erdő csöndje még tisztább lett. A finom kezek idegesen tépdesték egy virág szirmait. „Mit ér az élet?” — tűnődött kedvetlenül, keserű szájjal, s az urára gondolt, a nagyfejű, lassúbeszédű, faragatlan vidéki orvosra, látta őt, amint kopott, kitérdesedett fehér nadrágban, kikönyökölt lüszter kabátban végigmegy a városka poros utcáján, lomhán beköszön a nyitott patikaajtón, beballag a kaszinó kertjébe, letelepszik egy pirosernyős asztal mellett egy öblös nádszékbe, ujságot és bort kér, elterpeszkedik, kortyolja a hús italt, törülgeti parasztos zsebkendőjével gyöngyöző homlokát és néha a rácsos kapu felé sunyít, lusta pislogással, árnyékban is hunyorgón, hogy jönnek-e már a tarokkpartnerek. Egyszerre vad harag fogta el; arcon tudta volna verni, szemébe tudott volna köpni! Miért? Bántotta valaha? Nem, soha egy ujjal se, talán még rossz szót se szólt hozzá, de egész otromba lénye sértés volt, megbocsáthatatlan vétség ellene, a karcsú, szép, fiatal asszony ellen; eszébe jutott, hogy ezé a hallgatag, nagykezü, nagylábú emberé, tőle függ, az ő felesége, övé a teste, a nappalai, az éjszakái... — ó értelmetlen, unalmas, szabályos, undorító éjszakák! — egyszerre könnyek futottak el a szemét és borzongás futott át a testén. Mit tudta ő azt akkor! Dániel, — a neve is milyen kálvinistásan zsíros, akár a kikent haja, émelyítő faggyúszagával, — Dániel megkérte a szüleitől, a szülei pedig olvadoztak örömben, hogy a gazdag fiú, aki hozzá kálvinista is, egykés, pocakos, nagykúriás, feketeföldes félpaszty kaszt tagja, leereszkedik hozzájuk, szóra méltatja az ő kis Vicuskájukat. „Nahát Évácska, adj hálát a mindenható Istennek ezért a szerencséért,” — áradoztak a tornyoshajú nagynénikék, akik fél életüket a templomban töltötték, tömjénzagúak voltak, olvasót csörgettek, ég felé fordított szemmel pletykáltak, és nyakig csukott blúzukban avatag levendulaleveleket őriztek. Bevonultak a lezárt szaluba, közrefogták, beszéltek hozzá, mind egyszerre, s ő ilyenkor mindig úgy érezte magát, mintha siratóasszonyok közt ülne, zsályailatos halottasszobában. „Ime, az Isten akarata”, — hadarták és kapzsin csillogott

a szemük, összesúgtak, kuncogtak és dicsérték Dániel erejét. Mikor a pap bátyja lent járt látogatóban, olyanok voltak, mint a hörcsögök; visítoztak és veszekedtek, belekapaszkodtak Bálint reverendájába, meregették a körmeiket, belesivalkodtak az arcába: „De a szerencséje!” — és előszámlálták, mi vár Dánielre, mennyi föld, milyen ház, milyen szőlők, micsoda borok és gabonák. Reverzális? Mit értett ő ahhoz? Tizenhét éves volt, gyerek még, galambokkal játszott és volt egy cicája, kék szalaggal a nyakában, Cilinek hívták. Bálint vitatkozott, kiabált, verte az asztalt, könnyörgött, aztán összetalálkoztak Dániellel, bevonultak a kártyaszobába, s egy óra mulva szóltanul és elgondolkozva jöttek vissza, mindkettőjükön látszott, hogy elégedetlenek, s gyanakszanak, hogy egyikük becsapta a másikat. Bálint vállat vont, mint aki nem tehet semmiről. Nyár végén volt az esküvő. A gesztenyék már hullatták levelüket, a város készült a szüretre, Dániel egyetlen mozgó a fekete ruhában, a tiszteletes végevárhatatlan beszédet mondott s mikor kivonultak, hallotta, hogy apja félhangosan magyarázza barátainak: „A fiúk az apjukén lesznek, a lányok az anyjukén.” — „Fele fele” — tette hozzá valaki, nevettek és dicsérték az ifjú párt. Ebédnél egymás mellett ültek, férj és feleség; Dániel emelt könyökkel evett, tövinél fogta a villát, teletömte a száját, s ahogy beszélt közben, nyitott ajkai mögött látszott a féligrágott étel. Verejtékezett és a testéből kellemetlen szag áradt. Aztán hazamentek. Dániel mosdatlanul feküdt ágyba, sürgette, átfogta szőrös karjaival, száját a szájához szorította, s ő érezte fújó lélekzetén az ital és zsír nehéz bűzét. Rettenetes volt! És nem lehetett többé menekülni; asszony volt, házas gondokkal, s ha nem hívták beteghez és nem voltak vendégei, Dániel néha átjött hozzá a rendelőből, végigsimította kemény, nedves tenyereivel és megcsókolta kipirult arcát. Délutánonkint megtelt a várószoba, sáros és poros csizmák járták össze a szőnyegeket, izzadt ujjak tapogatták végig a bútorok plüss karfáját; sose tudta megérteni, miért járnak ezek télen-nyáron csizmában, mikor telik másra, könnyebbre, jobbra, úriasabbra is, hiszen gazdagok, övük a város, a határ; talán minden az övük, gondolta sokszor irigyen és fojtott haraggal. „Hájas kálomisták”, — hallotta lánykorában apja házában és lassan fölgyülemlott benne minden régi ellenszenv, amiről eddig nem is tudott, de amit magában hordott örökségül talán a vérében; irtózott tőlük és összeszorította a száját, visszatartotta a lélekzetét, ha engedett Dániel fujtató öleléseinek. Remegve leste alkonyatkor a csengőt, s ha messze beteghez hívták az urát, honnét aligha jön meg éjjel előtt, alig tudta palástolni örömét, s míg izgatottan rakta be a kézitáskába a műszereket, a szíve izgatottan vert: „Ismét egy este, amit megmentek magamnak.” Mikor aztán a sárga hajtókocsi kigördült az utcából s a por is elült utána, fáradtan vetette magát egy karosszékre, fejét hátrahajította, az ablak négyyszögén át belenézett a leszálló este vörösésilva végtelenségébe és átadta magát álmódosításainak. Ezek voltak a legszebb órák. Ilyenkor el-

menekült, vágyaiban legalább, a kövér, nehéz valóságból, ki a „világba“, ahol megbecsülik, finomabb kedvtelések közé. Könnyű zenék, likőrök és tiszték! Tiszték, akik közt nevetlen medvének tűnt Dániel, s akik halkan bókoltak és felejthetetlenül mosolyogtak. „Asszonyom, ön olyan itt, mint valami fiatal, karesú, gyönyörű pálma a sivatagban.“ Ezt mondta az egyik, mikor lóháton vonultak át a városon gyakorlatra s ott töltöttek egy éjszakát; ezt mondta, megszorította a kezét és találkozót kért. Nem tette meg. Esztelenség, hagyja elfutni a szép perceket; miért? ezért a buta parasztért? De látta akkor maga előtt Dániel fényes, sörtés, becsületes arcát, eseménytelen hűségét; nem, nem tudta megtenni. Pedig... És sóhajtott, szinte esedezve, a homályos szobában, valami mozgásért, valamiért, amire azt mondhatja, hogy „élet“; voltak pillanatai, amikor már nem is válogatott volna, ment volna, mindegy, hová, de el innen, az életbe, akár utcalány-nak is! De ahhoz is gyöngye volt, hogy a rendelőbe támolyogjon, szédülő, elviselhetetlenül fájó fejét tenyerébe szorítva, és bevegjen valami fájdalomcsillapítót. Csak gyötrődött, s néha csak arra riadt föl, hogy Dániel egyetlen gyöngédséggel emeli ágyába; úgy tett, mintha aludnék, s amikor pilláit kissé fölemelte, látta kint az éjszaka szikrázó csillagait.

Két gyereke született Dánieltől és mind a kettő lány volt. Dániel fiút várt, örököst, s ő egyszerre cinkosának érezte az egyházat, az Istent, akikkel eddig sose törődött, cinkosának Dániel kizárásában és megbüntetésében. Tudta, hogy maga is vesztes lesz, mert Dániel fiút akar és neki szülnie kell, szülnie, megállás nélkül, míg világra nem hozza a fiút, az utódot. De vállalta volna a megújuló kínokat, hogy meggyötörje, kétségbeejtse ezt a türelmes és elmélázó embert, aki mindig csak jó volt hozzá, aki nem vette észre az ő irtózását, gyűlöletét, aki barbárul és szabályszerűen férje volt, jámbor mintaférj, gonosz szenvedélyek nélkül, délutáni tarokkal a kaszinóban, spórolós, félrerakó családfenntartó; — ostoba tuskó! Igen, ez a két kislány, Gabi és Mártus, alattomos és jóleső bosszú voltak, bosszú az ügyetlen becézésekért, balkezes gyöngédségekért, mindazért, amit Dániel, legyőzve otrombaságát és fukarságát, reá pazarolt; bosszú a megbocsáthatatlan jó-ságért és türelemért; csak egyszer lett volna ideges, szeszélyes, goromba, de nem, jóindulatú volt, elviselhetetlenül, húszig számolt minden kimondott szó előtt, konok birka! Gabi és Mártus voltak az ő elégtétele, s míg Dániel Mártus születése előtt fajföntartó ábrándozásaiban a vasgyúró örökös képét rajzolta maga elé és vaskos hangjával, mely mindig úgy hatott rá, mint a bunkó-ütés, beletört elcsituló éjszakáik csöndjébe: „Nem akarom, hogy Dánielnek hívják, inkább Lajos legyen, vagy András, mint a nagyapám volt,“ — ő magában ellene mondott, s vállalta volna a kétszeres fájdalmat és megaláztatást is az új lánygyermekért.

És megszületett Mártus. Ő volt a drága bosszú betetőzése; születése annyira elcsigázta, hogy le kellett mondaniok az új sarjról, és Dániel meg-

torpant : nem mert keresztülgázolni a felesége életén. Mártus volt a szabadtó, s ő valahányszor ránézett, fölujjongott. Szerette vajjon ? Igen, rajongott értük és únta őket, elviselhetetlenek voltak örökös nyűgösségükkel és kérdéseikkel, fölösleges teher az érő asszonynak, aki már flörtökig merészkedett, akit már szájára kapott a sunyi kisváros, aki szállni próbált, élni próbált, bátrabban, igazán élni, tisztekekkel sétálni, pilótákkal mulatni az Anna-bálon ; és Dániel még csak féltékeny se volt, mintha olvasna benne, mintha tudná, hogy arra az utolsó lépésre nem képes, meghátrál előtte ; játékoskedvű gyereknek nézte és engedte játszani, keringeni a fészkek körül ; ó, hogy gyűlölte érte !

A napsugarak fatörzsek közt vetődtek át, aztán kihunytak ; az erdő mélye zsongott, távolból kakukkszó hallatszott, visszhangszerűen, s lassan leszállt az alkonyat. Az asszony megborzongott, fölállt, megindult lefelé a keskeny erdei ösvényen. S most ide küld a két gyerekkel — lázongott, — Isten háta mögé, egy kegyhelyre, pihenni ! Rettenetes ! — Hirtelen úgy érezte, nem bírja ki tovább itt, a csinos kis szállóban, ahova fölhallatszik a zarándokének és ahol, ha letekint a terrasról, látja az országúton vonuló búcsúsokat, látja a bénákat az árokparton, a nyomorékokat, genyedőket, értelem nélkül óbégatókat ; hát erre vágyott, hát ez az élet ? Még soha nem volt ennyire kiábrándult. A fák közt fenyegetővé nőtt a homály. Ösztönösen meggyorsította lépteit. De hirtelen megállt. Miért fél ? Utonállók ? Hát aztán ? Neki mindegy ; oda tudná magát dobni az első piszkos szénégetőnek, aki lomha léptekkel, csapzottan jön le a hegyekből, egy hét piszkával az arcán !

A gyerekek még nem voltak otthon. Leült az asztalhoz, meggyújtotta a gyertyát és belebámult a lobogó lángba. Túl lehet élni egy ilyen magányos órát ? Fölugrott, levélpapírt keresett elő a szekrényből. Menekülni ! — ez volt az egyetlen érzése, menekülni a kisváros, Dániel, a kegyhely, a kol-dusok és nyomorékok elől, menekülni a gyerekek elől, akik haza fognak jönni, szarvasbogarakat és cincékeket hoznak az erdőből és elárasztják kérdéseikkel : „Anyu, mi ez ? Anyu, miért nem felelsz ? Anyu, beteg vagy ?“ — Ír neki, jöjjön azonnal, vigye magával ; hiszen itt a címe, őrzi a táskája reteszében ; hogy is mondta ? „mint karsú, gyönyörű pálma a sivatagban“.

Ahogy a sorokat róttá, haragja lassan elcsitult, s egyszerre halálosan fáradtnak és szomorúnak érezte magát. Már tudta, hogy nem küldi el a levelet, de azért írt, rezignáltan, s közben arra gondolt, hogy jóvátéhetetlen igazságtalanság történt, nemcsak vele, hanem mindenkivel ; talán az egész élet jóvátéhetetlen igazságtalanság. „A vidék gyönyörű, írta, hegyek, erdők, fák, árnyas utak, templomok, harangszó, kolostorcsevegő, és a kolostorban nyolc barát. Ujságnak, rádióknak nyoma sincs, a kegyhelyre való tekintettel csak csend van és nyugalom ; hogy a szívekben mi tombol ? csak Isten tudja, s azok, akik a vállukon keresztet cipelnek. Vasárnapokon ezerszámra zarándokol ide a nép az ország minden részéből, s ilyenkor festői és látványos

körmeneteket rendeznek a barátok. Szóval minden rendben lenne, csak ne vágnék úgy egy kis zene, tánc, jó könyv, társaság után. A szállóban csak nők és gyerekek laknak, egész nap kézimunkáznak, imádkoznak és játszanak. Milyen végtelenül fáraszt az unalom!“ . . .

Abbahagyta. A nyitott ablakon át hallatszott letről a zarándokok elnyújtott éneke. Az asszony fölállt, letekintett a völgyre. Zászlók alatt nagy csapat vonult az úton, s mögötte porfelhő kavargott. Szombat van, gondolta, ilyenkor már jönnek. Szabad ég alatt fognak aludni, s ha zivatar jön, az erdő fái alá menekülnek. A búcsúsok már rég elvonultak, s ő még mindig ott állt, tekintete az ég sötétedő liláin kalandozott. Kigyulladt az esthajnalesz. Tömören, homályba mosódva az erdők őrködtek a hegyoldalakon. Mélyen beszívta a friss levegőt. A városka csöndben lapult, s a barátok templomában nyolcat vert az óra. Végtelenül elhagyatottnak érezte magát, s egyszerre arra kellett gondolnia, hogy meg fog öregedni. Olyan erővel tört rá ez a gondolat, hogy elakadt belé egy pillanatra a szívverése. Igen, meg fog öregedni, ráncos lesz az arca, nehézkes a járása, megcsúnyul és meghajlik a háta. Ez hát az élet értelme? Sírni szeretett volna, szerette volna ökölrel verni az arcát, görgetni a fejét a kemény padlón; kirohanni, szétzúzni magát a meredek hegyhát éles kövein! S most, mielőtt ájultan roskadt volna a földre, halk foszlányokban újra énekszó szakadt a szobájába. Kínlódozó érzékei kétségbeesetten kapaszkodtak a hangokba, s valahonnan mélyről, egész valószínűtlenül, gyermekkorra emlékei rémlettek föl, egy májusi este, anyával a templomban, ének, gyertyák és meleg, meleg liliomillat. Lassú léptekkel kitámaszkodott a szobából. Az ajtó nyitva maradt utána.

Botladozva haladt végig a macskaköves utcán. Néha nekitámaszkodott a langyos házfalaknak. Kiért a térre. Sötéten nyúltak magasba a székesegyház tornyai; a kapu tárva volt, látszott az oltár gyertyáinak lobogása, látszott a térdelők feje, s zengett, kiáradt, betöltötte az estét az ájtatos ének. Belépett. Hervatag szag csapta meg, odavánszorgott a térdeplőhöz a Szűzanya szobra elé és leroskadott. Úgy érezte, megsemmisül, föloldódik; tenyerébe temette az arcát és a könnyei végigcsorogtak a karján. Nem tudta, meddig tartott, órákig talán; arra riadt föl, hogy valaki megérinti a vállát. Egy barát állt mellette. „Bocsánat, — mondta halkán, — bezárjuk a templomot. De reggel négykor újra nyitva lesz. Dicsértessék a Jézus Krisztus.“ — „Mindörökké“, — rebegte, mintegy félálomban. Kilépett. Sötét este volt, csillagok ragyogtak fönt és hűvös, tiszta levegő áradt a hegyekből. Föltekintett. Könnyázott arcát meglegyintette a szél. Sóhajtott, s egyszerre úgy érezte, megtalálta az élet értelmét, mindent megtalált. Eszébe jutott Dániel; szeretett volna lehajolni, hogy megcsókolja nagy, formátlan kezét. Az úton a gyerekek jöttek elé. „Anyu, úgy kerestünk, hol voltál?“ — és a szoknyájába kapaszkodtak. „Édeseim!“ — kiáltotta, lehajolt hozzájuk, szívére szorította őket és boldog könnyei benedvesítették a csodálkozó apróságok arcát.

Ha csillogó
 Csendes tavaszban mendegélsz
 S még, mert lépted hajt előre,
 Veled tart — hívod, nem hívod —
 A régi életed:
 Tulajdon és öröm,
 Halott reménység, halott szerelem.

Oh és mi lesz,
 Ha nagysokára egyszer újra erre jársz?
 Te tán tudod fennszárnyaló
 Madárka?
 Ez a szorongás válasz már úgylátszik?!

Egy gyermek fut felém és felkacag,
 Apró keze szép kavicsokkal játszik!

Szirmai Józsefné fordítása.

HAJNAL ELŐTT

IRTA: THURZÓ GÁBOR

I.

Máli virrasztott fölöttünk esténként és Blazsekné. Itt a szűk utcában, a magostestű házak spanyolfala mögött, korán jött el hozzánk az alkonyat, még tavasszal is. A levegő sűrűsödött, a falak árnyéka egyre nőtt, egyre szélesedett és nemsokára összeolvadt az estével. A sötétség is megérkezett hamar, lámpák égtek a lakásban, halvány, tejszínű körrel az ebédlő asztalának lapja fölött, a zöldhasas üvegcsillárokból régi gázharisnyák helyéről jött a világosság, s csakhamar kusza foltokban csillogott a menyezet, a díszes fehér gipszrózsák a négy sarokban és a fölfordított, lapos gyümölcskosarak mozdulatlan csendélete. Ilyenkor anyánk eltűnt a többi szobákban, apa készülődött el, a fehér pillangóját kötötte a háló tükre előtt és derűsen fütyörészett, ahogy nem is illett hozzá, komoly cigányarcához. Aztán ment már, — a vastag alkonyatban magányos visszhanggal kocogott vele a hajtókocsi, kifelé a kerületből. Sándor kemény patáinak hűvös zaja akkor is hallatszott még a csöndben, amikor eltűnt már a kocsi és apa. Ezekre a percekre anyánk is az ablakhoz állt, derekáig nyitotta a mély első emeleti ablakot, szótlanul kihajolt, s inkább fájdalommal, mint váddal lesett a szűkülő utca torkába és a suhanc esti szél tépte gyengéd, játszó ököllel a haját. Egyedül állt ott, hátában a szoba csak, sötétben és hidegen. Nem gondolt semmire, és mire a táblákat bezárta, az éjszakát is magával hozta, be hozzánk, és kintrekesztette az idegen, késői utcát, az éjjel szellemeit, akikhez semmi a közünk, vagy annál is kevesebb. Az asztalra simította könyvét és tűnődött fölötte, a betűk ármányos csoportjain.

Ritkán anyánk is elment este, apának ilyenkor rossz napja volt. Nyugodan, reménytelen kísérlettel hívta magával, a békesség kedvéért, és akadályokban reménykedett. Inkább udvariasság volt, ahogy az ebédnél kénytelen-kelletlen megszólalt: „Nem jössz a színházba? Jó darab megy.” De úgy nézett rá, mintha kérné: ne gyere, udvariasság az egész, és nincs komoly benne. Anyánkat azonban elfutotta az öröm. Sebesen fölpattant, apa homlokához szaladt, arcához hajtotta vékony arcát és úgy mondta: „Ó, de jó vagy, Károly!” Alkonyi hétkor aztán nekiláttak, fodrászné jött, a kádhoz fűtöttek meleg vizet és még a műhelyből is hoztak föl, kővér rocskákban, amivel a kenyérhez mérik a lisztet. Átfutott Siminé, bolond fürtjeivel, — és készült anyánk a mulatságra. Máli térdig járta le a lábát, szekrénytől mosókonyháig, át szembe a rőföshöz. Balog úr szalagokat válogatott előtte gyors ujjakkal: *ezt? azt?* — mutogatta, apró kopasz fejéhez illesztgetve hóbortosan, majd fekete vászonkabátján próbálta a hatást és elragadta mások öröme. Máli

pedig röpült vissza, lengtek a karján a szalagok a készülő estébe. Siminé akkor a barna puha haj tornyán motozott már, kényesen pattintgatta nedves ujját a forró, háromárkú sütővashoz, s keze szaladt is már a síma buggyán, fél kézzel az ejnlágot dugdosta be, s munkája nyomán fényes barázdákban futottak a hullámok, akár szántás után a barna dombos földeken. Anyánk lágyan, apró mosolyok közt sziszegve nézte, egyre jobban süppedve a ritka boldogságban, a sütővas szagos gőzében, — hogyan készül, alakul a haja a színházi estre, egy éjszakányi öröme. Néha halántékához vonta két ujját, mintha kérdezné: *igaz ez? Valóság ez?* És a tükörben, a fények játékában sugárzott alakja, akár víz dobálná a vakító sugarakat szerteszét, két kézzel. Apa is átjött ekkorra, az ajtóban megállt, a tükör mutatta csak feketén, villogva, mint a holló szárnyait. Nem szólt, kicsit el is pirult, mintha arra gondolta, miért kell anyánkat itthagynia estéről-estére, magányosan, mi az, ami elragadja mellőle, homályos kalandokra. Később anyánk feléje fordult, egy pillanatra kutató farkasszemet néztek, aztán szeméremmel, leplezett szomjúsággal kérdezte: „Szép vagyok?” Apa erre se szólt, megfogta a két meztelen fehér vállát puhán, a tenyerével, szinte magához húzta és megcsókolta, hosszan, magyarázkodás nélkül, és ez a csók sokáig tartott, — ők ketten tudták csak egyedül, hogy mit rejt magában, milyen hasztalan örömet, milyen lopózkodó fájdalmat. Lent a fogat várt, nem a hajtókocsi, Jakab bácsi ült a bakon, két vastag kocsisbajsa lelógott, az álom felé, — és Sándor mellé Ilonkát is odafogták, az izgatott könnyű kancát, horpadt nemes hasával. Blazsekné a kapuban ült már, két erős konyhaszéken, a földszinti rejtett ablakból, a lobogó tűzhely véres lángolása elől kilesett Vargáné, a nyugtalan láng a falra verte elmosódó árnyékát. Anyánk a kocsiban ült hamarosan, a sötétkék ülés puha öblében, laza fátyol volt a fején, haja remekén, és fűtötten intett ki, részegségben szinte: „Blazsekné, aztán menjen be a gyerekekhez, amíg elalszik”. Jakab bácsi pattintott, az ostor gyöngyösen megröppent a lovak fölött, és az estében egyenetlen, egymásnak késve-sietve felelgető visszhangokkal elfutott a kocsi a városba.

Ilyenkor a konyhán ettünk. Blazsekné megjelent, Máli szedte az újságokat és odaültek mellém a kiságyhoz. Az ablak felől a függöny súlyos árnyéka lapult, lentről a sötétség lépett föl vastag lábakkal, — itt bent csak anyánk éjjeli szekrényén égett a lámpa, a megvetett aranysárga paplan fölött. Blazsekné kövér testét árnyékként fölvetette hirtelen kézzel a falra, Máli gyatra kontya mellé. Halkan zizegtek az újságlapok és Máli olvasni kezdett, félig hangosan, keresve a betűk között, halkan dőcögve és az álom megindult a kiságy fölé. Alig volt még álom: — vékony takaró csak, átsütött rajta sárgán a világosság, szálai közé akadt a lompos felolvasás, az ágaskodó hírek, a szavak ijesztő fullánkja. És az álommal együtt, kart a karban, megindult az újság is, híreivel; a kishegy gyalázatos gyilkosság, a tüzetes beszámoló hozta magával az asszonyfaló gyilkost, aki kék szakálban futkos pástétomaival, asszony-májaskenyérkéivel a pályaudvarokon és kiabál ugráló hangon: „itt a jó falat, itt

a jó falat, egy huszas darabja, tessék csak, tessék.“ És a fénylő májaskenyérből fiatal parasztleányok néztek elő panaszolva, nyögdécselve az álom sűrű, rémült zavarában. A kiságy meg-megreccsent nyugtalanul, mélyülő rémületben a lidércek gyülekező sora alatt. Máli fel-felpillantott, Blazsekné óvatosan kérdezte felém, mint aki választ se vár: „Alszol már?“ A szövődő álom szétoszlott hirtelen és hideg, nyirkos ébrenlétben feleltem: „Nem“. Máli erre olvasott tovább, Blazsekné néha beléköttött suttogva: „Olvasd meg ezt mégegy-szer“, mondta és Máli ismételt engedelmesen, kicsit csodálattal, s Blazsekné elindult portyázni a rejtelmek között, sóváran és telhetetlenül a bűnre. Szóttefonta az izgalmakat, műkedvelőn és detektív módján, és a gyilkosság száz szárnyra kelt és átröppent ismét a kerekedő, fenyegető álomba.

„Gyilkosság“, — mondta Máli és lapozott; „borzalmas lelet a Népligetben“, — mondta Máli és lapozott; „a tettes megjelent az áldozat sírjánál“, — mondta Máli és lapozott, — s az álom pókhálója befonta alattomosan, — egyre mélyebbre húzva a szálakat, — sűrű hálójába a szavakat. Így jött el az éjszaka a kiságy fölé. Máli és Blazsekné szöszmötélő beszéde egyre hangosodott, mintha a Gellérthegy barlangja felől kelt volna ki, hogy áthasítsa az éjszakát, felkeltse és rámszabadítsa kárálva-nógatva az alvilágot, és amikor tíz óra felé, a záruló kapuk dübörgő, kézről-kézre futó zajában Blazsekné újra figyelte, ásítva és unottan: „alszol már?“ — válasz se jött, ott volt az álom már, fenyegetve, a szoba kietlen sötétségére várakozva árnyaival, testnélküli rémeivel. „Alszik“, — suttogta Blazsekné; nagy teste kilépett az ágyak közül, megnyitotta kicsit a kinti konyhaajtót, a gyenge fényben intett át Málinak. Erre Máli is megmozdult, elcsavarta az éjjeli szekrényen a lámpát és követte, csoszogva, bő papucsában. Később elhalt ez a fény is, mintha sose lett volna világos azelőtt, és a hajnal nehezen érkezett csak meg, mintha a kabátját húznák hátulról és tartóztatnák még, hogy korán, alkalmatlan időben ne érkezzen. De ekkor anyánk és apa ott aludt már az ágyban, apa a hátán, fölvetett sötétedő állal, fél lába kibújt ösztövéren és karcsún a takaró fogságából, és mellette anyánk, a szíve boldog verésén, fél karja apa vállán, ajkán mosollyal, kicsit gazdagabban és sokkal szegényebben, mint azelőtt.

II.

Ilyenkor hetekre elrabolta apa anyánkat, önző és heves szerelmébe. Együtt jártak éjjel és nappal, együtt voltak a házastársi ágy éjszakájában és szerelmükben volt valami kínos, gyötrelmes. Apa mintha maga se hitte volna el, gyanakodott érzéseire, nem tudta önmaga előtt, régi szokásai vádjában megérteni, hogy hirtelen, bolond időközökre mi hozza vissza anyánk mellé, akarata ellenére szinte, áradó szenvedélye örvényébe. De vitték magukkal kettejük érzései, és szorongva lesték, éles és tettekre kész bizalmatlansággal, hogy mikor végződik ez az időszak, mikor fogy ki a gyors, érthetetlen érzelem,

amely az udvarias, savanyú meghívásból, a hitvesi kötelesség fojtó-szorító lelkifurdalásából pattant ki újra és újra, huzavona, ellenkezés után. Ehhez a szerelemhez nekünk nem volt semmi közünk, nem a mi szüleink szerettek benne egymást olvadón, korbácsoltan és céljuk se mi voltunk, mint régen. Szinte külön éltek, éber szemek figyelő körén kívül és úgy tartották: mindez csak rájuk tartozik.

Éjjel apa gyakran gyújtott lámpát, ügyet se vetett arra, hogy a kiságy felől éberén és kutatva figyelhetik, — és pillanatokig hosszan, szinte benső űző intés parancsára nézte anyánk fehéren alvó testének csendéletét a párnák között. Nem látszott semmi az arcán, vágyakozás se és fájdalom se, legföljebb hitetlenség. Az árnyak közt halkán vert anyánk szíve és kezét gyenge fordulattal apa felé nyújtotta, félálomban csak, tehetetlen szorongással. Apa arra eloltotta a villanyt és aludtak tovább, vagy figyeltek tovább, kutató, tanácstalan érzésekkel egymás felé.

Gyakran kimaradtak. Siminé mindennapos vendég volt esténként mordály kolmizó vasaival, fésülködös varázseszközeivel, és hét felé pörkölt haj, pörkölt papír szaga lepte be a hálót. Máli és Blazsekné úr volt fölöttünk, összejátszottak és elhanyagoltak, szökdöstek a virrasztásból, — Blazsekné tohonyán és türelmetlenül, Máli csalafintán. Odasúgott néha: „rögtön itt leszek, csak újságért megyek“, — és nem jött vissza, az álom nyugtalansága nélküle érkezett meg. Egyik este Máli szövetséget akart kötni. Nehezen találta a szavakat, csak tettekre volt még esze, a szavakra kevés és hiányos: „tudja, nekem van egy ismerősöm, az uszályon, a Gerlén. Kocsisovszky úr, ez a neve, de én Leonárdónak hívom. Az megígérte, hogy elvisz egyszer csónakázni, ha süt a hold, máma pedig süt. Engedjen elmenni, úrfi, úgy-e nem fog félni? Ilyen nagy ember, szakálla van már és fél“. Félrevonta a függönyt, kint fehér ingben állt az égen a hold, kövér testén rejtelmes járatokkal, különös horpadásokkal, egy távoli világ különöc tájaival. „Nézze, milyen szépen süt.“ A szobába is átvándorolt a hold, belépett az ajtó fölött a tükörbe, és halványan imbolygó tallérként világított akkor is, amikor Máli a függönyt összevonta már és kizárta az éjszakát. A kiságy felől nem jött felelet, Máli dühös volt és piros, eszelős vágyakkal teli. „No, ne utálatoskodjon. Mondja, hogy nem fél. No, egyszer elviszem magát is a Dunára, ha nem szól és elenged.“ Erre már mehetett is, belekarolt csattanó boldogságban a kiságyba, megcsókolt és futott már sebesen, hogy vissza ne hívják. Fehéren égett a messi ágyak mellett a lámpa, apró kör, és fölötte örködött a tükör sötét lapján a hold, mintha a két fény felelgetne egymásnak, ez a benti és az a kinti, mindegyik a gyerekkor ijedt varázsában.

Máli attól kezdve mindig eljárt. Meleg tavasz volt, a hold barátságosan és csalogatva hívta el esténként a vízre. Egyszer nem engedtem el, csak ha velem megy. Ha eljárt, másnap a víz szagával volt tele vékony haja, álmatlan feje, — és ezt akartam én is, ezt a kalandot és szívdobogtató kirándulást,

ezt az egy estére szóló rendetlen engedetlenséget : mindazt, ami kívül van házunkon és a kiságy éjjeleinek keserves meséin, gyötrő, emésztő tapasztalatain. Máli nehezen ment bele a csónakázásba : így-úgy, Leonardó éppen nem ér rá, az éjszaka is nyugtalan, a hold is íme zavaros, tejes udvara van, — de aztán elmentünk mégis. Kézen vezetett le Máli kiskendőjében a Dunához, egy rövid sikátoron át és ahol a híd válik el acélos sötéttséggel az éjszakától, ott álltak sorban a part mentén az uszályok, a halas hajók, kurta stégek köldökszinórjával a lépcsőkhöz ragasztva, bizonytalanul és tessék-lássék. Mintha valaki mondaná : itt más törvények érvényesek, a halak hazája ez, a síkos hullóké és az örvények halottaié.

Leonardó rokonok közt ült egy kis padon, a varsa befedett nyílása mellett. Pirosan, parasztos élénkséggel virítottak mögötte az ablakokon a muskátlik, elkésett füst szivárgott fölfelé a sötéttség eresztékjein és lágyan rezgett az uszály. Leonardó elénk jött, az uszály szélére, ahol a stég belemar a hajóba. Itt a parti fények megvilágították arcát, hirtelenszöke vonásait, erős csontjait, melyekre rászáradt csaknem a barna bőr a vízi napon, beesett forró szemeit, gonosz és gyenge pillantásukkal. Megfogott a hónom alatt, fölemelt piros harántcsíkos trikójához, melle kurta szőreihez, akár a töltés rozsdás és kemény égett fűvéhez. „Ez az?” Máli ingerülten bólintott, erre Leonardó egészen közel szorított magához, a lábam horpadt hasát érte szorosan : „Aztán nem félsz majd ?” És föltartott magasan, odamutatott a rokonoknak, akik szótlanul forgatták a háló olvasó-szemeit és egy szót se válaszoltak. Kemény, fekete dereglye csapta az uszály oldalát, lapos fenekén aludni és hálni is lehetett akár, orrán a hálótartó széles négyszöge üresen reszketett a víz fölött és a holdat fogta csak zsákmányul a folyó rezgő tükréről. Máli otthonosan tett be, védett sarokba, ő maga Leonardóval ült szembe, térdük összeért, és a dereglye megindult egyszerre sebesen, apró hullámok hátán lefelé, egyre beljebb a Dunába, a híd alá. Lobosodva, dagadozva nőtt az éjszaka, megcsöndesedett az örvények mélysége, a partról se hallatszott semmi, csak a halottak úsztak lent, forogva-vetődve a dereglye alatt. Leonardó Máli fölé hajolt, Máli elfeküdt a fölfelé emelkedő fenéken. Leonardó még jobban föléje hajolt, a keszeg, kipróbált teste ívét vetette szinte föléje, s ernyedte evezőkkel, rostokolva a gyengén sodró-nógató vizen keringtünk befelé. Kicsi szél járt laposan, néha neki-nekikerekedve, szétszórt a hold fénylő testét a fekete víz vastag hátán, és lassan a raktáraknál jártunk már, átsütött az épületek útvesztője mögül egy templom órája, tizenegy volt már rajta.

Leonardó fölegyenesegett lassan, horgonyt eresztett gyakorlott kezekkel a megnyíló hullámok közé és fölállt. A hold a fekete vízre vetette megfeszült, csontbőr testének árnyékát, állt a csónak is, osont mellette a víz és csak lassan, játszva forgatta. Leonardó egyszerre hátrafordult, félelem volt a szemében meg játékoság : „Tudod, mibe akadt a horgony ? A Kiril pátriárkába, itt fekszik lent, pontosan.” Máli fölült zavartan. „Mi volt az ?” „Rác vontató,

itt süllyedt el, meg is van írva, könyvben. Régen volt, senki se szabadult. Lent vannak ma is, negyvenheten és kapitányuk, Bogdánovics Száva.“ Visszaült, mint aki mesét mond : fölénnel és rettegéssel, s maga se tudta, — higgye-e, nem-e, amit mesél. „Olykor telihold idején előjönnek, a hajó fölszáll a víz színére, fénylik, mint a reves fa és Bogdánovics Száva negyvenhét emberével kilép a partra.“ Hal csapódott síkosan a horgony köteléhez, a hold előtűnt teljes sajtkereken, élesen világító határaival a tintakék felhők közül, lent a horgony megfeszült és rajta álltunk a Duna közepén negyvenhét rác hajóslégény és Bogdánovics Száva eleven sírján. „Te láttad?“ „Isten mentsen engem attól...“ Rámeredt a folyóra, aztán gyorsan fölrántotta a macskát és evezni kezdett fölfelé, ár ellen, egyre jobban a baráti partnak. Visszanézünk, Leonardó is akaratlanul, és ahol az előbb álltunk, a víz halalakú sávban mintha derengett volna, áttetszően, sejtelmes üzenettel az éjszakából, meg a nappalból. Pedig a hold is elrejtőzött, a csillagok is eltűntek és lámpa se volt sehol. Máli fázott, a kiskendőjét kérte, a melle, a kívánczósága eltűnt alatta nyomtalanul és Leonardót is lehűtötte sajátmaga mendemondája, viszolygós ünneprontása, most csak sovány volt és keszeg, akár egy lecsupasztott sápadt hal a roston. Nemsokára kicsi fényeivel megjelent a híd lebegő sövénye, itt az ár is erősebb volt már, az uszályok egymásután útba kerültek. Leonardó aztán kiemelte Málit közömbösen, engem is rátett a deszkákra, a dereglyét pedig odakötötte az uszály farára. Itt csak az ő fülkéjében volt már halvány, elmosott világosság, útjelzőnek az éjszakába. Velünk jött még a stégen át, a számtalan lépcsőkön föl az úttestre és amikor Máli kezét fogta, suttogva, lassan engedve és visszatalálva érzékei hőségébe, éjfél ütött a csarnok órája.

III.

Lent lassan zajlani kezdett a víz háta, szakállasodott a világosság és a mélyből növekedve, zordonul kiemelkedett hasig előbb, aztán egészen a „Kiril pátriárka“, ódivatú árbócaival, lomhán dagadó vitorláival, az éjfél görögtűzében. Mozogni kezdett a fedélzet, emberek tápászkodtak föl riasztó némaságban, egymásután, akár részeg álomból, sárga földarcukat a hold felé emelve és élükön ott járt a víz tetején, a partnak közelítve, vad szakállával, melle bozótjában fiahalakkal, hatalmasan, az oszlás temetői fényeiben Bogdánovics Száva.

Amerre mentek sárgán lángolt az éjszaka, akár tojást ütöttek volna szét, festő levével, a Duna fölött, és Bogdánovics Száva egyre közelebb és közelebb került legényeivel a városhoz. Arcukból a halál nézett elő, a koponya kemény vajszín váza, szemük pincében ült, rettegéssel és borzalommal. Az uszályoknál hirtelen csoportokban gyülekeztek az emberek, a kopogós mellékutcák köveiről és ijedten, mozdulatlanul verődtek egybe, rémült foltokba, fölvetett kezekkel a lépcsők tetején. Bomlottan nyüzsgött a rakpart, mintha népünnepély oszolna

szét. Az emberek ingben, kendőben, lóhalálában felvett pincér-kabátban lestek megzavartan a vízre, kabátjuk fecskeszárnya alól kibámult hosszú alsójuk, vastag-göbű kendők mögül a kurta hálóing. Máli feszesen szorított melléhez, „istenítélet“, hajtogatta, „istenítélet“. Ezek a halott rác hajósok az utolsó ítélet követői, az enyészeté és véres pusztulásáé. Lassan a lépcsők lábához érkeztek már, a halas uszályok megnyíló hidján léptek föl, a vékony stégeken. Inkább szomorúság látszott belőlük, tanácstalan félelem, mintha azt mondanák: „mi vagyunk az áldozatok és nem ti, — mit féltek hát?“ Amikor vizesen csöpögve, szakálluk és mellük apró halainak jégesőjében, lábuk ösztövére szárán akaszzkodó hinárokkaival az emberek elé léptek és a Duna közepéről repeső vitorlákkal, láthatatlan kormányossal, rövid szelek porázán a hajó is úszni kezdett a partnak, — akár veszett kutya csapott volna közéjük habzó fogakkal, borzolt sörénnyel: megmozdult a rakpart, az emberek futni kezdtek engedetlen, nehéz lábakkal a hidak felé. Ahogy fojtó rémületben hátraneztünk, a rác halottak egyre jöttek csak, egyre többen voltak. Arcukat konokul feszítették felénk, csontjuk csillogott, agyagszín vonásaik mögöttünk voltak már sóhajtas-közelben, lassan mellettünk meneteltek gomolyogva és tülekedve, s mi nem térhettünk ki semerre, jobbra se, balra se, — a „Kiril pátriárka“ kiontotta bőséggel, gyarapodó számmal hajósait, a másodkapitányt, a nyakigláb árbo cmestereket és az utolsó tejfeles inasokat, tele volt velük a part, mindenki félelmének akadt társa. Bent a hűvös utcán futottunk már esztelenül, amikor mellénk is odaállt az egyik: fiatal, nyurga legény, testén keményen feszült a dohány szín ruha, a széles, rozsdás öv, fején sapka mutatta éles vonással sötét, fénytelen haját. És az arca barna volt, vízihalott arc, szeme kéken világította járomcsontjait, süppedt száját, iszonyú ifjú szépségét. Máli rohant sebesen, a kövezet visszhangozva kattogott, a halott bőszárú csizmáján csattogtak a szegek.

A szobába is utánunk jött, — nem szabadulhattunk szóttan erőszakától. Megállt a kiságy nál, Máli reszketve fejtette le lábamról a harisnyát, a kis inget, gombolós nadrágot, aztán nyakába vette a lábát lelkendezve, egymásután csapódtak utána az ajtók a kihalt lakáson végig, mint sietős papucs a köveken. Itt a kiságy mély volt, a függönyök biztonságosak, és a rác is szomorú, tünődő. „Mitől félsz?“ — kérdezte s kezemért nyúlt ujjai puha rácsával. Bent a tükör lapján a hold úszott most is még, búcsúzó mozdulattal, a lámpa is égett. „Azért mert halott vagyok? Nincs azon félnivaló. Mi vagyunk a leg-szegényebbek és mi félünk a legjobban. Ki üt meg egy beteg kutyát, ki meríti göthös oldalába hirtelen sarkantyúját? Hogy bántana akkor egy halott, aki éppígy védtelen? Nekünk vannak emlékeink még, azért járunk vissza. Te nem emlékezhetsz halálunkra, régen volt, a hatvanas években, — gyorsan jött, meglepetésnek. Mind hagytunk hát itt a sietségben valamit. Én az egész életemet, a várakozó éveket. Húsz éves voltam, nem láttam még semmit, csak a dunai viharokat és a dunai napot. De ki pótolhatná mindazt? Egy ilyen

éjszaka! Mit ér ennyi évtizedért cserébe... Utoljára a század fordulóján jártunk fönt. Egész hajnalig hiába kerestem valakit, aki meghallgatna, valakit, aki maga sem élt még semmit, aki tapasztalatlan és jóindulatú. Most, annyi várakozás után, rájöttem boldogtalanságom ízére, — ha elmondom, könnyebb leszek és nem vállalkozom még egyszer ilyen kalandra. Azt mondom hát neked: — ne kívánj tapasztalatokat, fogadd a világot ártatlannak és jóakarátúnak, szépnek és biztatónak, főleg pedig fogadd értelmesnek, célszerűnek, vagyis pontosan olyannak, amilyen sohasem volt még. Járj szűzen és tapasztalások nélkül, akkor boldog leszel. Boldog? — talán túlzok. De nyugodt mindenesetre. Óvakodj ezért a tapasztalatoktól, az okosságtól, az ismeretlen kutaktól. Az egyik csalárd áprilisi idő, a másik fölösleges, a harmadik okvetlenül mérgezett. Ez az én üzenetem neked, ez Prokóp Miletics üzenete a túlvilágról és a víz alól. Élj vele határozottan és férfiasan, bár alig hiszem, hogy követed majd tanításom. Később jössz majd rá, hogy hallgatnod kellett volna szavamra. De akkor az én nyugalmam előtt már mindegy. No, jó éjszakát, aludj csak.“ Mosolygott, a villanyhoz lépett és ahogy kifelé indult, meztelen fogain megvillant még a hold. De az is indulóban volt már és kint, a Duna felől is eloszlott lassan a sárga, éji fény, mintha a reggel vitte volna el ezt is, az éjszakával együtt. És ekkor már jó volt elaludni. Az első hajnallal aztán a „Kiril pártiárka“ is visszatért a halak közé, a vízfenék ráncos homokjára és süppedve, egyre mélyebbre ásva magát készült újabb telelésre, hosszú időre, a háborítatlan meder védelmében. Prokóp Miletics üzenete csak az álomba tért vissza később, gyengéd erőszakkal, nyugtalanítva, mintha előkészíteni akarna a várakozó időre, társaként apa és anyánk intelmeinek. Tanácsa vésszes volt és meggondolkoztató és biztosan nem az első tanács, amely hiába, értelmetlen órában jött. Szép szavak csak, semmi más, s mindössze egy kevés-
sel több csak: — Prokóp Miletics vértanúságával. De ki emlékezne a vértanúkra az élők mellett?

(Folytatása következik.)

ŐSZI ZSOLTÁR

IRTA: ERIK AXEL KARLFELDI

Itt véres rózsaszál konyul felém,
ott szentcsigázta karvastag hurok.
Én fázom e csontkultusz éjjelén
s hült ujjaimmal szívemig turok.
Ki, ki! Jobb fönt egy umbriai ormon
az ősz aranszíneibe tipornom,
míg lent a fényes úton süket
ökrök lassan cipelik terhüket.

Egy ember kísér. Tán csak nem Ferenc,
kinek zugából dúltan szöktem el?
Nem, több vagy, mert ahogy mellém teremsz,
fejed körül izzóbban ég a jel.
„Quo vadis?” — zsibbaszt aggodásom restre.
Hova jutok, ha kint talál az este?
Az árny úgy száll, minthogyha az eget
korom lepné be e hegysor megett.

De újra meglegyint egy drága szó
s egy kéz a csöndes völgy mélyén letesz;
az ég a zárt ajtók előtt is ó,
akármily vastag rajtuk a retesz.
Maradj velem, Mester, hadd nyúljak érted!
Nem hervatag és kősíri kísértet,
hanem jó társ, aki élémbe hord
puha kenyeret és mézízű bort.

Csillámos lelked nappal úgy haladt,
mint egy kusza és kősza jelenés,
hogy az est csipkebokrai alatt
egy édes sóhajtásban elenyéssz.
Ma Umbria mezőin sápadsz köddé!
Csak halljalak, ha már nem látlak többé,
csak lengjen rám, mihelyt a karod lazúl,
a szellő és az alkony és az Úr.

A szürke menny felhője csupa bronz.
Nekem az ősz oly szép, akár a nyár —
árnyéka hűs tető módjára vonz,
amely nehéz iga görnyeszt le már.
De bármi vár e rőt homályba búttan,
új Emmaus szegi keserves útam.
Hiába torpaszt meg tengernyi gát,
Te biztosan viszel fölöttük át.

Svédből : *Hajdu Henrik.*

HIT ÉS HITETLENSÉG

ÍRTA: GABRIEL MARCEL

Bevezetőül hangsúlyoznom kell, hogy elsősorban mint keresztény filozófus vizsgálom a felvetett problémát s nem kizárólag mint katolikus lélek. Talán nem lesz felesleges elmondani, hogy későn érkeztem el a keresztény hithez, hosszas és fáradságos út végén; nem sajnálom ezt az utazást, több okból és elsősorban azért, mert élő emléke elősegíti, hogy különleges rokonszenvet érezzek mindazok iránt, akik maguk is útban vannak és néha küszködve járnak ugyanazokon az utakon, melyeken magam is áthaladtam.

Hozzá kell tennem, hogy ez a hasonlat, ha nem is pontos, sőt bizonyos tekintetben talán megbotránkoztató is, de kikerülhetetlen: semmiféle értelemben nem tekinthetem magamat úgy, mint aki teljesen *megérkezett*. Mély meggyőződéssel hiszem, hogy tisztábban látok és ez a *meggyőződés* szó még nem is elég kifejező. Így áll a dolog. Ha pontosabb akarnék lenni, azt mondhatnám, hogy énem legszabadabb és legfüggetlenebb részei elérték már a felszínt, de még vannak más parcelláim is, melyeket a hajnali nap nem világított meg, vagy Claudel szavai szerint, melyeket az evangélium ereje még nem hatott át teljesen. Ezek a részek rokonszenvet érezhetnek az útban levő, vagy tapogatózó lelkek iránt. De egy lépéssel tovább kell menni: azt hiszem, hogy még egy, kegyelmekkel gazdagon elárasztott és tisztán látó ember sem érkezik meg, mielőtt a többiek valamennyien ne indulnának el feléje. Ez a tétel nemcsak vallási, de filozófiai síkon is érvényes, bár maguk a filozófusok is elhanyagolták bizonyos okok miatt, melyeket e pillanatban felesleges lenne megvizsgálni.

Ez alkalommal elmélni akarok a hitről, azokra gondolva, akik útban vannak. S így egyeseket segíteni abban az éjszakai hegymászásban, mely közös sorsunk, s ahol, bár a látszat mást mutat, sohasem vagyunk egyedül. Az a hit, hogy az ember elszigetelt, az első káprázat, melyet el kell oszlatni, az első legyőzendő akadály — bizonyos esetekben az első kísértés, mellyel meg kell küzdenünk. Természetes, hogy mindenekelőtt azokra gondolok, akik a legelhagyatottabbak, akik már eleve lemondtak arról, hogy elérhetnek valaha is bármilyen hegycsúcsot, sőt, akik azt bizonyítják önmaguknak, hogy ezek a hegyormok és a magasba vezető út nem is léteznek és ez az egész erőfeszítés csak valami topogás a ködben; a köd pedig csak a halállal egyidőben száll fel és az utána következő ür tanuskodik, hogy minden csak érthetetlen káprázat.

Tehát elsősorban azoknak az eltévedt keresőknek helyébe képzelem magam, akik bármiféle célba vetett hitüket is elvesztették — a cél itt meta-

fizikai és nem emberi —, akik már ennek a szónak : *sors*, sem tudnak értelmet adni.

Számtalan ilyen tévelygő él közöttünk és már eleve is le kell mondani arról, hogy okfejtéssel, buzdítással meg lehet őket nyerni ; mindazonáltal meggyőződéssel hirdetem, hogy nem teljesen hiábavaló hozzányulni ehhez a problémához. Abban a tragikus helyzetben, melyben ma a világ vergődik, egy valóságos és az egyéni tapasztalattal összehangolt metafizika, számos lélekre nagyobb hatással lehet, mint a művészet, vagy bármilyen érzelmi érv. Igyekezni fogok megmutatni néhány utat és hiszem, hogy akadnak lelkek, akiket a nyugtalanság arra vezet, hogy nekivágjanak valamelyiknek.

A hitetlen állásfoglalása hit dolgában

Szeretnék különbséget tenni azok közt a gondolatok közt, melyek oly emberben élnek, aki saját hitetlenségét őszintén biztosnak érzi. A vizsgálat kedvéért több esetet kell egymástól elválasztanunk, amelyekben a hitetlenség lépcsőzetesen csökken. Önkényesen figyelmen kívül hagyom azok ritka esetét, akik, ha kérdeznők őket, ezt felelnék : „Ez a szó „*hit*“ értelmetlen számomra, nem is tudom, mit jelenthet.“ Mert emberünk, ha ragaszkodnánk hozzá, kénytelen lenne a következő állásfoglalások valamelyikéhez csatlakozni :

vagy, azok táborába állana, akik a hitet egyszerűen gyengeségnek tekintik, a hiszékenységek egyik formájának, s akik boldogan mentesnek érzik magukat ez alól ;

vagy, nem kicsinyelné le a hitet, sőt elismerné, hogy az szerencsés adottság annak, akiben él, de ő nem részesülhetett benne.

Ez a második eset ismét összetett ; három lehetőséget kell megkülönböztetni :

a) Lehet mondani általa, hogy : „Kétségtelen, semmisem könnyebb az önáltatásnál, szerencsétlenségemre ez nem áll hatalmamban.“ Ebben az esetben emberünk alapjában véve felsőbbrendűségével dicsekszik ; bizonyos „fájdalommal“ vallja nézeteit. Pedig a valóságban megveti azt, amit látszólag irigyel ; ez az eset természetéből kifolyólag összekeveredik az előbbiével, aki a hitet egyszerűen gyengeségnek mondja.

b) Úgy is lehet tekinteni a hitet, mint valami kellemes tulajdonságot, amit pl. össze lehet hasonlítani a zene iránti fogékonysággal (de ez a második eset maga is kettős : a hívő is tesz bizonyos kijelentéseket a valóságra nézve ; csak hogy ez egészen más, mint a zenekedvelő esete). Mármint érvényesek-e ezek a kijelentések, vagy sem ? A bennünket érdeklő esetben azt a választ kapjuk : „Igen, annak számára, aki kijelenti.“ Csak hogy ebből az következik, hogy ezek a kijelentések feleslegesek, mert éppen kimondójuk állítja, hogy nem csupán a maga, hanem mindenki számára jelentette ki őket.

c) Végül az utolsó eset gyakoribb mintsem az ember hinné, azé a hitetlené, aki elismeri, hogy a hit kapcsolatot létesít a hívő, s valamilyen felső valóság között, de bevallja egyszersmind, hogy sajnos, ez a felső valóság előtte nem nyilatkozott meg. A hitetlen ekkor úgy beszél a hitről, mint vak a látásról.

Annál is könnyebb meghatároznom ezt az utóbbi esetet, mert évekig az enyém is volt. Akkoriban azt írtam, elfogadom a mások hitét, de én nem vagyok hívő; azóta beláttam, hogy ellentmondás volt állásfoglalásomban; mélységes ábránd volt azt képzelnem, hogy elfogadhatom hitetlen létemre mások hitét. Ilyen esetben valami az emberben, a lélekben kezdeti, szunnyadó állapotban van, olyanban, ami vagy már magába foglalja a hitet, vagy maga is az. Különbösen abban a korban írtam is: „Tulajdonképpen nem is tudom hívő vagyok-e, vagy sem, nem tudom mit hiszek.“

A hit, mint a hiszékenység válfaja

Térjünk vissza az első már meghatározott formulához, s részben oly állásfoglaláshoz, mely a hitet a hiszékenység egyik megnyilvánulási módjának tekinti, nézzük: ez megfelel, vagy megfelelhet-e a hívő, saját hitéről alkotott felfogásának, róla való tapasztalatainak.

Szüntelenül nehézségekbe, paradoxonokba botlunk. A hit: *erény*; vajon összeegyeztethető ez a gondolat a hitnek *hiszékenység*-ként való tolmácsolásával?

Első pillanatban összeférhetetlennek látszik a két fogalom: az *erény*: *erő* is; a *hiszékenység* pedig *gyengeség*, az ítélőképesség elernyedése. Úgy látszik tehát a hitetlen és hívő ugyanazzal a szóval két egymástól teljesen független fogalmat jelölnek. Előre látom, hogy erre a hitetlen azt felelné: „A hívő erénynek vallja a hitet, mert magában foglalja az alázatosság egy fajtát is, de éppen ez az alázatosság tetszik megvetendőnek, mert az ítélőképességünket, tehát énünk oly részét akarja leigázni, melynek nem ismerjük el megalázkodási jogát. S mi rejtőzik ítélőképességünk fontosnak vélt alárendelése mögött: mélységes gyengeség. Az élet, a világ borzalmas látványt nyújtanak; az igazi bölcs, akinek a bölcsessége egyszersmind hősieség is, szembenéz a világgal; tudja, hogy nem remélhet segítséget önmagán, eszén kívül a zürzavar ellen, ami a világszínházban uralkodik. Ezzel szemben a hívő túlvilági, végső segítséget vár, akibe bizalmát veti, akihez imádkozik; azt gondolja, hogy az Isten, imái viszonzásául erénynek számítja be hitét, amiről pedig mi több hitetlenek tudjuk, hogy nem más, mint elvakult önkenyes kibúvás.“

A hit, mint kibúvás

A probléma kellős közepén vagyunk, gondolom, elrekesztettük azt az esetet, amikor a hitetlen felfogása a hitről, valóban mélyen gyökerezik lel-

kébe ; mikor a hitetlenség csaknem az utálat alakját ölti fel. Már most nézzük milyen állapotra vonatkozik ez az elutasító ítélet. A hitnek kibúvóként való értelmezése : akadékoskodás, ami az esetek nagy részében nem felel meg a tényeknek. Állíthatom például, hogy bennem a hit olyan pillanatban született, amikor erkölcsi szempontból kivételes egyensúlyi helyzetben voltam, kivételesen boldognak éreztem magam. Ha máskor történik, talán előttem is gyanus színben tűnt volna fel a dolog.

Itt kellene beszámolni oly mély gondolatokról is, melyet Scheler fejtett ki : „*Homme de Ressentiment*“-jában. Az ő megfigyelése szerint, a hitetlen követelményül fogadja el, hogy az igazi értékek csak általánosak, bárki által felismerhetők lehetnek ; ki is jelenti a hitetlen, hogy ami nem bizonyítható, vagy el nem terjeszthető, ami nem hat parancsoló erővel minden okoskodó lényre — mindannak csupán az egyén szempontjából van jelentősége : következképp törvényszerűséggel figyelmen kívül hagyható. De kérdezzük, mit leplez az egyetemesség kitágított fogalma, az első jött-ment ítéletéhez való folyamodás ? Scheler hajlandó azt hinni, hogy ennek az oka csak valami titkos neheztlenség lehet — mélyebb, mintsem, hogy tudatosulhatna. A hitetlen neheztlensége, fájdalom mindig, mikor hívővel áll szemben. Viszont van olyan magyarázat is, mely szerint a hitetlen megoldást igyekszik találni, s ezt saját önállóságának tekinti ; mégis néha el kell ismerni, a hitetlen is érzi, hogy hitetlen, akkor, amikor igazi hívővel áll szemben.

A hitetlenség alapja: szenvedély

Van tehát a hitetlen, látszólag teljesen tárgyilagos, teljesen észszerű állításaiban, követelményeiben valami titkolt szenvedélyesség ; és hozzátesszem, ha az ember jobban a dolgok mélyére néz, ez nem is lehet másképp.

Hogy jobban behatoljunk, vizsgáljuk meg alaposan a harcra hitetlen állításait. Ismételten hangsúlyozza Ő : „Tudom, hogy nincs semmi ; s ha az ember igyekszik meggyőződni az ellenkezőjéről, az csak azért van, mert nagyon is gyenge szembenézni ezzel a szörnyű igazsággal.“ — „Tudom, hogy nincs semmi.“ Próbáljuk tudatosítani ennek az állításnak óriás voltát. Úgy jelentkezik, vagy legalább is úgy kellene jelentkeznie, mint valami hosszú vizsgálódás végső eredménye. Csakhogy ez a vizsgálat lehetetlen. Helyzetünk a világmindenségben még csak hozzáfogni sem enged. Nem vagyunk abban az állapotban, hogy értékelni tudjuk egy hozzánk hasonló életét, felbecsülni, vajjon érdemes-e átélni a ránk váró bajokat, mert efelől egy hidegen objektív vizsgálat tanulságai nagyon is csalódottá, pesszimistává tesznek bennünket. Öntudatlan csalással állunk itt tehát szemben. „A pesszimizmus — írtam egyszer abban a korban, amikor még nem tudtam van-e hitem — csak a csalódás filozófiája lehet ; tisztára vitázó jellegű doktrína, amely fölött a pesszimista vagy csak magával vagy kívül álló ellentmondó-

val hadakozik. Ez a : *nos hát ! nem !* filozófiája.“ Nem kell tehát, hogy a hitetlen, aki tulajdonkép semmiben sem különbözik a teljesen pesszimista embertől, álljon ki megvédeni a tárgyilagos igazságot. Mert a valóságban nincs az övénél ravaszabban önzőbb álláspont.

A kétely

De nem hullunk valami elcsüggesztő kétely martalékává? nem annak az egyszerű ténynek bevallásához jutunk el, hogy egyes embereknek van hitük, másoknak nincs, mint ahogy a testeknek is vannak bizonyos saját-ságaik? hogy a hit irigylendő, de végeredményben semmire se jó, semmiféle tanulságot nem nyújt s nem is tudhatni, vajjon a hívő vagy a hitetlen ringatja-e illúziókba magát?

Szerintem lehetetlen beérni ezzel az állásfoglalással s szeretném világosan kifejtetni miért.

Tulajdonképen mi van a kétely álarca alatt?

A szkepszis a hívő fülébe rágja : „Talán látsz olyasmit, ami az én figyelmemet elkerülte, de lehet, hogy tévedsz ; közöttünk senkisem lehet döntőbíró ; de mégis talán csak hiszed, hogy látsz valakit, aki a valóságban nem is létezik.“

A kételkedés ellentmondásai

A probléma lényege a következő : ha az ember kételyeit hangoztatja, akkor csak úgy helyettesíti a hit valóságosságát egy teljesen fiktív gondolattal, ha előbb meggyőződik arról, hogy az semmiben sem egyezik a hívő belső és visszautasíthatatlan tapasztalataival.

Mikor azt mondom valakinek : „Te azt hiszed, látsz valamit, de én azt gondolom tévedsz, mert nincs ott semmi“, akkor mi ketten az egyéni tapasztalat síkján állunk, ami definíciójából kifolyólag kapcsolatokat, igazolásokat, személytelen vagy pontosabban szólva személytől elvonatkoztatott ellenőrzést enged meg. Állításom csak úgy kap értelmet, ha megbizonyosodom, hogy ellenfelem kijelentése nem felel meg a valóságnak ; más szóval, csak oly feltétellel, ha mondjuk egy X, normális gondolkodású, normális érzékszervekkel rendelkező s egészséges ítélőképességű egyén, helyünkbe tudja képzelni magát, hogy ítéljen köztünk. Ámde könnyű belátni, hogy ez a behelyettesítés egészében lehetetlen, el sem képzelhető.

Az elmélkedés tényleg mutatja, hogy az ilyen átképzés csak oly síkon, oly szellemi nívón gondolható el, ahol az egyéniség specializálódhat s gyakorlati célok érdekében részletkérdésekre fordíthatja minden erejét. Például nagyon is mondhatom valakinek, aki jobban lát nálam : „gyere, állj az én helyembe s mondjad, látsz-e ilyen vagy olyan dolgot.“ Vagy akinek kifinomultabb az ízlése : „ízleld meg ezt, s mondd el benyomásaidat.“ Sőt,

bonyolultabb esetekben, amelyek már az egyéniség oly elemeit is latba vetik, amiket én normalizáló elemeknek nevezek, mondhatom valakinek : „lépj az én helyembe : mit fogsz csinálni?“ De oly esetekben, melyek elválasztják az egészet az egyéntől, ez már nem lehetséges ; senkisémet léphet az énem helyébe. Ámde minél igazabb a hit (természetesen figyelmen kívül kell hagyni a leegyszerűsített, azaz mechanizált megnyilvánulásait) annál jobban áramlik ki az egész lényből s egészen előnti azt.

Ez nem minden ; meg lehet figyelni, hogy a hit tárgya nem úgy jelenik meg, mint bármely tapasztalati úton megismerhető egyén. Erről a tárgyról nem lehetnek tapasztalataim, mert fölöttem áll s túlhaladja képességeimet. Ha bizonyos vonatkozásban úgy tekintem e tárgyat, mint rajtam kívül álló valamit, akkor tudatomban lényegesebben bensőbbnek jelentkezik, mint amilyenné én tehetném, én aki felidézem és bizonyítom létét. Ez azt jelenti, hogy a *külső* és *belső* fogalmak megkülönböztetése a *kint* és *bent* kategóriák eltűnnek abban a pillanatban, mikor a hit megszületik. Lényeges pont ! De alapjában félreismerte ezt minden valláspszichológia, amennyiben ezek a hitet az egyszerű lelki állapotok, tiszta belső élmények közé sorozzák. Hogy szóképhez folyamodjak : a hívő oly valóság belsejének tekinti magát, ami átöleli s át is hatja egyszersmind.

Ebből az új szemszögből a kételkedő állásfoglalása el is veszti minden jelentőségét. Azt mondani : „Talán nincs is ott senki, ahol te hittél valakit“ ez tényleg egyenlő fellebbezni ideálisan, vagy kevésbbé, valamilyen magasabbrendű egyén döntéséhez, aki definíciójából következtetve figyelmen kívül hagyná épp azt, amiről szó van, mert a hit tárgya éppenséggel transzcendensnek mutatkozik azokkal a feltételekkel szemben, amelyek a tapasztalás követelményei. El kell ismerni tehát, minél jobban kibontakozik a hit tisztasága, annál inkább győzedelmeskedik a kételyem.

Mondhatnók, hogy a szkepszis filozófiája igyekszik a hitet is és a hitetlenséget is pusztá állásfoglalásnak minősíteni. Kizárják ugyan egymást, de fennáll közöttük bizonyos kapcsolat, mely összeköti ezt a két „*lehetséges*“-t ; csak hogy a szkepszis félreismeri viszonyukat ; nem elég mondani, hogy : a hívő világképe nem azonos a hitetlenséggel, meg kell érteni, hogy az túlhaladja minden értelemben, sőt be is kebelezi *emezt*, mint ahogy a látó világa túlhaladja s be is kebelezi a vakét.

A hitetlenség : elutasítás

Vannak más, nem kevésbé fontos dolgok is ; minél jobban eljut a lélek a hithez s tudatosul benne tárgyának transzcendens volta, annál inkább észreveszi, hogy teljesen képtelenség mesterségesen kicsiholni magából, előállítani saját valójából a hitet ; mert a lélek ismeri önmagát, érzi gyengeségét, fogyatékoságát s így hovatovább arra a felfedezésre jut : hogy a

hit csak csatlakozás, pontosabban : felelet lehet. Csatlakozás mihez? Felelet mire? Nehéz megmondani ; valami homályos, valami halk hívásra, ami eltölti a lelket, vagy más szóval : nyomást gyakorol rá, de nem kényszeríti. Nem, ez a nyomás nem ellenállhatatlan erejű ; ha az lenne, akkor a hit nem lenne többé hit ; mert hit csak szabad teremtményben születhet meg ; olyanban, aki rendelkezik az ellenkezés misztikus és félelmetes hatalma fölött.

A kezdetkor felvetett probléma most már más arculatot mutat : a határozott hitetlenség a hívó s a hit szempontjából is úgy mutatkozik, mint különböző álarcokban megjelenő *elutasítás*. Nagyon gyakran — talán leggyakrabban — ez a visszaautasítás a figyelmetlenség képét ölti fel, úgy hogy a lélek képtelenné válik egy belső hangra figyelni, ami énünk legmélyéhez szól. Meg kell jegyezni itt, hogy a modern élet nagyban bátorítja ezt a figyelmetlenséget, csaknem követelő módon s így emberségétől fosztja meg az embert, elvágja önön központjától, mert oly működésekre szorítja le az életet, melyek nem kapcsolódhatnak egymáshoz. Hozzá kell tennünk, hogy még ott is, ahol a vallásos hit éledezni látszik az így funkcionizált emberben, a figyelmetlenség ott is igyekszik lefokozni a hitet s úgy tüntetni fel a kívülállók előtt, mint valami szokást ; ez pedig visszahatásként a hitetlenségnek egy kis igazolás színezetet ad ; de ebben az esetben az egész csak tévedésen alapszik.

Valójában ez a figyelmetlenség, szórakozottság valamiféle álmoság, amitől mindenki bármely pillanatban megszabadulhat. Eleget, hogy a szórakozott oly emberrel álljon szemben, akiből sugárzik az igazi hit, ami fényesség is, ami átalakítja azt, akiben lakozik. Azok közé tartozom, akik a találkozásoknak felbecsülhetetlen jelentőséget tulajdonítanak s tényleg van is ezekben lényeges szellemi adat, de ezt a hagyományhű filozófia nem akarja elismerni igazságnak. Ilyen találkozásokban rejlő erkölcsi erő gondolatokat vált ki a szórakozottból, önmagára eszmélteti : „Alapjában véve biztos vagyok benne, hogy nem hiszek?” Kétségtelenül elegendő, hogy a lélek egész őszintén tegye fel magának ezt a kérdést, azaz, hogy visszaautasítva minden bosszantó előítéletet, minden élősködő képzetet, kénytelen legyen elismerni nem azt, hogy hisz, hanem, hogy nem áll módjában az ellenkezőjét állítani. Ha pedig a hitetlenség még ezekben a pillanatokban sem dől meg, akkor csaknem elkerülhetetlenül göggel szennyeződik be, oly göggel, amit egy abszolút tiszta és kételyt ébresztő elmélkedés le fog álcázni. A „nem hiszek” most már megszűnik önmaga előtt, mint „nem hihetek” tetszelegni s igyekezni fog „nem akarok hinni”-vé átalakulni.

A hősieségnek van önmagában értéke ?

E kérdés szempontjából oly ember szellemi helyzete, mint André Malraux-é, rendkívül jelentősnek, sőt példaadónak tekinthető. Teljes pesz-

szimizmusa a világra vonatkozólag megkétszereződik attól az alapjában véve kétségtelenül nietzschei gondolattól, hogy az embernek nem nyomorult voltát, de épp ellenkezőleg, nagyságát hirdeti az a tény, hogy nemcsak lemond a segítségről s lemondásába belenyugszik, hanem még csak nem is akarja azt. Az ember Malraux szerint csak azóta emelkedett fel önmagához, csak azóta ért fel saját nagyságáig, mióta tudomást vett erről a tragikus helyzetről s épp ez az, ami megengedi a hősiességet. A meredek hegy gerincén vagyunk, mely elválasztja egymástól korunk legbátrabb szellemeit. De itt egy természeténél fogva nyugtalanító kérdésbe botlunk. Mit akarunk valójában mondani akkor, amikor a hősiességnek önértéket tulajdonítunk? Nyilvánvalónak látszik előttem, hogy ez az érték bizonyos rajongással, felmagasztalással s teljesen egyéni érzelmekkel kapcsolatos; amire a kereső rá fog bukkanni. Most már semmi érvényes és tárgyilagos okunk sincs arra, hogy a hősiesség felmagasztalását más ilyenféle felmagasztalás fölé, például az erotikus fölé helyezzük. Ezt a rangfokozatot csak úgy lehetne igazolni, ha az ember egész más szemlélésrendet iktatna közbe, ami semmitsem látna a hősiességben, sem a felmagasztalásban: például a társadalmi utilitarizmust. De amikor az ember erre a területre lép, ellenkezésbe kerül a nietzschei gondolattal, amiből kiindult; következetes Nietzsche-hívó számára a társadalmi hasznosság elve bálványkép, tegyük hozzá: igen alacsonyrendű. Szívesen elismerem különben, hogy oly könyvben, mint a „Condition humaine“ a könyörületesség megcsillan két vagy három helyen, de csak mint egy másik világról érkező gyenge fénysugár.

Úgy gondolom, csak ügyes kitéréssel lehet a hősiesség s szeretet összekötésének még csak látszatát is elérni, mert ez a két fogalom összeférhetetlen, kivéve egyetlen esetet, a mártíré. Ezt a szót: mártír, legpontosabb értelmében használom: azaz, mint *tanu*. De oly filozófiában, mely a visszautasítás tengelye körül forog, nem tudnánk helyet szorítani a tanubizonyosság problémájának, mert ez azzal a felsőbbrendű valósággal áll kapcsolatban, akit imádás közben ismerünk el.

A tanubizonyosság fogalmának aláértékelése

Mint annyi más fontos fogalom, a tanubizonyosság is valóságos aláértékelési folyamaton ment keresztül. Ha kiejtjük ezt a szót: *tanubizonyosság*, akkor az a fogalom asszociálódik hozzá, hogy résztvettünk valamilyen eseményben, s arról be kell számolnunk. Igyekszünk az esettel kapcsolatban úgy gondolni önmagunkra, mint valami hangfelvevő készülékre, hogy e készülék adatai alapján adjuk elő tanuskodásunkat. Ezáltal elfeledjük, hogy a tanuskodás lényege a *bizonyoságtétel*. Mit jelent bizonyítani? nem csak konstatálni, nem is csupán állítani valamit. A bizonyoságtételben megkötöm magam, mégis szabad maradok; kényszer hatása alatt adott bizonyoságtétel értéktelen lenne,

önmagát tagadná. Ebben az értelemben a bizonyágtétel, a szabadság, s a szükségesség legbelsőbb, legmisztikusabb egyesülését valósítja meg. Nincs is lényegében emberibb dolog, mint ez ; mert a mélyén ott rejtőzik egy tény felismerése, de ugyanakkor valami egészen más is. Ha bizonyítok, tényleg kijelentem ipso facto, hogy önmagam tagadnám meg, igen, hogy megsemmisülnék, ha kétségbevonám azt a tényt, azt a valóságot, melynek tanuja voltam. Ez a tagadás lehetséges különben, úgy mint tévedés, mint ellentmondás, mint áruulás, valóban az is : áruulás. Rendkívül fontos lenne bemutatni, mennyire lehetséges fejlődés a tanubizonyásban. Valóban, szellemi értéke mind tisztábban bontakozik ki akkor, amikor láthatatlan valóságokra vonatkozik, melyek nagyon is távoliak ahhoz, hogy oly nyers, kényszerítő, közvetlen nyilvánvalóságokkal imponáljanak, mint az érzéki észrevételek. Olyan paradoxonnal állunk itt szemben, amire nem lehet eléggé felhívni a figyelmet, azaz : hogy a transzcendens valóságok, melyekre a vallási bizonyágtétel vonatkozik, úgy jelentkeznek, mintha feltétlenül szükségük lenne még egy annyira alázatos, olyan nyomorult tanura is, mint a hívő. Semmi sem tűnteti jobban elő a tanuságtételnél azt a polaritást, azt az értelmetlen, vagy inkább értelem-feletti polaritást, ami a hit legmélyén rejtőzik.

Hit és bizonyágtétel

Tényleg, a hit és bizonyágtétel közötti belső kötelék teljes fényben ragyog, akkor is, ha nem iktatjuk közbe a híven tolmácsolás fogalmát. Nincs hit hűség, következetes kitartás nélkül ! A hit nem önmaga által lesz a lélek mozgásává, felhevültséggé, elragadtatottsággá ; a hit örökös bizonyágtetés !

Mégegyszer vissza kell fordulnunk a hitetlenek felé. Nem hajtja-e őket ellenállhatatlanul valami, hogy azzal a kérdéssel szakítsanak félbe bennünket, amihez mindmegannyiszor ragaszkodtak az örökös küzdelem folyamán : „Mit csináltok ti azokkal, akik csak a velük történt igazságtalanságokról, szenvedésükről s a látott visszaélésekről tanuskodhatnak ? Hogy tanuskodhatnak ezek felsőbb valóságok érdekében ?“ Itt, ez esetben meg a rossz problémájába botlottunk bele. Erre a kérdésre részben válaszoltam már, de szeretném mégis megjegyezni, hogy a „nagy tanuk“ nem a világ boldogjai közül toborzódtak, inkább szenvedőkből, üldözöttekből. Ha van valami tanulás, ami az emberiség szellemi tapasztalataiból parancsolóan következik, akkor az az, hogy a hit kifejlődését gátoló legnagyobb akadály, nem a szerencsétlenség, hanem épp ellenkezőleg : az elégedettség. Van valami belső rokonság a halál és az elégedettség között. Bármely területen, de különösen szellemin, egy elégedett lény, aki maga is hangsúlyozza, hogy mindene megvan, már a felbomlás útján áll. Igen gyakran az elégedettségből születik a taedium vitae, oly titkos undor, ami egy bizonyos órában mindnyájunkat elfoghat, s ami a lehető legfinomabb szellemi korrupció egyik faja.

Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy a hit mellett bizony-
ságtétel következésképp erkölcsi dolorizmus is. Mert van még benne valami,
ami az elégedettségtől távol áll, ami nem rémület, hanem öröm. A pogány-
kodó keresztény kritikusok nem is gyanítják ezt; félreismerték azokat a
belső kapcsolatokat, melyek az örömet a hittel, a reménységgel, a dicsőítő,
s tanuskodó lélek háladatosságával összefűzik. Folytatni kellene, de új
alapokra fektetve a bergsoni különbségtevést, *zárt* és *nyitott* közt. Az elége-
dettség csak négy fal között élhet, zárt térben; az öröm kitárul a nyitott
ég felé, mert lényegében sugárzás, hasonló a fényhez. De ne fogadjunk el
könnyelműen egy térbeli metafizikát: mert a nyitott és zárt közötti külön-
ségtevés csak a hittel kapcsolatban kap igazi értelmet; még mélyebben:
a szabad cselekvőképesseggel kapcsolatban, ami által a lélek elfogadja, vagy
nem, az őt minden pillanatban újjá teremtő legfelsőbb végek létezését, aki
képesse teszi oly belső és transzcendens élmények befogadására, melyek nél-
kül csak porszem.

Kenyeres László fordítása.

AZ ANGOL JEZSUITA VÉRTANUK

IRTA: MESZLÉNYI ANTAL

A XVI. század hitújítása nemcsak az európai kontinensen viharzott végig, hanem átesapott Anglia szigetországra is, hogy tövestől-gyökerestől kipusztítsa az ottani katolicizmus majdnem ezeresztendő hitvetését. London és Róma között VIII. Henrik angol király (1506—1547) vont a szakadékot, mivel VII. Kelemen pápa (1523—1534) nem volt hajlandó felbontani érvényes házasságát aragóniai Katalinnal s jóváhagyni másodszori nősülését Boleyn Annával. Emiatt VIII. Henrik elszakadt Rómától s aki eddig a katolikus hit védelmezője volt Angliában, az most ugyanott a leghevesebb üldözője lett. A parlamenttel kimondatta (1534), hogy az angol egyháznak nem a pápa hanem a király a feje, őt illeti meg az egyházi törvényhozás joga s ily értelemben köteles minden alattvalója a hűségesküre, különben felségsértést követ el.

Ez a súlyos lelkiismereti kényszer sokakat megtántorított katolikus hitében, de viszont többeket a vértanaság hősiségével vértezett fel. Inkább meghaltak, semhogy megtagadják Krisztus földi helytartóját s a szakadárságba menjenek. Sorukat még 1535-ben b. Fischer János bíboros rochesteri püspök, továbbá b. More Tamás cellár nyitotta meg. Kettejüket követte még egy világi pap, hat karthauzi szerzetes és egy brigitta-rendi.¹ De ez csak a kezdet volt. Mikor Henrik látta, hogy a kivégzések nem-riasztják meg az erős lelkű katolikusokat, haragja még jobban fellángolt. Országában nem tűrte meg a szerzeteseket; a kolostorokat, templomokat bezáratta, világiakat és egyháziakat üldözőbe vette s élte végéig körülbelül 70.000 alattvalóját ítélte részint vallási, részint politikai okokból akasztásra, felnégyelésre, lefejezésre, máglyára vagy a halálnál is kínosabb börtönre.²

A katolikus üldözés ettől kezdve nem szünetelt, sőt egyre nagyobb arányokat öltött s a római üldözéshez hasonlóan majdnem három évszázadig tartott, mígnem hosszas küzdelmek után 1829-ben sikerült kivínia a katolicizmusnak is politikai és vallási szabadságát. E hosszú idő alatt rengetegen vértettek el hitükért. Voltak köztük papok, szerzetesek, apácák, világiak, férfiak és nők egyaránt. Összesen 252 angol vértanunak a boldoggá avatási perét intézi Róma. Ezek közül 64-et boldoggá avatott XIII. Leó (1886 december 29 és 13-án) és XIV. Benedek (1920 május 23 án), 136-ot pedig dicsőségesen uralkodó XI. Pius papánk aranymiséjének az évében 1929 december 15-én.³ Folyamatban van tehát még 52 vértanunak az ügye.

A vértanaságban szép számmal vette ki részét a Jézus társaság is. Tagjai, egyik rendi történetírójuk, *Sveher* szerint, mint *sidera errantia* (bolygó csillagok) jelennek meg ott, ahol az egyház a legtöbb támadásnak van kitéve. Angliában, mint láttuk VIII. Henrik alatt is bőven kijutott ebből. De még nála is pusztítóbb és vérengzőbb volt harmadik utódjának *Erzsébetnek* az uralma (1558—1603). Ő már Henriknek Boleyn Annával kötött házasságából született, ami bizonyos tekintetben előre meghatározta Róma és katolikusellenes politikájának a jellegét. Mint fájó tövist hordta szívében, hogy VII. Kelemen kiközösítette atyját, elítélte anyját s az ő származását sem ismerte

¹ Jablonkay Gábor: Az angol hitújítás vértanui. 6 l.

² U. o. 7. l.

³ Celestino Testore S. J.: Il primato spirituale di pietrro di feso dal sangu dei martiri inglisz. Roma 1929. 5. l.

el törvényesnek. Bár nem rokonszenvezett sem a luteránizmussal, sem pedig a kálvinizmussal, de még kevésbé tudott megbékülni a katolicizmussal, sőt esküdt ellensége lett neki. Atyja hittagadó munkáját ő tette teljessé. Nevéhez fűződik az úgynevezett *anglikán egyház* kiépítése. Ehhez első lépése volt, hogy hatályon kívül helyezte elődjének, *Katolikus Máriának* (1553—1558) összes vallási intézkedéseit. Kegyecének, *Sir William Cecilnek* a segítségével új hitokkelyeket szerkesztett, majd közös istentiszteleti könyvet. Ezekben tagadta a pápa primátusát, a misét, az átlényegülést, a tisztítóhelyet, a szentek segítségül hívását, az ereklyék és képek tiszteletét s a szentségeket is elvetette a keresztségen s az úrvacsorán kívül.⁴ A legkíméletlenebbül megkövetelte, hogy minden alattvalója ezek szerint rendezze be lelki életét. Katolikusellenes gyűlöletében odáig jutott, hogy *V. Pius* pápának (1566—1572) ki kellett őt közönsíteni (1570). Ez még jobban felingerelte s mint Ranke mondja, valóságos inkvizíciót állított fel a katolikusok üldözésére. Alig múlt el év, hogy a parlamenttel ne hozott volna újabb és újabb törvényeket ez utóbbiak kiirtására. Jellemző, hogy csupán a misemondásra 200 márkát, hallgatására pedig 100-at szabott s ezenkívül egy évi börtönt. Gyóntatás és papszentelés halálbüntetéssel járt. Ugyanígy bűnhődött az is, aki *jezsuitát* házába fogadott vagy tartózkodási helyét tudta és fel nem jelentette s aki az államvallásból valakit a rómaiakra térített. E törvények nagy száma és kegyetlensége még a különben katolikusellenes *Gray* bárót is arra a nyilatkozatra készítette, hogy a katolikusokban nem a haza iránti gyanusnak látszó hűséget, hanem a bennük gyűlölt hitet üldözik s az ő egész bűnük nem más, minthogy nem akarnak sem protestánsokká lenni, sem azoknak látszani.⁵

A drákói törvények elsősorban a papság ellen irányultak. Jaj volt annak, akiről kitudódott, hogy istentiszteletet végez vagy a híveket szentségekben részesíti. Igen soknak kellett emiatt száműzetésbe menni vagy a londoni Towerben kínlódni, illetőleg meghalni. Körülbelül 200-an szenvedtek tisztán katolikus hitük miatt vértanu-halált Erzsébet alatt.⁶ Papnevelésről szó sem lehetett Angliában. Hogy tehát a papság utánpótlása némleg is biztosítva legyen, *Allen Vilmos* bíboros kezdeményezésére a külföldön alakultak angol szemináriumok. Így Donai-ban 1568-ban, melyből 10 év alatt 100 buzgó pap került vissza Angliába s 1610-ig 135 vérével pecsételte meg tanítását.⁷ 1578-ban alakult meg a római angol szeminárium, majd a saint-omers-i, reimsi és salamancai. Ide vették fel magukat azok a hőslélkü ifjak, akik szembe mertek nézni hazáukból fenyegető kegyetlen halállal, csakhogy fenntarthassák ott a katolikus hitet.

Ezen szemináriumok teljes mértékben megfeleltek Allen várakozásának. Hétpróbás misszionáriusokat neveltek, kik áruhában lopóztak be Angliába, nappal rejtékbe húzták meg magukat, éjjel pedig a hívők szolgálatára álltak. Kitűnő tanárok vezetése alatt álltak, kik közül például *b. Campion Ödön* a későbbi vértanu jezsuita így buzdította donay-i növendékeit: nem halljátok a mennyei Atyát, hogyan hívogat, hogyan figyelmeztet arra, hogy adományait kamatostul fogja visszakövetelni? Nem halljátok-e az Egyház, az édesanya esdeklő szavát, azon Egyházét, mely nekünk életet adott, bennünket anyatejével nagyra nevelt s most segítségünkre szorul? Nem halljátok-e, mily bánatosan, mily szívrepesztően kiáltoznak felénk angol testvéreink, kik

⁴ Lingar F.: Anglia története VII. 359. l.

⁵ Jablonkay G.: i. m. 13. l.

⁶ Az 1929-ben boldoggá avatott vértanuk közül 1583-tól kezdve, majd minden évre jutott néhány. Szám szerint 1583-ban 2 angol nemes, 1584-ben 5 világi pap s 2 világi férfi, 1588-ban 15 világi pap, 1 ferencrendi, 6 férfi és 1 nő, 1589-ben 2 világi pap, 1590-ben 9 világi pap, 6 laikus, 1592-ben 1 világi pap s 1 laikus, 1594-ben 3 világi pap, 1 jezsuita, 4 világi egyén, 1595-ben 2 jezsuita, 3 világi pap, 4 világi egyén, 1598-ban 1 franciscanus, 1600-ban 1 világi egyén, 1601-ben 3 világi pap, 1 bencés, 1 jezsuita s 1 laikus. V. ö. C. Testore i. m. 9-21. l.

⁷ Jablonkay G.: i. m. 10. l.

nyomasztó inséget, lelki éhínséget szenvednek? Nem halljátok-e a ragadozó farkasok vad üvöltését, melyek a védtelen báránycáákat szét akarják tépni? Atyátok dicsősége, Anyátok élete, testvéreitek megmentése forog kockán és ti képesek volnátok tétlenül nézni mindezt?⁸ Nem! Erre nem voltak képesek! Elmentek, de ment utánuk a mester is, hogy buzdító szavainak igazságát vérével pecsételje meg. Sőt a jezsuiták között *P. Persous Roberttel* az első volt, aki 1580-ban partraszállott Angliában.

Allen ugyanis látva a jezsuiták apostoli működését Európa országaiban, arra kérte a rend generálisát, hogy közülük néhányat, köztük *Campion* is küldje el Angliába. Kérése meghallgatást nyert s így örömmel írta *Campionnak*: nagy a mi működési területünk Angliában s ami fő, holmi közönséges munkások nálunk a mai nap nem elegendők. Kiválóan képzett férfiakra, mindenekelőtt Önre s rendje más kiváló tagjaira van szükségünk. Rendjük általános főnöke meghallgatta buzgó kérelmeinket; Őszentsége is jóváhagyta a dolgot és így a jó Isten kegyelméből végre valahára vissza fogjuk nyerni kedves *Campionunkat*, kinek bölcsességére és apostoli lángszívére oly nagy szükségünk van. Rajta tehát drága *Campion*, készüljön a nagy útra, a nagy munkára, de készüljön sok szenvedésre is és hozza Önt az édes Jézus mielőbb ép egészséggben mihozzánk.⁹

Campion e levelét Prágában vette kézhez, ahol ekkor a jezsuita kollégium tanára volt. Leírhatatlan volt az öröme, hogy az Isten vértanúságra hívja vissza hazájába. Nem volt tovább maradása, hanem útnak indult Rómába, ahonnan a kellő felhatalmazással 1580 április 18-án neki vágott angliai veszélyes küldetésének. Jövetelét már megelőzte a híre s a kikötőben a kémekek egész hada várakozott rá. Azonban amint *P. Persous*nak hajóskapitányi ruhában sikerült őket kijátszani, úgy *Campionnak* is. Az előbbi június 11-én, az utóbbi meg *Emerson* rendtársa kíséretében június 26-án érkezett Londonba. A kép, ami itt eléjük tárult, egy csöppet sem volt bizalomra gerjesztő.

Persous írja (1580 november 17) generálisának: az üldözés, mely most a katolikusok ellen országszerte tombol, oly dühvel folyik, aminőt Angolország legföljebb a pogányságból a kereszténységre való megtérések tapasztalhatott. Nemeseiket és parasztembereket; sőt különféle társadalmi osztályokból való nőket is nagy számmal bebörtönöznek; még a gyermekeket is bilincsekbe verik. A katolikusokat megfosztják javaiktól, sőt úgyszólván a napvilágtól is; közmegvetés tárgyává teszik, kiáltványokban, szónoklatokban és gyülekezetekben felségsértőknek, lázadóknak nevezik őket.¹⁰ A jezsuiták nem ijedtek meg ettől, de annál jobban tőlük a parlament és Erzsébet. Az előbbi háromnapos böjtöt rendelt el a „jezsuita-méreg” ellen, az utóbbi meg a fentebb ismertetett törvényekkel akarta útjukat elvágni. De hiába, a jezsuiták mentek a maguk útján, meg nem rettenve sem a börtöntől, sem a bitófától, sem a felnagyeléstől. Előttük lebegett már két kivégzett rendtársuk *Woodhouse Tamás* (†1573) és *Nelson János* (†1577) emléke. Tudták, hogy az ő sorsuk is ez lesz, de hitükért szívesen hozták áldozatul életüket. Bár fejük felett állandóan ott lógott a damoklesi kard, mégis hihetetlen bátorsággal és eredménnyel végezték munkájukat. *Campion* írja: Mialatt e sorokat írom, közelemben rettentő üldözés dühöng. A ház, melyben időzőm, a gyász és félelem tanyája; senkiséim beszél másról, mint szeretteiről, búvóhelyekről, bilincsekről és jószágvesztésről. De azért nem veszítik el bátorságukat. Mostanában újra sokan kibékülnek az egyházzal, sőt még a veteránok vérüket ontják, új katonák lépnek a régiék sorába; sok vér folyik, de e szent vér áldozata megengeszteli a bűnt és győzelmet esd le számunkra.¹¹

Campion mindössze egy évig működhetett a legnagyobb titokban Angliában. Szent beszédeivel ezalatt rengeteget térített vissza s igen sokakban megerősítette a

⁸ Bangha Béla: Jellemrajzok a kath. egyh. életéből. V. 148. l. ⁹U. o. 151. l.

¹⁰ U. o. 159. l.

¹¹ U. o. 162. l.

katolikus hitet. Sőt még arra is volt ideje és módja, hogy *Tíz bizonyosság* címen könyvecskét írt és terjesztett, melyben meggyőző erővel cáfolta az új felekezetek tévedéseit. Ez irtózatosságon felingerelte a kormányköröket s rajta voltak, hogy a buzgó és éleseszű jezsuitát elfogják. Az árulást az aposztata Eliot követte el. Rejtekhelyét elárulta a felkutatására kiküldött katonáknak, kik őt bilincsekbe verve 1581 július 17-én a legszégyenletesebb módon Londonba vitték. Campionnak minderre csak ennyi szava volt: Legyen meg az Úr akarata.

Miként a többi foglyokat, őt is a Towerba zárták s előbb szép szóval és ígéretekkel igyekeztek rávenni a hittagadásra. Még a canterbury-i érsekséget is megígérték neki, ha elpártol az egyháztól. Hősünk azonban hajlíthatatlan maradt. Következtek a kínzások: kifeszítették, kezének és lábának körmei alá tüket szurkáltak, majd körmeit leszakgatták, de e kínzások is meddők maradtak. Más bünt nem sikerült rábizonyítani, mint *Leicester gróf* is mondta, minthogy pápista. S ezért szívesen halt meg. Erzsébet, ki oxfordi tanuló korában kitüntetésekkel halmozta el, most a halálbüntetést mérte rá. Ez 1581 december 1-én következett be. Felácsolták számára a bitófát s ő „Uram a te kezeidbe ajánlom lelkemet” imával lépett alája, hogy meghaljon hitéért s elnyerje a vértanuk pálmáját. Hasonló sorsban osztozkodott vele ugyanazon évben egy másik rendtársa *Bryant Sándor* is. De nem kerül el a halált Persous sem, ha előljárósága vissza nem hívja s más munkakörbe nem osztja be. A következő évben *P. Cottan Tamás* került a vérpadra, miután elárulták búvóhelyét és kitudódott jezsuitasága. Mindezen öt vértanút még b. e. XIII. Leó pápa iktatta a boldogok sorába.

Igaz volt Campionnak, midőn ezt írta: míg a veteránok vérüket ontják, új katonák lépnek a régié helyébe. Ez az igazság állt a jezsuitákra is. A kivégzettek helyébe újak jöttek, hogy elfoglalják az elhaltak munkatérét s kövessék őket a vértanúságba. Erzsébet alatt még négy jezsuita b. vértanuja van a katolikus egyháznak. Az első *Cornelius János* volt. 1583-ban került haza a római angol szemináriumból s mint katolikus pap 10 esztendőn át oly eredményesen működött, hogy a királyné titkos tanácsa őt rettenetes tevékenyen és hatásosan működő papnak nevezte.¹² 1584-ben kérte és kapta meg felvételét a Jézus-társaságba, ami még súlyosbította helyzetét. A hurok már rég ki volt rá vetve s árulás folytán április 14-én sikerült is a poroszloknak elfogni az Arundel gróf kastélyában. Vele együtt hurokra került még három világi katolikus is. A páter mosolygós arccal adta meg magát s előbb a *narshalsea-i* majd a *dorchesteri* börtönbe hurcolták. A vádtanács nem tudott ellene mást felhozni, mint-hogy pap, papi ténykedéseket végzett, gyóntatott, akatolikusokat vett vissza a római egyházba, ami mind felségsértési számba ment. Cornelius nem tagadta e vádakát, de-hogy felségsértést követett volna el, azt kereken visszautasította. Vádlói nem fogadták el védekezését s 1594 július 4-én kimondták rá a halálos ítéletet. Vesszőboronára kötözve vonszolták a bitófa alá, melyre felhúzták. Még nem szenvedett ki egészen, mikor levették onnan s elrettentő például felnagyelték még ziháló testét.

A következő év február 21-én követte őt *P. Ivuthwell Robert* is. Előkelő nemesi család sarja volt, a jezsuiták nevelték s 17 éves korában, 1578-ban közéjük is állott. A fiatal szerzetes lelkivilágát szépen jellemzik e szavai: gondold meg Róbert, hogy már nem vagy a szerzetten kívül, hanem valóságos fia a mi Urunk Jézus Krisztusnak és tagja az ő Társaságának is, hogy mialatt mások erényét megcsodálad, neked is példát kell adnod másoknak.¹³ Leghőbb vágya neki is az volt, hogy visszatérhessen hazájába. 1586-ban teljesült is, amikor *P. Garnet Henrikkel* partra szállhatott. A legnagyobb veszélyek közt nyolc évig működhetett s élő szavával s írásaival igen sokat tett a katolikus hit érdekében. Kémjei úgy emlegették, mint a pápisták főügynökét. S ő csak örülni tudott

¹² Jablonkay G. i. m. 15. l.

¹³ U. o. 19. l.

ennek. Bátorságában odáig ment, hogy 1591-ben még kérvényt is írt Erzsébetnek, melyben arra kérte, hogy szüntesse be az ártatlan katolikusok üldözését. Londonban ezt valósággal vakmerőségnek tekintették s mindent elkövettek, hogy elfoghassák. Ez azonban 1594 június 5-én ismét csak árulás folytán történhetett meg. A hittagadó *Bellamy Anna* fedte fel rejtékhelyét *Topcliff* rendőrminiszter embereinek, akik elfogva, erős fedezet alatt szállították be a Towerbe. Ettől kezdve haláláig napirenden voltak megkínztatásai. Ezek abból állottak, hogy kezeinél fogva a kínzószoba falára akasztották s az ütőérnél szűrős vaskarpereceket alkalmaztak. Ezt többször is megisméltették, de P. Robert hősiesen állta s nem tagadta meg hitét. Láttára, Lord Cecil is így nyilatkozott: nemcsak a régi Rómában voltak legyőzhetetlen türelmű hősök, hanem most is van Angliában egy jezsuita, akit 13 kegyetlen kínzás fájdalma sem tudott megingatni.¹⁴ Számára a kivégzés már csak megváltás volt. A vád ugyanaz volt, mint P. Cornelius ellen s ugyanoly hősieséggel is lépett a bitófa alá, mint az előbbi.

Alighogy kivégezték P. Róbertet, máris új jezsuita lakója lett a Tower börtönének *Walpoll Henrik* személyében. A jól szervezett kémrendszer előre tudta jövetelét s alighogy a partra szállott, már is elfogták. Nem tagadta az ellene emelt vádat, hogy pap és jezsuita, de nem fogadta el, mintha hazája ellen tárgyalt volna a spanyol udvarral. De az előbbi is elég volt, hogy börtönről-börtönre hurcolják, tizennégyyszer megkínözzák s azután kivégezzék (1595 április 3-án vagy 4-én).

Az utolsó jezsuita, aki Erzsébet alatt szenvedett vértanuhalált, *P. Page Ferenc* volt. Mint előkelő ügyvéd volt ismerős Angliában s a jezsuiták halált megvető bátorsága benne is felkeltette a visszatérés és a hivatás kegyelmét. Papi tanulmányainak elvégeztével visszatért (1600) Angliába, s két esztendeig apostolkodhatott honfitársai között. 1602-ben elfogták s április 20-án kivégezték a tyburni vesztőhelyen, miután kijelentette, hogy jezsuita s Jézus nevéért hajlandó a bitófára is.

A kivégzett kilenc jezsuita vére sok más itt fel nem említett vértanuéval együtt Erzsébet lelkét terheli. Mielőtt a halál megakasztotta volna további hóhéri munkájában, 1602-ben még egy rendeletet bocsátott közzé, melynek értelmében minden papot, jezsuitát halálbüntetés terhe alatt kiutasított Angliából. Uralmát mindezzel megterhelten vette át utódja, *I. Jakab* (1603—1625). Ha talán uralkodásához nem is tapad annyi vér, mint öhozzá, de az üldözés és kivégzés alatta sem szünetelt. Erzsébetnek a rendeleteit mindenben fenntartotta s a *lőpor-összeesküvés* kipattanásával (1605) ő is üldözőbe vette a katolikusokat, papokat és szerzeteseket.

A merényletnek az volt a célja, hogy a parlamentet a királlyal s a lordokkal együtt a légerőpítse. Előkészületével a jezsuitákat is vádolták, pedig hogy nekik semmi közük sem volt az egészhez, azt a résztvevők, főképen pedig *Catesby* eskü alatt is vallották.¹⁵ De ezt figyelembe sem véve, a vádat valóságnak vették s megkezdtek elfogatásukat és kivégzésüket. *P. Gerardnak* és *Greenway-nek* csak úgy sikerült ezt elkerülni, hogy elmenekültek, ellenben *P. Oldowne Edvárd* s két laikus testvér *Owen Miklós* és *Ashley Rudolf* életükkel fizettek (1600 április 7) a koholt vádért. Mindhármukat az *Abington* grófi család heulipi kastélyában fogták el s mielőtt kivégezték volna, ugyanolyan tortúrákban részesültek, mint vértanu elődjeik Erzsébet alatt. A jó körműves testvér *Owen* nem bírta soká a kínzatást. Vaskeztyűkkel kifeszítve megszakadt hashártyája s a súlyos sérülésében nyomban ott meg is halt. De két másik társának erősebb szervezete kiállta a megnyomorításokat s csak ezek után akasztották és négyelték fel őket.

Bár *P. Garnet Tamás*t sznitén belekeverték a lőpor-összeesküvésbe, őt még sem ezért gyilkolták meg, hanem mivel kárhóztatta az 1606-ban kiadott hűség-eskü-mintát, melynek burkolt tartalma szintén katolikus hittagadást jelentett. Midőn a

¹⁴ U. o. 22. l.

¹⁵ V. ö. Holzwarth T.: Világtörténet VIII. 301 l.

londoni anglikán püspök felszólította, hogy tegye le a hűségesküt, így felelt: kész vagyok nemcsak a börtönbe, hanem tovább is még Tyburnbe is menni, mert semmitsem óhajtok jobban, mint a halált, hogy lelkem Krisztus kezei közt legyen, ahol már szívem régóta van.¹⁷ Nem is kísérleteztek vele tovább, hanem a vesztőhelyre vitték és kivégezték (1608). I. Jakab alatt még egy vértanúja volt a Jézus-társaságnak *Ogilvie János* személyében, aki ugyancsak hitéért 1615-ben halt meg.¹⁸

A katolicizmus helyzete változatlanul súlyos volt I. Jakab utóda, *I. Károly* (1625—1649), majd az úgynevezett *hosszú parlament* alatt (1640—1653) is. Az újabb erőre kapott puritánok, brownisták és anglikánok rossznéven vették királyuk katolikus házasságát. Vallási közönnyel vádolták, mivel neje kedvéért az angolországi katolikusoknak türelmet ígért.¹⁹ Nem is lett ebből semmi. A katolikusmentes parlament egyre támadóbban lépett fel uralkodójával szemben, kicsikarta tőle továbbra is a katolikusok üldözését, majd forradalomba és polgárháborúba kergette az országot, melynek áldozata lett a különben jóakarátú, de gyenge erejű I. Károly király is.

Ebben az időszakban a következő jezsuiták szenvedtek vértanuhalált, csak azért, mert nem tagadták papi és szerzetesi voltukat s beismerték, hogy terjesztették a katolikus hitet. Az első, akinek 1628 augusztus 28-án tették a hurkot nyakára *P. Arrowsmith Ödön* volt. Bátran kijelentette puritán bírójának, hogy hitéért és hivatásáért vérével is kész síkraszállni. Tudd meg tehát, válaszolta elítélője, hogy meg fogsz halni, az ég és föld között, bár méltatlan vagy az égre s a földre is. Erre csak ez a válasza volt: *Deo gratias*.²⁰ Ugyancsak ezzel az imával köszöntötte a hosszú parlament által rá szabott halálát *P. Holland Tamás* is. Hét évig apostolkodott Angliában s róla még bírója sem tudott más vétséget elmondani, mint hogy pap s ennél fogva felségsértő és méltó a halálra. Nem tagadta, sőt tyburni bitófája alatt nyíltan megvallotta: katolikus vagyok, pap vagyok és Isten végtelen jóságából Jézus-társasága tagja vagyok, az első a szerzetből, akit e parlament megnyitása óta halálraítéltek. E meg nem érdemelt kegyelemért a legbensőbb hálát mondom Istennek.²¹ Fel is húzták 1642 december 12-én. Ugyanott és ugyanúgy halt meg *P. Corby Rudolf* 1644 szeptember 7-én. Őt éppen misézésen érték rajta a póroszlók s így felségsértési bűne nyilvánvaló volt, halála pedig biztos. Az előbbiben nem érezte magát vétkesnek, de az utóbbtól sem rettent meg. Halált megvető bátorsága még ellenségeit is megindította. *P. Morse Henrik*, mint világi pap jutott a yorki börtönbe (1624), de mint jezsuita halt meg a tyburni vesztőhelyen (1645 február 1-én). Különösen a pestises betegek ápolásával s ezek visszatérítésével szerzett nagy érdemet. Első elfogatása után száműzésre ítélték. Ezután vétette fel magát (1625) a Jézus-társaságba s ismét visszatért (1636) hazájába, hogy megszakadt munkáját folytassa. De újra elfogták s száműzték; ő pedig újból visszajött s mint makacs ellenszegülőt felnagyelytették. A hosszú parlament utolsó b. jezsuita vértanúja *P. Wright Péter* volt. Előbb az omersi kollégiumban működött, majd a Belgiumban állomásozó angol katonaságnak volt a lelkipásztora. Ugyanezt a szerepet töltötte be, mikor visszatért hazájába, királyhoz hű csapatoknál is. I. Károly leveretése után Winchester gróféknál talált menedéket. A parlament katonái itt bukkantak rá (1651) s elvitték a newgate-i börtönbe. Hosszas vallatás és kínzás után felakasztották és fel-

¹⁷ Jablonkay G.: i. m. 35. l.

¹⁸ I. Jakab alatt hitükért meghalt s XI. Pius által boldoggá avatott angol vértanuk évek és állások szerint így oszlanak meg: 1605-ben 2 világit, 1606-ban 3 jezsuitát, 1608-ban 1 bencést és 1 jezsuitát, 1610-ben 1 bencést és 2 világi papot, 1612-ben ugyancsak 1 bencést és 2 világi papot, 1615-ben 1 jezsuitát és 2 világi papot ítéltek halálra hitük miatt. V. ö.: C. Testore: i. m. 21—24. l.

¹⁹ Holzwarth F.: i. m. 306. l.

²⁰ Jablonkay G.: i. m. 37. l.

²¹ U. o. 38. l.

négyletük (1651 május 19), miután kijelentette, hogy hálát ad Istennek, hogy csak hitéért és annak gyakorlásáért ítélik el.²²

Az angol katolikus üldözésnek volt még egy véres időszaka, melyet értelmi szerzőjéről *Vates-féle üldözésnek* (1679) szokás nevezni. I. Károly kivégzése után az angol parlament áttért a köztársasági formára, de diktatórikus szelleme miatt *Cromwell Olivér* halála (1658) után ezt is meguntta s I. Károly hasonló nevű fiát fogadta el királynak. II. Károly (1660—1685) a katolikus portugál király leányát vette feleségül, Brédában vallásszabadságot ígért. Nejének megengedte, hogy udvarában jezsuitát tarthasson s öccsét, Jakab yorki trónörökös sem bántotta meggyőződéses katolikus lelkületében. Ennek is udvari papja jezsuita: b. *Colombière Kolos* volt. Ezek a kedvezések a katolikusok javára billentették a mérleget s ezeknek köszönhető, hogy London félmillió lakosa közt 30.000 merte magát katolikusnak vallani s az egész országban 230 világi pap, 130 jezsuita, 80 bencés, 55 ferences és néhány domonkosrendi és karmelita lelkipásztorkodhatott.²³

A katolikus életnek ez a szabadabb megnyilatkozása ismét felkeltette az ellenség féltékenységet és semmiféle rágalomtól sem riadt vissza, hogy megakassza fejlődését. 1666-ban nagy tűzvész pusztított Londonban, melynek előidézését a katolikusokra fogta. Ezenkívül állami felforgatással, lázadás szításával stb.-vel vádolta őket. Ezen vádaskodásoknak lett az eredménye az u. n. *Test-act* törvény (1673), mely minden állami tisztviselőt kötelezett arra, hogy anglikán szertartás szerint vegyen részt az úrvacsorán, tagadja meg az átlényegülés hittételét és a pápa lelki fenhatóságát.²⁴ Ezzel a katolikusok érvényesülése volt lehetetlenné téve, minek következtében még a yorki hercegnek is le kellett mondani tisztségeiről, sőt később trónörökléséről is. 1675-ben a parlament újból törvényt hozott, mely halálbüntetés terhe alatt kötelezte a papokat és szerzeteseket az ország elhagyására. A véres üldözés ezzel újból megkezdődött, amihez nagyban hozzájárult *Vates Titus* nevű anglikán lelkész. Ő ugyanis a katolikus vallás leplébe burkolózva belopakodott a jezsuiták valladolidi és s. omersi kollégiumaiba, hogy tőlük államellenes titkokat tudjon meg. Bár az álarc egy-kettőre leháncsolódott róla és semmiféle vétkes cselekedetnek nem jöhetett a nyomára, amint a jezsuiták ilyenekkel nem is foglalkozhattak, mégis eltávolítása után 81 vádpontot szerkesztett ellenük, mely csupa rágalmakat tartalmazott, nevezetesen, hogy az egyik tartománygyűlésükön (1678 április 27) összeesküdtek a király élete s az angol államvallás ellen. stb.²⁵

A vádak eljutottak a királyhoz, aki azokat átadta miniszterének *Lord Daubynak*, ő pedig az ügy megvizsgálásával *Godfrey* bírót bízta meg. Ez látva, hogy mennyire ellentmondó és igaztalan a tartalmuk s érezvén, hogy ezek ellenére is halált kell mondania a bevádoltakra, búskomorságba esett s valószínű, hogy emiatt lett öngyilkos. De hogy mennyire nem volt meggyőződve állításainak az igazságáról maga Vates sem, arra jellemző, hogy a király kérdésére: hol tárgyalt a jezsuitákkal? így felelt: Párizsban, a Szajna-parti házukban.²⁶ A király maga cáfolta meg, hogy a Szajna partján nincs is a jezsuitáknak házuk. De ugyancsak, ilyen légből kapott leírást adott *Don Juan d'Austriáról* is, akivel a jezsuiták megbízásából tárgyalt volna II. Károly megöletéséről. De ezen hazugságok mind nem számítottak. Még *Goodfrey* halálát is a vádlottakra fogták. Az 1678-ban összeült parlament *Shaftesbury* államminiszter buzgólkodására kivitte, hogy a vádlottakat el kell ítélni s méltán jegyezte meg a protestáns *Hume*:

²² Jablonkay G.: i. m. 41. l. Ezen időszaknak XI. Pius által boldoggá avatott vértanui idő- és számszerint így oszlanak meg: 1628: 1 jezsuita, 1 világi; 1641: 1 bencés, 1 világi pap; 1642: 1 jezsuita, 1 bencés, 3 világi pap; 1644: 1 jezsuita, 1 világi pap; 1645: 1 jezsuita; 1646: 1646: 1 bencés; 1651: 1 jezsuita; 1645: 1 világi pap. V. ö. C. Testore: i. m. 24—28. l. ²³ Jablonkay G.: i. m. 43. l.

²⁴ Holzwarth F.: i. m. 434. l. ²⁵ Jablonkay G. i. n. 47. l. ²⁶ U. o. 46.

jezsuitának vagy katolikusnak lenni, már elegendő bizonyosság volt arra, hogy valakit vétkesnek ítéljenek.²⁷

A bebörtönzöttek közt volt öt jezsuita, név szerint *P. Ireland Vilmos*, akit Vates látott azon a londoni gyűlésen, ahol szerinte elhatározták a király megöletését, jöllehet abban az időtájban a pater Londonban sem tartózkodott. Továbbá *P. Whitbread Tamás* provinciális, *P. Harcourt Vilmos* rektor, *P. Fenwick János*, *P. Gavan János* s *P. Turner Antal*. Egyikük sem volt bűnös, bár mindegyiküknek meg kellett halni. A provinciális az esküdszék előtt a következő vallomást tette: ami a vallási kérdést illeti, megvallom, hogy Jézus társaságának tagja vagyok és az angol rendtartomány főnöke. Ha ezt számomra vétségnek lehet betudni, remélem, visszanyerem annyira erőmet, hogy képes leszek érette az akasztófán szenvedni. Bármilyen összeesküvést illetően, ünnepélyesen és határozottan kijelentem, hogy semmi ilyesmiről nem tudok s mert dolgainkat és embereinket ismerem, bizonyos vagyok benne, hogy szerzetem tagjai szintén mind ártatlanok.²⁸ Mentőszava a pusztába kiáltott, amint hiába hangzottak ártatlanságukat a többiek is. Az elsőt 1679 január 24-én, a többi négyet pedig június 2-án végezték ki. Erre az ítéletre a különben még protestáns *Stephens* történetíró is így nyilatkozott: nehéz bárminő mentséget találni az esküdtbírák számára, akik az öt jezsuitát azon tanúságok ellenére is elítélték, melyek Vates tanúságtételének főpontjaival ellentétben állottak. Mert ha azt mondjuk, hogy ítéletük ama felizgatott vallási rajongást tükrözteti vissza, amely a kor esküdszékeit az összes római katolikusok tanúságtételeinek elvetésére bírta, ez máris egyértelmű volna azzal, hogy ezen esküdszékeket elítéljük.²⁹

Vates vádjai nemcsak a fővárosban állították fel a bitófát a katolikusok részére, hanem a vidéken is. *Cardiffban* a legkegyetlenebb módon végezték ki 1679 július 22-én *P. Evans Fülöpöt* egy világi pappal együtt. Hasonló sorsra jutott augusztus 27-én Dél-Walesben *P. Lewis Dávid*, akit irgalmas szeretetért a *szegények atyjának* nevezett a wales-i nép. Ő volt a kivégzett jezsuita vértanuk legidősebbje, mert míg társai közül egyik sem lépte át az 50. életévét, ő 62 éves volt, mikor kivégezték.³⁰ Vele 21-re szökött fel azon jezsuiták száma, akiket XI. Pius pápa 1929-ben boldoggá avatott. Természetesen ez a szám még nincs lezárva, hiszen még folyamatban van a hátramaradtak boldoggá avatási pöre.

A vértanuk halála rémséges volt, de boldog a megdicsőülésük. Akik oly szerencsések lehettünk, hogy 1929 december 15-én végignézhettük a 21 jezsuita s a többi 115 angol testvérük boldoggáavatási, római ünnepségét, meghatottan láthattuk az Anyaszentegyház hódolatát hős gyermekeivel szemben. A Szent Péter bazilika ünnepi díszet öltött, hatalmas falait aranszegélyű bíborszín drapériák ékesítették, ezer és ezer villanylámpa szikrázta a fényt, ember ember hátán tolongott, hogy résztvehessen a boldoggáavatási pápai misén. Boldog volt az angol katolikus nép s nevében boldogult *Bourne Ferenc* bíboros-érsek köszönte meg a Szentatyának, hogy e kettős jubileumi esztendő, melyre az ő aranymiséje s az angol katolicizmus felszabadulásának a centenáriuma esett, e vértanuk boldoggá avatásával koronázta meg.³¹ A Szentatya válaszában párhuzamot vont az őskereszténység és Anglia e 136 vértanuja között s a westminster-i bíboros-érsek útján arra kérte angol híveit, hogy amint az oltárra emelt testvéreik hűségét az egyházhoz, ragaszkodását Krisztus földi helytartójához szentté termékenyítette meg az első századok keresztény mártírjainak a vére, úgy vigyék át és őrizték meg ők is amazok hithűségét és egyházszeretetét.³²

²⁷ U. o. ²⁸ U. o. 49. l. ²⁹ U. o. 51. l. ³⁰ Az Oates-féle üldözés számszerint a köv. bokky vértanukat adta: 1678: 1 angol nemes; 1679 7 jezsuita, 1 bencés, 1 ferences, 2 világi pap, 2 világi egyén; 1680: 1 világi pap s 3 világi férfiú. V. ö. C. Testore: i. m. 28–30 l.³¹ Osservatore Romano 15 dic. 1929. ³² U. o.

MÁRIA ÜNNEPEIN EGÉSZ ÁT A VECSEERNYÉRE

Tenger csillagának,
Isten szent anyjának,
Ave mindörökké
Mennyei kapujának.

Gábor angyal mondta
Néked ezt az Avet :
Évából Ave lesz —
Így adj nekünk békét !

Oldd fel bűneinket,
Vaknak add, hogy lásson,
Gyengeségünk úzd el,
Minden jóval áldj meg.

Mint anyánk légy nekünk ;
Nézzen ránk teérted
Az, ki értünk kívánt
Lenni és tiéd lett.

Nincs hozzád hasonló
Szűz, ki oly szelíd vagy !
Ments meg bűneinktől ;
Jók legyünk és tiszták !

Tiszta éltet éljünk,
Biztos úton járjunk :
Jézusunk, hogy lássuk
S néki örvendezzünk.

Atya-Isten áldunk
S téged édes Jézus
És Szentlélek Isten :
Hármuknak dicséret ! Amen.

VII. vagy VIII. század.

A DALMÁCIAI SZONETTEKBŐL KI A TENGERRÉ

IRTA: PAULA PRERADOVIC

Ó, dél tűzében égő tengerem,
Vad vágy vert hozzád lázas éjszakákon,
Most tiszta kéked újra-újra látom,
Bár súlya nincs és szép, szeplőtelen.

Lélekzeted csodásan-hűs nekem
S a sónak csókja jelként ég a számon,
Mert száműzött szív tért meg vágy-batáron
S mint jó anya, te ujjongsz csendesen.

Bátor hajónk a nyílt tengerre fordul,
Ujjongva jön sok, vijjogó sirály,
Mint üzenet a messzi égi honbul.

És elmarad a hófehér sziget,
A kővilág bár ifjú bort kínál:
Megyek, mert álmország integet.

Vitnyédi Németh István fordítása.

MILO URBAN

a háború utáni szlovák epika egyik legtehetségesebb írója. Az írói hivatás mély átérzésével nézi a szlovák életet, elsősorban a falut, amelynek örömeit, vergődéseit hatalmas ciklusban dolgozta fel. A szlovák faluhoz ő jutott legközelebb; meghatódott, szubjektív realizmussal rajzolja, úgyhogy az olvasóban erős szimpátiát ébreszt a szlovák lélek iránt. Katolikus író. Eddig két regénye (*Élő ostor*, *Ködök a hajnalon*) és több novella kötete jelent meg. Ez a novellája a (*Stichého frontu*) Csendes frontról c. könyvből való.

ÁRVERÉS ELŐTT

IRTA: MILO URBAN

Hol volt, hol nem volt, valahol a magas hegyek között volt egy kis szlovák falu és ebben a faluban lakott egy gazda, névszerint Márton. Volt felesége és gyermekei, mint ahogy mindegyik parasztnak van, volt háza, valami földje is. De mindamellett nagyon szegény volt, mert a dombok kavicsos földje nem termett annyi, amennyi az igénytelen paraszti családnak a megélhetéshez kellett. Egyébként csak megvult, tett, amit lehetett és ha már nem élt, legalább tengődött. Vigasztalódott azzal a szomorú tudattal, hogy nemcsak ő van így, hanem mások is éppen úgy tengődnek.

Az egyik napon azután levelet kapott ez a gazda a városban lakó fiától. Pénzt kért, mert máskülönbén abban kell hagynia a tanulást. No, mit lehet tenni? Az istállóban állt még egy üsző és hosszú veszekedés után az asszonnyal abban állapodtak meg, hogy eladják. Hagy tanuljon tovább a fiú. Meg is cselekedték volna, de amint a városba készülődtek a vásárra, az üsző hirtelen megbetegedett és megdőglött.

Utolsó mentsvárjuk így a bank lett. Elmentek és kölcsönt vettek a birtokra. Eleinte szorgalmasan fizetgették és lassacskán le is törlesztették volna, ha számitásaikat keresztül nem húzza egy terméketlen esztendő. Előbb jégverés volt, az tönkretette a vetés egyik felét, azután az aratáskor fagy volt, ami elpusztította a megmaradt vetést is. Akarva, nem akarva, meg kellett hajtaniok kemény paraszt nyakukat. A fiúnak ott kellett hagynia az iskolát; a kamat a bankban egyre nőtt, végül is a bank felmondta a kölcsönt. Így történt azután, hogy vagyonukra kitűzték az árverést.

Mit csináljon?

Uram, Isten!

Az asszony a sarokban sírdogál, a három kis gyerek megrettenve forog körötte, míg a legidősebb — a diák, — aki már tudja miről van szó, csak bámul, csak bámul az apjára, mintha kérdezné: „Atyám, az Istenért, mit csináltok velünk?!...“ Lehet, hogy nem is kérdezi ezt, lehet, hogy nem is érti, de... ki tudja... A legidősebb kék szeme, amelyet korai gondoktól elsötétült szemöldök takar, elviselhetetlenül nehéz. Sok mindent látott az életben, nem hátrált meg semmi elől, de ebbe a szembe nem tud nézni. Lesüti szemét, elfordul, de ez a szem mintha követné. Érzi, hogy áthatol udvaron, falon keresztül, érzi, hogy a vállába kapaszkodik és malomkőként húzza le a földre.

Beszélne valamit, de mit? Nemrég szólt az asszonyhoz, mert azt hitte, hogy az egy-két szóval megvigasztalja, hogy megértéssel, részvétellel néz kínlódo lelkére. Az asszony pedig... Mormogott valamit, átsuhant a szobán

és ő egyedül maradt bajával. Lehet, hogy nem azt mondta, amit akart, de . . . ki jártas a szavakban? Annyiszor olyan jól meggondolta, annyszor belekezdett a beszédbe, de alig szólalt meg, észre kellett vennie, hogy nem azt mondta, amit akart. Egész más lett belőle; valami idegen, homályos, érdes és sértő, mintha mérgeledne és az öklével verné az asztalt. A szavak, alighogy kiejtette őket, elkezdtek élni, fenyegetően szálltak szembe vele, gyanúsították, úgyhogy meg kellett hátrálnia és menekülnie kellett arról a helyről.

Futott, de nem tudott elmenekülni. Kiszaladt, de amikor nem látta az asszonyt és a három apró gyereket, amikor nem nézte a fia — a legöregebb, a diák, — akkor ránézett a ház, rábámult az egész falu. Az ablakok szemekké változtak és ő, akár hátat fordított nekik, akár nem, érezte, hogy feléje merednek minden oldalról és minden helyről kérdezik: „Márton, az Istenért, mit csinálsz?! . . .“ Alkonyatkor, ha a nap lenyugszik, olyanok az ablakok, mintha sírástól lennének kipirosodva, ki vannak tárva és szomorúak. Azt hitte, hogy feleletre várnak, vigasztalásra, de . . . Mit mondjon nekik? Hogy vigasztalja őket, amikor neki is vigaszra van szüksége.

Megmérgesedett. Mit akarnak tőle? Hát tehet ő róla? Tört ki belőle hirtelen. Éppen fát vágott a kamrában, amikor érezte azt a szörnyű terhet a vállán. Körülnézett és a pitvarajtóban a fia állt. Lehet, hogy őt nézte, lehet hogy nem, de mintha megvagdalták volna. Eldobta a fejszét, kiugrott és ráordított:

— Mit bámulsz mindig? Nincs más dolgod?

És amikor a fiú szégyenlősen lesütötte a szemét, befordult, hogy elbújjon a pitvar félhomályában, utána mordult:

— Szamár!

Ettől kezdve a legöregebb, a diák — nem nézett rá. Ha bejött a szobába, csak megfordult, tapogatott, mintha valamit keresne és lesütött szemmel ódalgott kifelé. Utána ment az anyja, az anya után a gyerekek, óvatosan, futva, mint a csibék és az egyik sem nézett rá. A kitárt ablakok az utcára néztek, az utcán néha kocsi sietett, néha emberek, de . . . Ez még csak rosszabb volt. Úgy tűnt fel neki, mintha mindenki előle futna: az asszony, a gyerekek, az egész család. Úgy tűnt fel neki, hogy félnek tőle, mint valami gyilkostól, vagy belpoklostól. Senkisé nem nézett rá, mintha tudná, hogy a nézés rossz esik neki . . . No, ez még inkább bántotta! Ha egymagában ült a szobában, ha senkisé nem nézte, beszélni kezdtek a falak. Beszélni kezdett a mennyezet, a padló, beszélni kezdett az asztal, a szék, az ágy, a fali szentképek. Beszélni kezdtek azon a borzasztó, nem hallható hangon, amelyet a fül nem hall, hanem a test minden porcikája. Tanakodni kezdtek és amikor már befejezték, amikor zúgott a feje, hirtelen egy hangon kérdezgették:

— Márton, az Istenért, mit csinálsz velünk?!

Nem válaszolt. Mit is tudott volna válaszolni? Kezére hajtotta fejét, fogait csattogtatta és amint így a búkkfa-asztalra hajolva egyedül ült, szeméből megeredt a könny.

Amikor felsüt a nap, tágas a vasárnap, mint az üres csűr, amelyben lányok készülődnek a táncra. Délután megélnék az utak és vándorlásra csábítják a lábat.

Megindulsz és csak úgy mész. A falu elmarad mögötted, az út a mező felé emelkedik. Az ösvény lépcsőről-lépésre növekedik a lábad alatt, felfelé tart és te emelkedsz vele valahová a felhők közé. Emelkedsz és süllyedsz a falu, nősz és kisebbednek a gondok. Ott lenn van valahol a hirdetőszekrény a dróthálóval, benne a végrehajtási hirdetés, de te . . . Megcsap a hegyi szél, átölel a rét, betakar az ég . . . Elveszik a házat? Jó. Eladják a földet? Adják! . . . Összeszorítod az öklöd és megadod nekik még.

Hogy füljanak meg tőle a bestiák!

Valaki szól: „Dicsértessék . . .” Ketten mennek. — Kezük hátul, hátuk meghajlítva, mintha két súlyos láthatatlan keresztet cipelnének. Tizennégy-szer megállanak és tizennégy-szer megindulnak — tizennégy láthatatlan stáció marad mögöttük, tizennégy megálló a földön.

Ime, a kalváriájuk!

Ott fenn, ahol már nincs semmi, csak a levegő és a távolba siető felhők, ott fenn, a legmagasabb ponton leülnek, hogy fellélegezzenek. A térdük magasan van, majdnem az álluk alatt, kezüket átfonják rajtuk és ujjjaikkal abroncsként összekötik őket. Két aszott, meggyötört test, két ember egymás mellett. Ülnek és bámulnak, bámulnak és ülnek, majd az egyik sóhajt és megszólal:

— Az, az . . .

Lehetne beszélni arról, mi fáj, el lehetne mondani, mi gyötri a lelket. Ej, lehetne . . . Fel lehetne hozni itt a magasba azt a lenti világot, a gondokat, beszélni hosszasan arról, aminek lennie kellene és ami nincs. Valamilyen új világot alkotni, megrajzolni széles és merész vonalakkal, nem, beleégetni a földbe, hogy mindenki lássa. Új törvényeket hozni, új igazságokat, de nem a kőtáblákba vésni, hanem a szívekbe! . . . Nemcsak azt mondani: „Én vétkem, én vétkem”, hanem azt is: „Én bajom, Uram! . . . Én házam és én földem, én feleségem és én gyermekeim! Így! Mert ki ad most a fejük fölé tetőt és ki táplálja őket, ha nem én?”

El lehetne mondani, mi fáj, három nap és három éjjel szünet nélkül lehetne beszélni arról, hogy mi gyötri a lelket és mi váj benne mélyszántású barázdákat. Uramisten, lehetne! De . . .

Kinek?

És minek?

Az ott mellette, az a másik . . . János, András, István . . . De mit jelent a név? A név őket nem választja szét, egyformák. Annak is ott mellette végrehajtási értesítése van és felesége és gyerekei. Nyomor, baj . . . Ej, tudják ezt jól! Egyik tojás a másikhoz nem hasonlít annyira. Hiába kezdenének erről vagy arról. Egymás lelkének legrejtettebb zugát is ismerik, tudnak egymás

legtitkoltabb gondolatáról is. János is, András is, István is — mindannyian egyek : az emberek egész csapata, a keresztek egész erdeje, hogy el lehetne tévedni. A hasonlók gyűlése, férfi a férfi mellett, százlábú test, de csak egy lélek és egy agy.

Beszélni ?

Miről ?

Beszélnivalójuk csak azoknak van, akik nem ismerik egymást. Ők pedig ? Ismerik egymás minden porcikáját, emberemlékezet óta. Hogyisne ? Hiszen — egy sors köti össze és egy nyomor üti őket. Ha beszélni kezdenének és beszél-
nének, senkisem figyelne. Maguknak beszélnének, akárcsak a bolondok ; hiába beszélnének.

Egy óra múlik el. Egy óra folyik az idő tengerébe. Ők hallgatnak. Szótlatlanul ülnek egymás mellett, szótlatlanul függnek láthatatlan keresztségeiken és a völgybe néznek. Alattuk a falu, fölöttük az ég, rajta a messzibe rohanó fehér felhő-
foslányok.

Egy óra múlva végre megszólal a másik és bizonyítja :

— Igaz, igaz.

Bólintanak a fejükkel, néznek fel, néznek le és . . . Úgy tetszik nekik, mintha hatalmas kék tó felett függnének, amelyben fehér hullámdarabok úsznak.

*

A szegény ember lelke olyan, mint a torony, a gondok pedig olyanok benne, mint a denevérek, ha megérinti őket a tél. Behúzódnak, a gerendákba kapaszkodnak és lógnak fejjel lefelé, hogy felébredjenek, ha valami közójük esik. A szegény lelkek aggasztó félhomályában, a napok keserű semmiségébe meredt árva tornyokban, láthatatlan szárnyaikon röpködnek a gondok, szét-
szélednek, hogy félelmet, zavart és aggódást keltsenek.

A vizek árja lefelé törtet. A folyók ássák medreiket. A hullámok mélyek, és az ember életében vannak pillanatok, amikor csábítanak. Felakasztod a szíjat a falra, hogy a borotvádat megfend és akaratlanul is felöltik benned a merész gondolat : „Mi lenne, ha erre a szíjra felakasztanád magad, vagy pedig a borotvával felnyitnád az ereidet ? . . .” És látod magad kiöltött nyelvvel, kidülledt szemekkel, ahogy megtalálnak. Jajgatnak és borzalommal visznek be a kamrába. Látod a vért, amely ereidből ömlik, látod véred meg-
alvadt cafatjait, a megrémült embereknek azt a bizonyos borzalmát és azt mondod magadban : „Nem történt semmi. Semmi !” Rád hullának a göröngyök valahol a temető árkában és egy vagy két hónapjára elfelejt a feleséged, a saját gyerekeid.

Van ebben valami nevetséges, de ismeretlen, szörnyű hatalom is. Élni nem tudsz, meghalni szintén nem. A helyzeted nem hagy élni és meghalni, — élő véred minden cseppje, tested minden része tiltakozik ellene . . . A faluban

végrehajtók járnak, a kishíró minden pillanatban dobol és közhírré teszi, hogy ekkor, itt és itt újabb árverés lesz. Az irgalmatlan élet ütése alatt parasz-
tok buknak el, emberi sorsok törnek össze, és mégis... Újak születnek, jönnek
a világra, élnek és mennek — nemzedék nemzedék után. Élnek és mennek,
nem, hömpölyögnek; bajon, hiányon, árveréseken keresztül, semmibe véve
a kegyetlen sorsot.

Hová?

Ki tudna erre felelni?

És ha igen, — hát miért?

Mindennek megvan a maga biztos, örök útja.

A fiú — a legidősebb diák —, a földet nézi. Elhomályosult halványkék
szeme; ismeretlen hegyek távolába néz, de ott, a másik részen valahol, fénylik
és biztat. A homályban, amely eltakarja, ismeretlen gondolatok születnek
és érnek, erősek és merészek, akárcsak az acélfúró. Valamelyik felébred, fel-
ébred... Az anya sír, a gyermekek körötte rajzanak — világos csirkék — de,
ezekben a könnyekben, ebben a nyomorban körötte, a dob pergésében, a kis-
bíró hangjának emelt tónusában, amelyben új árveréseket tesz közzé, új
koldusbotot, — nagy szívek születnek, gondolat találkozik gondolattal, hogy
egyesüljön, hogy újat teremtsen. Ó, a szív! A szív csodás kenyér, csodás
hangszer... Minél többet adsz belőle, annál nagyobb lesz, minél többet kí-
zod, gyötrőd, annál jobban érez.

Nem látja, mi megy végbe az asszony szívében és nem tudja, mit gondol
a fia, ez a szőke tacsó, de amikor látja, amint megrettenve a sarokba húzó-
dnak és sírdogálnak, érzi, hogy valamiféle rejtekek nyílnak fel benne, szívek,
színek tömkelege. Megcsodál minden kapcsolatot, amely velük összeköti, észrevesz
minden apróságot, amely körükben született és keres ilyeneket. Valamikor
nem is tudott erről, és most... Elmenne a világ végére, ha a világ nem lenne
végtelen; lehozná a csillagokat a mennyboltról, ha lehetne és ha ezzel rajtuk
segíthetne. De mit tehetsz a drótháló ellen, mit kezdhetsz azzal a papirossal,
amelyben pontosan tudatják az árverés napját és óráját. Minden olyan kicsi-
nyes, buta, szürke, és mégis... Az ujjadat sem emelheted fel ellene. Az óra üt,
az időt percekre osztja és te az irgalmatlan apróságok eme áradata alatt ör-
lődsz, lassan pusztulsz és szétbomlasz, mint viasz a napon.

A szegény ember lelke... Eh!... Tornnyok, ti magas tornnyok!...
A szelek fujnak, viharok zúgnak felettetek, hogy helyet csináljanak a napnak,
a kék égnek. Élni nehéz és meghalni nem tudsz, de majd ott, a másik oldalon...

Talán.

Jó az Isten!

Valahogy volt, valahogy lesz is.

A HÁROMSZÁZÉVES PAZMANEUM*

Három század magyar katolikus kultúrtörténet

ÍRTA MÖSSMER JÓZSEF

Emberi cselekedetokről épügy, mint magáról az emberi életről igaz, hogy értékéhez vagy értéktelenségéhez az időtartam egyedül nem ad hozzá egy atomot sem. Meghal egy gyermek és korai vége mélyen megrendít. De emelkedjünk fel a sub specie aeternitatis, az örökkévalóság álláspontjára s akkor talán szüksége sem volt további élettartamra, mert már úgyis rendelkezett azzal a befejezettséggel és tökéletességgel az Úr színe előtt, amelyhez a továbbélők csak hosszas és fáradságos küzdelem árán juthatnak el.

Mert mi más ez az Úr előtti küzdelem és érés, mint ama nagy szellemi harc, melynek visszfénye — a szó legtágabb értelmében — a mindenkori kultúra a maga elágazásaiban, világi és egyházi berendezésében?

Kulturális intézmények felette állanak a személyiségeknek és mindaddig virágoznak, míg belőlük értékes kihatások sugároznak.

És az idő vasfoga?

Sokat halljuk emlegetni: Untergang des Abendlandes. Bizonyos, hogy nemcsak Nyugat pusztul el, hanem el fog pusztulni a kultúra minden alkotásával együtt: az Akropolis épügy, mint a Péter-templom. Elmúlik a világ, de vele csak a végessége enyészik el. Valójában minden megmarad Isten országának eszmevilágában, ahogy Plato és szent Ágoston halvány fényben megsejtve szemlélték; megmaradnak az alkotó erők, melyek végtelenül nagyobbak annál, mint amit a földön létrehoztak; minden igaz, jó és szép megdicsőülten s Isten kimeríthetetlen mélységéből tökéletessé váltan fog színe előtt kibontakozni. Csak az semmisül meg, ami a lelkeket a föld porához köti: az a földi köd, mely a szellemet körülsötétíti. Isten országa hasonló a drága gyöngyökhöz, melynek birtokába csak minden mulandó árán lehet eljutni.

Sub specie aeternitatis magaslátáról az a kis darab világtörténet néhány ezer esztendőről, amit ismerünk és az a piciny darabka történelem a Collegiumról is egészen különös profilban tárul elénk.

Divina comoedia bontakozik ki nagyban és kicsinyben. Deus ludens in orbe terrarum! Isten, ki az embereket mint sakkfigurákat használja fel szándéka érdekében.

* Néhai dr. Mössmer József németnyelvű előadása a Pazmaneum háromszázéves jubileumán (1923) a bécsi előkelő világ színe előtt messzekimagaslik hasonló kísérletek közül; Pázmány történelmi nagysága beleállítva egy darab pompás magyar katolikus kultúrtörténet mesteri rajzába, de egyúttal Mössmer páratlan tudásának és polihistor műveltségének — hiszen elsőrangú matematikus, bölcsele, esztéta és teológus volt egy személyben — mauzoleuma — mit érdemes kimenteni a feledés porából.

És mindig ugyanaz a játék járja : az a világ- és embertörténelem mélységes témája, melyet Goethe a hit és hitetlenség konfliktusának nevez, ahol azonban a hit alatt áldozatokban revelálandó szeretet értendő.

A világ színpadán mindig ugyanazt a játékot játsszák ugyanazok. Egyrészt alkotó, hordozó, áldozatra képes Isten-erők, másrészt a tagadásnak és pusztulásnak elszabadult hatalmai, a háttérben az életelvű kovácsolt önzéssel és szeretetlenséggel. Az aranyrakáson megcsömörlött gyomorral felnyög az életmelódia : Őh hagyjatok aludni.

Minden mulandó csak képmás és én úgy gondolom, ahol mulandót ünnepelnek — már pedig a jubileumok eminenter mulandóságok, — ott helyénvaló és üdvös lehet elmélkedni az örökkévalóság álláspontjáról.

Mikor megkísérlem, hogy a Collegium három századáról futó képet adjak, akkor csak a legszükségesebb száraz történelmi adatokra szorítkozhatom.

De minden életté varázsolódik, mihelyt figyelmünket az örök értékek felé fordítjuk, melyek a sorok mögül elővillannak, mint égen a csillagok s az alacsony emberit homályba borítják.

*

A Collegium alapítója, Pázmány Péter kardinális, esztergomi érsek. Az emberiség reprezentánsai közül való, férfiak sorából, kiket Isten a világ-kormányzás eszközül szemelt ki. Mint a Gondviseléstől kijelölt minden vezér — úgy Pázmány Péter is korának viszonyaiban lelte meg feladatát és ez a miliő, ezek a külső körülmények jelentik életében azt az érintkezési felületet, amelyen nagytehetségű alkotó egyénisége kigyúlt, hogy elhivatottságának minden képességével éljen.

A körkörülmények, az egyéniség és tett termékeny egybefonása termette meg többek közt azt a hajtást, amelyik immár háromszáz éves virágzó életkort tud felmutatni.

Hogyan történt mindez ?

A papság nevelésére a 12-ik századig a káptalani, kolostori és plébániai iskolák szolgáltak, de ezeket csakhamar elhomályosították az újonnan alapított egyetemek. Bécsben 1365-ben IV. Rudolf, Ausztria fejedelme alapított egyetemet, ahol németek, szlávok és magyarok nyújtottak egymásnak jobbot, egységes és barátságos kultúrmunkára, még mielőtt politikai kötelék egybefűzte volna őket (Schrauf). 1551-ben I. Ferdinánd császár meghívta Bécsbe a jezsuita-rendet és eleinte két tanszéket adott át neki. II. Ferdinánd alatt a jezsuita kollégium beolvadt az egyetembe, amikor is a korporációs-házak, a burzák, többek közt a bursa liliorum és a Goldberg-alapítvány is a jezsuita atyák kezébe került.

Pázmány Péter 16. életévében lépett a jezsuita rendbe és noviciátusi éve után a bécsi egyetem hallgatója lett.

Ebben az időben és a következő évtizedek alatt Magyarországon az egyházi élet siralmas süllyedtséget mutat, minek lényegét és okát a nagyszombati tartományi zsinat ezekben a megrázó szavakban ecseteli : „A főbaj a nagy hiány a lelkipásztorokban, elégtelen kiképzésük és csekély buzgalmuk. A katolikus paróchiák nélkülözik plébánosait, úgyhogy a katolikus lakosság prédikációra és kereszttelésre a szomszéd akatolikus lelkészhez megy, vagy egyenesen akatolikus lelkipásztort állít.” Hogy mennyire szívén

hordta Pázmány ezeket az állapotokat, saját szavaiból tudjuk. Egész fejlődése, tanítási tevékenysége és szociális működése lépcsőfokok voltak egyéniségének kiérésében, mely hatalommal nyúl bele a viszonyokba és rázza fel a kedélyeket.

Ami ezeket a világtörténelmi egyéniségeket alkotó szellemekké avatja, azt Goethe ebbe a két szóba foglalta össze : eszme és szeretet. Eszmék szorították Pázmányt a barokk szellemében kiömlő belső világának kifejezésére és kifejeztetésére és így teremtett magának, elsőben gondolatvilágának megfelelően olyan nyelvet, aminőt ő előtte nem lehetett hallani.

Az lett a magyar nyelv számára, ami Luther a német nyelvnek. Ez persze mérhetetlen lépést jelentett a szellemi életnek és keresztény kultúrának a megvalósításában és amint új világot létesített, úgy odaadó szeretete fáradhatatlan tevékenységre és kulturális alkotásokra serkentette — hazája és egyháza javára.

Isten országának egyetlen gyöngyéért, melyben örök értékeket sejtett, mindent odaadott.

Mikor 1616-ban esztergomi érsekké neveztetett ki, saját bevallása szerint klérusának nevelése és kiképzése lett sorvasztó gondja : „*Éjjel-nappal foglalkoztam a gondolatokkal, hogy csekély erőmmel és Isten segítségével segítek a bajon, míg végre sok vesződéssel, saját kényelmem és napi szükségleteim feláldozásával összehoztam a szükséges összeget.*” Ez az összeg volt az újonnan megalapítandó Szeminárium magva.

Pázmány egy percig sem kételkedett abban, hogy a szemináriumot speciális célja érdekében, csak Bécsben lehet felállítani : Magyarországon létezett akkor már három szeminárium. De csak a híres császárváros nyújthatott elég alkalmat a nyugati kultúra megismerésére, egyházi és világi művészet elsajátítására és kiváló tudós professzorok hallgatására. Különben abban az időben már a legtöbb országnak voltak kollégiumai a külföldi egyetemeken. A tömegnevelés egy sablon szerint ép olyan káros, mint az életmegnyilvánulások terén a túlzott elzárkózottság. Kultúrfejlesztő egyedül a helyes individualizmus : az egységben a sokszínűség ; ilyen — egészen sajátos egyéni életet élő kollégiumot akart és alapított Pázmány. Az első lépést hozzá 1618-ban tette, amikor az Anna-Gasseban a Szt. Anna-templom mellett házat vett és rendezett be.

Politikai zavarok és háborús veszedelem késedelmet okoztak, míg végül 1623-ban szeptember 10-én Pázmány kiállította az alapító oklevelet. Vele megszületett a Pazmaneum.

VIII. Orbán pápa Pázmánytól szándéka s alkotása felől informáltatva, három bullát bocsátott ki telve elismeréssel. „*Amit fel akarsz állítani, az a hit fellegvára az istentelenség romlására. Bőkezűséged példaképpen szolgálhat Germaniában, hogy mi célra fordíttassék az egyházi vagyon. Ez a bécsi Collegium nemcsak védőbástya leendő az Ur szőlőjében, hanem emléke az egyházi bőkezűségnek, mely császári jenköltelkűséggel versenyez.*”

Az alapítóokmány jogi rendelkezései között kétségkívül a legfontosabb, hogy a Collegium az esztergomi érsek tulajdona s kivüle senkinek sincsen intézkedési joga. A vezetést korlátlan rendelkezési joggal a jézustársasági atyáknak adja át. Növendékek csak Magyarországból és kapcsolt részeiből vehetők fel. A növendékek tartoznak esküt tenni arra, hogy : 1. Felveszik az egyházi rendet, vagy az ellátási díjat megtérítik. 2. Tanulmányaikat illetőleg az előjáróság rendelkezéseit követik. 3. A szentelés után három évig az esztergomi egyházmegyében működnek, vagy esetleg az Ordinarius intézkedése szerint más egyházmegye rendelkezésére állanak. Az esküt sajátkezűleg egy könyvbe kellett beírni. Az alsóausztriai rendeknél 100.000 rajnai forint, majd 15.000 forint tőke helyeztetett el.

A kollegium regensévé Pázmány egykori tanítványát pater *Lamormaini* Henriket, prefektusává pedig pater *Horváth* Jánost nevezte ki. A növendékeknek szeptemberben kellett volna bevonulniok, de újbóli háborus zavarok miatt csak az iskolaév végén 1624 májusában — számszerint 13-an — érkeztek meg.

Az első 13 pázmánita !

Szeretetteljes elérzékenységgel olvassuk neveiket és esküjüket a megsárgult annalesekben ! Patriárkáink ! Ó, nézzetek le ránk testvéri szívvel, Nektek szól az ünneplés !

Havete animae piae !

A növendékek 3 hónapi próbaidő után bocsáttattak eskütételre és lettek beöltöztetve. Ez mindig különös ünnepélyességgel történt, amelyen egyházi és világi előkelőségek jelentek meg. Az első alkalommal *Pázmány* maga és a magyar kancellár is jelen volt. A ruházat eleinte gesztenyebarna talazisból, kék kolláréból és kék palliumból állott ; így állapította meg maga *Pázmány* a jezsuiták kívánsága ellenére, kik a kék színt akarták, amit csak *Pázmány* halála után vezettek be.

A ház a Szent Anna templom mellett csakhamar kicsinynek és az egyetemtől távolinak bizonyult. Mivel éppen akkor jutott a jezsuiták kezébe a bursa liliorum, *Pázmány* megvásárolta 4000 forintért, berendezte és kiadta 1625-ben az átköltözési dekrétumot. A Szent Anna templom melletti házat pedig elcserélte a Goldberg-alapítványnak a Fleischmarkton lévő házával, melynek udvara a bursa liliorum udvarával érintkezett.

II. *Ferdinánd* mindezt okmányilag helybenhagyta és megerősítette. Az egyetem mégis appellált a vétel ellen, amiért az átköltözés 3 évet késett. *Pázmány* a Goldberg-alapítványt is szemináriumnak szánta, mivel azonban ez a terve meghiúsult, bérbeadta.

De a bursa liliorum neve ezután *Collegium Pazmanianum* volt. Az annalesekből tudjuk, hogy az egyetemen tüstént feltűnt a növendékek lángbuzgalma : „Coepit alumnatus Pazmaniarum fiari celebrios“ ; és az „exprimis tredecim unus“ dicsőím lett.

Évente átlag hatan nyertek akadémikus fokozatot : Bacalaureatust, Licentiatust és magisteriumot — részben a bölcseletből, részben a teológiából. A teológiai doktorátus az egyetemi évek folyamán csak az egészen kivételes tehetségeknek volt megengedve. *Pázmány* eleinte arra törekedett, hogy minél több papot nyerjen a Collegiumból, amiért eltűrte az úgynevezett kasistákat is, vagyis olyan növendékeket, kik nem törekedtek akadémikus grádusokra és csak a lelkipásztorkodáshoz legszükségesebbet tanulták. A kasista-rendszer azonban rövidesen megszűnt.

Hogy minő megható szeretettel csüggött *Pázmány* szíve az ő kollégiumán, azt a régenshez intézett számos leveléből látható. Dicsér, korhol, örvend, kedvetlen, gondos, ígér, sürget, fenyeget, levelei olvasásánál önkénytelenül arra az atyai aggodalmas törődésre gondol az ember, amelyet szent Pál tanusít a községekhez írt leveleiben.

Tizenhárom évig élt és dolgozott *Pázmány* a kollégiuma számára, melyből hatvanhárom papot nyert. Mintha sejtette volna élete rövid időtartamát, oly sietve ontotta egész szeretetét erre az alkotására. És az utolsó ajándékozás órája nagyon gyorsan elközelgett. Öt hónappal halála előtt magához rendelte Pozsonyba *Hunika* János régenszt és átadott neki egy zárt kazettát, hogy Bécsben őrizze és halála után nyissa fel. Tavaszra rá meghalt *Pázmány* (1637, március 19-én) és a kazettát felnyitották. 10.000 aranyat, 10.000 tallért és két írást tartalmazott. Az egyik a kazetta tartalmát sorolja el és ezt a felírást viseli : *Christe Jesu pro te !* A másik a pénz rendeltetését adja ezzel a motíválással : „mivel mindig arra törekedtem, hogy a kollegiumot ellátva a jó pap folyton foly-

dogáló forrásává tegyem“. Azt akarta, hogy a pénzen birtokot vásároljanak a kollegium számára. Mivel ez a kívánság nem volt teljesíthető, a pénzt kamatoztatták.

Mintha a felejtethetetlen alapító halála felett érzett általános mély gyász az annalista kezét is megbénította volna. Pázmány halálát követő évtizedekből csak kevés adat áll rendelkezésre. Mégis olvasunk örvendetes dolgokat. A negyedévesek pápai privilegiumokkal megáldottan vették a papi rendet a bécsi segédpüspöktől és azután Bécsben lelkipásztorkodtak, társulatokat vezettek, sokat kerestettek fel a protestánsoktól és mohamedánusoktól. Igen keresett gyóntatók és szónokok voltak. A templompatronusok pazmanitákat kértek plébániáik élére. Többször arra is felkértek, hogy halálra ítélteteket kísérjenek el az utolsó útra. Sokszor megtörtént — amit azonban Pázmány nem szívesen látott — hogy a kollegiumból beléptek egy szerzetes rendbe. Az annalista az ebédlőben lefolyt nyilvános bűnbánati gyakorlatokról és ostromozásokról is értesít, de a túlbuzgóság ellen felléptek az előljárók.

Mivel a bursa liliorum is idővel kicsinynek bizonyult, Hunica regens megvásárolta a szomszéd házat s ujonnan felépítve a kollegiummal egyesítette. Így keletkezett az a komoly, előkelő épület — szinte az örökkévalóságra temett vastag falakkal — mely öregebb pazmaniták előtt még ismeretes otthonjuk volt.

1670-ben vonultak be ide a pazmaniták a Goldberg-alapítvány házából, ahol az átépítés alatt laktak és Péter és Pál ünnepét évente mint alapító-napot ünnepelték.

Érdekes ebből az időből (1660) való számlákba egy pillantást vetnünk. Létszám 65, belőlük 3 előljáró, 48 növendék, 3 inas, 1 ökonómus, 1 portás, 1 pincemester, 2 pék, 1 szabó, 1 cipész, 1 szakács, 2 konyhafü, 2 kocsis; volt ugyanis 4 ló és 2 kocsis. Évi kiadás pénzben 11.248 forint. Egy mázsa liszt vagy hüvelyes ára egy forint, egy font rizs hat krajcár, egy font vaj 14 krajcár... A kollegiumnak nagy előnyére volt az Augarten park melletti kertje, melyben 15 nagy szobával bíró ház is állott háziképolnával Szent Rozáliának, a pestis elleni védőszentnek a tiszteletére. A kert gazdag gyümölcs termésének nagy részét eladták.

1673-ban ünnepelte a kollegium 50 éves jubileumát. Az egyetemi templomban — ünnepélyes bevonulás után — Pálffy Tamás nyitrai püspök s magyar kancellár mondotta a szentmisét. Ezt követő ünnepélyen egy növendék ünnepi beszédében Pázmányt méltatta, kinek kollegiumából 50 év alatt 400 pap került ki.

A jubileum alkalmából a kollegium egyik barátja ajándékot küldött, melynek áldásos hatása a kollegium belső életében nem eléggé méltatható mélységes jelentőséggel bír. Ebben az időben történt, hogy Sopronban a protestánsok megostromoltak egy templomot és egy Mária-szobrot megcsonkítva kidobták. Ez most a Pazmaneumé lett, ahol kijavítva, egy lépcsőfordulatnál gyönyörű foglalatban állították fel. Ennek a szobornak a különös tisztelete a legújabb időkig minden pazmanita jellegzetes sajátossága volt.

Ha eddig a doktor titulus volt a pazmaniták főtörekvése, most és ettől az időtől fogva a martiriumság koronájának kegyelmét is nekik szánta Isten. 37 év alatt 7 pazmanitát vertek agyon vallási gyűlöletből. De a kedélyes császárvárosra is borzalmas idők jöttek. Kara Mustapha a seregével 1682-ben

mindent elpusztítva és elégetve érkezett Bécs falai alá. A megszállás 60 napja alatt a pazmaniták sebesülteket ápoltak a kollégiumban. 200 katonát halt meg a collegium falai közt vérhasban, melynek csak egy pazmanita esett áldozatul.

A XVII. század végéig a collegium lelki élete kiváló magaslaton állott, úgyhogy *Kollonich* gróf, kardinális, esztergomi érsek 1698-ban a következőt írhatta a Regensnek: „A katolikus vallás oszlopát látom a kollégiumban. Valóban, alig találunk nálunk még katolikust, ha ez a kollégium nem küldött volna kitűnő embereket. Gondom lesz reá, hogy fenntartassék és virágozzék“.

De a virágzás hullámhegyéről — a külső korbeli hatások befolyása alatt — a Collegium belső rendje csakhamar lecsúszott.

A Rákóczi-harcok fegyversörrenése Bécsig elhallatszott és a várost fenyegette. A növendékek nagyobb részét hazaküldték. A visszamaradtakat hadifoglyokat ápoltak és tanítottak, miközben ketten ragály következtében a felebaráti szeretet áldozatai lettek. Könnyen érthető, hogy a visszatérő növendékek nyugtalan és háborús természetet hoztak magukkal. És mivel egyébként is a kollégium anyagi helyzete megromlott, többszöri zendülés tört ki a rossz ellátás, de egyúttal a házi rend ellen, amiknél a növendékeket hatalmas pártfogók támogatták, sőt lázították.

A vizsgálat ellenére annyira ment a dolog, hogy *Kollonich* kardinális személyesen feljött rendet és nyugalmat teremteni. A házi zendülések jó eredménnyel is jártak, mert 1705-ben a növendékek állandó, bentlakó spirituálist kaptak. Emellett egyik lázító hősi módon lakolt hibájáért, mert pestisben beteg társával, kit önfeláldozóan ápolt, elvesztette életét.

Egy előkelő hölgy jóindulatának megnyilvánulása nem eshetik a feledés áldozatául. 1720-ban halt meg Eleonóra császárné. Utolsó kívánsága közé tartozott, hogy temetésénél pazmaniták is asszisztáljanak.

1723-ban nagy ünnepélyességgel ülték meg a 100 éves jubileumot. *Kollonich* kardinálist akadályozta a megjelenésben az országgyűlés, de követet küldött, ki az ünnepi szentmisét az egyetemi templomban celebrálta, ahol a főoltár mellett Pázmány képe is fel volt állítva és az udvari capella játszott. Te Deum után a Collegiumban díszebéd volt, amelynél egy növendék a prefektusból — a későbbi neves historikusból — *Kazy* Ferentől fogalmazott beszédet mondott Pázmányról. Száz év alatt a Pazmanium 2000 növendéket nevelt. *Kazy* mellett még megemlíthető mint nevezetesség *Faludy* Ferenc spirituális, a költő (1737). Egyik elődje volt a termékeny író és askéta *Hevenessy* Gábor (†1715). Nemsokára nehéz idők szakadtak a kollégiumra, melynek belső élete hűen tükrözte azokat a zavarokat és nyugtalanságokat, melyek *Mária Terézia* trónralépését kísérték.

Pénz- és élelemhiány, járványok, rendkívüli hideg, határzárlat, katonai rekvirálások napirenden voltak. Csak 1745-ben javultak ez idők és tudott a kollégium végleg megtisztulni a katonai bekvártélyozásoktól. De a szellemi horizonton villámok cikáztak; súlyos zivatar feszültsége rejtett a levegőben; a jezsuitáktól vezetett intézeteken sötéten ránehezt az állami tényezők bizalmatlansága; a jezsuita rend éleni izgatás csakhamar elérte tetőpontját. Új tanrendet adtak ki, a tankönyveket szigorúan előírták, még az ingó és ingatlan javak kezelését is kicsinyesen ellenőrizték. Ezeket a viszonyokat használta ki gr. *Barkóczy* Ferenc érsek a kollégiumra nézve vészterhes tervének kivitelére. 1761 november 1-én felmentette a jézustársaságot a Collegium vezetése alól, ahol a rend atyái 138 évig hűen az alapító szándékainak dolgoztak és több mint 3500 növendéket neveltek. Utolsó regensük pater *Pribeszy* János volt. Az inventárt

sértetlen állapotban adta át, 203.812 forint tőkét 4800 forint adóssággal az esztergomi káptalannál. *Barkóczy* érsek gróf *Berchthold* Ferenc nagyszombati kanonokot hívta meg a Pázmáneum a prefektusnak s mellé adta *Katona* József alistáli plébánost spirituálisnak azon titkos utasítással, hogy a kollégium eleinte Nagyszombatba, majd végleg Esztergomba helyeztessék át. Már-már megkapja *Mária Terézia* beleegyezését, de gyorsan és titokban kell a dolognak történnie. November 4-én a prefektus sajátkezűleg bezárta a kaput, magához vette a kulcsot s összegyűjtve a növendékeket megparancsolta, hogy mindenki csomagoljon, mert másnap korán reggel költözködés lesz. És tényleg a kék csapat már reggel ötkor levonult a Duna-kanálishoz, ahol egy sor hajó várta őket. No most evezhettek. És leeveztek Pozsonyba.

Az annalesek tanúsága szerint a káptalan fel volt háborodva, mert mitsem tudott a tervről. „Ugyanis — így olvassuk szószerint — még mindenkinek emlékezetében voltak azok az idők, amikor a törököktől elpusztított magyar földön majdnem kizárólag a Pazmaneum küldött munkásokat az Űr szőlőjébe ; mindenki nagyon aggódott a jövőjéért“.

Közben egyesítették a Pazmaneumot a magyar nagyszombati központi szemináriummal és a bécsi házat a Goldberg házzal együtt eladták 47.000 forintért a zágrábi érseknek, aki horvát szemináriumnak szánta. Mivel a kert számára nem találkozott vevő, bérbe adták.

Barkóczy érsek 1763-ban írásban értesítette *Mária Teréziát*, hogy a kollégiumot, főleg a drágaság és a nagy bécsi adók miatt, áthelyezte ; az alapítványok is könnyebben kezelhetők, ha otthon egyesíttetnek — és Magyarországon több növendéket tud belőlük eltartani.

1765-ben meghal *Barkóczy* és az esztergomi káptalan tüstént a császárnő elé terjesztette a kérést, hogy a törvényellenesen áthelyezett Pazmaneum állíttassék vissza és a házladási szerződés semmisíttessék meg. Az államkancellár a következő említésre érdemes feleletet adta : „Ófelsége apostoli rangjánál fogva, melyet megillet az alapítványok feletti legmagasabb felügyelet, azt kívánja, hogy az alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltesse és használtassanak fel. Mivel *Barkóczy* érsek a növendékeket áttelepítette és házukat eladta anélkül, hogy a káptalan és a szuffraganeus püspökök beleegyezését megszerezte volna, Ófelsége a szerződést — mely beleegyezése nélkül és az előírt formalitások betartása nélkül jött létre — érvénytelennek deklarálja és mint azonfelül az alapító akaratával ellenkezőt és az egyháznak, valamint az érseki megye papságának károsat, legfelsőbb hatalmánál és királyi tekintélyénél fogva semmisnek nyilvánítja és elrendeli, hogy a Pázmány-alapítvány ismét Bécsbe hozassék vissza. A zágrábi püspökkel pedig — ki már értesült — indíttassanak meg a tárgyalások, mikhez az esztergomi káptalan küldjön ki megbízottakat.“ De ezek a tárgyalások — a horvátok makacssága miatt nem vezettek eredményre mindaddig, míg *Mária Terézia* energikus döntést hozott, hogy a horvátok visszakapják a vételárt és még 8000 forintot az üresedésben levő esztergomi érsekségtől és hozzá még 8000 forintot *Barkóczy* hagyatékából. A Pazmaneum pedig *Barkóczy* hagyatékából 12.000 forintot kap a ház helyreállítására. A horvátok még tovább is ellentállnak, de újabb intézkedésre kénytelenek 1766 okt. 24-én a kollégiumot elhagyni. A kollégium iránt mindig jóakarátú királynő szavaiból és tetteiből nyilvánvaló, hogy *Barkóczy* szándékát nem értette és hozzájárulását megbánta. Szíven feküdt, hogy a dolgot jóvátegye s ezért a királyi kamaraelöljáró, *Török* Ferenc tanácsára, a kollégium alapítványának növelése céljából *Barkóczy* hagyatékából 17.500 forint kiutalását engedélyezte.

Ez a jóság és gondoskodás nagy lelkesedéssel töltötte el az esztergomi káptalant, mely akkoriban meleg érdeklődést tanúsított a nevelőintézetek iránt — és jubiláló hódolattal hálálkodott a nagy királynő előtt. A káptalan memorandumja emelkedett szavakban dicsőíti Őt, ki iránt a Pázmáneum és az egész esztergomi egyházmegye örök hálára van kötelezve. Dicsérőleg emlékezik meg *Török* Ferenc tanácsosról is, ki a királynő szívét ilyen nagylelkűségre hangolta. És — a történelem iróniájára — *Barkóczy* érseket — kinek vagyona az ő halála után a kollégium javát szolgálta — a Pazmaneum alapítói közé sorolja.

Ezalatt a collegium újból helyrejött és 1766 nov. 3-án 36 növendék 9 kocsin 16 csomagkocsival s bútorral ismét visszatért. Mivel a kert bérlője nem akart a kertből kivonulni, *Mária Terézia* parancsára a rendőrfőnök itt is rendet teremtett.

Mikor a Pazmaneum így újból életre kelt, *Galgóczy* Ferenc prefektus audienciát kért a császárnőnél, hogy a növendékek személyesen fejezhessék ki hálájukat. Megható szívéllyel fogadta 1767 jan. 4-én a küldöttséget, minek emlékére *Jacobe* festővel megfestettette *Mária Terézia* életnagyságú képét — a Collegium mindmáig való ékességére. Nemsokára rá (1773) még egy másik értékes emlékmű is bevonult a házba: *Seredy* Valentin háziorvos adománya: a régi gyönyörű oltár a *Santa Maria ad nives* oltárképpel.

A Collegium testi és lelki jóléte biztosítottnak látszott; fényesen ragyogott ismét a nap a Pazmaneum felett. Most azonban az egyetem felől gyűltek föléje vészes felhők. A tanulmányi rendet itt *Van Switen* aufklárista szelleme hatotta át. A növendékeknek megtiltották a jezsuita professzorok hallgatását. A tűrhetetlen támadások a jezsuiták eltávolítását célozták; a növendékeket kényszerítették, — főleg egyházjogból — hogy szélsőségesen liberális tanárokat hallgassanak, úgyhogy a Pápai Nuntius tiltakozását volt kénytelen bejelenteni. Megemlítésre érdemesek azok a szavak, amelyekkel a prefektus e pontban megakart nyugtatni a Nuntium: *Mária Terézia* a pazmanitákat — kik a tanárok tanúsága szerint a bécsi iskolák legnemesebb része (nobilior postio scholarum Vindobonensium) — a tőle újra organizált egyetemekhez díszül (ornamentum) csatolt. 1776-ban új tanulmányi rendet írtak elő. I. évben: Egyháztörténelem és keleti nyelvek. II. évben: Patrologia és Hermeneutika. III. évben: Dogmatika első része és Erkölcstan. IV. évben: Dogmatika második része és egyházjog. V. évben: Polemikus theologia és pasztorális theologia.

Ez utóbbi először jelenik meg mint külön studium.

De az anyagi jólét nem volt tartós. Az 1779-es pénzdevalváció következtében az élelmezés hiányossá vált. Reverendákat sem lehetett venni; ezeket a növendékek az egyházmegyei szemináriumból hozták magukkal.

1780-ban meghalt *Mária Terézia* és a növendékek még gyászolták magas pártfogónőjüket, amikor már is megjött *József* császár sürgős rendelete, hogy a pazmanitakert fái döntessenek le, mert elveszik a császári villa elől a kilátást. Majd nyilvános átjárót nyitattott a kerten keresztül, amelyik kettéosztotta. Továbbá rendelkezés folytán 1782 óta nem szenteltek többé a Pazmaneumban pappá.

A császár most ideges sietséggel törekedett az osztrák klérus számára generális szemináriumot megalapítani, ahol ki van zárva a püspöki felügyelet, hanem olyan előjárók végzik a nevelést, kiket a császár nevez ki. A Pázmáneum épületét szemelte ki erre, de ez kicsinynek bizonyult. Erre a jezsuiták kollégiumát szemelte ki az egyetemi templom mellett, együtt a Pázmáneum épületével. A Pázmáneumot Budapestre szándékozott áthelyezni. Majd megint úgy határozott, hogy a Pázmániták maradnak és a generális szemináriumban neveltetnek.

Gróf *Batthyány* kardinális, esztergomi érsek 10 kispapot Budapestre rendelt, hogy legalább ez a magja fennmaradjon a Pazmaneumnak, ha tényleg beolvasztják a generális szemináriumba. De a császár ismét megváltoztatta tervét és a Theresianumot kívánta a Paznameumban elhelyezni. Mikor a bíbornok látta, hogy a Pazmaneumnak mindenképen pusztulnia kell, el akarta adni a házat, amit azonban a káptalan a legerélyesebben ellenzett. A dekrétumok máról holnapra születtek — hihetetlen gyorsan — míg végre a Pazmaneum Pozsonyba került. Az ide-oda ráncigált növendékek lassan-lassan hazamentek.

A császár most személyesen jött a Pazmaneumba, hogy megtekintse ; és tetszett neki. A krónikás megjegyzi, hogy bár ne tetszett volna neki. Mert a tetszés eredménye az 1884. évi május 13-iki dekrétum volt, mely a Pazmaneumot a Goldberg-házzal és kertjével egyetemben minden kártérítés nélkül a siketnémáknak adta át. Kártérítés nélkül, mert a növendékeket ezután a vallásalapnak kellett eltartania. A prefektus, *Gulik* László a kardinális parancsára a végsőig ellentállt, azonban eredménytelenül. A házat a siketnéma-intézethez csatolták ezzel a felirattal :

Surdorum mutorumque institutioni et vietui Josephus II. Aug. 1784.

Igy szűnt meg a Pázmáneum másodszor, miután 18 évvel előbb Mária Terézia visszaállította. A növendékek Pozsonyba a generális szemináriumba kerültek, mely inkább állami volt, mint egyházi.

Ismeretes, hogy József császár halálával minden újítása összeomlott, mint egy kártyaház. Lipót minden alapítványt újból visszaadott rendeltetésének s így *Batthyány* kardinális abba a helyzetbe jutott, hogy a Pázmáneum visszaállításával foglalkozzék. Folytak a tanácskozások, melyekből érdemes felemlíteni a magyar kancellária véleményezését : „A visszaállítás helyes és jogos ... mert nem az kérdéses, hogy a Pázmáneum hasznos-e, hanem mi az alapító szándéka. A Pázmáneumnak ezenfelül joga van a szenvedett kár megtérítéséhez, de remélhető, hogy *Batthyány* bíboros eláll tőle“.

A császár a visszahozatal mellett döntött, mire a siketnémák 1803-ban Szent György napján elhagyták a házat, melynek helyreállításához az uralkodó engedélyével az üresedésben lévő esztergomi érsekség jövedelméből 10.000 forintot utaltak ki. *Krammer* Ferenc esztergomi kanonok, egykori növendék neveztetett ki prefektusnak, ki felvette a rektori címet és viceprefektusnak, ezután vicerektornak *Fabrizy* Lajos, és spirituálisnak *Lochner* János.

Végre visszajöttek (1804) a növendékek is, kik nagy nehézségekkel találkoztak az egyetemen, ahol a theológiát most német nyelven adták elő. A káptalani vikárius kérésére a császár újból elrendelte a theologiai fakultáson

a latin nyelven való tanítást s később az eddigi tantárgyakhoz a katechetikát s pedagógiát is csatolta.

Az 1804-es év a magyar kormány részéről megejtett szeminárium-rendezés miatt emlékezetes. A Pazmaneumra vonatkozólag azt határozták, hogy az esztergomi egyházmegyéből 28 növendék nevelendő. Az évi tandíj fejenként 300 forint. Csakhamar 29-re emelték a számot és az erdélyiek viszályát úgy oldották meg, hogy a Pázmány-alapítvány terhére két növendéket nevelhetnek. Ezek a megállapítások — tekintetbe véve az esztergomi megyének későbbi feloszlását — egészen 1919-ig maradtak érvényben.

1809-ben vonult Napoleon seregével Ausztria ellen és megszállotta Bécset. A Pazmaneumot — a vicerector ellenállása dacára — rekvirálta a francia katonaság és a növendékek Nagyszombatban nyertek elhelyezést. Az Aspern-i és Wagram-i napok kényszerkölcsonnt és a bútorok barikádok számára szükségelt kiszolgáltatását jelentette. Októberben elvonult a francia, a császár pedig kárpótlásul kiutalt a Pazmaneumnak 10.000 forintot s a növendékek még ebben az évben visszatérhettek a kitisztított házba.

Rövidesen rá — meggondolatlan intézkedések következtében — veszedelem fenyegette a kollégium szellemét és meglazult a diszciplinája. A kollégium kényszerült 31 — éppen nem válogatott nagyszombati kispapot átvenni, kikkel a száma 60-ra emelkedett. A túlnagy létszám és közepesség hátrányai csakhamar mutatkoztak. Bár az eddigi három előljáróhoz még egy negyediket is, egy prefektust rendeltek (1813), ez nem jelentette a baj megszüntetését. És nem minden növendékszándék volt olyan ártatlan, mint a nemzeti érzésből fakadó ellenszegülés az előírt kalap forma — a cilinder — ellen, bár II. Ferenc, ki a legcsekélyebb mozzanatról is értesült, e felett is bosszankodott. Az előljárók nem feleltek meg feladatuknak. Ferenc császár nyilatkozott, hogy fájlalja ezt, mivel a Pazmaneumra úgy ügyel, mint a szemefényére. És komolyan véve a dolgot, új konstitúciót bocsátott ki a magyar kancelláriához, melynek lényege, hogy a 31 nagyszombati kispap eltávolíttassék és az esztergomi egyházmegyéből a jövőben 29 kizárólag jeles növendék, minden más magyar egyházmegyéből 2—2 jeles növendék küldessék a Pazmaneumba. Ez által a Pazmaneum generális szemináriummá vált. De ebben a jellegben Magyarországon olyan kihatásokat véltek előrelátni, melyek ellenkeznek az alapító szándékával és tiltakoztak. De a császár nem engedett, sőt egy újabb írásában kifejtette, hogy ez az újítás teljesen megfelel Pázmány szándékának, sőt ő maga is helyeselné, mert az alapítvány, a ház és az előljárók kinevezése az esztergomi érsek joghatóságában maradt. Ezzel minden aggodalomnak az éle el volt véve és a kollégium története évtizedekre csendes és szabályos életnek nézett elébe, épp úgy, mint ha a hegyi folyó sok akadály után végre kényelmesen és csendesen mint széles folyam elnyúlik az alföldön.

Mindazonáltal ismételten merültek fel anyagi zavarok. Így például 1817-ben minden takarékoság ellenére 87.000 forintra emelkedett a deficit, melyet

lassan fedezték a szabályozás alatt lévő püspökségek és rendek jövedelméből. Akkor is adódtak — épp úgy mint ma — valutaingadozások és hiába követték, hogy év elején állapítsák meg a tartásdíjat. 1827-ben újból felgyült 68.000 forint deficit. A tartásdíjat 600 forintban — bécsi értékelés — állapították meg.

1830-ban nagy halálozás volt Bécsben; kolera pusztított és a kórházak képtelenek voltak a betegeket befogadni. A kollégium készségesen átengedte házát, amiért a Magistratus ünnepélyes köszönetet aratta. Különös virágkort ért el a Paznameum *Kunszt* József (1832—1845) rektor alatt. A gyenge tehetségűeket kérlelhetetlenül eltávolította, súlyt helyezett általános kulturális kiképzésre, fejlesztette a műérzékét és nemcsak megengedte, hanem elrendelte, hogy a növendékek múzeumokat látogassanak, művészeti alkotásokat és emlékeket tanulmányozzanak és jeles szónokokat hallgassanak. Az ő rektorsága idején a növendékek a magyar nyelv és irodalom ápolására együletet alapítottak, lefordították és kiadták: *Annegarn* Világtörténetét és *Goffin* Házikátéját. Emellett minden anyanyelven házi próba-prédikációkat tartottak, melyeken néhányszor *Kopácsy* bíbornok hercegprimás is résztvett. Pázmány nagy festménye, mely az eredeti után Rómában készült, Kunszt rektor adománya.

Az 1848-as szabadságharcok dacára összejöttek a növendékek. Ők asszisztáltak ünnepélyesen a márciusi elesettek temetésén. De a következő esztendőben ismét katonák szállották meg a házat, a múzsák elnémultak és a bútorokat ismét elcipeltek a barrikádokra. Mikor ismét helyreállott a béke (1850), *Szcitovszky* hercegprimás köriratot küldött a magyar püspökökhöz, hogy Ferenc József császár kívánságára újból küldjenek növendékeket a Pázmáneumba. Ugyanebben az évben behozta a teológiai fakultás a tandíjat, de a pázmánitáknak mentességet adott. Tanrendje pedig a mai napig érvényben lévő lett. Az egyetemen tanított a jeles tudós, *Dankó* József, a Collegium prefektusa.

Szomorúságot jelent a Pázmáneumnak az 1865-ös esztendő: a győri püspök visszakérte a Mária-szobrot, melyet a Collegium 198 év előtt kapott ajándékba. Mivel *Szcitovszky* primás egész ismeretlen okokból elrendelte a szobor kiadását, engedelmességek nehéz szívvel és a rektor elkészítette a másolatát. Nemsokára rá eladták a két kertet és árából építettek két bérházat. A nyolevanas években hangok hallatszottak, melyek a Pázmáneum magyarországi áttelepítését célozták. Sőt 1886-ban a parlamentben formális támadás történt, mire *Trefort* kultuszminiszter kikérte a nagy kardinális, *Simor* János véleményét. Az irat, melyben felel, memorandum minden idők számára. *Simor* erélyesen visszautasítja a jogtalan beavatkozást és megvilágítja, hogy a Pázmáneum az esztergomi érsek tulajdona, kié a kizárólagos intézkedési jog. „A Pázmáneumot áthelyezni — mondja — annyi, mint megszüntetni. Azt akarom, hogy nevem tiszta maradjon attól a folttól, mellyel beszennyeződnék, ha ezt a 263 éves dicső, az egyháznak és hazának annyi áldást szerzett intézetet romlásának átengedném.”

Abban az időben vagyunk, mely még a legtöbb pázmánitának emlékezetében van.

Az egyetem kihelyezésével a belvárosból, a napi négyszeres út hozzások idővesztését jelentett; és a belváros rendezésének is útjában állott a régi épület. Új otthon gondolata kezdett derengeni a fejében. Négy növendék egyszer meglátogatta az árvaházat a Boltzmann-gasseban. Az igazgató,

Eucharius *Haas* testvér, ablakából mutatott a szemben fekvő pompás kertre : „Ez volna alkalmas hely egy új Pazmaneum számára.“ *Bergmann* József prefektus elkapta a szót és szokása szerint szétszórta a szélrózsa minden irányába. Így lett egy álomból valóság. Gróf *Széchenyi* István rektor (1898—1902) fiatalos lelkesedéssel és szerencsés kézzel vitte keresztül a régi ház és a Goldberg-ház eladását, Bécs városa vette meg s árából megépült az új ház. A kitervezésnél és belső elgondolásnál fáradhatatlan munkatársa volt *Drexler* Antal spiritualis. A Pazmaneum új felvirágzásnak indult, a növendékek száma 55-re emelkedett. Öröm volt itt dolgozni. Ha valaha létezett életkör, mely szívet-lelket teljesen eltöltött és a szellemnek határtalan perspektivákat adott, ideálok megvalósítására, akkor ez volt az. És benső felfrissülést jelentett látni a növendékek fiatalos és lovagias magyarságát, mely mindenütt előtört. Ezen ifjúság között leélni az életet, Isten életajándéka volt számomra. Ebben az időben látogatta meg a Collegiumot Ferenc József és az elismerés szavaival adózott.

Felejthetetlen emléket állított magának a kollégiumban a tudós, magas műveltségű és végtelen finomlelkű rektor : *Fischer-Colbrie* (1902—1905) és a csendes, jótékonny műgyűjtő : *Lollok* Lénárd (1906—1908). Bánatos szeretettel gondolok kollégámra : *Drexler* Antalra, ki 23 évig mint spirituális működött és 8 évig az intézet fejének kötelességét végezte. Hűségének és érdemeinek tiszta tükrébe itt nem tekintünk. Az utolsó szót Isten mondja egyedül. És a Mindenható az ítélet afelett az idő felett, mely a kollégium egére borult. Sokkal fájdalmasabban sajog a szívem, semhogy róluk írni tudnék. A kollégium jövő történetírójának lesz a feladata megörökíteni azt a buzgalmat, agitációt és csüggedetlenségét, mellyel a kollégium dr *Tiefenthalernak* hálás.

Minden jótevőnek szóljon ez a köszönet, mert szintén hozzásegítettek Pázmány jelszavának megvalósulásához : *Christe Jesu, pro Te !*

Minden, amit örökértékül a Pazmaneum valaha elvégzett, ebből a forrásból fakadt. Itt nem számítanak a statisztikai adatok, mire vitték az életben a növendékek, hányan lettek közülük püspökök, kardinálisok . . . Itt csak az számít, ami Pázmány szellemében, az egyetlen „drága gyöngy“-ért történt. És csak azok az erők tartják fenn a kollégiumot, amelyek létrehozták.

Ma, mikor a kultúra értelme egyáltalában kétséssé vált, amikor minden megújulás, erők egyesítése után kiált, keresztény kultúrára vágyik, ma ilyen intézményt feloszlatni akarni, legalább is nem időszerű. De felette káros lenne a nevelés feladatának az is, ha az intézményt hidegen, szívtelenül — tisztán a jó szerencsére bízva — hagynák sorvadni.

Pázmány szelleme lebegjen védőleg kollégiuma felett és szerezzen még sok, az Úrban boldog jubileumot.

Németből fordította :
Tiefenthaler József.

I.

URAM, CSAK EGY SZÓT!

Kell, hogy Te légy minden beszéd mibennünk :
Igen s a Nem, lemondás, lendülés,
Mert — lám! — Előtted tört hangszer a nyelvünk.

Álnokság minden, düh és zendülés,
Judás-sarukban kúszik kedvünk gyáván
Gyors, füledt csókért s nincsen enyhülés.

A gondolat, mint büntől részeg Sátán,
Az utcán gajdol s rossz gyönyört kínálgat
Eltékozolt, szent eszme-kincsek árán.

Uram, csak egy szót s megnyugszunk Tenálad.

II.

MI LESZ VELÜNK?

Ó, fel kell jutnunk mindenegy hegyedre
Magánosan. És messze — jaj! — a lejtő,
Kérő szavunk beléhal mind a csendbe.

Az érzék csal s a gondolat csak felhő,
Az akarat meg csupa rés és kétség.
Csak fel, bár ing a térd s a sziklaerdő

Oly torz még mindig. Lennen vak sötétség
S a lejtőkön fenn vad vihar csahol . . .
Mi lesz velünk, ha ránk ásít a mélység

S napfényes orcád felénk nem hajol?

Vitnyédi Németh István fordítása.

ISTEN „IGAZOLÁSA”

(KISÉRLET EGY TEODICEÁHOZ)

IRTA: THEODOR HAECKER

Az ember előbb vagy utóbb szembekerül a kérdéssel: Vajjon mi indíthat egy végtelen, mindenható Istent arra, hogy szentháromsági boldogságának örökkévalósága ellenére világot alkosson időben és térben, tehát olyant, amely, anyagi lévén, a semmi-ségbe nyúlik, mindazzal a gyöngeséggel és határoeltsággal együtt, ami szükségképpen hozzátartozik? És nemcsak ezt, hanem világot, amelyben bűn és véték van, amit Neki előre kellett látnia, és mindaz a — fájdalmat és szenvedést és könnyeket illető — borzalom, ami ezt a térben olyan mérhetetlenül nagy és a csillagokhoz képest mégis olyan kicsiny bolygónkat betölti? Vessük fel a kérdést, mint emberek, akiket előbb vagy utóbb a bennünk lakozó értelem egyszerűen természettől fogva kényszerít erre — legalább a létnek egy bizonyos síkján! És arra a csodálatos dologra bukkanunk, hogy nem tetszés- szerinti, határozatlanul sok okát adhatjuk ennek, hanem csak három egész határozott természetű indítóokot, nem kettőt, vagy egy tucatot, vagy négyet, hanem egész pon- tosan hármat, amelyek hozzá még áttekinthető, benső hierarchikus rendben sorakoznak egymáshoz. A három lehetőség, amelyről szólni szeretnék, valamiképpen Kierkegaard három létkategóriájának: az esztétika, az etika és a vallás kategóriájának felel meg. De megfelel valamiképpen a szemlélődés hármas lépcsőjének is, amelyről szent Bernát szól: *prima contemplatio est admiratio maiestatis, secunda est iudiciorum Dei, tertia est bene- ficiorum ipsius*, a Teremtő fönsége, a Bíró igazságossága, az Atya irgalmassága.

Isten, mint művész, a maga boldog játékára teremtette ezt a világot. *Zeus παιζει*, mondja Heraklitos. „Zeus játszik”, és még a szent könyvekben is a világ teremtése és elrendezése a bölcsesség boldog „játéka.” *Et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore; ludens in orbe terrarum; et deliciae meae esse cum filiis hominum.* Az emberben van egy érzékeny húr, amely könnyen megcsendül ennek az ősrégi dallam- nak a felhangzására. Nagy művészek mindig felfedeznek magukban valami, ha mégoly távoli hasonlóságot és rokonságot is a teremtő és művész Istennel. Tegyük fel — persze a feltevés lehetetlen, sohasem volt és sohasem lesz, — hogy valami magasabbrendű ember, egy nagy művész, fájdalom és szenvedés, erkölcsi kísértés, bukás és felemelkedés nélkül élhetne — tehát, hogy áteredő bűn sohasem volt, — a *labor improbus*, arcának verejtéké- ben végzett munka, és — ami igen fontos — az isteni erények egyike, szeretet, nélkül: ez az ember megelégedhetnék a világ teremtésének egyetlen hatalmas indítóokával, az esztétikaival. Annyira lenyűgöző ennek a teremtet világnak a szépsége. Megeléged- hetnék a szenvedélyes festő, akinek a szemében a világ, egészen a szellemiekig, csak szín és alak. Az építész, a nagy rendező a természet birodalmában. A zeneművész, aki a csillagok énekét hallja. A lírai költő, aki májusi hajnalon a madarak megszámlálhatatlan kórusának ujjongásában gyönyörködik és alkonyatkor csak egyetlenegynek az esti dalát hallja elzümögni, mintha csak ez az egy maradt volna a földön. Az epikus, aki belemerül a patak csobogásának, vagy a tenger zúgásának a zenéjébe, aki egy leírhatat- lan pillanatban azt gondolja, hogy utánozhatja Istent, amikor az emberi életet, a böl- csőtől a sírig, *egyben* látja; mert Isten így lát minden embert, minden pillanatban. A drámaíró, aki észreveszi a villámot, amely olyan sokak életébe belevág és meglátja a hirtelen fordulópontot. A tragédiaköltő, — nem. Vele megszűnik a világ teremtésének esztétikai megmagyarázhatósága. Műve számára nem is talál a természetben analógiákat,

hiszen ez feltételezi a bűnt, ha a szépség meg is marad. Mert a szép, amennyiben a léthez tartozik, megvan a pokolban is. Ezt igazolják Baudelaire költeményei, ezt bizonyítják Dostojewski démonainak felejthetetlen jelenetei. Még akkor is, ha a szenvedés alvajáró valami lenne, aminthogy az állatoknál kétségkívül nagy mértékben az, — a bűnnel másképp áll a dolog. Vele a játék komollyá válik. A bűn mint valóság és a *velejáró* szenvedés lehetetlenné teszi a világ teremtésének pusztán esztétikai magyarázatát. Az emberi szellem tiltakozik ellene. A nyilvánvalóság erejével tiltakozik egy teodicea ellen, amely Istent pusztán és csupán csak mint művészt igazolja. Már pedig hogyan lehetne az emberi szellem több, mint az isteni? Az esztétikai indítók, a világ alkotása, mint művészremek, lehet kísérőmotívum, tartozék, — és az is —, de sohasem a végső, amely az emberi szellemet és szívet ki tudná elégíteni. Különböznél nagyobb volna az ember a saját kínjában, mint Isten a maga örök boldogságában.

Ti fényben jártok odafent,
Boldog lánglelkek,
Puha pázsitok!
Ragyogón isteni fuvalatok
Könnyen érintnek benneteket,
Mint a művész ujjai
Szent húrokat.
Miként az alvó gyermek
Élnék a mennyekiek:
Sorstalanul,
Szerény bimbóban
Szűzen megőrizve.
Örökké virágzik
Számukra a szellem.
Boldog szemeik
Örökké csendes
Fénybe tekintnek.
De nekünk a sorsunk
Sehol se nyugodnunk.
A szenvedő emberek
Tűnnek és buknak
Vaktában az egyik
Percből a másikba,
Amint vízceppet a szikla
Sziklára dobálja
Időtlen időkig a
Bizonytalanságba.

Ha ennek a költeménynek a felfogása megfelel a *valóságos* létnek, amelyben mindannyian élünk, akkor az örület, amibe a költő esett, a legbarátságosabbnak nevezhető sors és már a keserűen és szomorúan félreismert Istenség ajándéka — egészen a boldog ébredés pillanatáig. Hogy mekkora ereje van a világ teremtése ezen esztétikai motívumának, hogy milyen könnyen és szinte magától értetődően teszi magáévá az ember, az is, aki nincs megáldva a szó szoros értelmében vett művészi érzékkel, mutatja Kant példája. Teodiceája nem mulasztja el mély benyomásként feljegyezni a fenség szépségét, elsősorban az éjszaka csillagos égboltjának csupán érzékelhető szépségét, természetesen a törvényszerű rend láthatatlan szépségének mellékgondolatával. Mégis, a kanti teodicea súlypontja a második lehetséges motívumon, az etikain nyugszik.

A világ teremtésének tulajdonképeni célja — tárgyi szempontból — nem pusztán a mámorító remekmű, a játszadozó teremtmény Istennek csaknem gyermeki boldogsága, aki nem tartozik felelősséggel a teremtéssel a teremtményeknek — úgy látszik — szükségyszerűen adott, mérhetetlen szenvedésével szemben, sőt nemcsak a teremtményekkel, hanem önmagával szemben is felelőtlen, mégpedig az egész teremtés tökéletes szép-

sége és harmóniája miatt. A világ teremtésének tulajdonképeni célja Kant ki nem mondott teodiceája szerint a szabad erkölcsi személy kialakítása, aki — és itt van a tévedésbe rántó túlzás, bár egy igazság túlzása — csaknem teljesen függetlenül, az önmaga adta törvény révén elhárítja Istenről a felelősséget és azt magára vállalja. Sorsa tulajdonképen nincsen már, ő maga határozza azt meg, maga munkálja, sőt ő maga az. Történetileg véletlen az a nemrég feledésbe merült tény, amely velem ezeket a neveket említetteti, hogy Kant és a német idealizmus Fichtével a teremtésnek és a teodiceának ezt a motívumát különösen kihangsúlyozták. Magában véve, függetlenül a téves hangsúlyozástól, amelyet a német idealista böleselettől kapott, ez a második, etikai indítóok ünnepélyes igazságot fejez ki, amely elől az emberi szellem csak gyávaságból térhet ki és amelyet bűnbánó lélekkel újra és újra el kell ismernie: az ember teremtésének, mint Isten képmásának nagy misztériumát, a szabadság közlésének nagy misztériumát, amely szinte Isten kiüresítésének tetszik, olyan megmérhetetlenül nagy ez az adomány. Ebben a körzetben senki sem hivatkozhatik másra. Azt mondhatjuk, hogyha az emberek mindazt megtennék, amit vasárnaponként papjuk mond nekik, akkor a papok sem térhetnének ki az elől, hogy maguk is megtegyék, amit mondanak. De a világ teremtésének ez a második motívuma éppoly kevésbé állhat meg önmagában, mint az első, a művészi motívum. Igaz ugyan, hogy a súlyos probléma, amelyet a világ egy játszadozó művész-Isten szépsége és alkotásaként felvet és amely minderre csúnya árnyékot vet, ezen a második, etikai síkon világosabbá válik: a bűn és a büntetésből folyó szenvedés világosabbá válik a szabadság titokzatos adományának fényében, amellyel a Teremtő az embert útrabocsátotta. Mert hiszen bűn semmiképen sem lehetséges szabadság nélkül, helyesebben a szabadsággal való visszaélés nélkül. Ha valaki azonban a világ alkotásának ezt a második motívumát akarná az egyetlen, abszolút indítóokká megtenni, az még erőszakosabbnak látszanék a természettel szemben a józan emberi ész előtt és az értelemnek végül is vissza kellene utasítania, mint olyan magyarázatot, amely a világ Teremtőjének a *l'art pour l'art* elvét akarja tulajdonítani. Ez meghamisítaná az embert. A gondolkozó ember számára éppolyan veszélyes következményekkel jár ennek az etikai motívumnak az elszigeteltsége, mint az esztétikaié. A veszély mindig nagyobbá válik, sőt végül is minőségbeli eltávolodássá mind a természettől, mind Istentől. A természet elveszíti önértékét, amely a szabad személy mellett Istentől kapott tulajdona és mindössze szabad vagy nem szabad akaratú döntések arénájává és romhalmazzává lesz. Isten maga pedig fölöslegessé, sőt nemkívánatossá válik a fanatikus etikai irány számára. Vannak manapság filozófusok, akik teljes komolysággal az emberi szabadság korlátozását látják az isteni vezetésben, akik az isteni kegyelmet az ember legnagyobb méltóságába, etikai autonómiájába való törvénytelen beavatkozásnak fogják fel. Ezek a szörnyű elvonatkozások üres és pusztá szakadékokat vágnak az emberi szellembe, ahova mindenféle démon betörhet és be is tör. Azok számára azonban, akik kitartanak az értékek hierarchiája mellett, ez a második mező egy még nagyobb misztériummal áll magasabb fokon, mint az első: a szabadság misztériuma révén. Az ember nem báb, hanem szabadakaratú lény, közreműködhetik üdvösségén, de csupán bensőséges kapcsolatban a természettel és Istennel egyaránt: a természet kényszerűségével és ösztöneivel, Isten ítéletével és irgalmasságával, minden esetben valami kimondhatatlan, vissza nem térő konkrét cselekedettel. Itt minden elvonatkoztatás az igazság megcsonkítását jelenti.

Miben áll azonban a világ alkotásának harmadik és utolsó lehetséges motívuma? Abban, amit vallásunk és Egyházunk az egyedüli valóságos indítóokként tár fel: a szeretetben. Isten szeretetből alkotta ezt a világot, nem kényszerűségből, hiányérzetből, a szeretet ösztönének kiegészülésre szorultságából, mint ahogy a természeti erők működnek, hanem a szent és szerető akarat szabad elhatározásából, hogy önmagát

ajándékozza és közölje. Kétségtelen, hogy ez a kinyilatkoztatott igazság a beteg, vagy szerencsétlen, vagy megalázott, vagy talán éppen kétségbeesett emberben időnként kétséget, vagy gúnyt, hitetlenséget, vagy káromló megbotrátkozást vált ki; de éppen úgy kétségtelen, hogy a puszta emberi értelem, amely eredeténél fogva természetes értelemben véve katolikus, amely természeténél fogva szeretetre van teremtve, ezen egyéni akadályok nélkül — tehát általában — semmi hiányt vagy kivetnivalót nem talál a világ alkotásának ebben a megokolásában. *Ez neki magától értetődik.* Ez a motívum, csúcspontján nézve, nem szorul kiegészítésre. Önmagában, minden mástól függetlenül, elégséges. De ez azt is jelenti, hogy *ésszerű*, úgyhogy a másik két indító-oknak, amelyekről szoltunk, az esztétikainak és az etikainak, nem mellé-, hanem alárendelt szerep jut a szeretet motívumával szemben: ezek *módok*, amelyekben a világ és benne az ember létrejöttek; a harmadikhoz mérve, amely egyedül abszolút, csak viszonylagosak. Mivel azonban maga Isten alkalmazta őket, transzcendentális jelentőségük és mindegyikük a lét egy körét fejezi ki; a „glória“-ban ismét találkozunk. Itt nyílik tér az irgalmasság számára. Benne a hívő — és betegség, szegénység, szerencsétlenség, megaláztatás sem akadályozza szükségképen — naponként kaphat ajándékul egy megcáfолhatatlan teodeicát a szeretet szálain húzódó isteni vezetés megingathatatlan bizonyosságú tapasztalásában, amelynek tényei ugyan rendszerint kimondhatatlanok és közölhetetlenek, de mégis — Newman bíboros véleménye szerint — Isten igazi kinyilatkoztatásai ennek a kornak a számára.

S most minden emberi teodiceának egy nehézségéről szeretnék szólni. Egy pusztán bölcséleti és tudományos teodicea és az a hit, hogy azt pusztán bölcséleti síkon meg lehet alkotni, mindig a racionalizmus gyermeke, azaz olyan emberi szellemköré, amely Isten és teremtmény között, ha még oly nagy, de mégis csak fokozati és nem lényeges különbséget ismer el. Így járt el Bayle, aki olyan nagy hatást váltott ki a XVIII. század gondolkodóiban, hogy azok — annak ellenére, hogy ellenszegültek neki — meghódoltak előtte, mert ugyanarra az álláspontra helyezkedtek, abból pedig nem volt megcáfолható. Az önmagában zárt, teremtményi racionalizmus síkján „természetes“ és „kinyilatkoztatott“ igazságok antinómiákká válnak, elvesztik értelmüket. Természetesen, a manapság divatos irracionálizmus, amely minden többé-kevésbbé nehezebb tény előtt abbahagyja a gondolkodást és a mithoszt hívja segítségül, szintén kerékkötője a teodiceának. De, ha már tévedni kell, akkor a racionalizmus a nemesebb és emberibb tévedés. A racionalizmus figyelmen kívül hagyja a misztériumot, amelynek értelmi megismerése és valóságos megragadása nélkül az igazi teodicea már előre is hiú és sokszor kínos vállalkozás. A racionalizmus ugyan ismeri még a „rejtély“-t. De a rejtélyek azért vannak, hogy megoldjuk őket. S ha meg vannak oldva, megszűnnek lenni. A titok, a misztérium titok, misztérium marad még kinyilatkoztatása után is. Ehhez az általános jellegű nehézséghez járulnak még súlyosbítólag az egyes népek és fajok, vagy akár egész kultúrkörök, — amelyek nemcsak egy népet, hanem többet foglalnak egybe, mint pl. a nyugat, a buddhizmus, vagy konfuciánizmus, az orosz kultúrkörzet, a zsidóság — különböző létkategóriái. Még ezek a különböző létkategóriák is sokszor útban, fejlődésben vannak, amíg a hit meg nem lágyítja, vagy fel nem oldja őket. Az oroszok pl. abban hibázhatnak el a teodiceát, azaz azért nem férközhethnének Isten valóságos létének közelébe — mert hiszen ezt jelenti: teodiceát alkotni; illetve helyesebben: teodiceát alkotni annyi, mint Istentől magától kapni azt — az oroszok tehát ott hibázhatnak el a teodiceát, hogy a bűnt megfosztanak valóságos értelmétől és emberi gyöngeségben engednék szétfoszlani. A buddhista azért vétené el a teodiceát, mert tagadja ennek a világnak a valóságát, amely változandónak van teremtve, és ezáltal tagadja Isten valóságos teremő hatalmát és a teremtés valóságos megtörténtét. A kínai ezért hibázná el a teodiceát, mert nemes és bölcs eticizmusának börtönfalától egyáltalán nem látja meg a semmiből való teremtés

lenyűgöző fenségét. A zsidó — mindig az észelvőség keretein belül értjük — ott hibázhathatna, hogy Istenben a jogásztól és a törvényhozótól és a kazuistától nem látna meg más semmit. Már most miben áll a nyugati ember különleges létkategóriája, legyen az görög, vagy római, vagy kelta, vagy germán — a szlávok közül minden bizonnyal a lengyel és a cseh tartoznak ide? Úgy gondolom, a tragikus világnézetben. A mi világnézetünknek ez az utolsó, legmakacsabb létkategóriája a kinyilatkoztatás előtt, ez minden mithoszunknak és mithológiánknak uralkodó eleme. Lehetségesek más mithológiák, amelyekben nem *uralkodó* elem. Ezekbe épügy tartozik a diadalmas hős, mint a szenvedő hős. Ez a létkategória tehát az utolsó akadály számunkra, nyugatiak számára, de egyben utolsó próbaköve is az igazi teodiceának. A teodicea, mondtuk, ősrégi dolog, az ember és csakis az ember ügye. Az angyalok megfelelnek nekünk anélkül, hogy ők maguk felténeék a kérdést. Lehetnek idők, amelyekben valami ősrégi dolog új oldalról mutatkozik, a hangsúly eltolódhatik; a tragikum nem új oldala a teodiceának, mégis ma mint új oldalra mutatnak rá, a figyelem központjába állítják, lázas sürgetéssel hajszolják, politikailag és léttanilag kirívóan és széles körben hangsúlyozzák, *accent circonflex*-szel.

Egy teodicea, amely nem tud megbirkózni a tragikummal, fércmű. Már most a modern teodiceában maga Isten sem tud megbirkózni valamivel; Leibniznél nem tud megbirkózni az örök törvényekkel, a *vérités éternelles*-ekkel, amelyek mintegy Istenen kívül és fölülteállnak és amelyeknek Isten tragikus végrehajtójává válik, annak ellenére — és ez a tragikus — hogy gyakran másként szeretné. Schelernél és nagyon sok más modern filozófusnál, akik belőle élnek, Isten még saját vágyaival sem tud megbirkózni, ami persze a tragikum legalantasabb fajtája és alig érdemli meg ezt a magasztos nevet. Egy teodicea, amely nem tud megbirkózni a tragikummal, nem Istent, hanem a semmit igazolta. Mert a tragikus emberben lappang valami titkos öntetszelgés, valami titkos „más lenni nem akarás“, tehát visszájára fordított magafentartása a létben a semminek, amelyből az ember teremtdött. A tragikus emberből hiányzik az Isten iránti feltétlen odaadás. A tragikum az áteredő bűn következménye, különleges szemszögből nézve. Ilyen szempont több van. Persze, annyi bizonyos, hogy egy teodicea, amely a tragikumot nem érinti és tudatlanra veszi, a mi szemünkben, nyugatiak szemében gyerekekesség. És természetesen nemcsak a mi szemünkben, nyugatiakéban, hanem minden emberében. Mert az általam megkülönböztetett létkategóriákban sokféle nép, faj és kultúrkör él és az én megkülönböztetésem nem azt akarja mondani, hogy ezek nem egyeznek egymás között lényegileg abban, ami közös tulajdonsága az *egyetemes* emberi természetnek és hogy minden mással szemben elszigeteltek és megértés nélküliek. Ha ez így lenne, hogy tudnék egyáltalán különbséget tenni és ezt feltárni? Különböztetésem csak annyit akar mondani, ezt azonban mindenesetre teljes határozottsággal, hogy ezek a különböző létkategóriák elégségesek ahhoz, hogy az emberiség történetét tragikussá tegyék, még pedig tudatlanságból és bűnből eredő félreértésekkel, úgyszólván véges különbségek végtelenül szenvedélyessé tételével. A tragikumot, a keserűségnek ezt a kelyhét, amelyet az áteredő bűn a teremtményi voltunkból fakadó gyöngeséggel együttműködve nyújtott számunkra és amelyet bűneink mindig színültig töltenek, ki kell ürítenünk az utolsó cseppig, anélkül azonban, hogy az öncsalás és öntetszelgés mámorába essünk. Nem szabad ugyanis azt gondolnunk, hogy ez a kehely és ez a keserűség a gethsemani kertben és a keresztfán végbement szenvedés isteni titkával azonos. Ebből sohasem sikerült az ókor és a pogányság értelmében vett abszolút tragédiát alkotni. Amit ebből alkotni lehet — és ezt a hívő nép a maga ösztönös biztonság-érzetével sohasem ismerte félre — az misztérium és passziójáték. A tragikum az igazi pogányság, az ókor stigmája, akár a görögöknél, akár a rómaiaknál, akár a keltáknál, és minél erősebben hangsúlyozza egy szellem a tragikum megoldhatatlanságát, annál inkább válik újra pogánnyá vagy annál inkább marad pogány. Csupán a zsidóság állott

a tragikum ezen általános emberi kategóriája fölött. Annak a korai és különös kinyilatkoztatása folytán, aki mondotta: „Én vagyok, aki vagyok.“ Erre a tényre nem szoktak ügyet vetni. Pedig a zsidó nép története, leegyszerűsítve a pogányokéra — amit meg lehet tenni — bőségesen szolgáltatna anyagot. Csak Dávidnak, az Isten szíve szerint való királynak az életében! Ez egyike a legfontosabb különbségeknek zsidók és pogányok között, mielőtt beléptek az Egyházba. A zsidók az Énekek énekében és a zsoltárokban úgyszólván mellékesen, anélkül, hogy szándékukban lett volna, anélkül, hogy „művészet“-re egyáltalán gondoltak volna, megteremtették a nyelv legmagasabb fokon álló művészetét, amelyet az emberiség ismer. És nekik volt a legdrámaiabb történelmük és még ma is az és az lesz mindvégig, de nem írtak egyetlen egy tragédiát sem, mert a Szentírás nem tragédia, vagy helyesebben minden tragédiát felülmúl. Több, mint Aischylos és Shakespeare együttvéve. A mítikus alakok közül, akik az ifjú Kierkegaard képzeletét foglalkoztatták: Faust, Don Juan és Ahasvérus, csak az első kettő tragikus figura, Ahasvérus nem. Nekünk, az Egyházba lépett pogányoknak, vérünkben van a tragikum és nehezen verjük ki agyunkból. Sőt áll rólunk, hogy akiben ez nincs meg, az vagy megkerüli és akkor hiányzik valami belőle, még ha az a valaki Goethe is, vagy pedig gyáva, ha csak nem a kinyilatkoztatás világánál kerekedik föléje. Természetünk, mielőtt még hatalmába ejtené a kegyelem és még azután is, bár nemesebb értelemben, tragikus természet. De meg kell vele birkóznunk. Egy teodicea, amely nem tudja megérteni, hogy nemcsak az égben és a boldogságban oldódik fel a tragikum, hanem a pokolban is és az örök kárhozatban is, az nem Istent igazolta, hanem a semmit; az a semmi igazolása, nem pedig a lété. Az ördög azonban nem tragikus hős, amivé nagy angol költők próbálták megtenni.

Talán különös kijelentésnek látszik, ha azt mondjuk, hogy Leibniz teodiceája tragikus. Hiszen az általánosan elterjedt vélemény szerint valósággal gyerekes, sőt büntetendő optimizmus jellemzi. De Leibniz optimizmusa csak egy mélységes tragikum síma felszíne. A híres tétel, hogy ez a világ minden lehető között a legjobb, csak egy — művész és lángész kezeszötte — köpönyeg, amely eltakarja a mélyebben rejlő, abszolút tragikus mondatot, hogy maga Isten számára volt lehetetlenség egy jobb világot teremteni, *akkor is, ha akarta volna*. Isten lényege úgy áll a verítés éternelles-be kövülve az Isten akarata fölött, amely talán másként szerette volna tenni, mint az ókori fátnum. Isten egysége itt tragikusan szétszakad, mintha örök szent akarata nem lenne azonos örök szent lényegével. A tragikum ezzel magának Istennek szent lényébe tolódik át, az egész örökkévalóságra, megváltoztathatatlanul. Isten tragikus személy — ki váltsa meg *Őt*? És, ha Isten tragikus személy, akkor nem kerülhető el a következtetés, hogy valamilyen értelemben vétkes személy is, mert semmiféle tragikum nem képzelhető el a bűn valamilyen foka nélkül. Akkor persze szükségképpen gyöngé személy is és nem *szükségszerű*. Ura mindennek és Önmagának, mindkettő a tragikumhoz tartozik. A bűn az volt, hogy elhagyta önmagát és „szabad folyást engedett a dolgoknak“. A gyöngeség abban áll, hogy Isten számára is vannak olyan dolgok, amelyek — szabadjukra engedve — nincsenek a már csak hatalmas és nem mindenható Úr kezében. Ez Schelernek és a nyugat valamennyi homályos mithosának a nézete. Világos, hogy itt valami nagy kétségbeesés lappang, hiszen mi is adhatna erre inkább okot, mint az, hogy Isten maga is kétségbeesik: nem tud más világot alkotni, csak ezt, a minden lehető között legjobbat, amely pedig annyira tele van szenvedéssel és hiánnyal, vétkekkel és gonosszággal és bűnnel; világot, amely Jakob Burekhardt szerint történelmének minden lapjával azt tanítja, hogy újra és újra a gonosság és az aljasság diadalmaskodik, amelynek nagy költői éneklik és panaszozzák, hogy mindig a nemes szívek törnek össze, Learé és Cordeliáé, az üresek azonban zavartalan egyformasággal ütik tovább is a taktust. A lisszaboni földrengés után, amely egész Európát megren-

dítette erkölcsileg, Voltaire „Candide“-jében egy igen tehetséges bohóc módján drasztikus tréfákkal rántotta le a köpönyeget a lebnizi teodicea optimizmusáról és ezzel feltárta egy ilyen teodicea képtelenségét. A nagyszabású gépezet tárgyi tökéletessége és összhangja — és Leibniz számára ez a világ: *machina maxime admirabilis*, Isten pedig ennek a gépezetnek a tervezője, *architecte de la machine de l'univers* — tárgyi tökéletessége és összhangja még csak egy fogfájásra sem méltó; egy világnak, amelynek szerzője csak egy legfőbb építész, vagy órás abszolútumig fokozott *ratio*-ja, még az ember teremtetett szelleme is, aki képes önmaga megismerésére, fölötte áll, mert ezeken a tudományokon kívül a létező és a létezés egészen más mélységeit is ismeri: szellemi szabadságában, amely tulajdona, mondhatja, még akkor is, ha valójában nem is tud rajta változtatni: egy ilyen világnak *nem volna szabad léteznie*. És ez valami megváltás-féle, mert ezzel ugyanakkor az is ki van mondva, hogy *nem így létezik*. Mert az ember értelme átláthatná ezt, Istené nem? Az ember kutató lelke tud mindig olyan magasra emelkedni, hogy csak a feltétlen titok, misztérium előtt, csak maga a „megfoghatatlan“ előtt kell meghajolnia, nem pedig valami nagyszabású gyerekjáték előtt vagy valami nagy gépész és órás határtalanul bonyolódott óriási órája előtt és persze valami ördögi művész mámorba ejtő remekműve előtt sem. Annymra „Istentől elhagyva“ nincs nagy költők szelleme még a kétségbeesésben sem, hogy ne ismernék fel Istennek egy lényeges tartozékát, a boldogságot, amelynek léteznie kell! Hogyan érhetnők azt el máskülönben mi magunk? Hiszen „csinálni“ mi nem csinálhatjuk, még mi, teremtmények sem, akik olyan sokat csinálunk! Annymra Istentől elhagyva nincsen a nagy költők génusza még a kétségbeesésben sem. Ezt zengi Hölderlin sorsdala, ezt Kleist versei:

Az ember lehet nagy, hős a szenvedésben,
De isteni, ha boldog.

A tragikum, amely az áteredő bűnnel és az emberi gyöngeséggel került a világra, és amelyet ma szinte misztikus módon különösen nálunk, németeknél, minden lét alkotóelemének tekintenek, a benső isteni életnek és következésképpen a teodiceának sem kategóriája.

És mégis: a tragikum, úgy, amint van a világ ebben a naprendszerben, e világ igazi titkának végső kifejezése (az ember szemszögéből nézve), sebezhetőségére és sebére való rámutatás és annak nyilvántartása; sebezhetőségének, amely természetünk gyengesége, sebének, amely eredendő bűnünk és vétkeességünk. A tragikus világnézet (az ember szempontjából) a tökéletesség egy fajtája, éppen azért, mert nemcsak a világ tökéletességét, hanem vétkeességét is hirdeti. Arra a csodálatos dologra bukkanunk, hogy ugyanazok a hiányosságok, amelyekről az előbb azt mondtam, hogy végét vetik egy igazi teodicea lehetőségének, az igazi tragédiát is lehetetlenné teszik. A tragikum nemcsak hiányt tételez fel, hanem létünk teljességét is, és ösztönszerűen, vagy tudatosan, létünk alapjait és alkotóelemeit is. Aki a bűnt gyöngeséggé higitja fel és nem különbözteti meg egymástól ezt a két misztériumot, az nem is élhet át és nem is írhat igazi tragédiát, mert a tragédia feltételezi a bűn valóságát. A bűnből él. Nélküle nem is lehetne. Aki ezt a világot csak ábrándnak minősíti és nem egy legvalóságosabb Isten valóságos alkotásának, az nem is élhet át és nem is írhat igazi tragédiát, mert a tragédia feltételezi ennek a világnak a valóságát. Egy megismert ábrándot komolyan venni, — csaknem azt mondtam, tragikusan venni, mert a tragikum komolyság és mindkettő csak a valós léthez illik — nem tragikus, hanem nevetséges dolog. Aki ezt a világot a haszonelvűség, vagy akár a nemes megértés, vagy véges életbölcsetség számításává higitja fel, az nem élhet át és nem írhat tragédiát, mert a tragédia feltételezi minden efféle számításán túl erő és hatalmasságok fenségét. Hiába állítja valaki ezt a világot végtelenségig sokasodó törvények hatalma alá, mindig akad egy vagy más eset, amely

nincs beskatulyázva a meglévő törvényekbe: ezek szükségképen újakat kívánnak és így menne ez *in infinitum*. Az ilyen sohasem élhet át és sohasem írhat tragédiát, mert a tragédia feltételezi a jog egy titokzatos, az embernek felelősséggel nem tartozó forrását és néma fájdalomban és megadásban és nemtudásban panaszkodik az igazság be nem teljesülése miatt ebben az életben... Ez természetesen a tragikum végét jelenti: az igazságosság beteljesülése és minden mértéket meghaladó beteljesülése abban a szeretetből és *misericordiából* szőtt harmadik teremtésben, amely harmadik teremtés magának Istennek közlése, egy isteni titok teljesülése, amelyet az ördög elárult és profanizált: *eritis sicut Deus*. Krisztus szenvedése azért áll a tragikum felett, mert Ő ártatlan. Az ember azonban sohasem állította, hogy a tragikus hős minden bűnnélkül való. Ebben áll a döntő különbség. Sohasem fogalmazták meg rövidebben és találóbban a tragikumot, mint abban a címben, amelyet Kierkegaard írt saját tragédiája homlokára: Bűnös — nem bűnös? Csak az a tragédia teljes, csak az a tragédia tölti be hivatását fogalmával egyenlő mértékben, amely a bűnös — nem bűnös között tátongó szakadékot nem tölti ki, hanem tátongva hagyja. Megjegyzendő, hogy még itt is egy Istenre és megváltásra váró és egy bukott, alantas tragédia rejlik. Amabban az ember az alsóbb régiók vonatkozásában bűnös, felsőbbekében — mindezt viszonylagosan értve — ártatlan; ebben azonban ártatlan marad az alsóbb régiók vonatkozásában — látszólag, mert a valóságban a mérleg serpenyői nem kerülnek egyensúlyba — és bűnös a felsőbbekében.

Most nem akarok ezzel a tulajdonképeni tragikummal foglalkozni, csak arra szorítkozom, ami mintegy a tragédia anyagát teszi és amellyel össze szokták cserélni: a szenvedésre. A szenvedés nem azonos a tragikummal — a tragikumon innen is van szenvedés, az állat szenvedése, és a tragikumon túl is, t. i. az isteni szenvedés és a benne résztvevő önkéntes emberi szenvedés, a *beata passio* (egy tragikus hős, vagy szenvedő sem szenvedett valaha is *boldogan*) — bár szükségképeni vonatkozásban áll a tragikummal, annak minden formájával, annak minden lépcsőfokával, amelyek a fizikai fájdalomtól kiindulva, a lelki szenvedésen keresztül, egész a kétségbeesés tisztán szellemi fájdalomáig nyúlnak.

Ha az apologetika elsősorban hitünk védelme, akkor a teodicea valami más: Isten igazolása. Lehetséges efféle vállalkozás egyáltalán a hit világán innen? A szeretetből alakult hitnek már nincs szüksége teodiceára. A szent ember életében már rég felszívta ezt a problémát az Isten közelsége, aki saját magának igazolása, kivéve, ha ez a szent ember egyúttal tanító is. Valóban, az Egyház szent tanítói megfeszített erővel fáradoztak a teodiceán. Mert a gyöngék és azok számára, akik mindössze annyira jutottak a hitben, hogy keresik azt, a teodicea ma ismét, éppen úgy, mint az Egyház első századaiban, nagy és kínzó probléma. Teodiceát követel a világ, gyakran nem is tudatosan és az egész probléma ismerete nélkül. Istennek igazolnia kell magát. Miért? Részletekben talán szétágaznak a feleletek, elvben azonban valamennyien megegyeznek. Az Általa alkotott világ bajaiért és szenvedéseiért. Senkisémet tagadhatja ezeket a bajokat és szenvedéseket, a legkevésbé tagadja Isten maga. Kezdjük a fizikai fájdalommal. Ez nem megvetendő ellenvetés. Sőt rettenetes nehézség lenne, ha pl. a csecsemő, vagy az állat fájdalma ugyanaz lenne, mint az érző, a legvilágosabb tudatú, emlékezni tudó és az elkövetkező fájdalomtól féltő és arra váró ember fájdalma volna, ha fájdalom egyenlő lenne fájdalommal. Már most ez nyilvánvalóan nem így van. Részleteiben lehet rajta vitatkozni, az egész tekintve nem. Még a legalacsonyabbrendű, visszatartó külsejű állatoknál fel kell tételeznünk sérüléseket, amelyek a legcsekélyebb fájdalmat sem okozzák. Ez kétségkívül fokozódik a magasabb idegrendszerű állatoknál. És akkor kezdetét veszi a probléma. Köztudomású, hogy Descartes iskolája az

érzést egyáltalán elvitatta az állatoktól, tisztára gépeknek és automatáknak tette meg őket. Ez a számunkra ma csaknem megfoghatatlan lehetetlenség, amely úgy tűnik fel előttünk, mint valami szatirikusnak a karikatúrája a tökéletesen élettávoli racionalizmusról, általában véve egy téves metafizikában gyökerezett. Egyikük azonban egy teológiai érvet is felhozott, és ez erősen belémvésődött, olyannyira, hogy még évtizedek múltán sem tudtam róla elfeledkezni, bár régóta nem tudom, kitől származik. Valaki minden ok nélkül, még csak nem is szadista élvezetből, korbáccsal verte a kutyáját. Egy józanul gondolkozó ember közbelépésére, hogy hiszen a vonító kutya valóban érzi a fájdalmat, így felelt: „Hogyan érezhetne egy állat fájdalmat, mikor Isten nem adott neki halhatatlan lelket?” Ez az ember a maga érthetetlen, a természet életével való együttérzés hiányával mégis felkeltette rokonszenvem: meglátta a teodicea egy problémáját — az állatok szenvedését —, még ha úgy kezelte is azt, mint egy drótszakállú filozófus. Mit szóljunk mi ehhez? A felszínen mozogva először is visszatérhetünk a már említett érvünkre, a fájdalom fokaira. Azt mondhatjuk, hogy még a komplikáltabb szervezetű állatoknál sem érheti el a fájdalom azt az intenzitást, amelyet az embernél. Mert a fizikai fájdalom egészen másként minősül az ember szellemi volta folytán. Az állat, a magasabbrendű is, közelebb áll a növényhez, mint az ember, vagyis álomszerű életet él, mint az emberek között a beteg alvajárók. Lehetnek körülmények, amelyek révén az állat fájdalma úgy aránylik egy magasfokú öntudattal rendelkező idegbeteg ember folytatólagosan, talán hónapokon át tartó fájdalmához, mint az ilyen valóságos emberi fájdalom ahhoz, amelyet valaki rossz álmában álmodott. Itt tág tere nyílik a kutatásnak is. De hozzájárul más valami is. Évekkel ezelőtt tanuja voltam egy jelenetnek: az autó kutyát gázolt. Ez a kép úgy belevésődött az emlékezetembe, mint valami pillanatfelvétel: a hatalmas kocsi, a szemüveges vezető, aki mitsem törődve a dologgal, továbbszáguldott, a jajveszékelő asszony, akié a kutya volt — nyírott, sőt kopaszra borotvált snaucer —, a forró júliusi nap, a poros út, a felsőbajorországi városka csöndes, fehér házai, a vasárnapi csönd — mert vasárnap volt —, a sétálók ma már rég divatjátmulta ruhájukban pompázva; mindennek térbeli és szellemi középontjában azonban a kutya, de ez — erről meg vagyok győződve — csak azért, mert a kimúlása előtti utolsó vonaglásaiban, föltétlen és megingathatatlan bizonyossággal, élvezetből fakadó rándulásokat ismertem fel. Ebben később tömegével erősítettek meg más megfigyelők hasonló tapasztalatai. Magam is átéltem, hogy az utolsó tudatos pillanat egy másodperc törtérsze, az elviselhetetlen, önmagát vádoló fájdalom és a tudat elvesztése között — amihez a fájdalom végül is vezetett — olyan volt, mint valami megváltó jóérzés, jóságos karokban való feloldódás. Tehát nagyon is lehetséges, hogy az érzéki életben, amely az állat sajátja, a Teremtő dicsősége a halál magasztos tényében minden fizikai fájdalmat — az állat érzésképeségének fokához mérten — nemcsak a halál sötét feledésébe süllyeszt, hanem valóságosan meg is semmisít, és így az állati halál is Őt dicsőíti az élvezet utolsóként fellobbanó lángjában. Ezzel a Teremtő ismét pótolna mindent, ami fájdalmat az ember esetleg okozott az állatnak, mert lehetetlenség volna egy teodiceában Istennek tulajdonítani azt, amiben az ember volt ludas.

Eddig juthat el egy teodicea a természetes ész teológiáján belül. A hit utáni gondolkodás tovább megy. Visszaemlékezik bizonyos állatoknak jóban és rosszban betöltött kikutathatatlan szimbolikus jelentőségére az üdvösség történetében. Ez utóbbinak eredete nem akármilyen és az állatokat olyan világosságba emeli, amelyhez a mi szemünk gyenge: a kígyót, a bárányt, a galambot, a kakast, a sást. Ez a hit után kezdődő gondolkodás azonban emlékezik bizonyos szentek élményeire és tapasztalataira is, elsősorban természetesen Szent Ferencéire, amelyek arra tanítanak bennünket, hogy a dolgok igazi rendjében, a szentben, az állatok sokkal magasztosabb szerepet töltenek be, mint amilyent egy bűnösökből álló világ bennük felismer, vagy elismer. Nemes voltuknak — amely

abban áll, hogy örömet és fájdalmat éreznek — a megmagyarázására és megértésére az emberi képesség elégtelennek bizonyul. Magasztosságuk révén bevonulnak magának Istennek megfoghatatlan és elrejtett titokzatosságába és egy új világ új teremtésének ígézetébe. Emberi képesség ennek a megmagyarázására és megértésére, mondom, elégtelen, mert lefelé is van antropomorfizmus, nemcsak fölfelé. Nemcsak az angyalokat, sőt magát Istent is képzeljük el emberek gyanánt, hanem azt is, ami alattunk van : a növényeket és az állatokat is emberi tulajdonságokkal ruházzuk fel. Mégis, az állatok egészen más lények és minél alacsonyabbrendűek, annál idegenebbek számunkra. Eleinte megismerhetők ugyan valami ősi *hasonlóság* révén, — különben a lét egysége szét lenne rombolva, még pedig olyan fokban, hogy kétségbe kellene esnünk, — de azután mégis csak az analógia, azaz a lényegesen benső arányosság által. Vagy több közös vonásunk van a cserebogárral, a hangyával, mint az angyallal ? Érthetőbbek számunkra ? Még akkor is, ha azon a véleményen lennénk, hogy cserebogárral, vagy hangyával gyakrabban találkozzunk, mint angyallal (ami nem látszik bebizonyított dolognak), *még akkor sem* érthetőbbek. Hiszünk a test feltámadásában. És a nyolc boldogság közül az egyik erre vonatkozik. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, boldogok a szelidek, mert ők birják a földet. A földet ! Az újjáteremtett földet. És ennek a földnek a mezőin ne lennének liliomok, ennek a földnek nem lenne szántóföldje, kenyere, bora ? Állatai ? Hitünk ágazatairól naponként kellene elmélkednünk. Hatalmas és egyúttal gyengéd titkok vannak elrejtve bennük. Azonban nem teljesen, azaz a hit, remény és a szeretet számára is elrejtve. Az állatok szenvedését illetően is itt van előttünk a kinyilatkoztatás.

Végül megkérdem láthatatlan hallgatómat, aki elkísért engem, sőt, aki az én meghívásomra jött velem, hogy a maga részéről, mint saját kegyelméből való lázadó, vagy mint *advocatus diaboli*, ellenvetéseket tegyen. Máris int nekem és azt mondja : kérem, ha lesz valami mondanivalóm, majd jelentkezem. Ebben állapodtunk meg. Állatok tulajdonképpen nem érdekelnak különösebben, természetesen a kígyón és még néhány másan kívül, amelyek az én titkaim. Engem az ember érdekel, tulajdonképpen csak az ember és itt persze mégis szeretnék valamit megjegyezni. Azt mondotta, hogy Istent fel kell mentenünk, ha az állat emberi gonoszság folytán szenved. Ez világos abban az esetben, ha Isten is csak olyan, mint az ember. De itt már elköveti azt a nevetséges hibát, amelyet Önök, apológéták, mindnyájan elkövetnek, tudniillik : ott fejezik be a gondolkodást, ahol tulajdonképpen el kellene kezdeniök. Kérem szépen, nem Isten teremtménye az ember, aki az állatokat kínozza? Legyen hát egyszersmindenkorra óvatos és őrizkedjék antropomorfizmusoktól. Isten egészen más. Ő törvényszegőinek, tagadóinak, lázadóinak is a valóságos Teremtője. Miért teremtette hát akkor őket? Látss, itt kezdődik a gondolkodás. Minden más, gyerekek számára való katekizmus. És Ön azon fog hajótörést szenvedni, hogy csak gyerekek és vénasszonyok számára való teológiája van és nem veszi észre, hogy felnőttek és férfiak számára való teológiára is szüksége lenne. De majd ismét jelentkezem és meg leszek elégedve, ha a végén válaszol nekem, amikor már kiderült, hogy minden fáradságosan szerzett diadala verecség volt. — Helyes, hagyjuk hát egyelőre !

Még mindig a fizikai fájdalomnál tartunk, amelyet elég világosan el tudunk választani és meg tudunk különböztetni lelki, sőt szellemi fájdalomtól, bármilyen változatosan kapcsolódják is velük. Miért gondolta hát az az e világra szegzett szemű racionalista, hogy az állatnak egyáltalán nem volna szabad fájdalmat éreznie, ha Isten igazságosságát és jóságát biztosítani akarjuk, hiszen ugyancsak ő előtte nem tűnt fel problémának az a tény, hogy az ember elszenvedi a fizikai fájdalmakat, még pedig gyakran a legszörnyűbbeket. Ennek az oka kétségkívül abban rejlett, hogy ez a racionalista, minden észelvűsége ellenére, még annak a hitnek a hatása alatt állott, hogy az embernek halhatatlan lelke van, amely ismét mindent helyrehozhat. Ez véleményé-

nek az alapja, de ezenfelül (mert hiszen ez magában véve nem lenne elégséges) az a hit, hogy az ember az áteredő bűn hatalma alatt áll és hogy szüntelenül vétkes Pascal szava szerint: *Dieu serait injuste, si nous n'étions pas coupables*, Isten igazságtalan volna, ha nem lennénk bűnösök. Láthatatlan hallgatóm most fülembe súgja: Egy újsághírt olvastam ma. Fiatal szülők négyesztendős kislányukat egy év leforgása alatt, tehát lassan, céltudatosan, a szó szoros értelmében halálra kínozták. A részleteket elengedem Önnek. Egyébként egész gyűjteményem van hasonló újságcikkekből. Rendelkezésre állnak, ha netán érdekelné. Hiszi Ön, hogy az a gyermek háromesztendős korától négyéves koráig csupa halálos bűnnel terhelte meg a lelkiismeretét és ezek magyarázzák meg szenvedéseit? Most semmi szükség arra, hogy az apologetika gólyalábaira álljon. A végén, Tisztelt Uram, a végén ismét jövök, akkor kérem majd számon a választ. — Nem okos dolog magától, válaszolom én neki, hogy csak a végén jön. A végén, a végén egész biztosan Ön fog veszíteni, — Ön egyáltalán csak bizonyos ideig tud nyerni, csak az út közepén, amennyiben az időt örökkévalósággá teszi, amennyiben ezt az *egyetlen* évet (amelynek kétségtelen szenvedésébe Ön mégsem láthatott úgy bele, mint ahogy Isten beletekinthetett) örökkévalósággá merevíti, mintha az a szegény gyermek nem ragyoghatna drágakőként az Örökkévaló lakásaiban, és nem magasztalhatná Őt mint a madár, kora hajnalban, alighogy felkelt a nap?! Ennek a sugdosó közbeszólónak Karamasov Iván kinjával is lehetne válaszolni, ilyesféleképpen: Megvallom Önnek, hogy volt idő, amikor ezt a megsiratni való dolgot illetően még az Ön méltatlankodásánál is messzebb mentem. Akármerre jártam, szemeimre mindig és mindenütt a könnyek köde feküdt rá, mindazé a könnyé, amit csak valaha is elsírtak ezen a földgolyón, hiába, hiába és mindig csak hiába! Valahol elkontárkodták ezt a világot és a kontármunka megmaradt, akkor is, ha a gyermek ismét mosolyog, pedig ennél nincs nagyobb dolog a világon, úgyannyira, hogy ez csaknem helyrebillenti az egyensúlyt; itt van akkor is, ha a madár énekel, akkor is, ha a virág illatozik, akkor is, ha a varázslatosan szép erdő májusi gyöngyvirágának halvány szirmain kora hajnalban a harmatcsepp ragyog. Még semmiféle Nap sem szívta fel egészen a könnyek párás ködét, amelyeket ártatlan gyermekek sírtak. Magán az Időn belül nem is lehetséges semmiféle kiengesztelés ezekért a kínokért, semmiféle magyarázatot nem lehet rájuk találni. „Talán“ valami más létrend megváltást hozhat. Talán: így mondtam, igazi lázadó módjára, és hozzátettem: Ha a *memoria*, az emlékezés megsemmisítése a megváltás és teodicea feltétele, ha tehát el kell felednem a megkínzott gyermekek könnyeit, akkor minden megvetésemmel *előre* tiltakozom emlékezetem erőszakos megsemmisítése ellen, amellyel szemben talán fizikailag és metafizikailag tehetetlen vagyok, mint ahogy körülbelül mindennel szemben tehetetlen vagyok, ami történik. Ha egy mindenható lénynek sikerül erőszakkal elfelejtetni velem, hogy egy gyermeket halálra vertek, akkor az egész nem más, mint csalás. — A keresztény ember azonban így folytathatná: Mi történik akkor, ha ez a gyermek már elért boldogságában arra kéri Önt, hogy feledjen, amire Ön saját erejéből nem képes, amit csak Isten adhat Önnek; ez az egyetlen lehetőség teodicea az ártatlanul megkínzott gyermek esetében. Semmi más nem elégít ki. És nem is rohan meg bennünket valami soha nem hallott dologgal. Igaz, minden efféle új gonosztettnek úgy kell megrendítenie a szívünket, mintha először történnék, de itt van december 28-ika, az aprószenek ünnepe, amikor Heródes a bethlehemi kisdedeket lemészároltatta és az édesanyák szívszaggató jajveszékelése töltötte be az utcákat: *Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt*. Ők azonban: *sine macula enim sunt ante thronum Dei*. Az egész teodicea, amennyiben a meggyilkolt és megkínzott ártatlan kisdedek sorsa ilyesmit követel, benne van ezekben a súlyos szavakban. És már előbb is sok minden történik ezen a világon és ebben az időben: Ha már az ember életében sem törölte le a feledés hatalmas angyla a kisdedek és a tehetetlenek köny-

nyeit — hogyan lenne valaha is képes az ígért amaz angyala az igazak könnyeit felszáritani? — Várjon csak, szól közbe láthatatlan hallgatóm, várjon csak; bármennyire felháborítótnak találom az Ön szofisztikáját, mégis csodálkozom, hogy nem ismeri még az ütőkártyámat, hogy még mindig nem sejtí a diadalomat!

Ez a láthatatlan közbeszóló ugyancsak feltartóztatott bennünket. Még mindig a fizikai fájdalomnál tartunk. Annyi bizonyos, hogy ez a fájdalom a teodicea számára nem játssza azt a szerepet a felnőtt ember életében, amelyet az állati életben követel magának, annak ellenére, hogy kétségkívül intenzívebb lehet és az is. De az ember mivoltának tárgyilagossága és mint rend, az emberi szenvedéseknek és ennek a világnak a hierarchiájában a legalacsonyabb helyet foglalja el. Erre mutat már az emlékezőtehetséghez és az emlékezőtehetséghez való viszonya is. Mindenki előtt, aki nagyon heves fájdalmakat szenvedett el és időszakonként még most is újra és újra átél — amennyiben egyáltalán ezen gondolkodóba esik, — csodálatos dolognak tűnik fel, milyen hamar elfelejtődik a legélesebb fájdalom is, ha egyszer elmúlt, ha az általános jó közérzet már maradék nélkül magába szívta; és csodálatos dolog, mennyire tehetetlen a különben oly erős emlékezőtehetség, amikor arról van szó, hogy bizonytalan általánosságokon túlmenően csak valamelyest is az elmúlt valóságos fájdalomnak megfelelően idézzük fel azt magunkban. Sőt akárhányan, akik borzasztó kínok hosszú ideje alatt pörbe szálltak Istennel és szívük mélyén elhatározták, hogy sohasem felejtik el ezeket a fájdalmakat és azt gondolták, hogy most már örök időkre bizonyították van a kezükben mindenféle teodicea ellen, most titokban azon bosszankodnak, hogy valami tisztára tárgyilagossági létbeli feledés alanyi emlékező erejüket az aléltóság fokára szállította le. (Most csak számomra látható kísérem csodálkozó tekintetét vet felém, mintha olyasvalamit mondtam volna, amit csak neki lett volna szabad mondania.) Mennyire másként áll a dolog a lelki, sőt még inkább a szellemi fájdalmakat illetően! Az anya egész életén keresztül fájlalhatja gyermeke elvesztését és ezt a fájdalmat nemcsak a tökéletes fizikai egészség nem képes megszüntetni, — ez felelne meg ezen érzések tárgyilagossági lét- és rangrendjének, — még az ugyanazon létrendbe tartozó öröm az új, talán szebb és jobb gyermek felett sem tudja megsemmisíteni. A csak egyszeri csalódás is egy jóbarátban, vagy csak egyszeri alaptalan sértés ellensége részéről akkora sebet ejthet a férfi lelkén, hogy semmiféle megtiszteltetés, semmiféle dicsőség nem elég balzsam a seb beforrasztására. A rettenetes fájdalom, valakinek saját családját anyagi és erkölcsi lezúllását látni, mivel nincs alkalma arra verejtékében dolgoznia és ezáltal a bér áldását megszolgáltatnia, lelke velejéig el tudja keseríteni a férfit, még ha aztán sikerült is munkát kapnia és feleségének, gyermekeinek megadhatja a kenyeret, amelyre az egészség és az élet fenntartásához szükségük van. Hiszen az efféle szellemi-lelki bajok a fizikai fájdalmakkal és a halállal együttesen a tulajdonképpeni emberek, amelyek a létezés rendjében először is az egyes embert szólítják pörbe Istennel, amint ezekben a fájdalmakban mindnyájunk atyját, Jóbót. Bár vannak még más, nagyobb dolgok is ebben a könyvben, mint az egyes ember panasza Isten igazságosságának kifürkészhetetlensége miatt, mégis minden ilyen pörlekedő elzárándokolhat Jób könyvéhez, hogy megtanuljon térdet hajtani Annak fönjsége előtt, Aki ezt mondja magáról: „Én vagyok, aki vagyok“ és hogy megszerezze a végső bizonyosságot: mindaddig nem kell kétségbeesnie, amíg ennek a Mindenhatónak a kezét el nem engedi, Akitől úgysem szakadhat el, még ha a pokolba menekülne is Előle. Jób könyvének a teodiceája nem más, mint Istennek a lét teljességeként való tapasztalása a lét rendjében és ezzel minden lét kimondhatatlan Ura gyanánt való átélése. Akárki eljuthat még ma is eddig a teodiceáig, amely nem a legmagasabb és nem a legvégső, — ha Jóbéhoz hasonló helyzetben van. És ezren és ezren voltak és vannak és lesznek ilyenek. Ez azonban egyet feltételez: a lenyűgöző misztériumnak és következőképpen a térdrekenyszerítő fenségnek, — amely Isten abszolút mivoltában és abszolút elkerülhetetlenségében áll — az

ismeretét, illetve elismerését. Sok minden gátol ma bennünket a teremtetlen Lét kimeríthetetlen gazdagságából és szépségéből és a mindezt feltételező végtelenségből forrászó teodicea iránti érzékben — főképpen a kollektív középszerűség. Ez a teodicea a teremtetlen Lét és a teremtő Isten teodiceája. Még nem a szeretet Istené, bár már az Ő fénycsóvája világít bele az éjszakába.

Nagyon helyes, súgja a fülemből láthatatlan kísérem. Ez ugyanis nem érdekel, Jób nem érdekel. Még pedig azért nem, mert ő, amint Ön helyesen megjegyezte és amint Jób könyve maga is mondja, sohasem engedte el az Isten kezét. A gyáva! Sohasem volt bátorsága, hogy a maga lábán álljon meg. Mert a világot, amint van, a dolgokat, amint vannak, Ön csak akkor láthatja, ha már elengedte az Isten kezét, legalább is abban a pillanatban, amikor Ő elengedi Önt, vagy énmiattam akár — mert hiszen Ön ezt nem találja elfogadhatónak, — amikor Ő elengedni látszik Önt. És ezt gyakran megteszi, amint bizonyára Ön sem tagadja. Az Ön szentjei sem tagadják. És emiatt panaszkodik Jób is. És mennyire testi ember ez a mi atyánk a szenvedésben, ahogy Ön nevezi! Valamennyi gyermekét, akiket Isten elvett tőle, egyszerűen félrehajítja, mert hát újakat kap helyettük. Az én szememben túlságosan olcsón fizetik ki. A gondolkodást is ott fejezi be, ahol el kellene kezdenie. Nem mondom, Saul inkább kedvemre való, de ő nem is szállít Önnek semmiféle teodiceát. „És Júdás, szílok közbe, bizonyára még inkább kedvére való.“ Pompás megjegyzés! Valóban úgy van, válaszolja, ő még inkább kedvemre való. Mert Saul ingadozó búskomorsága gyanús előttem, hiszen el is maradhat mellőle, aminthogy Dávid mellől is néha elmaradt, amikor lantját pengette. De aztán hátha mégis kitör újból valami Istent magasztaló dalban. Láttunk már efféle következetlenségeket. De Júdás áthatolhatatlan és szinte éjszakai sötétséggé dermedt kétségbeesése — nem, ez nem tár Ön elé semmiféle teodiceát, annyi bizonyos. És ha csak egy valaki is van, akinél ez a helyzet, akkor Ön vesztett, Uram!

Pörlekedő közbeszólónk újabb, az emberben teendő és a léteodicea lehetőségét illetően alapvető jelentőségű, különböztetésre indít bennünket. Meg kell különböztetnünk az embert, aki „*bonae voluntatis*“, a jóakarátú embert, aki minden panaszkodása, sőt talán még Istennel való szembeszállása ellenére is, hamarosan újra sűrűn hulló könnyek közepette igazolja Istent — és a dacos embert. A dacosság közel jár a gonoszság misztériumához. A „*mysterium iniquitatis*“, a gonoszság misztériuma, szent Pál szava. Tehát nem értendő félre valami hasonlatnak, vagy éppenséggel irodalmi kifejezésnek. Ellenkezőleg: abszolút értelemben ezt kell vennünk. Már most a modern ember nem igen tudja, milyen álláspontot foglaljon el a misztériummal szemben. Mert a végsőkéig meg kell feszítenie minden rendelkezésére álló gondolkodóképességét és azután, *de nem előbb*, mégis meg kell vallania, hogy semmit sem tud. Ez a törvény elvileg abszolút értelemben érvényes. Nemcsak relativ a követelmény, hogy t. i. a mindenkori egyes ember a maga esetleges egyéni gondolkodóerejének határáig menjen el, hanem abszolút: az emberi gondolkodásnak, *mint ilyennek*, kell saját magát felülmúlva kimerítenie önmagát, mielőtt diadalmas vereséget szenved és beadja derekát a nemtudás előtt. A gonoszság misztériumát csak a kinyilatkoztatásból ismerhetjük meg. De — ezt még képes átlátni az emberi ész, — nem képes önmaga kinyilatkoztatni magát, hiszen lényege a sötétség és áthatolhatatlanság. Ezt csak Isten teheti meg, Aki már *előbb* is örökkévaló, Aki jó, Aki fény, amelyben nincsen sötétség. Az eget és földet Isten alkotta, a Teremtő; a poklot, szinte azt mondhatnók, angyal, azaz teremtmény, teremtette. A sötétség titkát, a semmi titkát a fény titka nyilatkoztatja ki, a fényé, amely *előbb* van és örökkévaló. Közbevetőm most újból félbeszakít és sürget: gondoljam meg mégis, hogy mindkét ember, az is, aki beletörődik a sorsába és az is, aki lázadozik ellene, Isten teremtménye és hogy a dacosság sokszor nem egyéb, mint a rendestől eltérő vérnyomás következménye, amit műtéttel el lehet távolítani. Mi történik akkor a „bűnökkel“, amelyeket

az ilyen ember követett el? De ezt csak mellékesen jegyzem meg. A végén újra jövök és az én vérnyomásom teljesen normális. Karamasov Ivánra sem hasonlítok: nem fenyeget idegláz. Nem is hallucinálok. — Adjuk őt át a maga dacosságának és csak hadd várjon a végére.

Ki, vagy mi viszi hát bennünk végre a teodiceát? Talán a természet odakünn a maga lenyűgöző szépségével és megszámlálhatatlan csodáival? Igen, a természet megteszi ezt és megtenné maradéktalanul, ha nem lennének az élő teremtménynek ugyan-csak megszámlálhatatlan szenvedései és kínjai és ha nem lenne — a halál. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a természet ezzel az általános jellegű teodiceával, ma fokozott mértékben tesz tanúságot a teremtető Istenről. Zseniális fizikusok nagy teljesítményei és felfedezései révén a fizikai világ képe sokkal gazdagabbá és végeredményben kimeríthetetlen mélységűvé vált. A mechanisztikus világkép racionális egyszerűsége, amint Galileitől és Newtontól kezdve egész Kantig és Laplaceig a fizikusok lelkében élt, helyet adott egy föltötte bonyolult rend szinte játékoskedvű gazdagságának, amely Istennek, az Alkotónak dicséretét még hangosabban zengi, mint valaha. Az atom, úgy, amint a valóságban van, csakugyan csodálatosabb és méltóbb a Teremtőhöz, mint Demokritos és tanítványai elgondolásai. Mindez azonban csak egy meghatározott rend végtelensége, amely nem ér fel a mi problémánkhoz. Ez, hogy úgymondjam, a paradicsom és az ártatlanok és az angyalok teodiceája. A Faust előhangja hírdet valamiképp belőle fenséges versekben:

A megfoghatatlan nagy művek
Dicsők, mint az első nap.

A szférák közel vannak egymáshoz és ez sok hamis egyenletre ad alkalmat. Volt, aki ezt írta: „Vétek és bűn miatt ne feledjük el a boldogságot, amely a szépségben van és ne feledkezzünk meg magáról a dicsőségről, hiszen egyedül ez válthat meg bennünket vétektől és bűntől. Semmi más, csak a boldogság, semmi más, csak a dicsőség. Ha lámpád fényében porszemet látsz megcsillanni, amint megszabott csillagpályáján kering — vedd magad ebbe a fénybe, ebbe a fény körüli futásba — és nem fogsz többé vétket és bűnt elkövetni és megolvadva a szépség izzásában, amely a boldogság, meg fogod bánni az elkövetetteket. Még a pokolban sem vehetné el tőlem Isten egy Vergilius-versben talált örömet.” Ez nem helyes útja a lét háromságától való elvonatkoztatásnak, ez a mámor útja. És épp a mámor veti meg leginkább a *distinguo*-t: egyesítésével összekever és elmos.

Ki vagy mi viszi hát bennünk végre a teodiceát? A történelem?! Engedjék meg, hogy erre vonatkozóan Newman kardinális néhány híres mondatát idézzem, amelyek J. Burekhardt pesszimista szavait — mindig az aljasság győz — egészítik ki: „A dolgok ezen rendjének, amelyben élünk, hacsak van Teremtője, akkor nagy vonásaiban és főbb eseményeiben bizonyára az Ő akaratáról kell beszélnie. Ha áll ez az elv, akkor alkalmazzuk a dolgokra, amint vannak, első érzésünk a meglepetés és (úgy mondhatnám) a megdöbbenés, hogy az Ő legfelsőbb gondviselése az élő világ felett annyira közvetett és cselekedetei annyira elrejtettek. Ez az első lecke, amelyre az emberi dolgok folyamata tanít bennünket. Ami olyan kinosan és kirívóan ötlük fel a gondolkodás előtt, az (ha szabad így mondanom) Isten távolmaradása a saját világától. Hallgatás a szava. Mintha mások vették volna birtokukba művét. Miért nem nyújt valami közvetlen ismeretet önmagáról a mi Teremtőnk és Urunk? Miért nem írja hatalmas betűkkel az Ő erkölcsi világát a történelem homlokára és miért nem szedi eseményeinek káoszi hullását valamilyen égi hierarchikus rendbe? Miért nem ad nekünk a társadalmat illetően legalább annyit az Önmagáról való kinyilatkoztatásból, amennyit adni a pogányok vallásai megkíséreltek? Miért nem mutatta Ő, az idők kezdetétől fogva az egyetlen, változatlan

állandó fény minden földi családnak és minden egyes embernek az utat, amelyen járva kell Neki tetszenünk? Miért nem jár velünk külön-külön, mint ahogy mondják, hogy választottaival járt azok késő napjaiban? Miért lehetséges akarátát, kiválóságait, létezését abszurdum nélkül tagadni? Mi éppúgy látjuk egymást, mint ahogy tudunk egymásról; miért nincs meg hát legalább a tudásunk Róla, Akit tekintetünkkel meg nem foghatunk? Ellenkezőleg, Ő „elrejtőzött Istenség”; minden erőfeszítésünkkel is csak néhány halvány ismerettörédeket olvashatunk ki a világ felszínéből Róla. Ilyen válságos helyzet magyarázatául csak egy vagy-vagy lehetséges: vagy nincsen Teremtő, vagy pedig a Teremtő kisajátította teremtményeit. Jelenlétének homályos árnyéka az emberi dolgokban tehát csak fantáziánk szülötte, vagy talán Ő maga fődte el arcát és arcának fényességét, mert valami úton-módon szégyenére váltunk? Az én megbízható hírszolgálatom, a lelkiismeretem, ezen ellentétes kérdések mindegyikére megadja a helyes feleletet, főképen minden habozás nélkül kimondja, hogy Isten, igenis létezik és éppoly bizonyossággal kimondja, hogy „én idegenültem el Tőle; hogy nem az Ő keze lett rövidebb, hanem a mi igazságtalanságaink választottak el bennünket Istenüinktől. Ekkép oldja meg a világ titkát és ebben a titokban csak megerősítve látja a saját eredeti tanítását.”

Itt természetesen a profán, nem a szent történelemről esik szó, amely a kinyilatkoztatás jellegét hordja homlokán. Ez a profán történelem aligha visz végbe teodiceát, erre rámutat Newman csodálatosan tárgyilagos ékesszólása. Nem csoda hát, hogy a történelem a tragikum kategóriáját szolgáltatja és tölti ki elsősorban, a tragikumét, amelyről főntebb szoltam, különösen a mi szemünkben, a Nyugat fiainak szemében. A tragikum finom és sohasem a bűn szála nélkül szövött fátyola, amely zsongító balzsamként olyan jótékonyan takarja be sebeinket és amellyel éppen ezért, akár mint egyesek, akár mint a közösség tagjai, olyan szívesen takarózunk, könnyörtelenül darabokra szakad a szabadon és pártatlanul szólható lelkiismeret ítélőszéke előtt, ahol véteknek vétek, bűnnek bűn a neve, természetes következménye pedig büntetés, tehát szenvedések. Az sem csoda, ha ma inkább, mint valaha kutatja a hitetlen bölcsélet a történelem értelmét és ha azon tépelődik, hogy van-e egyáltalán értelme? A lelkiismeret megkérdézése nélkül, a kinyilatkoztatott igazságok elfogadása nélkül ugyanis elveszíti azt: magánvéleményekre foszlik szét. A teodiceát, amelynek egyszerű kérdése végeredményben így hangzik: Honnan a szenvedés? Honnan az igazságtalanság? valamint: Honnan a tragikum, honnan az értelmetlenség? bennünk elsősorban a lelkiismeret viszi végbe a saját magát megerősítő természetes vallásoknak, végül is, magának a kinyilatkoztatásnak, vagy helyesebben magának Istennek megbizonyításául. Mert „azt olvassuk valamelyik napról, amelyen a Mindenható majd leszáll, hogy teljesen feltárja cselekedeteit teremtményei előtt és nem inog meg, amikor ítéltetik”. A tény, hogy minden egyes lelkiismeretben Isten szól és minden lelkiismeret abszolút értelemben egyediség, — az emberek kicserélhetik gondolataikat, vérüket, de nem lelkiismeretüket, amely Őket Istennel, Aki szellem, kapcsolja össze — ez a tény megmagyaráz egy másik igen figyelemreméltó tényt, hogy t. i. a legtöbb ember, akik vádolják Istent, az igazságosságában kételkednek, még pedig nem a saját nevükben, hanem mások miatt, akiknek lelkiismereti állapotát sohasem ismerhetik úgy, mint a magukét. Egy mégoly hatalmas vádló, mint Karamasov Iván, sem vonja bele a játékba a saját személyét. Jól tudja, hogy miért és meg is mondja. A felületeseknek imponál a szám: itt 5000 embert nyelt el a földrengés, amott húszezren pusztultak az árvízbe és milliószámra a háborúban. De tulajdonképen éppen ez vezet csak fecsegésre, annál inkább, mennél nagyobbra nő azoknak a száma, akik látszólag az erőszak áldozataiul estek. A nagy számok és általában a tömeg, nem isteni kategóriák és nem is hozzák Istent zavarba. Belülről másképp látjuk a dolgokat, mint kívülről nézve. Ismét Newmantól idézek: „Parnellnek van egy költeménye, amely találóan érteti meg velünk, mennyire más színben fognak majd feltűnni az isteni intézkedések nappali vilá-

gosságban, mint ahogyan a mostani szürkület fényében látjuk őket. Egy angyal emberi alakban, ellop egy arany serleget, megfojt egy gyermeket, egy csoport vezetőjét a folyóba taszítja, majd elrémült kísérőinek megmagyarázza, hogy cselekedetek, amelyek embertől szörnyűségek lennének, őbenne, mint Isten szolgájában, az irgalmas jóvátétel, vagy visszafizetés tettei.”

A teodicea lehetőségének átlagos, tehát legtöbb, tagadójának módszere a statisztika, a szenvedések és betegségek és szerencsétlenségek és háborúk és gonosztettek statisztikája . . . De a szabad, felelős személy és lelkiismeret szférájában nem uralkodnak statisztikai törvények, azok összevéve sem érnek fel a döntő dolgokig, amelyekről *itt* van szó. Az atomok trilliói, amelyek léteznek, — és ezzel a számmal csak parányi törtrészt jelöltük meg azoknak, amelyből a fizikai világ a valóságban fel van építve, vagy létbe van hívva, — a nagy számok lehetővé teszik a természeti törvényeket, amelyekben joggal és eredménnyel bizunk, az egymáshoz hasonló atomok szédítő számai ; az ember számára is vannak törvények, mennél alacsonyabb fokon áll, annál több : biológiai, lélektani, karakterológiai, szociológiai, politikai törvények, de minden egyes ember szellemi lelke, még ha milliárdnyi ember is van, a szó szoros értelmében egyszeri és egyszeri *az ő története is Istennel*. Egyszeriségek nem eredményeznek törvényt, legkevésbé statisztikáit. Ehhez járul, hogy minden egyes emberi léleknek az üdvösségre vezető útján olyan Istennel van dolga, akinek lényegéhez tartozik, hogy alkotásaival és teremtményeivel való érintkezésében elrejtett Istenség legyen, — hogyan lehetne hát másképp, mint hogy minden egyes emberi lélek történetében is van valami ebből az elrejtettségből minden, harmadik oldalról jövő betekintés ellen. Mindebből az következik, hogy senkisémm mondhat ítéletet, aki nem rendelkezik abszolút, tehát isteni betekintéssel a másik lélek történetébe, nem mondhatja, hogy Isten igazságtalanul bánt, vagy bánik vele. Itt van, úgy gondolom, ebben a szférában, a teodicea lényege és az a körülmény, hogy nem igen meri senki sem, mint Jób, a maga személyét középre állítani, ha igazságtalansággal vádolja Istent, hanem másokat tol a szó eredeti értelmében előtérbe és akkor mindjárt milliószámra, holott abszolút lehetetlenség döntő betekintéssel bírnia, — ez a körülmény áruló fényt vet vállalkozására. Ebben a második szférában tehát, amely a teremtés főntebb említett második motívumának felel meg, a teodicea alapelve a személyes szabadságban, a különböző lehetőségek közötti választásban és a lelkiismeretben áll. A lelkiismeret összefüggést teremt bűn és büntetés, azaz szenvedés között. Ez azonban nem ok arra, hogy feladjuk az első szféra elvét, a teremtés kimeríthetetlen szépségét és fenségét, a Teremtő titkát és mérhetetlenségét, amelyet az ártatlanok, a paradicsom és az angyalok teodiceájának neveztem. Éppen Kant példa erre, aki mind e két kategóriát betölti a maga sajátos módján : az ő teodiceája tulajdonképpen nem más, mint a csillagos égbolt fölötté és az erköcsi törvény a szívében.

Ebben a második szférában a lelkiismeret az uralkodó elv, mint a teremtettségszemélyiség középpontja és szíve. Nem úgy van, amint modern filozófusok gondolják, akik az élet fesztelen boncolgatásából szükségképpen, lassan, avagy gyorsan mint a halál, de olyan biztosan, mint a halál, a halál bölcséletéhez jutottak el ; nem úgy van, hogy a halál az ember legszemélyesebb ügye, mert hiszen osztozik benne a növényvel és még inkább az állattal ; az ember legszemélyesebb dolga a lelkiismeret, amely önmagában túléli a halált. Szent Tamás tanítása szerint az angyalok tudják ugyan minden egyes ember halálának óráját, de a legnagyobb angyalnak sincs betekintése még csak a legkisebb ember lelkiismeretének állapotába sem. Lelkiismeretének ismeretében egyedül Teremtőjével osztozik az ember. Még azt is, amit a gyóntatóatyának elmond, *előbb* ki kell kutatnia, *egyedül* Isten előtt. Nincs lelkiismeret, amely csak a jelen világra lenne érvényes. Az ellenkező nézet kétségtelen félreismerése a helyzetnek, hiszen számtalan tapasztalat bizonyítja, hogy a lelkiismeret éppen röviddel a halál előtt, amikor már semmi remény sincsen a „jelen világra“-ra, megmozdul ; a lelkiismeret önmagában és önmagából bele-

nyúlik a halál utáni életbe. A lelkiismeret túléli a halált, *személyesebb a halálnál*. Bár a személyiség sem, ez a legmagasabb fokon álló lét és létezés sem magyarázható, határozható meg mással, mint önmagával, az isteni személyiség analógiájára, tehát bár a személyiség sem azonos a lelkiismerettel, csak önmagával, amely elmondhatatlanabb, mint az *individuum ineffabile*, mégis a lelkiismeret áll legközelebb a teremtetett személyhez, hozzátartozik lényegéhez, anélkül, hogy maga lenne az. A lelkiismeret nevelhető, de el is pusztulhat az Isten szavának tápláló és éltető ereje nélkül, az objektív kinyilatkoztatás nélkül, amely az Egyház őriző kezébe van letéve. A „személy” sohasem semmisül meg. És ebben a pontban a tragikumot is meghaladja! Mert a tragikum inkább tartozik az általános és elvont emberi mivolthoz, mint a betűszerint személyes és konkrét emberhez: *a tragikus hős még nem jutott el önmaga személyiségének boldog gyökeréig.*

És mégis: az emberi szív mindennél nagyobb. Gyanítja, hogy létének ősforrása még mélyebbre nyúlik és nem talál nyugalmat az utána való vágyódástól. Isten, a Teremtő és Isten, a Bíró: ez még végtelen ürességet hagy a szívben — ez bámulatba ejt, rettegést kelt a misztérium lenyűgöző fokán és módján, de egy előre ki nem számítható pillanatban hirtelen üresen hagyja a szívet. Az örök, el nem múló vér, amely után az emberi szív szomjazik, hogy maga is örökké éljen: a szeretet. Alapjában véve a szeretet már nem kutat teodicea után, mert már birtoka. Ő maga nem vágyódik utána, hanem adja.

Fájdalmas jajszó, bámsz csodálkozás;
A „miért?” miatt: az ég ad választ rá!

Ebben az utolsó szférában, amely az ember és a világ teremtése harmadik motívumának felel meg, amelyről bevezetőben szoltam, a szeretetnek és a szeretet szent kényszerűségének, amely túlradásra, önmaga közlésére sarkall, anélkül, hogy valamit is elveszítsen, a szeretetnek, mondom, ebben a hierarchiailag legfelsőbb szférájában a másik kettő nem semmisül meg, hanem megnevesül. A teremtés e harmadik rendjében, amely végre is Isten számára csak *egyetlen* teremtés, teljesül be az ember, amint *ad imaginem Dei* el lett gondolva. Az ember nincsen befejezve a Teremtő-Isten képmásaként, hiszen kezdettől fogva az; nincsen befejezve a Bíró-Isten képmásaként, amellyé szabadságánál fogva, mint erkölcsi személy, *lesz*; csak Istennek, aki a szeretet, képmásaként — csak akkor van befejezve, ha maga is teremtő és szent és szerető, mint létének lényegéből akaratának el nem idegeníthető szabadságából kifolyóan, kimondhatatlan kegyelem által már az, és lesz azzá, hogy igazán akkor legyen az. Miként az első nap, ragyognak most is az Isten művei és a csodálkozás félenk örömmel párosul: a csodálat, amely a műről az Alkotóra száll és amely maga is Isten ajándéka. A szeretet új fényében ragyognak fel a második szféra nagy igazságai: középpontjukban, minden mást felülmulóan, a szabadság nagy misztériuma, hiszen aki a legnagyobb fokban él a kegyelemből, mint ahogy a szent, az éli is át legmélyebben a szabadságot, az ismeri legjobban a vétek és bűn szörnyű valóságát, — de hogyan lennének ezek a szabadság nélkül? — annak van legeredetibb betekintése a bűn és szenvedés, mint büntetés és engesztelés közötti elsőleges összefüggésbe; a legtisztább ember tudja legbiztosabban és kételkedik benne legkevésbé, hogy van pokol. Egész nemzedékek és népek dőlnek ki és hervadnak el, mint a növények, vagy vesznek ki, mint az állatok. Egyedül a szent tudja mi a halál, mennyit és mit veszíthet az ember a létből. Csak ezen a ponton fejeződik be a szabadság ajándéka, amennyiben a jó és rossz közötti szabad választás az Isten fiainak autonómiájává válik, hogy t. i. Istenhez hasonlóan valóban kiérdemeljék a kegyelem által a szuverén szabadságot és megtartsák a jó körén belül minden eszközzel és minden lehetőséggel szemben: *Ama et fac quod vis* — a romlás szava mindazok számára, akik félreértik, akik elhagyják az

„ama“-t ; oda és vissza az út ugyanaz, — a szentháromsági Isten képére, Aki a szeretet, és Aki mint egyedül tökéletes Isten, azt teszi, *amit* akar, amit *Ő* akar, amit *akar*. *Numero Deus impare gaudet*. Milyen különös és megdöbbentő, hogy aminek az emberi szív számára a legmagátólértetődőbbnek kellene lennie és ami elváltozása után az is, hogy t. i. Isten a szeretet, a kinyilatkoztatás nélkül mégis olyan idegen neki, és az is volt. Hogy Isten a Teremtő, az abszolút Tudás, a szent, igazságos Akarat, arra inkább rájön az ember magától, igaz, hogy mindig bizonytalanul, homályban és szürkületi fényben tapogatózva, de, hogy Isten a szeretet, arra nem jött rá, az nem sarjadt ki, az nem ötlött fel ember fiának a szívében és mégis ez az egyetlen, ami azt kitölti és ami azt igazán „szív“-vé teszi Csak ebben a harmadik szférában tölti be a kinyilatkoztatás és a tapasztalat az emberi szívet, amely *cor miserum*, nyomorúságos szív, annak a tudásával, hogy Az, Aki teremtette, mindenhatóságát meghaladóan a *miseriordia*, az irgalmasság Istene. Isten mindenhatósága fölött áll szeretete és igazságosságának túláradó teljességében áll irgalmassága. Csak ebben a harmadik szférában juthat el az ember annak átlátására, hogy Istennek nincs más — még pedig jobban szeretetről tanuskodó, — eszköze, hogy őt Magához vezesse és többé ne engedje Maga mellől elbukni, mint a szenvedés, amelyet az ember most szeretetből önként elvállal, annak a misztikus tudatában, hogy ez az *egyetlen* eszköz, amely az irgalmasságnak megmaradt. Isten ennek a világnak a világosságánál könyörtelenül könyörületes : saját Fiának sem engedte el sem a vérkönnyeket, sem a keresztet — könyörületességből. Különben minden függőben maradt volna és minden kezdődhetett volna és mindennek kellett volna kezdődnie : előről. Az azonos dolgok örök azonos visszatérése : könyörületesség helyett érzélgősség szintén az imént mult idők vétke, mint ahogyan kegyetlenség és könyörtelenség a maiaké és az elkövetkezőké. Mert az ember botorkál. A könyörtelen könyörületesség Kierkegaard gondolatainak egyik nagy problémája. Ő talált rá egy jó hasonlatot, amely megáll és meg is fog állni. Melyik ember a jóságosabb a szeretetteljesebb, kiben lakik több szeretet : abban, aki a lovat egy velőkéig ható ostorcsapással rásegíti végső erejének föllobbanására, hogy felhágjon a meredeken, vagy abban, aki érzélgősségből nem méri rá ezt az ütést, mert az fáj és hagyja szegény páriát a mélységbe zuhanni ? Mind az Ó-, mind az Újszövetségben olvashatjuk a látszólag kegyetlen, könyörtelen könyörületesség magasztalását, soha a helyébe tett érzélgősségét. A zsidók elpártolása folytán náluk különösen került a könyörületesség helyébe az érzélgősség, melynek lényegéhez tartozik, hogy az ember szenvedésével szemben az állatét, magában az emberben pedig a szellemivel szemben az érzékit hangsúlyozza ki, játsza meg, értékeli többre. Ehhez járul, hogy a szenvedés is, ez a leghatalmasabb eszköz a hatalmas Isten kezében, a rosszra való szabadság eszközévé süllyed. Abból, hogy valaki *Krisztusért* szenvedjen, nem lehet engedni. Mindnyájan szenvedhetünk (Istenem, milyen banálisán hangzik ez, mintha azt mondanók : „Mindnyájan emberek vagyunk“) és szenvedünk is : így, vagy amúgy. Ha a szenvedésben, mint ilyenben lenne a megváltás, akkor végül is az egész pokol fölállna és rámutatna szenvedésére és maga az ördög vágná utolsó ütőkártyáját a játékba, hogy őmiatta is hagyták magukat emberek megkínózni, őmiatta is függték kereszten, hogy ő is vértanúkat számlál, számtalant. Nem a szenvedés vált meg, hanem a szeretet, az Isten szeretete, még ha a szenvedés a legvégső, pótolhatatlan eszköze is, amellyel azonban vissza lehet élni, mint minden eszközzel.

A munka áldássá és a szabadság eszközévé és az ember méltóságává válik ; a bűntetés zsoldjává eltűrt szenvedés önkéntes, szerény, alázatos részesüléssé az isteni, az Isten Fiának tragikum nélküli szenvedésében ; aki előbb kétségbe vonta Isten igazságosságát, most bizonyosságot tesz róla a világ igazságtalanságának elszívásával. Őt nem rémítik meg a *vestigia lacrimarum*, a könnyek nyomai. Csakis ezek töltik be igazán az emberi szívet, még ha menekül is tőlük az e világtól való félelem éjszakájában ; az emberi szívet,

amely *miserum*, nyomorult és szájalomraméltó, de meg van áldva a *misericordia*, a könyörület Istene utáni olthatatlan szomjival. Nagyon figyelemreméltó, hogy ezeket a végső ismereteket nem valami lapos síkságon, nem a semleges tudomány vízszintezett, sík területén nyerjük, — ott inkább elvesztik erejüket, — hanem az eleven lét mélységeiben és magasságaiban, *de profundis* és *in excelsis*, a tüzes kemencében, az oroszlánveremben, az arénában, a vértanúság felé vezető úton és ismét a Tábor hegyén, a harmadik mennyben, a semmiség éjszakájában és a szentek elragadtatásaiban. Előbb létbelileg kell elsajátítani őket, mielőtt tanba foglalhatók. Ki nem hagy fel a sivár vállalkozással, hogy arcának verejtékében kutasson érvek után egy teodiceához, ha kába munkájába belecsendül a tüzes kemencéből az ifjak éneke? De ebből a szempontból is súlyos, tragikus bűn és gyöngeség nehezedik napjainkra. Nem álszégyen elhallgatni, hogy semmisem tapasztalható meg oly földöntúli bizonyossággal, mint az Isten szeretete? Isten tudja, hányan tehetnének erről tanúságot, éppen ma, a legnagyobb nyomorúság közepette és még sem tesznek. A legfőbb Lénynek ez az agyonhallgatása bizony nagy szerencsétlenség. Ha valaki azt állítja, hogy dolgokat lát és mégsem látja őket, mert nem is léteznek: ez a család csekélység ahhoz a megátalkodott hazugsághoz mérve, amely azt hangoztatja, hogy nem lát dolgokat, pedig titokban mégis látja őket. Mert hiszen azokat a dolgokat, amelyekről azt mondja, hogy látja őket, holott nem is léteznek, nem tudja megteremteni, azok nem is fognak sohasem létezni; azok a dolgok azonban, amelyeknek a látását tagadja, meg vannak teremtve, *vannak*, amint az Isten szeretete *van*. Lépcsőről-lépcsőre száll ismeretünk és teodiceánk a Teremtő és Művésztől a Bírón és az Ő soha nem változó parancsainak kezésén át a szeretet és irgalom Istenéhez és fokról-fokra haladva a tudásban, mindig mélyebbé válik az Ő misztériuma és a mi tudatlanságunk; csak a legfelső lépcsőfokon lehetséges Keresztes Szent János költeménye a legmagasabb tudományról:

Aki odáig jut igazságban,
Saját énjétől elszakadt:
Tudásának régi fénye
Messze szállt a sötétségbe,
És tudása oly magasra hág,
Hogy előle mélybe süllyed
Minden tudomány.

Csak ekkor válik előttünk világossá e világ sűrűn elfátyolozott tragikumának megoldási *miként*-je, míg ezelőtt a kegyelem által közölt tudás előtt minden teológia és metafizika csak homályosan, bár bizonyosan, a tragikum megoldásának *tényét* engedi látni. Persze nem szabad elfelednünk, hogy még a tényt magát is még csak meg sem pillantathatnók, ha csak nem a *tény* mégoly halvány, milliószorosan megtört tükrözésének fényében. Ennélfogva helyesebb és igazabb, ha azt mondjuk, hogy nem annyira teológia és metafizika tart fenn bennünket e világ tragikumának és szenvedésének és kétségbeesésének szakadéka fölött, hanem sokkal inkább a valóságos természetfölötti hit és ami hozzátartozik: a remény és a szeretet. És ezzel elérkeztünk feleletünk végére.

És végén visszajövök, szól most az én lerázhatatlan hallgatóm: Hisz Ön a pokolban? Ez a kérdés nem nehéz és ha valamiben megegyezünk mi ketten, akkor ebben. Mert azt már régen észrevettem, hogy el van ragadtatva a pokoltól. Csak ne csússzék át kérem, a pszichológia területére, az nagyon is könnyű dolog. Feleljen inkább: hisz Ön a *pokol örökkévalóságában*? — Igen, hiszek, de nem tudom, hogy tulajdonképpen mi is az örökkévalóság. — Pompásan akarja kivágni magát. De nagyon is jól tudja, hogyan gondolom a dolgot. És ha valaki örök életről beszélne, azzal szemben nem élne efféle *restrictio intellectus deficientis*-szel. — Lehetséges. De őszinte akarok Önnel szemben lenni; nem

azért könnyebb örök életről beszélnem, mintha az örökkévalóság fogalma ebben az esetben világosabb lenne előttem ; nem az. — Hát akkor miért ? — Nos, azt egész pontosan megmondhatom, megingathatatlan bizonyossággal, a legcsekélyebb félreérthető késelkedés nélkül. Egyszerűen azért, mert az örök boldogság a sokkal természetesebb, az elsőleges, a pozitívum, ami feltétlenül előbb van, mint a negatívum. De tételek, hogy nem tudom, mi az örökkévalóság, komoly. Nem tudom tehát, vajjon „örökkévalóság“ mint ilyen, hozzátesz-e valamit a pokolhoz, vagy sem, aminthogy nem tudom, hozzátesz-e valamit a boldogsághoz. — Ezeket a spekulációkat is ismerem. Ön eltereli a figyelmünket. A pokol tehát az örök pokol, egy meg nem változtatható állapot. Képzeld már most el, hogy valaki boldog a mennyben és észreveszi, nem bánom, hirtelen, amint éppen elragadtatásban volt, a pokol boldogtalanságát ; el tudja képzelni, hogy boldogságára nem vetődik árnyék ? — Nem, ezt nem tudom elképzelni. De egyáltalán nem tudom elképzelni, milyen a menny és milyen a pokol. A dogmatika küszöbén el kell hagynunk az elképzeléseket ; nem minden, a pokolról szóló prédikáció, vagy minden Höllenbreughelkép való a dogmatikába. — Jó, jó, de a pokol „van“. Nem valami részleges tehetetlensége hát a pokol Istennek ? És hogyan fér össze tehetetlenség és mindenhatóság ? — Ha már ennyire emberien beszélünk, azt mondanám, hogy a pokol a mindenható és önként fogságbaeső Mindenhatóság tehetetlensége, tehát mindenképpen Mindenhatóságé, a szeretettől magát bilincsbe verni hagyó Mindenhatóságé, amely nem bábokat teremtett, hanem angyalokat és embereket a szabadság *modus*-ában, amely nagy misztérium. — Nem gondolja, hogy sokan a pokolban lemondanak a szabadságnak erről a kényelmetlen ajándékáról, hiszen láttuk, hogy az ember a szabadságban nem érzi odahaza magát, de mégsem szeretne kényszer alatt élni ? — Jó, hogy fölveti ezt a kérdést ! Semmi esetre sem gondolom ! Azt hiszem, hogy az ördög ezt az elemi kérdést illetően önként aláveti magát Isten szeretetének. Aki az élők Istene és a lét Istene, nem pedig a halálé és a semmié : az ördög maga sem akar nem lenni, még ha abszolút lehetetlenségként szeretné is, ha Isten *nem* lenne. Nem akar megsemmisülni. Isten a szeretet. Az Ő mindenhatósága megsemmisíthetné a poklot és mindazt, ami benne van. Ő létben tartja. Mi Isten misztériumának és alkotásának, a Létnek és a Szeretetnek a szívében vagyunk, de a gonoszság misztériumának a szívében is. És ne feledje el : a *mysterium iniquitatis* egy valóságos angyal, tehát teremtmény, misztériuma. Ez a misztérium alá van rendelve a teremtetlen *Deitas* fényének. Hogy Isten valaha is megszűnhetnék szeretni egy lényt, amelyet teremtett és létbe szólított, egyszerűen lehetetlen állítani. Ezzel megszűnnék az ellentmondás elve. Akkor azt is mondhatnók : Isten nem Isten, a lét nem lét. Akkor egyáltalán semmitsem mondhatnánk. Akkor kivégezzük a szavakat. Egy apa egy anya sem adja gyermekeinek a lényegét és a létezést, amelyet csak maga a teremtő Isten adhat és mégis gyűlöletesek és istentelenek a mi szemünkben, ha gyermekeiket, bármit tettek is, bármilyenek legyenek is, teljesen és maradéktalanul gyűlölik. Pedig csak átplántálói gyermekeik lényegének, csak alkalom- és nem valósítóokai gyermekeik létezésének. Itt olyan területen mozgunk, ahol téves képek hamis ítéletre vezetnek. Istenben nincs gyűlölet. Azért a teremtményben lehetséges szent gyűlölet — a bűnnel szemben, amely a teremtmény teremtménye. Istenről még csak azt sem lehet mondani, legalábbis nem az indulat értelmében, hogy gyűlöli a bűnt, amely nem az Ő alkotása. Isten a maga szentháromsági lényegében és létezésében a szeretet, teremtményeivel szemben pedig az irgalom. És jól jegyezzük meg : *Isten változhatatlan*. Semmisem változtathat ezen, sem az égben, sem a földön, sem a pokolban. Ennek a változhatatlanságnak, tehát a változhatatlan szeretetnek a fényében, amely feltételezi az igazságosságot, kapunk választ kérdéseinkre. Semmiféle teodiceának, amely szegény tudatlan embertől jön, nem kell Önt meggyőznie. Isten maga fogja Önt meggyőzni. Már pedig *Isten a szeretet*.

Fordította : Zoltán Veremund O. S. B.

ŐSZI HOLD

IRTA: RÓNAY GYÖRGY

Látod, hogy nő most fönn az őszi
hold, hogy növekszik, hogy dagad?
kancsalul, fölfujt képpel őrzi
a holtakat, a holtakat,
a holtakat a föld alatt, kik
hanyatt fekszenek és akik
várják, amíg a hold hanyatlik
s megjönnek ifjú társaik.

És érzed lenn a méla holdat
szemed tavában úszni el?
s érzed, hogy benned lenn a holtak
szomorú népe hogy figyel?
kik ők? mik ők? hiába kérded,
csak érzed, hogy figyelnek ők,
és nőnek ők, amint az évek
fogynak az újabb év előtt.

És nő a hold, és száll a hold már,
kereng a sárga őszi hold,
és nem tudod lassan, ki voltál
s hogy árva léted itt mi volt,
csak szállsz a holddal, ő veled száll
és szálltok így s egyszerre lágy
cimpáiddal megérzed már
a végtelenség illatát.

Szabadrét, 1936 augusztus 28.

„CONSUMMATA“

MARIE ANTOINETTE DE GEUSER LEVELEI ÉS LELKI NAPLÓJA

(Folytatás.)

HARMADIK RÉSZ.

Isteni sötétség

1913 február—1913 novemberig.

1913 február 10

„Isten Minden“...

Benne megtalálom végtelen tökéletességben mindazt a jót, szépet és vonzó-
t, ami csak van a földön... És mindenekfölött megtalálom a *Teljes Istent*...

* * *

1913 február 17.

Egészen különlegesen *kihasználni a magányt*, olyan az, mint egy *szen-
ség*...

Ő mindig ott van...

Mindenen áthatol...

Szemléljem az *Atyát*... *Fiút*... és a *Szeretet Lelkét*... *Éljek Velük
együtt*...

* * *

1913 március 5.

Temetkezzem bele minél mélyebben a *Bizalmasságnak* abba a *títkába*,
melyet lelkigyakorlatom alatt tárt elém... egészen addig, míg csak el nem
jutok a legmélyre...

* * *

1913 március 11.

Isten *mindig itt van*... *Teljességgel velem elfoglalva*... maradjak én
is *mindig csak Vele elfoglalva*...

Szüntelenül nekem adja magát *Teljes Valójában*... Nekem is közre
kell működnöm ezzel az isteni mozgással, hogy állandóan „*egyesüljek*“ a *Tel-
jes Istenséggel*... és az „*in unum*“-ban maradjak.

Az én Jézusommal... a *Végtelen Szeretetben*... *Nyugodjak az Atya
ölében*... hiszen az *Ő gyermeke* vagyok... A *Jézussal való egységemben*...
a *Végtelen Szeretetben*... válok az *Atya gyermekévé*...

Mit bánom szegénységemet, semmiségemet és nyomorúságomat, ha
egyszer az *Ő gyermeke* vagyok?...

Az *Atya Végtelen Felsége* mellett nem olyan a legnagyobb lélek is, mint
egy kicsi kis semmi?

Az *Atya Végtelen Irgalmában* nem tűnnek-e el a tékozló fiú bűnei, *csak-
úgy*, mint a testvéréé... A *Magdolnáié csakúgy*, mint a *Mártáié*?...

Hiszen az *egyedüli* fontos csak az, hogy igazán az *Ő* gyermekei legyünk ...
Ha Judásban lett volna szeretet, bizalom és alázatosság, egy szóval, ha az *Ő* gyermeke lett volna, nem lett volna belőle is szent, mint a többiekből? ...

Mit kívánhatnék az Égben és a földön? ... *Ő* az én *Atyám*, és én az *Ő* gyermeke vagyok ... Oh! *Atyám* ...

Azt hiszem, hogy *Jézussal* és *csakúgy*, mint *Ő*, részesülök az *Egyetlen* gyermek minden kiváltságában és előnyében ...

* * *

1913 március 17.

Mindíg együtt élünk ... „*in unum*“. *Mi minden van* ebben a *bizalmas együttélésben* ... Olyan, mintha mindig a *mélyben* élnék ... már az isteni ítéletben ... mintha már *egyet* alkotnék Vele ... mintha már *elérkeztem* volna az *Isten Hatalmába* ...

* * *

1913 március 27.

Hogy lennék *folyton folyvást* a Nagy Elfelejtett, kis elfoglaltja ...

* * *

1913 április 2.

Mindíg világosabban érzem, hogy *Egyedül Te tudsz* ... oh Imádott Mesterem, és minden, amit te nem tudsz, *egyedül semmi* ...

* * *

1913 április 4.

A között, amit el tudok mondani és a között, ami bennem a valóságban végbemegy, leírhatatlanul nagyobb a különbség, mint egy vízcsepp és az óceán között ... Mert a vízcsepp az óceán lényegéből való, míg az én *dadogásom* nem „*azoknak a dolgoknak*“ a lényegéből való. Lehetetlen hát ezekről még a leghalványabb fogalmat is adni.

* * *

1913 június 20.

Az „*én*“ *legvégső határán* ott van „*Ő*“ ...

Az *én szentségem* nem más, mint nem *létezni* és *fölemészelve* *eggye* válni Vele ...

* * *

1913 június 31.

Az élet egyik nagy szenvedése, hogy nem lehet a *valóságot* kifejezni ...
Élni kell ezt a valóságot, a nélkül, hogy meg tudnánk magyarázni ...

* * *

1913 június 26.

Mi „minden“ van ebben az állandó együttélésben, ha végtelenül¹ szeretünk, és egyik a kettő közül Isten ...

* * *

1913 július 14.

A tökéletes áldozat kérge alatt megtaláljuk azt a hasonlíthatatlan Gyümölcsöt, ami nem más, mint Isten ...

* * *

1913 július 27.

A szenvedés az a pénz, amivel a hatalmat megvásárolhatjuk ...

Ha már most *állandóan* szeretnénk *hatalmi aktusokat* végezni az Atya dicsőségére, akkor *megszakítás nélkül* kell előlegezni ...

* * *

1913 augusztus 3.

A sztigmákat csak *belülről* viseljem ...

Mit törődöm vele, ha igazán az *utolsó is vagyok Isten és az emberek szemében* ... ha az én Szerelmesem mégis a *Dicsőség és Szeretet maximumát* kapja belőlem ...

* * *

1913 augusztus 5.

Hogy milyen kicsi a föld ...

Ő mindent látott ...

Egyedül Ő tudja a valót ...

Egyedül Ő tud mindent ...

Egyedül Ő ... Ő ...

* * *

1913 október 17.

Csak a hallgatás mond meg mindent ...

* * *

1913 november 12.

Ami engem legjobban vonz Benne és boldoggá tesz, az az a megmagyarázhatatlan valami, hogy Ő Isten ... az a valami, ami nincs semmi teremttel sem összefüggésben ...

Az isteni Lényeg ...

Benne elvész minden szenvedés ... kielégülnek a legnagyobb vágyak ... minden megbékél ... A lélek teljességgel betelik ...

Én Istenem és Mindenem ...

¹ Egy teremtmény tette nem lehet végtelen. Ha a misztikusok azt mondják, hogy szeretik Istent végtelen szeretettel, azzal a szeretettel, amivel Isten Magát szereti, ezek hiperbolák és azt szeretnék kifejezni, hogy Istennel való egyesülésük olyan, hogy a lélek úgy érzi, mintha elveszne Benne.

„Magnificate Dominum mecum“

Apostolkodás és Szeretetszomjúság. 1915—1916

július 1.

Kedves Nagybátyám !

Ami a belsőt illeti, nincs semmi különös újság. Azt hiszem, hogy az a lélek, melynek Isten Mindene, csak a csendben énekelheti dalát. Milyen boldogság, ha megértettük azt, hogy Ő Minden, Egyedül Ő ! . . . A földi dolgok annyira elhomályosulnak, hogy semmivé válik öröm és szenvedés egyaránt, minden eltűnik a mi Istenünk, Mindenünk előtt . . . Micsoda békesség, ha már csak egyedül Őt kívánjuk és ha Őt teljességgel bírjuk . . . Bár még a földön vagyunk, úgy tetszik, hogy az igazi élet már a tulsó oldalon folyik. Igen, a mi lakóhelyünk már máshol van és a társalgásunk is. Mit is mondjak erről a társalgásról ? A Szeretet, egyesülés tökéletes csendjében folyik és mintha az egész egyetlen szó volna : Az Ige Maga.

Hogy az Istennel való egyesülés nem tőlünk függ, azt éppen a multkoriban újra tapasztaltam. Ugyanakkor alkalmam volt egy kis belső utazást tenni, amiről most teljes egyszerűséggel beszámolok.

Az Isteni Sas egyszerre visszaejtette kis zsákmányát sajátmagába. És ekkor mindazok a szenvedések, melyek máskor jelentéktelen tűszúrásoknak tetszetek, egyszerre óriás hegyekké nőttek, minden pillanatban agyonnyomással fenyegetve őt. A gonosz szellem is mindenféleképp kínoztta, bizonyára, hogy megbosszulja máskülönbeni tehetetlenségét, mert hiszen nem repülhet az Isteni Sas fészkeig, hogy onnan elragadja zsákmányát.

Olyan szerető pillantással néztem az ég felé, remélve, hogy levonom Szerelmem tekintetét kis senkijére. De a legkevésbé sem. Belső világosságom nem mutatott mást, mint egy óriás szakadékot lábaim előtt : az én nyomorúságom szakadékát ; és értésemre adta, hogy vesztsem el magamat benne. Ezt meg is tettem és pedig háromféle formában süllyedtem nyomorúságom legmélyére. Először kényszerítettem magamat, hogy ezt a nyomorúságot mind a magaménak ismerjem el, azután, hogy ezt másokkal is megállapítottam, harmadszor végre olyan apró tettekkel, melyek az önszeretetet megtörik. Ez a kis utazás, melynek úgy hiszem alázatosság a neve, megtalálhatta velem az én Istenemet, mert a mélybe érkezve, kiléptem magamból és újra Istenben találtam magamat.

Mostanában nem érzem azt a mindenekfölött való lebegést, ellenkezőleg, úgy érzem, mintha minden, még a saját magam alatt is volnék. De mégis Benne vagyok és az egyesülésünk így talán mindennél megingathatatlanabb, mert elérkeztem alázatoságom legmélyére.

De itt meg kell állnom, mert lehetetlen elmondani „Miatyánk“ minden gyöngéd-ségét szeretett gyermeke iránt . . . Nem a legkisebb kegyelme, hogy még fiatalon kaptam a keresztet és a kelyhet és állandóan meg is hagyta őket nekem. Hiszem, hogy ha nem adná meg nekem mindazt, amit ád, mintegy a szenvedésekbe burkolva, nem is volnék képes azt elviselni.

Ha föltárná Magát előttem, mint régen és érezhetően részeltetne szeretetében, azt hiszem, meghalnék bele, mert ma már olyannyira szeretem, hogy képtelen volnék ezt elviselni anélkül, hogy kötelekeim el ne szakadnának. Az irgalmassága, már így a szenvedések fátyolán keresztül is, a Szeretet önkívületébe ejt és megremegteti a lelkeket és a legnagyobb csendre kényszeríti. Olyan vagyok, mint egy líra, aminek a húrjai annyira meg vannak feszítve, hogy a legkisebb érintésre elszakadnának.

Azt hiszem, hogy a halál ez lesz : a hit fátyola elszakad és megmutat mindent, míg egy utolsó Szeretetindulat elszakítja a húrokat.

Marie de la Trinité.

* * *

1915 december 29.

A lelkem látszólag változatlanul követi útját Istenben, az Atya vakító tekintetének fényében, kiszolgáltatva teljesen a Szeretetet működésének, mely megszenteli mibennünk „Krisztust“. Ez nagyon édes és nagyon szép.

Úgy szeretnék egészen hűséges lenni, hogy a kegyelmeknek legparányibb része is elérje a teljesítés maximumát, az Ő Dicsőségére.

Mindenről azt mondhatnám, hogy változatlan és mégis úgy érzem, hogy a munkája bennem előrehalad. Magam is siettetem, hogy Jézus minél előbb elérje bennem nagysága teljességét.

M. A.

* * *

1916. április 9.

Miután van egy kis időm ma este, szeretném Önnek lelkemet leírni, hiszen olyan ritkán vagyok erre képes ! . . . Imádozt Mesterem, Aki mindig megadja a kegyelmet, hogy leírhaszak valamit, amivel a lelkemnek adhatok, megtagadja ezt a kegyelmet, ha a saját szükségletemre kellene.

Szűz Mária leírhatatlanul segít nekem, Ő előttem a legeszményibb és legtökéletesebb „*abscondita in Deo, cum Christo*“ és követésére biztat. Semmihez sem hasonlítható ez az élet, melyben a kegyelmekkel való folytonos közreműködés állandó növekedést ad.

És ez az egész életem ; hogy elrejtve maradjak a Szeretetségben, hogy Őt adhassam és magamat mindig jobban elveszítssem a meghittségnek ebben a mélységében és ezáltal mindig teljesebben árasztshassam ki a Szeretetet. Istent bírni az igazi boldogság, de Istent adhatni a boldogság tetőfoka. Gyönyörűséges a Szeretetből élni, de ezt az isteni életet adhatni, mindennél még gyönyörűségesebb.

Szeretnék annyira telítve lenni kegyelemmel, hogy egész valómból kiáradjon az Élet a lelkekre. Szeretném kisugározni az Igazságot és kiárasztani a Szeretetet mindazokra, akik akár közelről vagy távolról vonatkozásban vannak velem és még sok-sok ezer más lélekre.

Szeretnék szent hivatásokat vetni és ezért összegyűjtöm a végtelenség magvát Miatyánk magtárából.

M. A.

* * *

1916 június 9.

A Szeretet az én egész életem : Ő szeretett engem és én szerettem Őt ; az Ő Szeretete vezetett végtelen irgalommal és megint csak a Szeretetségben pihenek meg mostan.

Ez olyan mint halvány derengés a fényességben és úgy érzem, hogy állandó marad vagy még mindig szebb és szebb lesz.

Bár jön még időnkint szenvedés a lélekre, ez szinte azonnal elvész a Szeretetségben, mely ezáltal csak még forróbbá válik és növeli az üdvösséget ebben az áldott isteni életben.

Ha most még mindehhez naponként magamhoz vehetném az Angyalok kenyerét és Krisztus vére mindig új fénnel ragyogna be, akkor ez már a Mennysország volna !

Éhezem és szomjúhozom, de betegek az Ő Akaratával és megrészezülnék azzal az Élő vízforrással, ami Ő Maga.

* * *

Két év óta annyi mindent beszélnek rólam és mindennek a visszhangja, sokféle és furcsa visszhangja eljutott az én füleimhez is. El se tudom mondani Önnek, az emberi ítéleteknek sokféle árnyalatát, melyek részben hajmeresztő dicsőítésben, másrészt rossz-akaratú kritikában nyilvánulnak. Úgy-e nem szükséges hangsúlyoznom azt, hogy ezek az ítéletek milyen hatással vannak rám, különösen, mikor ezeknek a forgandóságát tapasztalom és látom, hogy milyen természetességgel párosul egy személyben a két legellentétebb érzélem. Mindez tehát a legkevésbé sem zavarta a békémet, betakar-tam a lelkeket Krisztus irgalmával, míg ítéleteikkel szemben a legspontánabb megvetést éreztem, olyannyira, hogy szinte aggódtam, nem kevéség-e minden jóakaratú figyel-meztetést azonmód visszautasítani és egyáltalában nem törődni a mások ítéletével. Megmondtam ekkor Neki, hogy soha, de sohasem fogok kételkedni az Ő ígéreteiben, sem az isteni Igazságokban, melyekben élni enged, de nem is akarok büszkén visszavo-nulni kis váramba, anélkül, hogy tekintetbe ne vennék olyan figyelmeztetéseket, melye-ket talán közvetve Ő küld nekem.

A mult napokban is jóakaratúan figyelmeztetett valaki és elmondta nekem, hogy mint vélekednek rólam az emberek. Hangsúlyozta azt is, hogy mindez valószínűleg képzeltetés, amiben én élek és sokakat megbotránkoztat. Első percben megvallom, nem adtam semmit erre a beszédre. Hogyan is kételkedhetnék Abban, Aki szavak nélkül és magában az Igazságban részeltet megfoghatatlan titkaiban. Hogyan is kételked-hetném, mikor minden ígérteit teljesülni látom és hűségét állandóan tapasztalom.

Gondolkoztam és kérdést intéztem. A felelet — mely olyan részletekre is kiter-jedt, amik az én figyelmemet teljesen elkerülték — az volt, hogy ne féljek semmitől. Ő Maga nyugtatott és vigasztalt meg olyan isteni módon, megmutatva Magát minde-zek által még jobban keresztrefeszítve bennem, úgy hogy éreztem a sebeit a testemben és a Dicsőségét a lelkemben.

Ez a leggyakoribb kegyelem ; ha így Jézussal azonosulva, beleolvadok a Szeretetbe, szinte elveszve a Szentháromságban, olyan dolgok mennek végbe, hogy lehetetlenség kételkedni, mégha mindez messze érdemünkön fölül is megdicsőítene bennünket. Ez annyira az egyesülés, maga az Egység, hogy kizár minden tévedést és hiszünk ebben az üdvösségben és elszenvednénk inkább minden ellentmondást és üldözést a világ végéig, semhogy megtagadjuk Isten ajándékát. Hiszen ehhez a célhoz vezetett Ő Maga, lehetet-lenség ebben kételkednem.

De van azért az én életemben más is, kevésbé emelkedett közlések is, olyanok, amik inkább az élet gyakorlati oldalára vonatkoznak és minden külső dolog. Nem is kép-zeltem volna, hogy mindezek olyan közvetlenül és félre nem érthetően a belsőtől függnek, de hogy azután valami rendkívüli megnyilatkozások-e, ezt nem merem állítani. Nem lehet vajjon ezekben a dolgokban csalódní ?

Sohasem beszéltem arról, hogy mit hiszek mindarról, ami bennem végbemegy, nem is kutattam, hogy mi az és nem is tudnám ezt pontosan megállapítani. Szá-momra mindaz, amit érzek, Isten Akaratának a hatása. Nem keresem természetes vagy természetfölötti-e, avagy mindkettő. Röviden ez az Ő Akarata és ez elég nekem.

Am visszatérve az előbbi tárgyra, éppen ez a nyugodt biztonság, melyben élek, az, ami kihívja az ellenkezést. *Lehet ez az Isten Akarata? Ez nagyon kétséges.* Mindezek előrebocsátásával a Jézussal való azonosulásomnak csakúgy, mint a Szentháromságban való egységbe olvadásomnak az állandó tudata, nagyon elhalványult. Bár a lelkem mélye telve van evvel, az egész külső kerület, ha lehet ezt a kifejezést használni, a legteljesebb elhagyatottságban maradt.

Azután — mondhatnám valami gondviselészerű összejátszás folytán — a vádak és bizonyítékok ellenem még fölhalmozódtak. Éreztem, jobban mint valaha, hogy milyen

fájdalmas az, ha senkink sincs, aki előtt szívünket egészen föltárhathatnánk. Ki sem mondhatom, mennyire érezhetőkké váltak a szenvedéseim. Testi állapotom, melyre máskor ügyet sem vetek, most olyan kínossá vált amiatt az aggodalom miatt, hogy talán mindez nem az Isten akarata. Egy nyomorúságos kis testi fájdalom semmi, ha az Ő Jó Tetszését látjuk benne, ám tűrhetetlenné válik, ha ehhez kétség fér.

Ha érthetően fejeztem ki magamat, akkor fogalmat alkothat magának az utóbbi napok helyzetéről. Kétségbe kellett volna esnem, mert hiszen semmi sem volt, amiben megfogózhattam volna. Mégis teljes békében voltam és minden szenvedésen túl, csodálatos boldogságot éreztem.

Leírhatatlan áldozat lenne, ha kényszerülve volnék elismerni, hogy tévedésben éltem, mikor én olyan szenvedélyesen szeretem az Igazságot; de erre is készen lennék, hogy ezáltal a megalázás által még növeljem Benne való életemnek a szépségét.

Egyedülvalóságomban idáig csak a szenvedést láttam, most veszedelmet is látok benne. Ezért talán jó lenne, ha egészen föltárnám bensőmet, hogy minden ellenőrzés alatt legyen és az *engedelmességen és alázatosságon nyugodjék*.

Lehet, hogy néha abbeli félelmemben, hogy elárulom a Király titkát, bizonyos dolgokat csak sejtetni hagytam, másokat egészen elhallgattam és hinni engedtem olyasmit, ami nem felelt meg a valóságnak. Mindez kissé homályos helyzetet teremtett és lehet, hogy meghamisította a dolgokat mások szemében.

Ez az eljárásom talán valamiféle megbotránkozást is vonhatott maga után, és ez a gondolat végtelenül fáj, mikor minden vágyam, hogy földi átvonulásom csak az igazság ragyogó fénykévéje és a Szeretet lángtengere lenne.

Úgy szeretnék tisztán látni és Isten munkáját bennem ellenőrizve tudni. De, ha Ön úgy találja, hogy nem fontos, én nem sürgetem.

M. A.

* * *

1916 augusztus 16.

Ön lelkigyakorlaton van, magam pedig egyedül a szobámban, Krisztusommal és szemben Vele a szent Szűz képével, mintha egy kissé szintén lelkigyakorlaton volnék. Most elmondom Önnek, hogy milyen édes és szép ez az élet az egyesülés beteljesülésében a boldog Szentháromság ölné. „*Per Ipsum, et cum Ipso, et in Ipso est Tibi Deo Patri Omnipotenti, in unitate Spiritus Sancti, omnis honor et gloria.*”

Milyen jó így Krisztusba átváltoztatva a Szeretetben, elveszítve az isteni Egységben! Óh! hogyan is tudnám kifejezni ezt az egyetlen szükségeset, a mi Mindenünket és azokat a hallatlan elragadtatásokat az Atya, Fiú és Szentlélek Egysége láttán, mikor úgyszólván belépünk vagyok kebelezeve. De ami a leggyönyörűsegesebb, hogy szünet nélkül adhatunk Neki, „*per Christum*”, úgy amilyen arányban szeretjük Őt. Olyan ez, mint valami élő hálaadás a legszentebb Szentháromság Dicsőségére.

Ilyenkor azután, — nem találva magunkban elég képességet a dicsőítésre — a teremtményekhez fordulunk. Oh! mennyire szeretnénk őket fölragadni minden mulandó fölé és belerögzíteni őket az egyetlen igaz valóságba, hogy átváltoznának a fénybe és megszentelődnének az Igazságban.

Mennyire szeretném velük ezt az üdvösséget közölni, hogy a hálás Szeretet forrásai megsokszorozódnának a Magasságbeli Dicsőségére. Kimondhatatlan vágyat érzek az apostolkodásra, szeretném megismertetni és megszerettetni Őt, hogy minél többen dicsérjék és megszentelődvé, dicséretük mindig kedvesebb és kedvesebb lenne Isten előtt. Ezt az apostolkodást olyan egyszerűen gyakorolhatjuk csak azáltal, hogy Benne maradjunk. Ebben az isteni kohóban a föld minden lelkét számontarthatjuk. Amit teszünk, mindegyik nevében tesszük és ebben az egyesülésben Jézussal és a világgal a „Miatyán-

kot“ imádkozom csendesen. Minden lélekkel egyesülve úgy érzem, hogy a dicséretem egyetemessé lesz és Jézussal egyesülve ez a dicséret mindegyikben végtelenné válik.

És mindez egyszerű, egészen egyszerű, hiszen csak abból áll, hogy elveszítve maradjunk az egységben.

Oh ! hogy szeretném néha az Úr irgalmasságait énekelni, de ez a szegény líra olyan törekény, hogy majdnem lehetetlen használni. Pár napja csak, hogy írni kezdtem Önnek, és nem voltam képes folytatni. Az első hang ereje olyan volt, hogy egy második bizonyára elszakította volna a húrokat. Erőtlen ez a test a lélekhez, a szívem sem bírja azt a szeretetet magában tartani, amellyel Öt szeretem ! Nagy ritkaság, hogy ennyit is tudjak mondani, mint ma este, ez is csak azért volt lehetséges, hogy nem tekintettem Ófelé.

Marie de la Trinité.

* * *

Az apostoli tevékenységet a kegyelem érintései teszik tökéletessé.¹

Szükséges, hogy a „*lumen vitae*“ teljes egészében birtokunkban legyen, hogy tökéletes harmóniájában tudjuk adni . . . át kell, hogy hassa egész valónkat, hogy közölni tudjuk legfinomabb árnyalataiban is a lelkekkel.

Mert, mielőtt apostolok leszünk, tökéletessé kell lennünk és pedig a szó legmélyebb és legátfogóbb értelmében.

Mert az apostolkodás tanuskodik a szentségről . . . ennek a gyümölcse az időben és ígérete az örökkévalóságra.

Az apostolkodásnak ez az örök sugárzása, a legeszményibb és legtermékenyebb szentség jegyét viseli magán.

Mikor a tevékenységre irányuló tulajdonságok is átistenültek, a tevékenység éppen olyan édessé és széppé lesz, mint a szemlélődés.

Ez valami gyönyörűséges üdvösség.

Ha a cselekvés és szemlélődés a csúcspontra ért, eggyéválnak az egységben.

Ez élet a világosságban.

Az a lélek, mely legparányibb részéig átistenül, olyan, mint egy remek hangszer, melyben minden erő és minden légység összpontosul.

Ez már minden adomány tökéletes harmoniája, összehangolódva az Igazságban és életrekelve a Szeretetben.

Ez a legteljesebb és legmagasztosabb dicséret.

Az apostolnak nincs már más tennivalója, mint szabad kezét engedni Annak, Aki azért van benne, olyan teljességében és tökéletességében, hogy odaadhassa magát másoknak.

(Vége következik.)

Verseghi Nagy Erzsébet fordítása.

¹ Hosszú idő óta már ugyanaz a gondolat elegendő volt Marie de la Trinité számára napokig sőt hetekig is. 1914. április óta már csak nagy ritkán jegyzi természetfölötti világosságait, akkor is az időpont megjelölése nélkül. Az élete mindig egyszerűbbé válik. Ő maga is leegyszerűsödik, egységessé lesz.

BIBLIKUS ÉJSZAKA

IRTA: LOUIS LE CARDONNEL

Szörnyű magányba merült már a domb,
A föld sötét pompáját vette föl
S a balsejtelmes, fénylő holdkorong
Asztarté-arccal fönn nem tündököl.

De más világok hűs tekintete
Hull a vén földre, hol gyöngye lakot
Talált az ember: az éter tele
Eleven tűzzel, szikrával rakott.

Magam vagyok: lámpám két lángba fut.
Valami leng: már reszketek bele;
Szűk embervoltom számára az út
Szabad! Suhog az Istenség szele!

Ujjam alatt a Szent Könyv lapja lebben,
Szőlős Engaddi küldi illatát...
Kik jártok árnytól részegült tömegben,
Lássátok örök Délnek sugarát!

Szem-nemlátta száz jelenés lobog,
Uram, forró tudómmal hívlak én,
Bódítsanak szeráfi táncok ott,
Salamon király bűvös éjjelén!

S Te mit hozol, Bölcsesség, szép Jegyes?
Borús emléktől tompán zsibbadok,
Égi Jegyes, könnyörgők, légy kegyes,
Oszd szépséged és szentelt balzsamod!

Mutasd az Élők örök kútfejét,
Az Igéből kitört ezernyi kört,
Ősöknek órája, nyüzsgő seregét,
Mely Ádám s Éva bő ölébe költ.

Fogadják lelkem' az ős Pátriárkák,
Kik Édom éjén karjuk' emelik,
Járjam körül az égő drága Ládát,
Mózzessel s néppel, melyet Ő segít !

Legyek Sínain villámglóriásan,
Tábor-t idéző harsonák alatt,
Színarany kandeláberek közt lássam
Dávid királyt, kit révület ragad.

S Uram, mondd el, amit a Prédikátor
Szűz dalba Béke hercegeként hintett,
Jóslata rákvillámlik, mert a Bátor
Galambszemével jövőbe tekintett ...

— — — — —
Igy álmodok, szent mélységekbe hullva,
S néha magam' csodásan nőni érzem,
Zsákmányszerző harcosként így lesz újra
Kezdetől rejtett ős titkokban részem.

Betelve múlttal s messzi dús jövővel,
Nyugodt lámpa s ragyogó ég között
Leköt az Írás bűvös szent erővel
S fogy az éj lassan fönn fejem fölött ...

Gáldi László fordítása.

EGY VILÁGBÉKE-TERV MARGÓJÁRA

IRTA: BENKŐ ISTVÁN

A nemzetközi közösség életében is, mint az élet minden más terén, érvényesül az akció-reakció elve. A gazdasági válságot is részben előidéző és kimélyítő politikai bizonytalanság nem egyszer súlyos konfliktusok kirobbanásával fenyegetett, nem ritkán valóban „könyökünkkel súroltuk a háborút“. Az utolsó két-három év alatt gyakran felrémlt egy új világkatasztrófa lehetőségének réme. Lassan szinte végzetes megadással nyugodott bele a világ közvéleménye az események egyre veszedelmesebbé válásába és szenzáció-éhesen várta a híradást, mikor kezdődik a nagy látványosság, melynek egyszerre szemlélője, de aktív szereplője is éppen ez a közönybe süllyedt tömeg, mely érzi a lába alatt a talaj megingását, de nincs lelkierője ahhoz, hogy a zűrzavarból kivezető utat keressen.

A veszélyt, összeütközéseket magában rejtő és sokszor háborús pszichózisra emlékeztető bizonytalanság ellenhatásaként mind sűrűbben felbukkan a lelkekben az örök béke, a teljes és állandó nyugalom utáni vágy. Újból — akárcsak a világháborút megelőző időszakban — intenzív munkához láttak a pacifisták, hogy a bizonytalanság keltette megértés, megbékélés utáni vágyódást, a lelkek fogékonyságának pillanatait felhasználva, elgondolásaikat népszerűsíteni igyekezzenek. Egész világra kiterjedő tevékenységük bizonyítéka a ma ismert egyik legteljesebb pacifista világbéke-terv, Henri Demont terve. A szerző Párizsban 1921-ben „*Union Universelle : Pour Supprimer Ce Crime : La Guerre*“ néven egyesületet alapított, melynek tagjai közt nem kevesebb, mint 335 különféle egyesületet, szövetséget, azonkívül számos államférfit és tudóst találunk. Demont a béke megszervezésének gondolatát egyik munkájában — *Pour supprimer ce crime : la guerre*¹ — fejti ki. E könyv angol, francia, német és kínai nyelven immár 55.000 példányban forog közlésben. Nem lesz talán érdektelen kissé behatóbban ismertetni a tervet, néhány észrevétel kíséretében.

A szerző művét két részre osztja, előbb tárgyalva a nemzetközi közösség jogi, majd gazdasági megszervezését. Az egész munka kiindulópontjául a nemzetek jogainak és kötelességeinek meghatározását veszi. Minden államnak joga van teljes függetlenségéhez s képességeinek oly mértékben való kifejtéséhez, ami nem sérti a többi államot. Kötelességnek tartja „szeretni egymást, egymásnak állandóan jót tenni“. A nemzetközi kapcsolatokra a jog uralmának fokozottabb kiterjesztése elengedhetlené teszi azoknak a normáknak pontos meghatározását, melyek az államok cselekvését ezentúl irányítani lesznek hivatva. Kodifikálni kell tehát e szabályokat. Azután pedig gondoskodni kell egy olyan szervezet életrehívásáról, mely felügyel a szabályok megvalósítására. Négy kódex elkészítése szükséges ehhez, melyek közül az első, a Nemzetek Büntetőtörvénykönyve tartalmazza a nemzetek szabadságának meghatározását. Eszerint az államok „mindazt cselekedhetik, ami nem árt más államnak“, hasonlóan az emberi jogok deklarációjához. Második a Nemzetközi Büntetőtörvénykönyv, mely a háborút előidézőket bünteti. Harmadik a Nemzetközi Rendőri Törvénykönyv, negyedik a Munka törvénykönyve, mely a munkára vonatkozó egységesített, egész világra kötelező szabályokat tartalmazza.

¹ Paris, éd.: *Union Universelle : Pour Supprimer Ce Crime : La Guerre*, 1934.

A törvények végrehajtásáról gondoskodnék egy újonnan szervezendő Nemzetek Általános Szövetsége, mely rendelkezik törvényhozó, végrehajtó és bíraskodó szervekkel. A törvényhozást a Nemzetek Szenátusa végzi, melybe nemzetenként általános választójog alapján választott öt tag lenne delegálva. A szenátus feladata: ratifikálja az államok közti szerződéseket, nemzetközi szabályokat, törvényeket készít, felügyel minden ország ifjúságának nemzetközi szellemben való nevelésére. A bíraskodást két fórum intézi: nemzetek közötti ügyekben Nemzetközi Törvényszék, a Nemzetközi Esküdtbíróság pedig uralkodók, államférfiak és magánosok felett ítél, kik akár szóval, akár cselekedettel igyekeztek a világ békéjét megzavarni. Végrehajtó hatalom gyakorlásával maga a Nemzetek Szenátusa bízatik meg, ténylegesen a szenátus elnöke gyakorolja azt. Segítségére rendelik a nemzetközi rendőrséget, mint egyedüli számottevő fegyveres alakulatot, mert a világrendőrség felállítását az egyes államok hadseregének feloszlata követi. E rendőrség gondoskodik azután a nemzetközi bíróságok ítéleteinek végrehajtásáról. Nem háborúviselést jelent ez, hanem ha például a bíróság egy államot öt milliárd frank megfizetésére kötelez valamely ügyből kifolyólag, ez esetben a nemzetközi rendőrség bizonyos bányákra, vasutakra, egyéb jövedelemforrásokra ráteszi kezét és mikor a kérdéses összeg befolyt, újból kivonják a rendőrséget. Mivel lőszerek, fegyverek gyártása mind az államok, mind a magánosok számára tiltva van, kizárólag csak a Nemzetek Szenátusa gondoskodik ezen anyagok előállításáról és a belső rend fenntartására szolgáló fegyveres alakulatok lőszer-ellátásáról. Minden államban a hadügyminiszteri tárcát a Béke miniszteré váltja fel. A béke miniszterének feladata a lakosságnak, különösen az ifjúságnak világmorálra való nevelése, hogy így a világpolgári mentalitás váltsa fel a gyűlölködő patriotizmust. A rendőrség kiegészítő szervei az Állandó Nemzetközi Ellenőrző és Különleges Felügyelő Bizottságok. Az előbbieket ellenőrzik a bányákat, gyárakat, vasutakat, nehogy hadifelszerelés gyártására rendelkezkedjenek be. Az utóbbiak felügyelnek a nyugalomra azokon a helyeken, hol stratégiai fontosságú, gazdasági előny miatt könnyen összeütközés támadhat egyes országok között.

A nemzetközi bíróságok ítéleteikben szankciókép alkalmazhatják államok ellen: gazdasági elszigetelést, javakra való végrehajtást, rendőri közreműködéssel való időleges kisajátítást.

A világbéke-terv második része a világ gazdasági megszervezésével foglalkozik, mely elgondolások szervesen kapcsolódnak az előbb vázolt jogi reformokba.

Legfontosabb gazdasági reformnak egy világpénz életrehívását tekinti. Ez a nemzetközi papírpénz a Nemzetek Általános Szövetségének pénzeként szerepel, fedezetül nem érc, hanem a világ munkaereje és természeti gazdagsága szolgál. Mindenek előtt megállapítják az összes államok adósságainak összegét. Ezzel megegyező értékű nemzetközi kötelezvényt állít ki a Nemzetek Szenátusa, melyeket az egyes államok pénzügyminisztereinek adnak át. Az adós államok azonnal kötelesek viszont hitelezőiket kielégíteni e kötelezvényekkel. A belső államkölcson visszafizetésére megmaradt kötelezvényeket az egyes nemzeti bankokban letétbe helyezik és a Nemzetek Szenátusa törvénnyel rendeli el a kötelezvények címletének megfelelő összegű, nemzetközileg egységesen elkészített bankjegyek forgalombahozatalát. A pénznek tehát nem ércfedezete lesz, hanem a világ összes termelő értékének, természeti gazdagságának értéke, helyesebben ezek prosperálásába vetett hit. A nemzetközi hitelek visszafizetése után sor kerül a belső államadósságok ki egyenlítésére is, melyet 15 hónap alatt vinne véghez egyöntetűen minden állam. Így lassan, egyenletesen felszívódik a nemzetközi pénz az országok belső gazdasági vérkeringésébe és kezdetét veszi Demont szerint az általános fellendülés. A nemzetközi valuta megszűnteti a valutaspekulációt, ami a gazdasági élet fejlődését segítené elő; az azelőtt hadi célokra fordított összeget szociális intézmények, az ipar és kereskedelem kapja.

Igy képzelem el a világ békéjét meghozó nagy tervét a szerző. Nem győzi eléggé gyakran hangsúlyozni *Demont*, hogy elgondolása ki is vihető, meg is valósítható, számolt az életadta körülményekkel. Ennek ellenére sem érdektelen talán közelebbről megvizsgálni a terv néhány részletét.

Demont alaptétele szerint a népek egymás iránt nem viseltetnek gyűlölettel és csak egyes érdekcsoportok szítják köztük az ellentétet. Ha kifejezett gyűlölet nem is, de világ-nézeti, kulturális, faji differenciálódások állandóan jelenlevő letagadhatatlan tények, melyek elegendőek ahhoz, hogy egymás közötti félreértések, összeütközések okozói legyenek. E különbségek generációkon át — némi lassú fejlődéstől és kiszámíthatatlan fordulatoktól eltekintve — fennmaradnak, mert az okok, melyek előidéztek azokat, változatlanul fennállanak. Tekintsük például a mohamedán vallást követő népeket. Az idegenekkel szembeni gondolkozásmódjukat a vallás, sajátos kulturájuk, faji jelleg, stb. határozza meg. Valószínű, mindezen tényező még nagyon sokáig válaszfalat emel a keleti és nyugati civilizáció közé. De nem is kell oly messze mennünk példáért, elég, ha a keresztény kultúrán felnevelkedett német és francia nemzetek viszonyára tekintünk. Itt megvan a kultúrközösség és mégis legtöbb német szemében Erbfeind a francia nép s ugyanilyen élesen állanak szemben a franciák is a boche-okkal. Nemzeteknek ilyen szembefordulását mégsem tekinthetjük állandónak, mert erre is találhatunk példát a történelemben. Az a Franciáország, amely minden erejének latbavetésével vívta meg élet-halálharcát Angliával a százéves háborúban, immár „entente cordiale” viszonyban van vele. A történelem útja kiszámíthatatlan és mint látjuk, a még oly körütekintéssel kidolgozott teóriát is, mint *Herder*-nek a népjellem változatlanúságáról felállított tételét is, keresztülhuzza. Általános érvényű szabályt tehát, bármily nagy érdemekkel kecsegtetne is ez, nem szabad felállítani. Annyit azonban mégis nyugodtan elfogadhatunk, hogy a vallási, faji, kulturális különbségek az esetek legnagyobb részében inkább a disszonancia, mint a harmónia forrásai a nemzetek életében.

A háborús összeütközéseknek ezen lélek- és örökléstani okán kívül gyakran más indítókot is találunk. Egyes erős fejlődést, nagy szaporulatot felmutató nép számára nem elég a lefoglalt terület; a túlnépesedés levezetése válik szükségessé. Ily esetben van-e új területszerzésre más mód, mint a háború? A nemzeteket e körülmény kényszerítő erővel hajtja a fegyveres tevékenységek felé és mivel az alkalmas terület lakóiban látják boldogulásuk akadályát, lelkükben felébred a gyűlölet is, tehát faji, kulturális, esetleg vallási különbségekhez egy új tényező járul, mely fokozza, teljesen kielezi az addig meglevő különbségeket. Kikapcsolva az ilyen területszerzések jogi és morális szempontból való vizsgálatát, tegyük fel őszintén a kérdést: segít-e jelenleg itt más, mint a fegyveres hódítás, területszerzés? Az állam életében kényszerítő végszükségként fellépő túlnépesedés nem jut diplomáciai úton folytatott tárgyalásokkal megoldásra, legalább is a diplomáciai történelem nem ezt tanítja; az államok önzése nagyobb a morális meggyőződésüknél. Szemünk előtt játszódott le Olaszország gyarmatosítási küzdelme és Keleten Japán háborúja Kínával. (A jövő érdekes kérdése, hajlandók lesznek-e Németországnak önként felajánlani bizonyos gyarmatokat a nagyhatalmak? Ám, ha ez be is következne, morális szempontból nem volna teljesen tipikus a példa, mert e gyarmatok valószínűleg az egykor már német tulajdont képező területekből kerülnének ki.) Vannak a nemzetek életében tehát olyan sorsdöntő időszakok és okok, — melyek a természetes fejlődés következményei! — mikor a háború nem gyűlöletből, nem érzelmek kirobbanásából, túlfeszítettségéből, hanem nehéz létfeltételekről való gondoskodás sürgető szükségéből keletkezik elsősorban. Nem „érdekcsoportok” szította elégedetlenségről, hanem egy nép életéről van itt szó, mely hosszas, kétségbeesett önmarcangolás és a reális lehetőségek ki-merítése után (iparosítás, kivándorlás, stb.) mégis a küzdelmes háborús utat választotta. A gyűlölködés csupán mint az események utolsó láncszeme szökik szemünkbe. Tud-e

ezekre a problémákra — melyek nagyon is emberiek — más megoldást nyújtani a szóbanforgó béketerv ?

A túlnépesedés kérdésének megoldása a jog határain belül ma még rendezetlen. Erre a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 19. cikke adna esetleg lehetőséget, de e cikkely a mai fogalmazásában gyakorlatilag majdnem értéktelen, amit már kiváló nemzetközi jogászok is hangoztatnak : „Nyomatékosan hangsúlyozni kell a szerződéseknek kijáró tiszteletet és vissza kell utasítani azt a felfogást, hogy azoknak csak feltehetőes értékük van. De amint a szerződések jogi értékének elve elvitathatatlanul tűnik fel, éppen úgy hasonlóképp biztos, hogy egy szerződés nem lehet örök. A jog, lévén élet-szabály, nem helyezkedhet szembe az élettel, annak együtt kell fejlődnie az élettel, hogy lehetséges legyen az arra való alkalmazása . . .”² *Le Fur* és *Lapradelle* aláhúzzák a továbbiakban a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 19. cikke elégtelen voltát és bizonyos reformok elfogadását tartják kívánatosnak, melyek biztosítanák a cikkely hatályosságát, amitől az jelenleg meg van fosztva.

Tételezzük fel e paragrafus módosítását, mely valószínűleg abban állana, hogy a mostani szövegezésben kívánt egyhangúságot a szótöbbség valamilyen fajta váltáná fel ; az esetben is fennmarad egy másik nehéz probléma, nevezetesen annak a megállapítása : mikor forog fenn a túlnépesedés ? Ilyen esetben a vizsgálendő szempontokul kell venni : a terület természeti kincsekben való gazdagságát, népsűrűségét, kultúrfokot, iparosítási lehetőséget, a földművelés intenzitását, stb. Valósággal lehetetlenséggel határos annak hivatalos és megnyugtató módon való eldöntése, vajjon mikor tekinthető jogosnak túlnépesedés esetében új területre való igénykérelem.

„Az örök béke alapjában véve a nemzetközi morál kérdése“ — írja *Demont*.³ Csak-hogy ennek a morális érzésnek a világ számottevő népeiben egyszerre s egyenlő mértékben való kifejlesztése ma még szinte legyőzhetetlen akadályokba ütközik. E folyamat oly lassú ütemű lehet, hogy valósággal reménytelen kísérletezésnek látszik a felületesen szemlélő előtt. Pedig meg kell állapítani, az emberiség mégis előbbre halad ezen az úton. A háborúskodásnak a jog kereteibe való beszorítása az egész emberiség történelmében nagy jelentőségű esemény volt. Nem szabad azonban a pacifisták túlzásaiba esni s márhólnapra megváltoztathatónak vélni tömegek, népek, nemzetek vallási, faji, kulturális motívumokkal átszőtt és karakterisztikussá kifejlődött tulajdonságait. Az emberiség szellemi fejlődésében nincs ugrásszerű haladás ; a lassú fejlődés szabályai uralkodnak itt. A pacifisták által kárhoztatott háború azonban csak akkor válna kiküszöbölhetővé, ha a népeket oly magas fokú morális érzés vezetné ítéletük alkotásakor, hogy, gyakorlati példát hozva fel, egy túlnépesedett állam számára anyagi ellenszolgáltatás fejében (vétel) hajlandó átadni bizonyos jelentős területeket. Kizárólag ilyen magas színvonalú gondolkozás tenné feleslegessé a háborút, megoldva így az elméletileg felállított legvégső háborús okot, a túlnépesedésnek problémáját. (Az emberiség fejlődésének e stádiumában sértés miatti elégtétel szerzése céljából indított háborút a nemzetközi élet rendezett volta és az erkölcsi emelkedettség folyamányaképp már szinte kizártnak tekinthetjük.)

De hol vagyunk jelenleg ettől a boldog állapottól ? Ma ott tart még az emberiség, hogy Amerikában a színessel nem ül egy vasúti kocsiba a yankee ; még 1927-ben is a shanghai-i koncessziós terület parkjának bejáratánál ott volt a felirat : „Ebben a parkban kerékpár, kutya és kínai nem időzhet“, az áruházak felvonói mellett még ott a felhívás : „Kínaiak csak a hátsó felvonót használhatják.“⁴ Avagy Kínában kormányren-

² M. Bourquin : *La sécurité collective. Coopération Intellectuelle*, No. 53—54. 238. l.

³ I. m. : 50. l.

⁴ Watanabe-Metzger N. : *A kínai szovjetagitáció európai tényezői*. Magyar Kultúra, XIX. évfolyam 4. sz. 161. s. köv. ll.

delettel kell a japángyűlöletet csillapítani.⁵ Látszólag csekélységeknek tűnnek fel ezek az adatok, holott valójában arra a mély és széles lélektani szakadékra világítanak rá, mely a színes világot egymástól és a fehér fajtól elválasztja.

Egész bizonyos továbbá, hogy a világhendörög ellenőrzése is hatálytalan lenne a háborúra izgató sajtótermékekkel szemben alkalmazott cenzúra alakjában, mert gyakran ettől függetlenül alakul ki a háborús hangulat. Sok esetben a tények jobban beszélnek és izgatnak, s jobban egységgé tudja kovácsolni a közvéleményt, mint a legrendenciózusabb sajtótermék.

Demont az általa elképzelt új nemzetközi közösségi élet egyik legfőbb biztosítékát a nemzetközi bíróságok szervezésében, különösen azok ítéleteinek végre is hajtásában látja. Megoldásul ajánlja az állami javaknak a nemzetközi rendőrséggel való igazgatását mindaddig, míg az ítéletben megállapított összeget be nem szedik. Az államok ez ellen azonban védekezhetnek; egyszerűen megszüntetik monopóliumaikat, az addig állami üzemeket kiadják (névleg eladják) magánembereknek. Azoktól pedig mi címen vehetik el bevételüket oly cselekmény jóvátétele fejében, amelyet nem is ők, hanem az állam követett el? A nemzetközi rendőrség ezen tevékenysége épp úgy nem valósulhat meg, mint az sem, hogy az ő felügyelete alá helyeznek minden nagyobb üzemet, bányát, hadászatilag fontos helyeket, szorosokat, stb. Ilyen ellenőrzéshez, emberileg számítva, országonként egy valóságos állandó katonai megszállás válna szükségessé, ami elviselhetetlen lenne pénzügyileg a Nemzetek Általános Szövetségére, lélektanilag az illető ország lakosságára.

Nem kevésbé hatálytalannak bizonyul a gyakorlatban a gazdasági elszigetelésnek, mint szankciónak, alkalmazása. Ennek kilátásba-helyezése esetén az államok legteljesebb autarkiaúra rendezkednek be, amit különösen akkor valósíthatnak meg, ha a külfölddel egyébként sem túl szoros a gazdasági kapcsolatuk. Viszont ha megintenzív kereskedelmi, kultúrkapcsolatok fűzik a szóbanforgó államot a többihez, akkor a bűnös államnak a nemzetek közösségéből való kirekesztése azért nem lehetséges, mert e cselekedet a többi államra is valóságos büntetéskép hatna ki. Gondoljunk csak a nemrég Olaszország ellen foganatosított szankciók sorsára. Az együttes eljárás csupán akkor eredményes, ha az valóban együttes, azaz ha abban minden jelentős nyersanyagforrással rendelkező állam részt vesz. A gyakorlat azt mutatta, hogy amíg a kárpótlás kérdését nem rendezik, addig a gazdaságilag gyengébb s a kizárt állammal intenzív exportot lebonyolító államok a szankciók ellen kényszerülnek állást foglalni.

Ha a béke-terv gazdasági vonatkozású részét vizsgáljuk, igazat kell adni *Demont*-nak abban, hogy ma, az ércfedezet korában is a bizalom a fontos, bizonyos fokig ma is az a fedezet. Igazolni látszik ezt *Schacht* pénzügyi politikája; mindannyian tudjuk, a márka ércfedezete nem is olyan rég néhány százalék volt csupán és a nemzetközi pénzügyi piacokon mégis jelentősebb értékesítés nélkül elfogadták. Itt valóban a birodalom gazdasági teljesítőképességébe vetett hit tartja nívón a márkát. A gyakorlat azonban más, ellenkező példákkal is szolgál. Legtöbb esetben, ha csökken az ércfedezet aránya, nagyot zuhan a pénz értéke is; ez esetben már nincs meg a bizalom az illető állam prosperálásában, ekkor látjuk az ércfedezet szükségességét; pedig itt is módjukban állna a pénzembereknek az állam természeti kincseiben, a munkában rejlő értékben bízni és mégsem teszik! Különben is miért kellett az ércfedezet? Mert az országok prosperálásába vetett bizalom nem volt egymagában elég. Ha pedig nincs meg — mint az élet mutatja, legtöbbször így van — egy régi, évszázadok folyamán kialakult rendszer esetén sem egyes országok gazdasági életképességébe vetett bizalom oly nagy mértékben, hogy az ércfedezet néhány százalékos csökkenését pótolni tudná, mi címen remélhetjük e bizalom megnövekedését

⁵ Csorba Béla: Kína szép álmai az Új Életről. Nemzeti Ujság, 1935. dec. 7. 7.1.

egy olyan világraszóló politikai és gazdasági kísérlet során, mint aminőt Demont terve szeretne megvalósítani? Lehet-e bizalomról szó akkor, mikor mindenki lélekzetviesszafojtva lesné: — valljuk be, maguk a pacifisták is — hogyan mutatkozik életképesnek az új rendszer, mikor omlik esetleg kártyavárként össze? Bizalmat kívánni ilyen kísérlethez, túlságosan merész, sőt vakmerő gondolat.

A hagyomány szerint 1728-ban, midőn *Saint-Pierre* abbé a világhírűvé vált örök-béke tervét *Fleury* bíborosnak bemutatta, a kiváló emberismerettel rendelkező kardinális e szavakkal fordult a béke-terv szerzőjéhez: „Mielőtt letárgyaltatja öt cikkét, előkészítette Ön a kormányok és népek szívét és lelkét erre?” Valahogy úgy érezzük, ezt hagyta számításán kívül *Demont* is. A fenti rövid, csupán néhány fontosabb elgondolást érintő analisis is feltárja azt a közös eredendő hibát, melyben minden pacifista terv szenved: ez esetben is mindennel számolt a szerző, csak éppen a legfontosabbal, a népek karakterével, a mai kultúrális helyzettel, gazdasági, politikai intézményeknek a népek lelkébe való beleivódottságával, gondolatvilágukkal való összenövésével nem. És ez leginkább a terv megvalósulásának akadálya. Talán az összes elgondolás realizálható lenne, ha egy olyan nemzedék jönne, mely mentes ezektől a „hibáktól”, melyre nem maradna örökségkép nemzetük dicsőséggel, jó- és balszerencsével telt történelme, akik mindenek előtt a világtestvériség eszméjét és csak azután saját nemzetük érdekét tekintenék; csak így a képzelhető el azoknak az adottságoknak eltüntetése, melyek ma a nemzetek közti nézeteltérésekhez vezetnek. A nemzetközi életnek azonban ilyen mintegy újrakezdése nyilván lehetetlen.

Kétségtelenül helyes úton jár *Demont*, amikor a jövő fejlődésének fontos eszközét látja a közvéleménynek morális telítésében, de sajnos, művéből úgy tűnik ki, mintha nagyobb jelentőséget tulajdonítana ennél is a béke „szervezésének”, vagyis különböző fegyveres alakulatok s nemzetközi ellenőrző szervek tevékenységének. A pacifisták által hirdetett új világ, békés nyugalmat ígérő korszak *Prohászka* szerint azonban elsősorban egy új kultúra következménye volna. „Ez a kultúra lenne a szellemi világ, a világnézet, a hit és érzés világa, melynek társadalmi, állami s nemzetközi berendezkedése biztosítaná azután a tartós, mondjuk, az örök békét. Sajnos, azonban — s ez az én tézisem — a kultúra ezidő-szerint valami új stádiumba nem lépett, sőt többet mondok, abba mindaddig, míg a maga világnézeti főproblémáival tisztába nem jön s míg — ami más lapra tartozik — a testvériséget biztosító gazdasági egyensúlyát meg nem alapítja, egyáltalában nem léphet.”⁶ És ha szembe-helyezzük *Prohászka* felfogását *Demont*-éval a pusztuló spanyol városok Európa egét bevilágító fényénél, látjuk: a lelki, a morális, a világnézeti tényezők a döntők. Mert amíg világnézeti szempontból megosztott a nemzetközi közvélemény (önként adódik most a szovjet-orosz és keresztény világnézetek szembeállítás), addig szó sem lehet eredményes kooperációról. Ezt a mély szakadékokat nem lehet semmiféle nemzetközi fegyveres biztonsági szervezetekkel áthidalni, itt csak egy megoldás lehetséges: „vigyük bele az élet összes viszonyaiba, a társadalmi s gazdasági alakulásokba, a kereskedelembe s a politikába is az erkölcsöt. A háborúban le lehet győzni orosz, angolt, sőt németet is, de a háborút magát végleg csak az erkölcs győzheti le.”⁷

Bármennyire paradoxonszerűleg hangzik is *Le Bon* mondása, mégis igazat kell neki adnunk, hogy a békés kiengesztelődés kora még távol van ugyan, „de mindannyiunknak már mostan kell törekednünk, hogy ezt előkészítsük, anélkül azonban, hogy elfelejtenők, hogy a jelen órában nem lehet a jövőért másként, mint az ágyuk árnyékában dolgozni.” Ez a szellemes helyzetkép komoly intelműl is szolgálhat számunkra. Különös körülmé-
tessel kell kezelnünk u. i. nekünk magyaroknak a pacifizmus problémáját. A világháború

⁶ Korunk lelke, *Prohászka* Össz. Munkái, X. k. 229. l.

⁷ I. m.: 258. l.

utáni összeomlás egyik főoka éppen közvéleményünknek e kérdésben való teljes vagy legalább is igen nagyfokú tájékozatlansága volt, melynél fogva hamis illúziókban ringatózva, túlzott jelentőséget tulajdonított a pacifista eszméknek ; természetesen ez a félreismerés óriási mértékben járult hozzá a belső lelkiválság elmélyüléséhez és a tragikus események bekövetkezéséhez.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy, mint Schütz mondja a világbékéről, ez „aligha-nem mindig csak eszményként megmaradó állapot.”⁸ Ebből azonban mégsem következik ennek az eszménynek elérhetetlensége : „... megközelítésére az első lépés a népek elemeinek, elsősorban a vezető elemeknek nagy valláserkölcsei megújítása” és mivel „a világ-béke gondolatának előmozdítása minden felelős és önérzetes ember kötelessége”⁹ az egyén lelkiéletének számára oly tartalmas programot jelent e kötelesség, mely betölti az egyes életét s ha valóban lelkiismeretesen teljesíti valaki e feladatát, egyszerre fáradozik a maga tökéletesítésén s ugyanakkor szerény erejével hozzájárul annak a nagy ürnek betöltéséhez, mely az emberiség tagjait ma még egymástól elválasztja. A probléma ilyen módon való szemlélete megóv minden túlzástól, harmonikusan olvad így össze az elmélettel a gyakorlat, mert ez utóbbinak maga az elmélet állít korlátokat s figyelmeztető táblákat. Vajjon lehet-e ennél egyszerűbb, harmonikusabb megoldást találni az egyén és a nemzetközi közösség viszonyának megnyugtató módon való rendezésére ?

⁸ Schütz Antal: A bölcsélet elemei Szent Tamás alapján, Bp, Szt. István Társ. 1927., 225. l.

⁹ I. m.: u. o.

*A magyar irodalom
és a karácsonyi könyvpiac
nagy eseménye lesz*

BALLA BORISZ

REGÉNYE:

A
MEGSEBZETT

J U S T B É L A

fordításában megjelent

G E O R G E S

B E R N A N O S

világhírű regénye

A S Á T Á N

Á R N Y É K Á B A N

Franklin Társulat kiadása

Ára füzve 5.— P

Kötve 6.20 P

Megrendelhető a Vigilia kiadóhivatalában

Október közepén jelenik meg

OTTO FERENC:

*Bartók Béla a
„Cantata Profana“
tükrében*

című tanulmánya a Kéve könyv-
kiadó vállalatnál. 33 kotta-
melléklettel és Varga Mátyás
fametszeteivel

Á R A 1.50 P

Kapható

a VIGILIA kiadóhivatalában és
Rózsavölgyinél, IV, Szervita-tér 5

A Vigilia húsvéti számában közölt **Brezing**: „A lel
kétvesztett város” című álomjáték eredetije Os
car Karl Renner S. J. által több modern költő mű
véből összeállított „Weihespiele” című kötetbe
található meg. A kötet a „Tyrolia Verlag, Inns
bruck-München” cégnél jelent meg egyház
megyei jóváhagyással.

A VIGILIA

előfizetési ára

EGY ÉVRE 6 PENGŐ

A pénz beküldhető a „Vigilia” 20.668. számú csekklapján a pénz rendeltetésének pontos megjelölésével.

Megrendeléseket elfogad a Vigilia kiadóhivatala VIII, Szentkirályi-utca 30., a Szent István-Társulat összes könyvesboltjai: Budapest, Kecskeméti-u. 2., Szeged, Kárász-utca 10., Pécs, Széchenyi-tér 18., Debrecen, Szent Anna-u. 10-12., Győr, Deák Ferenc-utca 2. sz., Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22., Cegléd, Rákóczi-út 2. sz., valamint minden nagyobb könyvkereskedés.

RÉVAI IRODALMI INTÉZET NYOMDÁJA
Budapest, V. ker., Vödász-utca 16 szám
Nyomdaiért felelős: Linzer M. igazgató

